

Павлодар мемлекеттік педагогикалық университетінің
ғылыми, ақпараттық-талдамалы журналы
Научный информационно-аналитический журнал
Павлодарского государственного
педагогического университета

2004 жылдан шығады
Основан в 2004 году

**ҚАЗАҚСТАН
ПЕДАГОГИКАЛЫҚ
ХАБАРШЫСЫ**

**ПЕДАГОГИЧЕСКИЙ
ВЕСТНИК
КАЗАХСТАНА**

2'2019

ПЕДАГОГИЧЕСКИЙ ВЕСТНИК КАЗАХСТАНА
СВИДЕТЕЛЬСТВО
о постановке на учет средства массовой информации
№9076-Ж
выдано Министерством культуры, информации и спорта
Республики Казахстан
25.05 2008 года

РЕДАКЦИОННАЯ КОЛЛЕГИЯ

Главный редактор

А. Нухулы, доктор химических наук, профессор

Зам. главного редактора

А.К. Свидерский, доктор химических наук, профессор

Ответственный секретарь

Д.Ж. Сакенов, кандидат пед. наук, профессор (ПГПУ)

Члены редакционной коллегии

А.К. Кусаинов, доктор пед. наук, профессор, лауреат Государственной премии РК, президент Академии педагогических наук Казахстана

Д. Камзабекулы, доктор филологических наук, профессор (ЕНУ им. Л.Н. Гумилева)

Р.К. Толеубаева, доктор педагогических наук, профессор (КазНПУ им. Абая)

Г.К. Ахметова, доктор пед. наук, профессор, председатель правления АО «НЦПС Орлеу»

К.К. Жампеисова, доктор пед. наук, профессор (КазНПУ им. Абая)

В.В. Егоров, доктор пед. наук, профессор (КарГТУ)

С.К. Бердыбаева, доктор пс. наук, профессор (КазНУ им. аль-Фараби)

Н.С. Сафаев, доктор пс. наук, профессор (ТГУ им. Низами, г. Ташкент)

А.А. Петрусевич, доктор пед. наук, профессор (ОмГПУ, г. Омск)

Н.В. Чекалёва, доктор пед. наук, профессор (ОмГПУ, г. Омск)

А.Ф. Филатова, доктор пс. наук, профессор (ОмГПУ, г. Омск)

А.К. Нургалиева, доктор пед. наук (ПГПУ)

Г.Е. Отепова, доктор ист. наук (ПГПУ)

Д.Ж. Сакенов, кандидат пед. наук, профессор (ПГПУ)

С.Н. Сутжанов, доктор филол. наук (ПГПУ)

Ж.А. Усин, доктор пед. наук, профессор (ПГПУ)

Технический секретарь

Г.С. Салменова

Тематическая направленность журнала «Педагогический вестник Казахстана»:
педагогические, гуманитарные, социальные науки, образование.

Периодичность: 4 номера в год.

Язык публикуемых статей: казахский, русский, английский.

*Жоғары мектептің өзекті мәселелері
Актуальные проблемы высшей школы*

А.Қ. Нұрғалиева, Г. Есбай Көшбасшылық пен басқаруды іске асырудың кейбір мәселелері туралы	5
Д.И. Қабенов, Н.С. Молдақпанов, П.З. Абдікәрімов Банктерде электрондық несиелеуді автоматтандыру.....	12
Қ.Р. Құсманов, М.Б. Бахытбек Жаратылыстану-ғылыми пәндер бойынша компьютерлік кешенді емтихандардың мазмұны.....	20
З.К. Темиргазина, С.К. Ларцев Место дистанционной образовательной технологии в системе высшей школы.....	28
Г.К. Калиева Функциональная грамотность студентов педагогического вуза.....	36
М.К. Сирлибаев, Д.К. Темиргасов, К.Б. Темирболатов, А.А. Сыздықов Педагогические условия формирования оздоровительной компетенции студентов	44
А.Қ. Манат, Р.Н. Асылбаев Компьютерлік жүйелердегі физикалық процестерді талдау	54
Д.И. Қабенов, А.А. Джакина Методика разработки мобильного приложения	64

*Ғылым мен білім берудегі қазіргі заманғы зерттеулер
Современные исследования в науке и образовании*

А.Қ. Нұрғалиева, А.К. Сейтханова Тұлғаға бағытталған технологияларды бастауыш сынып оқытуда пайдалану жолдары.....	72
И.С. Шаймарданова, Т.В. Пак Проблемы адаптации гиперактивных детей младшего школьного возраста к обучению в школе	80
А.А. Ермекбаева, Б.Ж. Сарыбаева Балабақшада балалардың сөйлеу тілін дақтильді қатынас арқылы қалыптастыру	87
А.С. Гогой, Т.В. Пак Социокультурная интеграция детей с задержкой психического развития в условиях общеобразовательного учреждения	99
Б.Д. Каирбекова, А.Б. Ахметова Социальные и педагогические особенности детей-сирот в условиях детского приюта.....	107

Д.М. Ергалиева, А.С. Ахметов Правовая культура личности гражданского общества.....	116
Д.К. Оразбаева, З.К. Кульшарипова, Н.К. Махметова Роль организации студенческого самоуправления в условиях вуза.....	123
Т.А. Асқар, Л.А. Ельгинова Физика сабағында үштілді білім беру арқылы құзыретті тұлғаны қалыптастыру	131
С.М. Байтанатегі, Д.И. Қабенов Внедрение образовательной программы «Робототехника» в учебный процесс среднего общего образования и перспективы ее развития	138
А.К. Садвакасова, Т.В. Пак Факторы психологического здоровья в формировании аддикций	144

*Өлкетану
Краеведение*

Н.А. Алпысбай, А.М. Ахметшарипова Қазақстанда белсенді бизнес-жоспарды құрастыру және шағын бизнесті бастау өзекті сұрақтары.....	152
З.Е. Жумабаева, А. Асылбек Бала тәрбиесіндегі ата-ана ролі	159
Г.Т. Молдабаева Лингвистическое регионоведение и технология проектов как метод научно-исследовательской деятельности школьников.....	167
Е.И. Москвина, Н.Е. Смирнова Кафедра музыкального образования: люди, делающие историю	176
А.Қ. Нұрғалиева, А. Медет Оқушылардың отансүйгіштігін әлеуметтік іс-әрекеттер арқылы тәрбиелеу	185
А. Омарова, А.С. Молдакимова Декоративно-прикладное искусство казахов: истоки и традиции	193
Г.Е. Отсупова, А.К. Адыракова Роль нравственных ценностей ислама в духовном возрождении казах- станского общества на современном этапе	200
А.М. Сыздыкова, А.Б. Төлеуов Этнографические сведения о казахах в сочинениях ученых-просвети- телей Прииртышья в XIX – начале XX вв.....	208
Д.Ж. Сакенов, Е.А. Шнайдер, Ш.А. Арсемерзаев Звезды Гиппократы, или 1000 000 оттенков здоровья	218
Правила для авторов.....	228

МРНТИ 14.07.05

А.Қ. Нұрғалиева¹, Г. Есбай¹

*¹ Педагогикалық факультет,
Павлодар мемлекеттік педагогикалық университеті,
Павлодар қ., Павлодар облысы, Қазақстан Республикасы.
e-mail: Nurgalievaak@mail.ru*

КӨШБАСШЫЛЫҚ ПЕН БАСҚАРУДЫ ІСКЕ АСЫРУДЫҢ КЕЙБІР МӘСЕЛЕЛЕРІ ТУРАЛЫ

Аңдатпа

Мақалада көшбасшылықты адамдардың қарым-қатынастарын реттеуде пайдалану сол арқылы оларды топта басқару мәселелері қарастырылады. Сонымен қатар көшбасшылық пен басқарудың байланыстылығы топтағы қатынастарды реттеуге берер әсері ғылыми зерттеулерде жасалған нәтижелер негізінде дәлелденген. Мақалада «көшбасшылық» түсінігін, көшбасшы деп кімді айтуға болатыны туралы оқушылар мен мұғалімдердің пікірі туралы нәтижелер көрсетілген. Көшбасшылық, жетекшілік, басқарулық функцияларының ара байланыстары, оларды педагогикалық қызметте іске асырудың жолдары ғылымда орын алған теориялардың аталған түсініктермен байланысты теориялық аспектерді талдау негізінде мақалада терең қарастырылады. Көшбасшылық кеңістігінің көрсеткіштері, оны жасаудың әдістері мен амалдары, маңызды компоненттері, көшбасшылық әлеуеттің пайда болуына әсер беретін ситуацияларды құрылымдауда келтірілген.

Тірек сөздер: көшбасшылық, жетекшілік, басқарулық функция, қарым-қатынастар, педагогикалық қызмет, топ.

КІРІСПЕ

Көшбасшылық – қызметтің, қарым-қатынастың және топ мүшелерінің ара-байланыс нәтижесінде топты дифференциациялау амалының бірі. Топ құрамындағы индивидтардың, қарым-қатынастарының және ара-байланыстарының нәтижесінде пайда болып көшбасшылық күрделі әлеуметтік-психологиялық феноменге айналады. Онда белгілі бір түрде жинақталып топтың даму сипаттары байқала бастайды, әсіресе тек қана психологиялық және эмоционалдық-психологиялық сипаттар ғана емес сонымен қатар ең бастысы әлеуметтік және таптық табиғат пен мәнге иелері.

Көшбасшылықты кішігірім топтардың мүшелері арасындағы таза психологиялық қатынастардан бөліп алып оның ерекше әлеуметтік және саяси табиғатқа ие басшылығына процесс ретінде қарсы қою кішігірім топтарды көбінесе адамдардың эмоционалдық-психологиялық қауымдастық ретінде қарастыратын қазіргі әлеуметтік психологияға тән амалдар.

Топтың әр мүшесі өзінің іскерлік және тұлғалық қасиеттеріне, жалпы іске қосқан үлесіне, парыз бен жауапкершілік сезімінің дамуына сай, топтың оның еңбектері мен қоршаған адамдарға әсер беру қабылеттерін мойындауы арқасында топтық ұйым жүйесінде, яғни оның құрылымында нақты бір орын алады. Бұл тұрғыдан алғанда топтық құрылым оның мүшелері мәртебесінің иерархиясын құрады. Құрылымның маңызды ерекшелігі – оның өзгеруге оңайлығы мен үдемелілігі. Қоғам жағдайында қоғамдық пайдалы қызмет процессінде топтың әр мүшесі үшін өзінің мәртебесін көтеріп жақсарту, жолдастарының құрметіне ие болу үшін әрқашан мүмкіндік болады.

Көшбасшылық – күрделі топ дамуының әлеуметтік-психологиялық процесі, оның барысында топтық құрылымның пайда болуы және дифференциясы іске асырылып, ол оңтайланып үздіксіз жетіледі. Көшбасшылық пен басқаруды бір-бірімен теңестру немесе бір-біріне қарсы қою қате.

НЕГІЗГІ БӨЛІМ

Қазіргі кезеңнің зерттеушілері анықтағандай көшбасшылық пен басқару – бұл топтық әрекетте ең жоғары әсерге жету үшін әлеуметтік-психологиялық әсер берудің барлық механизмдері мен тәсілдерінің нақты адамға (персонаға) дайындалған формалары. Егер көшбасшылық феномені табиғаты бойынша ең басты толық қанды қалыптаспаған тұлға аралық қатынастарды реттеумен байланысты болса, онда басқару әлеуметтік ұйым шеңберіндегі ресми қатынастардың функцияларын атқарушы және реттеу құралы болады (Е.С. Кузьмин, Б.Д. Парыгин).

Е.С. Кузьмин басқаруды әкімшілік-құқықтық негізде және қоғамда өмір сүру нормалары негізінде әлеуметтік қадағалау мен билікті іске асырушы басшының топтың еңбектік қызметін басқару іспетті қарастырады. Осыған байланысты көшбасшылық топ мүшелерінің ара қатынастары мен қызметін қатысушылардың даралық инициативасы есебімен іске асырылатын әлеуметтік-психологиялық өздігінен ұйымдастыру мен өздігінен басқарудың ішкі үдерісі ретінде қарастырады. Тұлға қызметтік белгіленген ережелер мен жалпы қабылданған нормалардан жоғары жауапкершілікті өз мойнына алады.

Егер көшбасшылық сөзінің анықтамасын, мысалы, сөздіктен алсақ, онда ол былай болады: «Көшбасшылық – бұл индивидтің немесе әлеуметтік топтың бөлігінің көшбасшы рөлін атқарудың бір механизмі, яғни бүкіл топтың амалдарын біріктіреді, бағыттайды, ал топ өз тарабынан оның қимылдарын қабылдайды, қолдайды» [1].

Біз ғылыми тұрғыдан көшбасшының кім екенін білдік, бірақ бұл сөзді оқушылар мен мұғалімдер қалай түсінетінін қарастырайық. Тақырыпқа сай көшбасшылық деген не? Көшбасшы деген кім (олардың түсінігі бойынша)? Ол қандай міндетті істерді атқарады және олардың ойынша қандай сипаттарға ие? – деген сұрақтарды, «Көшбасшы – дегеніміз ...» сөйлемді аяқта деген тапсырма түрінде оқушыларға және мұғалімдерге берілді.

Алынған жауаптардың бәрін талдай келе мынандай тұжырымға келдік: көшбасшы – әлеуметтік топта белгілі бір билікке ие адам, ол адамдарды соңына ерте алады, тек қана өзі үшін ғана емес соңынан ергендердің жеке жауапкершіліктерін өз мойнына ала алатын адам. Сонымен қатар ол ұжымды бақылайды, оны бағыттайды. Көшбасшы бұқараның қолдауына ие, жалпы идеяларды байқатады (және оларды ұсынады), кез келген жағдайда оған сенуге болады. Бұл адаммен қатынас жасағың келеді, ешкімнің қызығушылығына кедергі жасамай мәселені шешуде көппен бірге жалғыз дұрыс шешім таба алады. Бұл байсалды, әрқашан оқиғаның тап ортасында жүретін сыйлы, беделді, белгілі адам.

Жетекшілік шеберлігі – таныс мағынадағы көшбасшылық жұмысын үйлестіру икемділігі, оларға сүйену, яғни, аралық байланыс пен қарым – қатынасты қажет арнаға бағыттау, ебін табу, рәсімдік ұйымдастырудың өміршілігі мен тұрақтылығын бекіту [2].

Көшбасшылықтың екі түрін «ресми» және «бейресми» деп ажыратады. «Ресми» көшбасшылық қолбасшыны тағайындаудағы орнатылған ережелермен байланысты, атқарылатын қарым-қатынасты анықтайды. «Бейресми» көшбасшылық қатысушылардың өзіндік қарым-қатынастары негізінде пайда болады. Бұл – көшбасшылықтың аталмыш өзгешілігі. Сондықтан мектеп сыныптарында басқарушы лауазымды иеленуші ресми көшбасшы ұжымдағы ең абыройлы адам болмауы да мүмкін. Кейбір уақытта, оны өз сыныптастары емес, ересектер таңдайды. Сондықтан сынып жетекшісі өз оқушыларын жақсы білуі керек, сыныптың топ басшысын таңдауда балаларға мүмкіндік берген жөн. Егер сыныптың топ басшысы бір мезгілде бейресми көшбасшы болмаса, онда оқушылар алдында үлкен абыройды иеленуші адам ұжымды ыдыратады, ұйымдастырушылық нәтижелігі мен тиімділігі төмендейді. Ресми және бейресми көшбасшылар арасында шиеленіс (дау) орын алуы әбден мүмкін. Сондықтан мұғалімдер сыныптағы көшбасшыны айқын танып білгені дұрыс.

Тәрбиеде түрлі ситуацияларды кең пайдалану, бір жағынан, олар тәрбиеленушілердің бір-біріне және қоршаған ортаға деген қалыптасқан қатынастарын көруге мүмкіндік туғызады, ал соның негізінде қалыптастыру, дамыту және реттеу процестеріне мақсатқа бағытты саналы түрде әсер беруге болады.

Басқа жақтан қарасақ, олар адамды әлеуметтік тәжірибені бекіту үшін өз сипаттары бойынша карапайым жай-жапсарлардан өткізуге мүмкіндік туғызады. Өз сипаттары бойынша әртүрлі ситуациялар тәрбиеленушіге әлеуметтік тәжірибенің көпқырлылығын және көпжоспарлылығын меңгеруге мүмкіндік береді.

Ситуацияға қатысушылардың даралық ерекшеліктері табиғи тұрғыдан әр қайсына ерекше әсер береді. Ара қатынастарды жобалап құрылымдағанда оларды есепке алу керек.

Сонымен қатар, білім берудің ізгіліктік-әрекеттестік стратегиясының теориялық тұрғысында бола тұра тұлғаны біз оның кемелденуінің субъектісі ретінде қарастырамыз. Бұл адамға мақсатты, оған жету жолдары мен әдістерін таңдауда кең еркіндік береді.

Көшбасшылық кеңістігінің көрсеткіштеріне жатады: топ композициясы, топтағы тұлғаралық қатынастар, педагогтер мен тәрбиеленушілердің арақатынастар стилі, әрекеттестіктердің және қатынастардың сипаты, тұлғаның ортада болып жатқандарға қатысты сезімі мен әрекетке жауапкершілігі, әрекеттің бағыттылығы, топтағы түрлі әрекеттердегі тұлғаның мәртебесі.

Өз зерттеуімізде біз көшбасшылық кеңістігін жасаудың тексеруден өткен әдістерімен және амалдарымен қатар біздің қатысымызбен жасалғандарды да пайдаландық. Көшбасшылық кеңістігінің маңызды компоненттері: топтағы қатынастар стилі, тәрбиеленушілердің ортасындағы моралдық-психологиялық жай-күйі; тәрбиеленушілердің максималды көбінің бойында максималды көбірек көшбасшылық әлеуеттің пайда болуына әсер беретін ситуацияларды құрылымдау.

Сонымен, іскерлік ойын көшбасшылық кеңістігін құрылымдаудың ең табысты әдісі деуге болады. Соңғы кездерде әртүрлі әдістер (рөлдік, инновациялық, имитациялық, моделдік және басқалар) кең таралды. Оларды көбінесе дәстүрлі оқытудың кемшіліктерін жоюдың нәтижелі құралы, ең басты дидактикалық жаңалық ретінде қарастырады, сонымен қатар іскер ойындардың тәрбиелік мәні өте аз қолданылады.

Ойын кеңістігін құру қатысушыларды өз көшбасшылық әлеуетін іске асыруға итермелеп біздің эксперименттің идеясын орындауға көмек көрсетеді.

Ойынның жағдайлары барлық тілек білдірушілердің көшбасшылық мүмкіндіктері мен көшбасшылық дайындығын өзектендіруге жағдай туғызады. Іскерлік ойын педагогтың жұмыс формасы ретінде кеңістікті жасау арқылы топтағы оқушылардың көшбасшылығын ынталандырады. Қатысушыға си-

туация педагогикалық тұрғыдан көшбасшылықтың барлық критерийлеріне (мотивациялық, мәртебелік, интерактивтік және әрекеттік) «жұмыс жасайтын» көшбасшы рөлін қабылдауға өзіндік даярлықты байқатуға көместеседі.

ҚОРЫТЫНДЫ

Сонымен, әлеуметтік топтағы көшбасшының тұлғасы туралы түсінік қалыптасқан және көшбасшылардың бір-біріне қалай әсер беретіні қалыптасқан теорияларда шолу жасалған. Біз тәжірибелік зерттеуімізде алынған сыныптың оқушыларының және мұғалімдердің айтуынша көшбасшыға қажет тұлғалық қасиеттерді анықтадық. Сонан соң социометриялық әдістеме арқылы анықталған сыныптың көшбасшыларының тұлғалық қасиеттері талданды. Кеттелдің 16PF тесті және «тұлғалық дифференциал» тесті сынып көшбасшыларына тән мінездемелік көрсеткіштерді анықтауға мүмкіндік берді. Олар: жанашырлық, жұмсақтық, түсінушілік, іске асырудағы жоғары мотивация, ұмтылыстардың белсенді қанағаттандырылмауы, интеллект, қиялдау, жоғары шығармашылық әлеует, интеллектуалдық қызығушылықтар, ақпараттылыққа деген ұмтылыс, тәуелсіздік, бірақ өмірде мықты ерікке, интеллектке және басқа абзалдықтарға ие адамдар көшбасшы бола алмағаны туралы жағдайлар көптеп кездеседі. Анықталған қасиеттер тек қана сыналған сынып көшбасшыларына ғана тән, және де бұдан басқа жағдайда кез келген адамның мәртебесінің өсуінің кепіл бола алмайтыны туралы айтуымыз керек.

Жұмыстың нәтижесі сыналған сынып туралы кейбір жайды айтуға мүмкіндік береді.

Тек қана сыныпта кім көшбасшы екенін ғана емес, сонымен қатар көшбасшының мінездемелік көрсеткіштерін қарастыра отырып сыналған сыныпта қандай қасиеттер бағаланатынын айтуға болады. Олар: жоғары интеллект, эмпатия, қоршаған ортадағы адамдарды түсінуге икемділік, сонымен қатар өз-өзіне деген сенім, тәуелсіздік, ерік. Яғни, көшбасшының және оған жақын сынып «жұлдызының» мәртебесінің дамып қалыптасуына әсер беретін тұлғаның мінездемелік көрсеткіштері анықталды.

Сонымен, «ортасынан аулақтанғандар» үшін өз мәртебесін жоғарлатуға мүмкіндік бар. Топқа деген қатыс туралы санадағы түсінік, жолдастық көмек беру жасөспірімге ересектерден тәуелсіз өмір сүруді жеңілдетіп қана қоймай оған аса маңызды эмоционалдық игіліктілікті және тұрақтылықты береді. Жасөспірімдік өзін-өзі қадірлеу үшін маңызды мәнге оның өзіне теңдердің құрметіне және махаббатына ие болу ең басты нәрсе. Зерттеу балаларға өзін-өзі тануға және оның

сыныптағы орнына дұрыс әсер беретін қасиеттер туралы ойлануына көмек көрсете алады.

ПАЙДАЛАНҒАН ДЕРЕКТЕР ТІЗІМІ

- 1 Парыгин Б.Д. Основы социально-психологической теории. – М., 1976. – 410 б.
- 2 Жеребова Н.С. Лидерство в малых группах как объект социально-психологического исследования // Руководство и лидерство; под ред. Б.Д. Парыгина. – Л.: ЛГПИ, 1993. – 143 б.
- 3 Менегетти, А. Психология лидера / пер. с итальянского А. Пиколаева. – Изд. 2-е испр. и доп. – М.: МГУП, 1999. – 144 б.
- 4 Личность. Теории, эксперименты, упражнения. Психологическая энциклопедия // сост. Р. Фрейджер, Д. Фейдимен. – СПб.-М.: Прайм-Еврознак, 2001. – 864 б.
- 5 Дилтс Р. НЛН: навыки эффективного лидерства. – СПб.: Питер, 2002. – 224 б.
- 6 Ицхак К.А. Развитие лидеров: Как понять свой стиль управления и эффективно общаться с носителями иных стилей / пер. с англ. – М.: Альпина Бизнес Букс, 2008. – 259 б.
- 7 Волков И.П. Исследование лидерства как функции групповой задачи // Свеницкий А.А. Социальная психология в трудах отечественных психологов. – СПб., 2000. – 133 б.
- 8 Кричевский Р.Л., Дубовская Е.М. Психология малой группы: теоретический и прикладной аспекты. – М.: Издательство МГУ, 1991. – 207 б.
- 9 Евтихов О.В. Тренинг лидерства. – СПб.: Речь, 2007. – 256 б.
- 10 Чернышев А.С., Лунев Ю.А., Лобков Ю.Л., Сарычев С.В. Психологическая школа молодежных лидеров. – М., 2005. – 275 б.
- 11 Шигапова Л.П. Формирование лидерских качеств студентов вуза в деятельности органов самоуправления: автореф. канд. ... пед. наук. – Казань, 2008. – 22 б.
- 12 Новикова С.А. Развитие лидерских качеств будущих менеджеров в процессе профессиональной подготовки: автореф. канд. ... пед. наук. – Магнитогорск, 2009. – 24 б.
- 13 Зорина А.В. Педагогические условия формирования лидерских качеств у студентов вуза: автореф. ... канд. пед. наук. – Нижний Новгород, 2009. – 23 б.
- 14 Ломова Л.А. Формирование профессионально значимых лидерских качеств будущих учителей музыки: дис. канд. ... пед. наук. – Воронеж, 2006. – 232 б.

15 Давлетова А.И. Развитие лидерских качеств студентов педагогического вуза: дис. канд. ... псих. наук. – Москва, 2007. – 269 б.

16 Голубь А.Б. Социально-воспитательные условия формирования лидерских качеств студентов в учебном процессе вуза: дис. канд. ... пед. наук. – Биробиджан, 2009. – 182 б.

17 Абильдина С.Қ. Қазақстанда оқушыларға этномәдени білім берудің қалыптасуы мен дамуы. пед. ғыл. док. ... автореф.: – Қарағанды, 2010. – 46 б.

18 Freedman S.L., Sears D.O., Carlsmith J.M., Social Psychology. Trans. Ali Dönmez, – İstanbul: İmge Pub., 2003. – 362 p.

19 Давлетова А.И. Развитие лидерских качеств студентов педагогического вуза: дис. канд. ... псих. наук. – Москва, 2007. – 68 б.

20 Сущность лидерства и возможность формирования его потенциала в отечественной и зарубежной психолого-педагогической литературе. <http://www.eduneed.ru/ededs-216-1.html>.

А.К. Нургалиева¹, Г. Есбай¹

О некоторых вопросах реализации лидерства и управления

¹ Педагогический факультет
Павлодарский государственный педагогический университет,
г. Павлодар, Павлодарская область, Республика Казахстан

A.K. Nurgalieva¹, G. Esbay¹

About some questions of implementation of leadership and management

¹ Faculty of Pedagogy,
Pavlodar State Pedagogical University,
Pavlodar, Pavlodar region, Republic of Kazakhstan

Аннотация

В статье рассматриваются вопросы управления людьми в группе с использованием лидерства в регулировании взаимоотношений людей. Вместе с тем, связанность руководства и управления доказана на основе результатов научных исследований. В статье отражены результаты суждений учащихся и учителей о том, что такое лидерство, кого можно назвать лидером. Взаимосвязь лидерских, руководящих, управленческих функций, пути их реализации в педагогической деятельности глубоко рассматриваются в статье на основе анализа теоретических аспектов, связанных с указанными понятиями теории, которые имели место в науке. Показатели лидерского пространства, методы и приемы его разработки, важные компоненты приведены в структуре ситуации, способствующей возникновению лидерского потенциала.

Ключевые слова: лидерство, управление, управленческая функция, взаимоотношения, педагогическая деятельность, группа.

Summary

The article deals with the issues of their management in the group with the use of leadership in the regulation of human relations. At the same time, the connection between management and management is proved on the basis of the results of scientific research. The article reflects the results of the judgments of students and teachers about what can be said» leadership», who can be called a leader. The interrelation of leadership, management functions, ways of their realization in pedagogical activity are deeply considered in the article on the basis of the analysis of the theoretical aspects connected with the specified concepts of the theory which took place in science. Indicators of leadership space, methods and techniques of its development, important components are given in the structure of the situation that contributes to the emergence of leadership potential.

Keywords: leadership, leadership, management function, relationships, teaching, group.

MPHTI 004.822.4

Д.И. Қабенов¹, Н.С. Молдақпанов¹, П.З. Абдікәрімов²

*¹ Жаратылыстану факультеті,
Павлодар мемлекеттік педагогикалық университеті,
Павлодар қ., Павлодар облысы, Қазақстан Республикасы.
e-mail: kabenov73@mail.ru*

*² Қарабұлақ ауылы, №4 мектеп-гимназиясының информатика мұғалімі
Түркістан облысы, Қарабұлақ ауылы, Сайрам ауданы*

БАНКТЕРДЕ ЭЛЕКТРОНДЫҚ НЕСИЕЛЕУДІ АВТОМАТТАНДЫРУ

Аңдатпа

Бұл мақалада жеке тұлғаларды несиелеуді автоматтандыру шарттарын анықтау көрсетілген. Осы мәселелерді шешу үшін есептер құрастырылған, басқару жүйесінің элементтері жұмыс жасау үлгісі жасалған, бұл элементтерді өндіруге, жаңартуға, ұзақтылыққа, жұмыс бастылыққа, құндылыққа тиімді талаптар негізделген. Жеке тұлғаларды несиелеу шарттарын анықтау экономикалық ақпарат жүйесінің бұрынғы функционалдық мүмкіндіктері талданған және жаңа ЭАЖ-н құру керек екендігіне көз жетті. Жұмыс өңделген, автоматтандырылған ақпараттық жүйесін ұсынады, бұл банктік қызметтердің нарығында бәсеке қабілеттілігінің жоғарлауының негізгі қызметі болып табылады. Жеке тұлғалар үшін несиелеу шарттарын анықтаудың экономикалық ақпарат жүйесінің бұрынғы әзірленген бұл жұмысы, қазіргі коммерциялық банктердің несиелік бөлімінде жүргізілетін еңбекті көп қажетсінетін операцияларды

автоматтандыруға және тапсырыс берушілерге қызмет көрсету уақытты қысқартуға мүмкіндік береді және банк қызметкерлерінің еңбек өнімділігін жоғарылатады.

Тірек сөздер: несиелік, жеке тұлғалар, автоматтандыру жүйесі, банк, инвестиция

КІРІСПЕ

Қазіргі уақытта Қазақстан нарықтық экономикасы дамыған елдің бірі ретінде танымал. Өте аз уақыт аралығында Қазақстан экономикада үлкен өзгерістер жасады. Сонымен қатар әлемдік мәдениетте, жаңа технологияны қолдануда үлкен жетістіктерге жетті. Қазіргі кезде еліміздің әлеуметтік-экономикалық өркендеуі байқалады. Біздің ғасыр компьютерлік құралдардың көмегімен ақпараттарды өңдеу және тарату, олар арқылы қарым-қатынастар ұйымдастыру заманы. Құжатталған мәлімет басқаруды негіздейді, оның тиімділігін өндіріс және мәліметтің тұтынуында едәуір дәрежеде құрайды. Мәлімет қазіргі қоғамда өндірістің бағалы қоры, қоғамның әлеуметтік және саяси өмірінің маңызды элементі болды. Мәліметтің сапасын басқару сапасы анықтайды. Басқару сапасын жоғарылату үшін қазіргі кезеңде құжаттармен жұмысты әбден жетілдіруге жеткілікті көңіл бөлу керек, өйткені басқарушылық шешім әрдайым әр түрлі негіздерге құжат табылған мәліметте сақтаушысы болып негізделеді.

НЕГІЗГІ БӨЛІМ

Несиелік процестің технологиясы

Несиелік процесс – сапалы және жоғары табысты, несиелік қаржыны құруда банк жұмысы.

Несиелік процестің дұрыс ұйымдастыру несиелік тәуекелділігінің минималдануына әкеп соқтырады.

Несиелік процесс 2 сатыдан тұрады. Бірінші сатыда несиелік арыз терең талдаудан өтеді. Несиелік берілгеннен кейін несиелік процесінің екінші сатысы – несиелік қоржының мониторингісі жалғасады. Оның мәні арыз берушінің қызметіне бақылау жасап отыру. Несиелік процесінің бірінші сатысының жауапкершілігі мол, өйткені осы сатыда несиелік тәуекелділіктің алдын алуға болады. Қарыз алушыны талдауда банкир үшін ақпараттың негізгі көзі болып оның бухгалтерлік есебі саналады. Есеп нәтижесінде қарыз алушының келесі параметрлері анықталады:

- компания қызметінің өтімділігі;
- экономикалық тұрақтылық;

- қаржылық тұрақтылық;
- табыстылық (пайдалылық);
- ақша ағымының келешегі;

1. Өтімділік көрсеткіші

1.1. Ағымдағы өтімділіктің коэффициенті – компанияның айналым қаражаты қысқа мерзімдік міндеттемесін өтеуге жеткілікті ме, жеткіліксіз бе екенін көрсетеді.

1.2. Жедел өтімділік коэффициенті – міндеттеменің қанша бөлігі тез арада төленетінін көрсетеді.

2. Компанияның экономикалық тұрақтылық коэффициенті.

2.1. Босалқы қордың айналымдылығы оның сақтау периодын көрсетеді;

2.2. Дебиторлық борыштың айналымдылығы – дебиторлық борыш қаражатын қайтару уақытын сипаттайды;

2.3. Несиелік борыштың айналымдылығы – несиелік борышты өтеу жылдамдығын көрсететін көрсеткіш;

2.4. Айналым қаражатын оқшалау коэффициенті – компанияға ақша ағымын анықтау көрсеткіші;

2.5. Негізгі қаражаттарды оқшалау коэффициенті – тіркелеген активті қолдауға ақшалай түсім бөлігі коэффициенті;

2.6. Инвестицияланған капиталды қайтару коэффициенті – өндіріс циклының ырғақтылығын көрсетеді;

3. Қаржылық тепе-теңдік коэффициенті.

3.1. Рычаг коэффициенті – өндірісті қаржыландырудың сыртқы көзі деңгейінің тәуелдігін көрсетеді.

4. Табыстылық (пайдалылық) көрсеткіштері

4.1. Жалпы маржа.

4.2. Жеке капиталының пайдалылығы – капиталды өтеу деңгейін көрсетеді.

4.3. Инвестицияланған капитал пайдалылығы – активті пайдалану тиімділігін соттауға мүмкіндіктері.

5. Банктік міндеттемелердің орнын толтыру көрсеткіші.

5.1. Пайыздық төлемдердің орнын толтыру коэффициенті – компанияның банкке пайызды төлеу мүмкіндігін көрсетеді. Қаржылық коэффициентті бағалаудан кейін тапсырыс берушінің ақшалай ағымын талдау қажет. Ол белгілі периодтағы кіріс пен шығысын салыстырудан құрылады.

Кіріс элементтеріне мыналар жатады:

- пайда;
- амортизация есептемесі;

– босалқы қордан, дебиторлық борыштан, негізгі қордан қаражаттың босатылуы;

– несиелік борыштың өсімі;

– басқа активтерден қаражатты босату және басқа пассивтердің өсімі;

– жаңа несиені айналымға тарту;

– акционерлер капиталдарының өсімі;

Шығыс элементтері:

– босалқы қорға, негізгі қорға қосымша қаражат бөлу;

– кредиторлық борыштың және басқа пассивтердің қысқаруы;

– несиені өтеу;

– акционерлік капиталдың азаюы;

– салықты, пайызды, үлесакыны төлеу;

Банк иесі жоғарыдағы схема бойынша барлық ақпаратты жинағаннан кейін несиелік алушымен сұхбаттасып, оның офісі мен өндірісін бақылайды. Бұл ағылшын банктеріндегі технологияның несиелік процестің бірінші сатысы, яғни ол отандық тәжірибеге әлде қайда мүмкіндігі бар, Бұл технологияның бөлек элементтері біздің банктерде белсенді пайдалануда.

Несиелік процестің бірінші сатысынан несиелік қоржынды талдау шектелетін екінші сатыға өтеміз. Оны келесі бір бірімен байланысты кезеңдерге бөлеміз:

1) несиелік тәуекелділік жайғасымымен несиелік барысын бағалау;

2) несиенің әр тобының тәуекелділік пайызын анықтау;

3) несиелік жіктелімі;

4) несиелік тобы және банк бойынша несиелік тәуекелділік пайызын есептеу;

5) осы базадағы резерв мөлшерін анықтау;

6) несиелік қоржын құрылымын жақсарту мақсатында шаралар әзірлеу.

Көптеген банктер берілген несиелік бағалау кезінде несиелік сыныптаушыны (классификатор) пайдаланады. Ол қарызды өтемеу тәуекелділігін сапалы және санды анықтауға мүмкіндік береді. Несиелік алушыларды қаржылық көрсеткішке байланысты қамтамасыз ету құны, несиелік қағаздардың дұрыстығына байланысты несиелік тәуекелділік кластарына бөлінеді:

– төмен тәуекелділікті несиелік;

– жоғары тәуекелділікті несиелік,

– белгілі тәуекелділікпен несиелік,

– ережеге сай емес көрсетілген несиелік.

Деректерді өңдеу жіктелімі өтелмеген несиелік қиындықты болжауға мүмкіндік береді және ол банк табысына әсер етеді. Өтелмеген несиелік көлемі тек қана банкқа емес, бүкіл экономикаға тәуелді. Бірақ та банк несиелік тәуекелділікті

төмендете алады. Өндірісі құлдырап жатқан белгілі бір салаларға немесе фирмаларға несиелік тәуекелділіктің төмендеуіне әкеп соқтырады.

Несие алу үшін қарыз алушы белгіленген хат түріндегі арызды банкке жолдайды.

Онда мақсатты бағытталған несиелік соммасы, өтеу мерзімі, несиеленетін ұйымның қысқа мінездемесі белгіленеді. Арыз 3 данада толтырылады. Бірінші және екіншісі өткізуге негіз болады, ал үшінші дана несиелік қызметке бөлімінде қалады.

Қарыз беруші мына құжаттарды бергенде ғана несиелену жүзеге асады:

1. несиеленетін ұйымның технико-экономикалық дайындығы мыналарды қарастыру қажет:

- қарыз берушінің қызметіне және оның өндіретін тауарына мінездеме,
- несиелік есепке өндірілетін тауардың тізбесі, экспорттық мүмкіндіктері, ішкі және әлемдік нарықта өндірілетін ұқсас тауармен салыстырмалы мінездеме;
- қарыз алушының тауар экспортына жеке меншіктігін анықтайтын құжат;
- тауарды экспорттайтын лицензияның болуы;
- жобаны өткізу мерзімі;
- өтелімділік есебі

2. Шарт көшірмесі.

3. Бухгалтер есеп-қисабы, пайда мен залал есеп, қаржылық жағдайын анықтау үшін және қарыз алушының белгілі мерзімде өтей алуын анықтайтын құжат.

4. Арнайы ресімделген несиелік беру арызы.

5. Қарыз алушы туралы ақпарат.

6. Тауарлы материалдық құндылықтар туралы мағлұмат.

7. Мерзімдік міндеттеме.

8. Несиелік шарт.

9. Қамтамасыз ету туралы ақпарат және бизнес-жоспар.

Несиелену кезінде несиелік бөлімнің мамандарының құзіретіне несиелік ресурстарының болуы көрсетілген құжаттардың толықтығы, қарыз алушының несиелік төлеу мүмкіндігін талдау. Несиелік өтемеуге әкелетін факторларды зерттеу жатады. Несиелік қызметкерлері заңдық бөлім қызметкерлерінің мамандарымен қоса тапсырыс берушілердің құқықтық мәртебесі мен өкілеттілігін анықтау үшін заңдық істерін қарастырады.

Банктың құқықтық қызметкерлері несиелік алуға арыз беру кезінде, несиелік келісім орындалғанда заңды қолдау көрсетеді.

Ақпараттық жүйенің сипаттамасы

Жеке тұлғаларды несиелену шарттарын анықтау АЖ-н тұрғызу автоматты түрде өңдеу жүйесі келісі негізгі кіші жүйелерден тұрады:

- тапсырыс берушінің несиелік өтей алу мүмкіндігін қарастыру және талдау;

- жобаны сараптау;
- несиеленетін мүлікті қарастыру және талдау;
- банктік қарыздарды өтеуді бақылау;
- банктік қарыздарды уақытылы өтемеген үшін айыппұл және өсім;
- несиелік есептегі қолдағы қаражатты бақылау;
- керекті есеп құжатын ресімдеу, өткізілген операциялар тізімдемесін дайындау, қатаң есептеме анықтамасын толтыру.

Қазіргі таңдағы компьютерлер ОС Windows-XP-мен жұмыс істеуге бағытталған. Оны пайдалану аппараттық мүмкіндіктерін максималды орындайды. Программалық жабдықтау бойынша ОС MS DOS пайдаланудың кемшілігі болып, оны қолданудың бір есептемелігі және шектеулігі болып саналады. MS DOS оңай және қол жетерлік, бірақ банктің бағдарламалы-техникалық қолдауға оның мүмкіндігі шамалы-ақ. АБС негізгі бөлігі болатын бұл МББЖ-ға қатысы бар.

МББЖ ең танымалдарына dBase, Clipper, Paradox, FoxPro, Delphi жатады. Бұл бағдарламалық тауарларды толық өткізу ОС Windows-сіз іске асыру мүмкін емес. Жеке тұлғаларды несиелеу шарттарын анықтау жүйесінің айырмашылығы мәліметтерді кіргізу-шығару, оқу, жазу, өткізу операцияларының үлкен көлемде болуы. Бұл тағы да ОС өндірісіне талапты жоғарылатады, өйткені Windows-XP пайдалану, MS DOS пайдалануға қарағанда тиімді. ОС Windows-XP тағы бір артықшылығы оның достық кестелік интерфейсінің болуы. Ол қолданушы мен компьютер арасындағы байланысты оңайлатады және тездетеді.

Экономикалық ақпарат жүйесінің мақсаттары – несиелеу үшін операцияларды экономикалық ақпарат жүйесі негізінде әзірлеу.

Оны құру банк қызметкерінің жұмысын әлде қайда жеңілдетер еді. Өйткені шарттарды, анықтамаларды және басқа құжаттарды толтыруға уақыт жұмсалмас еді.

ҚОРЫТЫНДЫ

Қрыта келе, бұл жұмыс барысында банк жүйесінің несие беру жұмысын автоматтандыру жолдары қарастырылып, оны жүзеге асыру үшін заманауи ақпараттық технология қолданылды. Осы орайда компьютерлік операциялық жүйе Windows XP, 7, 8, 10 пайдалану жай және қолайлы экрандық нысандар жиынтығын құруға мүмкіндік берді. Ашық архитектура және программалық жабдықтауға кеңейтуге мүмкіндігі жеке тұлғалар үшін несиелеу шарттарын анықтаудың экономикалық ақпарат жүйесінің бұрынғы кез келген автоматты банктік жүйесіне жеткізді.

Жұмыстың алдына қойған мақсаты мен есептері орындалды. Жасалған ақпараттық жүйені енгізу несиенің шарттарын анықтау жүйесін максималды

уақыт аралығында толық және дұрыс ақпарат алуға мүмкіндік береді. Осыған орай несиелік бөлім қызметкерлерінің еңбек өнімділігін жоғарылату жүзеге асырылды.

ҚОЛДАНЫЛҒАН ДЕРЕКТЕР ТІЗІМІ

1 Назарбаев Н.А. (1997). Қазақстан – 2030. Барлық Қазақстандықтардың өркендеуі, қауіпсіздігі, Әл-ауқаты. Президенттің халыққа жолдауы. – Егеменді Қазақстан.

2 Қазақстан Республикасының Конституциясы, (1995). Алматы.

3 Бралиева Н.Б., Байшоланова Қ.С., Гагарина Н.Л. (2011). Экономикадағы ақпарат жүйелері: оқу құралы. – Алматы. – 221 с.

4 Бралиева Н.Б., Байбөлекова Л.А., Балашов Қ.Т. (2010). Ақпараттық менеджмент негіздері: оқу құралы. – Алматы: Экономика. – 324 с.

5 Неверова Е.Г. (2013). Исследование проблем баз данных для информационных систем / Сборник сетей «Информационные системы в экономике». – Алматы: Экономика. – 382 с.

6 Титоренко А.В., Суворова В.И. (2007). Автоматизированные информационные технологии в банковской деятельности: Учебное пособие для вузов. – М.: Финстатинформ. – 452 с.

7 Колесникова В.И., Кроливецкой Л.П. (2005). Банковское дело: Учебник для вузов. – М.: Финансы и статистика. – 186 с.

8 Бралиева Н.Б., Байбулекова Л.А., Тилегенов А.И. (2008). Основы информационного менеджмента: Учебное пособие. – Алматы: Экономика. – 88 с.

9 Бралиева Н.Б., Пушкарев Л.А. (2009). Основные направления развития новых технологий в экономических информационных системах (развитие открытой рыночной экономики Казахстана). – Алматы: Экономика. – 320 с.

10 Бралиева Н.Б., Тимошенко В.Ф., Гагарина Н.Л. (1994). Информационные системы бизнеса. – Алматы: РИК. – 120 с.

11 Тулегенов Э.Т., Бралиева Н.Б., Стороженко И.А. (1999). Бухгалтерские информационные системы: Учебное пособие. – Алматы: Экономика. – 163 с.

12 Диго С.М. (1998). Проектирование баз данных: Учебник. – М.: Финансы и статистика. – 216 с.

13 Когаловский М.Р. (1992). Технология баз данных на персональных ЭВМ. – М.: Финансы и статистика. – 85 с.

14 Козлова Е.П., Галанина Е.Н. (1996). Бухгалтерский учет в коммерческих банках – М.: Финансы и статистика. – 306 с.

15 Липаев В.В., Потапов А.И. (1998). Оценка затрат на разработку программных средств. – М.: Финансы и статистика. – 180 с.

16 Неверова Е.Г. (2000). Технология проектирования баз данных и занятий, – Алматы. – 280 с.

17 Қазақстан Республикасының Президентінің №359 14 маусымнан 2000 жыл. «2000–2003 жылға Қазақстан Республикасы мемлекетінің ақпараттық қауіпсіздігінің программалық жабдықтауы».

Д.И. Кабенов¹, Н.С. Молдакпанов¹, П.З. Абдикаримов²

Автоматизация электронного кредитования в банке факультет естествознания

¹ Факультет естествознания,
Павлодарский государственный педагогический университет,
г. Павлодар, Павлодарская область, Республика Казахстан
² Школа-гимназия №4, с. Карабулак, Сайрамский район,
Туркестанская область, Республика Казахстан

D.I. Kabenov¹, N.S. Moldakpanov¹, P.Z. Abdikarimov²

Automation of electronic crediting in cans

¹ Faculty of Natural Sciences,
Pavlodar State Pedagogical University,
Pavlodar, Pavlodar Region, Republic of Kazakhstan
² Informatics teacher school №4, Turkestan region,
Sairam district, village Karabulak, Republic of Kazakhstan

Аннотация

В данной статье указано определение условий автоматизации кредитования физических лиц. Для решения этих вопросов составлены задачи, модели работы элементов системы управления, основаны эффективные требования к производству, обновлению, долговечности, занятости, ценности этих элементов. Для определения условий кредитования физических лиц проанализированы предыдущие функциональные возможности экономической информационной системы и убедились в необходимости создания новых ЭИС. Работа предоставляет разработанную, автоматизированную информационную систему, что является основной функцией повышения конкурентоспособности на рынке банковских услуг. Эта ранее разработанная экономическая информационная система определения условий кредитования для физических лиц позволит автоматизировать трудоемкие операции, проводимые в кредитном отделении существующих коммерческих банков, и сократить время обслуживания заказчиков и повысить производительность труда работников банка.

Ключевые слова: кредит, физические лица, система автоматизации, банк, инвестиции.

Summary

This article defines the conditions for automating lending to individuals. To address these problems, reports were developed and management system elements were created based on the requirements for production, modernization, durability, efficiency, and value added. The definition of lending terms for individuals showed that the previous functionality of the economic information system was analyzed and that a new EIS should be created. The work provides for the creation of an automated information system, which is the main activity for improving competitiveness in the banking services market. This previously functioning economic information system to determine the conditions for lending to individuals automates the most demanding operations in the credit department of modern commercial banks, shortens customer service time and increases the productivity of Bank employees.

Keywords: credit, individuals, automation system, bank, investment.

МРНТИ 004.822.4

Қ.Р. Құсманов¹, М.Б. Бахытбек¹

*¹Жаратылыстану факультеті,
Павлодар мемлекеттік педагогикалық университет,
Павлодар қ., Павлодар облысы, Қазақстан Республикасы
e-mail: kuat-75@mail.ru, magzhan_b96@mail.ru*

**ЖАРАТЫЛЫСТАНУ-ҒЫЛЫМИ ПӘНДЕР БОЙЫНША КОМПЬЮТЕРЛІК
КЕШЕНДІ ЕМТИХАНДАРДЫҢ МАЗМҰНЫ**

Аңдатпа

Бұл мақалада жаратылыстану-ғылыми пәндер бойынша компьютерлік кешенді емтихандардың мазмұны бойынша сұрақтар қарастырылады. Бүгінгі таңда «кешенді емтихан» ұғымы пән бойынша білімді, шеберлікті және дағдыларды кешенді бақылауды білдіреді. Мақалада кешенді емтиханға қойылатын негізгі талаптар (қалыптастырушылық, бірегейлігі, құпиялылығы, өкілеттілігі, нақтылығы, толық құзыреттілігі) берілген және тапсырмалар түрлері қарастырылған, олар: дәстүрлі есептер, өлшейтін қиялға арналған тапсырмалар, осы нәтиже бойынша есептер құру, сырттан тапсырмалар элементтерін таңдаумен есептер, интерактивті есептер, «аналогтік» есептер. Осы талаптарды жүзеге асыру үшін мақалада анықтамалар тұжырымдалған, сондай-ақ жаратылыстану-математикалық пәндерді оқыту және осы пәндер бойынша студенттердің білімін бақылау мүмкіндігін кеңейтуге мүмкіндік беретін әдістеме ұсынылған. Әр түрлі пәндер бойынша студенттердің білімін, іскерлігін, дағдыларын және

жалпы құзыреттілігін компьютерлік бақылаудың объективтілігін және тиімділігін арттыру үшін тапсырмалар түрлерін әртараптандыру, бірегейлігін, құпиялылығын және диверсификациялау принциптерін іске асыруға арналған әдістемелік тәсілдер жиынтығы ұсынылады.

Тірек сөздер: электронды емтихан, кешенді емтихан, жалпыланған есеп, интер-белсенді есеп, сыртқы объектімен есеп, құрастырушылық, бірегейлігі, құпиялылығы, объективтілігі, математика, информатика.

КІРІСПЕ

Бұрын «кешенді емтихан» термині бір бағытқа немесе мамандандыруға жататын пәндер бойынша бірнеше емтихандарды біріктіру ретінде түсінілді. Сонымен қатар, қазіргі заманғы компьютерлік техника мүмкіндіктерінің болуы және қазіргі заманғы студенттердің оны пайдалану бойынша дағдылары пән бойынша білімді, сондай-ақ іскерлікті және дағдыны кешенді бақылауды, әр сыналушыға арналған тапсырмалардың бірегейлігін автоматты түрде қорытындылаумен, әр түрлі типтегі оқытушыларды таңдау және баптау мүмкіндігімен ұйымдастыруға мүмкіндік береді.

Осыған байланысты пән бойынша «кешенді емтихан» түсінігі ұсынылды. Бұл мақалада жалпы «кешенді емтиханға» қойылатын талаптар тұжырымдалған және осындай емтихандарда тапсырмалардың кейбір түрлері қарастырылды.

НЕГІЗГІ БӨЛІМ

1 Компьютерлік кешенді емтихан тапсырмалары

1.1. Әр тапсырмаға қойылатын талаптар. Тестілеудің тиімділігі мен объективтілігін арттыру үшін, валидтік және сенімділіктің жалпы қабылданған талаптарынан басқа, [4] келесі талаптар ұсынылды:

- 1) Құрастыру: емтихан басталғанға дейін тапсырма толық түрде жоқ.
- 2) Бірегейлігі: барлық емтихан тапсырушылар әртүрлі тапсырмалар алады.
- 3) Толық құпиялылық: егер емтихан – ресми және тапсырмаларды компьютер құрастырса, онда тестілеу аяқталғанға дейін ешкім (соның ішінде тапсырмаларды құрастырушылар да, ұйымдастырушылар да) дұрыс жауаптарды білмейді.
- 4) Өкілдік: компьютерлік тестілеу бағдарламасы тек бақылау ғана емес, сонымен қатар білім беру нысаны болуы тиіс.

5) Нақтылық: жауап сан, сөз, әрекет түрінде болуы тиіс.

6) Толық құзыреттілік: емтихан тапсырушы барлық тапсырмаларды орындауы тиіс (олардың қандай да бір пайызы емес).

Бұл талаптарды іске асыру үшін келесі анықтамалар ұсынылды [1]:

«Жалпыланған тапсырма» – бірнеше бір-типтік есептерді алу үшін параметрлерді таңдау алгоритмі, алгоритмге арналған бастапқы деректер кейбір диапазондарда таңдалатын кездейсоқ сандар болып табылады; «бапталатын жалпыланған тапсырма» – алгоритмге арналған бастапқы деректер кейбір базалық диапазондар шеңберінде таңдалатын (оқытушымен) диапазондар және таңдалған диапазондарда таңдалатын кездейсоқ бастапқы деректер болып табылады.

Егер кешенді емтихан мына опцияда пайдаланылса: оқу мақсатында, онда жалпыланған есептер үшін бастапқы деректерді пайдаланушы қоя алады.

1.2 Тапсырмалар түрлері

1.2.1 Дәстүрлі тапсырмалар типтері: санды, сөзді, алгебралық өрнекті (немесе бірнеше мұндай нысанды) табу. Мұнда емтихан тапсырушының жауап беруге қиналмауы үшін айқындық қажет:

– егер бірнеше нысан енгізілсе, онда олардың тәртібін дәл көрсету керек, мысалы, «сандарды өсу ретімен енгізу»;

– сандар бүтін немесе дөңгелектеу нақты көрсетіледі;

– алгебралық өрнектердегі әріптер алфавит бойынша орналасады.

1.2.2 Өлшейтін қиялға арналған тапсырмалар [2] (анықтамалықтар қолданбай, ешқандай есептеулер жасамай, тек өз тәжірибесі мен білімдеріне негізделе отырып, жеткілікті дәлдікпен объектінің сандық сипаттамаларын немесе графикалық көрінісін анықтай білу). Тиісінше, осы біліктілік жауаптың дәлдігіне байланысты бағаланады (мысалы, ауытқу 10%-ға дейін – «өте жақсы», 10%-дан 20%-ға дейін – «жақсы» және т.б.). Дәл ғылымдарда (математика, физика, химия) ойлануға 20–30 секунд беріледі (емтихан тапсырушы тиісті есептеулерді жүргізе алмауы үшін).

1.2.3 Берілген нәтиже бойынша есеп құру [3]. Нәтиже берілді (сан, формула, әріп және т.б.), және есептер класы. Осы кластан тапсырманы, оның шешімі берілген класқа сәйкес келетіндей таңдау қажет.

1.2.4 Сырттан тапсырмалар элементтерін таңдау есептері [5]. Бұл мәтін, сурет, заттар жиынтығы, жеке файл, сызба болуы мүмкін.

1.2.5 Интерактивті есептер. Алынған [3] нәтижені растау үшін компьютердегі виртуалды ортада пайдаланушының өндірістік іс-әрекеттері мен кері байланыс арқылы оқу пәндерінің кейбір бөлімдерін оқу ұсынылады:

Кез келген элементтің бейнесінен кез келген басқа элементтің бейнесіне өту мүмкіндігін беретін компьютердегі байланысқан метрикалық кеңістіктің кинематикалық бейнесі бағдарлама деп аталады; бір суретті екіншісіне ауысты-

ру үшін минималды уақыт олардың арасындағы қашықтық болып табылады; дисплейдегі барлық суреттер кеңістіктің кейбір элементтеріне сәйкес келеді және үздіксіз өзгереді.

1.2.6 «Аналогтік» есептер [6]. Олардың жауаптары бар бірнеше тапсырма беріледі (қағазда немесе интерактивті тәсілмен), осыған ұқсас тапсырманы шешу талап етіледі.

2 Компьютерлік кешенді емтиханды құру. Бағдарламалық қамтамасыздандырудың құрамында болуы тиіс:

– жалпы пайдалану бойынша нұсқаулар (тапсырмаларды таңдау және теңшеу, опцияларды таңдау, шешу үшін уақыт);

– нақты тапсырманы қалыптастыру үшін таңдау және баптау мүмкіндіктерімен бірге тапсырмалар мен оларға түсініктемелер жиынтығы (бұл жағдайда тапсырманың осы пән бойынша қажетті білім көлеміне сәйкестігіне оқытушы – пайдаланушы жауап береді);

– арнайы сұраныс бойынша (ресми емтихандарды өткізу үшін) берілгенге дейін берілген есептердің (басып шығарылған) шешімдерін шифрлеу;

– оқушылардың әр түрлі категориялары үшін осы тапсырмалардан тиісті түсініктемелері бар дайын тапсырмалар жиынтығын алу мүмкіндігі (бұл жағдайда кешен авторлары жауап береді);

– бағдарламалық қамтамасыз етуге жаңа жалпыланған есепті қосу үшін қажетті ерекшеліктерді көрсете отырып, бағдарламалық қамтамасыз етуді толықтыру жөніндегі Нұсқаулық (тапсырманың дұрыстығы мен мазмұны үшін алгоритм мен қосымша бағдарламаны құрастырған адам жауап береді, ал бағдарламалық қамтамасыз етудің авторлары оны тұтастай бағдарламалық қамтамасыз етумен келісу үшін жауапты болады).

Бағдарламалық қамтамасыз ету жеке пароль арқылы берілетін өз әрекеттерінің хаттамасын жүргізуі тиіс.

Енгізу пішімі қате және пайдаланушының басқа да елеулі қателіктері болған жағдайда бағдарламалық қамтамасыз ету тоқтатылмайды, қате туралы хабарлауы және қайта енгізуді сұратуы тиіс, бұл ретте осы тапсырма үшін бағалаудан бір балл шегеріледі.

Бағдарламалық жасақтама жұмысының басында қарым-қатынас және тапсырмаларды жазу тілін таңдау қажет (бұл қазақ тілі, орыс тілі, сондай-ақ ағылшын тілі болуы мүмкін).

Бағдарламалық жасақтаманың жұмысы кезінде келесі опциялар ұсынылады.

2.1 Тапсырма түрі – дисплейде немесе жазбаша (басып шығару).

2.2 Қате жауап беру кезінде қайталап әрекет жасауға жол беріледі ме?

2.3 Жауап дұрыс болмаған жағдайда дұрыс жауап көрсетіледі ме?

2.4 Кеңес беріледі ме? Егер емтихан тапсырушы «анықтаманы» таңдаса, онда дұрыс шешім үшін балл айтарлықтай азаяды; кеңестер үшін әдістемені қолдануға болады [6].

2.5 Оқытушының паролін енгізу қажет пе, соңғы нәтижені оқушыға немесе тек оқытушыға (емтихан алушыға) көрсету керек пе?

2.6 Тексеру:

– студенттің өзі (өзін-өзі бақылау), яғни оқу мақсатында бағдарламалық қамтамасыз етуді пайдалану;

– оқытушы жауап басып шығару мәтінімен бірге берілетін жауап бойынша (ағымды бақылау);

– емтихан аяқталғаннан кейін және барлық жазбаша жұмыстардың жауаптарын (барлық жауаптарды компьютерге енгізгеннен кейін) арнайы сұраныс бойынша берілетін және беру уақыты белгіленген (қабылдау немесе қорытынды емтихан) басып шығарылған бланктарда тапсырғаннан кейін емтихан алушылар;

3 Әртүрлі типтегі тапсырмалар мысалдары (1.2 п. сияқты нөмірлеу).

(1.2.1) №1. Белгілі интегралды табу, алгебралық теңдеудің шешімі, дифференциалдық теңдеудің және т.б. үшін бастапқы есепті шешудің мәні, артық бүтін санға дейін дөңгелектеу.

Жалпыланған есептің ерекшелігі мыналар болып табылады. Бағдарлама жауапты үлкен дәлдікпен есептеуі керек. Егер ол бүтін санға жақын болса (мысалы, оның бөлшек бөлігі 0.9-тен көп немесе 0.1-ден аз), онда басқа кездейсоқ бастапқы деректерді алу керек.

(1.2.2) №2. Мәтіндік немесе графикалық файлды жазу үшін жад көлемін, қандай да бір операцияны орындау уақытын жақындап бағалау.

№3. Есептеу бағдарламаларын тестілеу бағдарламасына түрлендіру. Егер жұмыстың нәтижесі үздіксіз объект (нақты сан, вектор, функция) болып табылатын есептеу бағдарламасы болса, онда өлшейтін қиял әдістемесін және тапсырмаларды кездейсоқ қалыптастыру әдістемесін пайдалана отырып, ол «тестілеуші» болып қайта құрылуы мүмкін. Бұл үшін: бастапқы деректерді енгізу кейбір диапазондардағы кездейсоқ таңдаумен ауыстырылады; пайдаланушыға бастапқы деректер көрсетіледі (мүмкіндігінше символдық-цифрлы емес, графикалық түрде); пайдаланушыдан жақындатылған жауап сұралады (сондай-ақ мүмкіндігінше графикалық түрде, компьютерлік тышқанның көмегімен); баға қойылады және дәл (немесе дәл дерлік) жауап көрсетіледі.

(1.2.3) №4. (Программалау): бағдарламаның осы тақырыбынан және бірнеше берілген үзінділерден осы нәтижені шығаратын бағдарламаны құру.

№5. Осы нәтижені алу үшін бағдарлама мәтініндегі бір таңбаны өзгерту.

№6. (MS Office): деректер базасын немесе кестені жиынтық нәтиже (іріктеу нәтижесі) берілгендей етіп құру. Тапсырма тривиалды болмау үшін ұяшықтарды нөлдермен (бос) толтыруға болмайды.

№7. Деректер базасындағы немесе кестедегі бір ұяшықты (жазбаны) жиынтық нәтиже (таңдау нәтижесі) берілгендей етіп өзгерту.

(1.2.4.) №8. Файлға кейбір түрлендіруді жасап, содан кейін осы файлдың сипаттамасын енгізу. (Файлдар алынған файлдың түрлендірілуі мен сипаттамасы бағдарламалық жасақтама бағалау үшін пайдаланатын күрделі емес арақатынаспен байланысты, бірақ оны әрбір жеке жағдайда табуға болмайды).

№9. Кейбір кездейсоқ сан немесе арифметикалық өрнек және есептер тізімі беріледі. Емтихан тапсырушыға алдымен есеп түрін таңдау, содан кейін – жауапта берілген сан болатындай етіп осы түрдегі бүтін бастапқы деректерді таңдау ұсынылады. Тексеру теореманың көмегімен «Егер функция тұйық кесіндіде анықталса және үздіксіз болса және оның ұшындағы әр түрлі белгілердің мәндерін қабылдаса, онда функцияның мәні нөлге тең болатын нүкте табылады».

ҚОРЫТЫНДЫ

Біз ұсынылған әдістеме бойынша құрылған бағдарламалық қамтамасыз ету жаратылыстану-математикалық пәндерді оқу және осындай пәндер бойынша студенттердің білімін бақылау мүмкіндіктерін кеңейтеді, сондай-ақ бағдарламалық қамтамасыз етуді толықтыру кезінде осы пәндер оқытушыларының шығармашылығын дамытуға ықпал етеді деп үміттенеміз.

ПАЙДАЛАНҒАН ДЕРЕКТЕР ТІЗІМІ

1 Панков П.С., Джаналиева Ж.Р. (1995). Опыт и перспективы использования комплекса UNIQUEST уникальных тестовых заданий в учебном процессе // Образование и наука в новом геополитическом пространстве: Тез. докл. научно-практической конференции. – Бишкек: Международный университет Кыргызстана. – С. 217.

2 Pankov P.S. (1996). Independent learning for open society // Collection of papers as results of seminars conducted within the frames of the program «High Education Support». Bishkek: Foundation «Soros-Kyrgyzstan». – Issue 3, pp. 27-38.

3 Панков П.С., Кочетов О.П. (1999). Методика «формирования задачи» для неформального компьютерного тестирования знаний по математике // Вестник Международного университета Кыргызстана. – 1(5). – С. 69-70.

4 Джаналиева Ж.Р., Мальковская С.Л., Борякова И.Г. (2001). Использование компьютерных экзаменационных комплексов при проверке знаний студентов по математике // Интеграционные основы совершенствования системы высшего образования: Материалы международной научно-практической конференции. – Бишкек, – С. 121-125.

5 Панков П.С., Джаналиева Ж.Р. (2003). Экзаменуемая программа со случайным выбором заданий извне // Вестник Ошского государственного университета. Серия физико-матем. наук. – 7. – С. 174-177.

6 Панков П.С., Джаналиева Ж.Р. (2011). Выполнение студентами творческих заданий по математическим предметам // Вестник Кыргызского национального университета им. Ж. Баласагына. Специальный выпуск. Интеграционные и инновационные процессы в образовании и науке: состояние, перспективы. – С. 308-312.

7 Джаналиева Ж.Р., Мураталиева В.Т., Куламидинова А.М. (2012). Программное обеспечение современных персональных компьютеров: Учебное пособие (с грифом МОиН КР). – Жалал-Абад: ЖАГУ. – 102 с.

8 Талызина Н.Ф. (1975). Управление процессом усвоения знаний. – Москва: МГУ. – 343 с.

9 Беспалько В.П. (1970). Программированное обучение. Дидактические основы. – Москва. – 300 с.

10 Талызина Н.Ф. (1988). Формирование познавательной деятельности младших школьников. – Москва: Просвещение. – 175 с.

11 Кадневский В.М. (2004). История тестов. – Москва: Народное образование. – 464 с.

12 Аванесов В.С. (1999). Тесты: история и теория // Управление школой. №12.

13 Майоров А.Н. (2001). Теория и практика создания тестов для системы образования. – Москва: «Интеллект-центр». – 296 с.

14 Мейман Э. (1917). Лекции по экспериментальной педагогике. Ч. 2. – Москва. – С. 163-198.

15 Gulliksen H. (1950). Theory of Mental Tests. – New-York, Wiley. – 486 p.

16 Guttman L. (1953). A special review of Harold Gulliksen, Theory of mental tests. – Psychometrika, 18, pp. 123-130.

17 Lord F.M., Novick M. (1968). Statistical Theories of Mental Test Scores. – Addison-Wesley Publ. Co. Reading, Mass. – 560 p.

18 Kuder G.F., Richardson M.W. (1937). The theory of the estimation of test reliability // Psychometrika, Vol. 2, No. 3.

19 Crocker L., Algina J. (1986). Introduction to Classical and Modern Test Theory. – New-York: Harcourt Brace Jovanovich.

20 Rasch G. (1960). Probabilistic Models for Some Intelligence and Attainment

Tests. Copenhagen, Danish Institute of Educational Research. (Expanded edition, Chicago, 1980, The University of Chicago Press).

21 Birnbaum A. (1968). Some Latent Trait Models and Their Use in Inferring an Examinee's Ability. In: F.M. Lord and M.R. Novick. Statistical Theories of Mental Test Scores. Reading Mass.: Addison-Wesley, Ch. 17-20. – P. 397-479.

22 Andrich D., Sheridan B., Lyne A., Luo G.R. (2000). A windows-based item analysis program employing Rasch unidimensional measurement models. – Perth: Murdoch University.

23 Wright B.D., Stone M.H. (1979). Best Test Design. – Chicago, MESA PRESS. – 222 p.

К.Р. Кусманов¹, М.Б. Бахытбек¹

**Контент компьютерного комплексного экзамена
по естественно-научным дисциплинам**

¹ Факультет естественных наук,
Павлодарский государственный педагогический университет,
г. Павлодар, Павлодарская область, Республика Казахстан

K.R. Kusmanov¹, M.B. Bakhytbek¹

The contents of the computer of the comprehensive exams for science

¹ Faculty of Natural Sciences,
Pavlodar State Pedagogical University,
Pavlodar, Pavlodar region, Republic of Kazakhstan

Аннотация

В данной статье рассматриваются вопросы по содержанию компьютерных комплексных экзаменов по естественно-научным дисциплинам. На сегодняшний день понятие «комплексный экзамен» подразумевает комплексный контроль знаний, умений и навыков по дисциплине. В статье изложены основные требования (формируемость, уникальность, конфиденциальность, представительность, конкретность, полная компетентность), предъявляемые к комплексному экзамену, и рассмотрены виды заданий, такие как: традиционные задачи, задания на измеряющее воображение, построение задачи по данному результату, задачи с выбором элементов заданий извне, интерактивные задачи, «аналоговые» задачи. Для реализации этих требований в статье сформулированы определения, а также предложена методика, позволяющая расширить возможности изучения естественно-математических дисциплин и контроля знаний студентов по этим дисциплинам. Предлагается набор методических приемов для реализации принципов формируемости, уникальности, конфиденциальности и диверсификации видов заданий для повышения объективности и эффективности компьютерного контроля знаний, умений, навыков и общей компетенции студентов по различным дисциплинам.

Ключевые слова: электронный экзамен, комплексный экзамен, обобщенные задачи, интерактивные задачи, задачи с выбором элементов заданий извне, формируемость, оригинальность, конфиденциальность, объективность, математика, информатика.

Summary

This article discusses questions on the content of computer-integrated examinations in natural science subjects. To date, the concept of «complex exam» implies a comprehensive control of knowledge and skills in the discipline. The article describes the basic requirements (formability, uniqueness, confidentiality, representativeness, specificity, full competence) for the complex exam and considers the types of tasks, such as: traditional tasks, tasks for measuring imagination, the construction of the problem on this result, tasks with the choice of elements of tasks from the outside, interactive tasks, «analog» tasks. To implement these requirements in article formulation of a definition, as well as the technique, which allows to expand possibilities of studying the natural and mathematical Sciences and control of knowledge of students in these disciplines. A set of methodological techniques for the implementation of the principles of formability, uniqueness, confidentiality and diversification of types of tasks to improve the objectivity and effectiveness of computer control of knowledge, skills and General competence of students in various disciplines

Keywords: electronic exam, comprehensive exam, synthesis report, interactive report, the report from the external object, component, originality, authenticity, objectivity, mathematics, computer science

МРНТИ 14.35.07

З.К. Темиргазина¹, С.К. Ларцев¹

*¹ Гуманитарный факультет,
Павлодарский государственный педагогический университет,
г. Павлодар, Павлодарская область, Республика Казахстан
e-mail: zifakakbaevna@mail.ru, seegaforevo@mail.ru*

МЕСТО ДИСТАНЦИОННОЙ ОБРАЗОВАТЕЛЬНОЙ ТЕХНОЛОГИИ В СИСТЕМЕ ВЫСШЕЙ ШКОЛЫ

Аннотация

В статье раскрывается роль и место дистанционной образовательной технологии в учебном процессе вуза. Традиционная система высшего образования уже не справляется с вызовами сегодняшнего информационно-технологического общества. Внедрение дистанционной технологии в учебный процесс в вузах является одним из путей решения этой проблемы. Дистанционная технология должна обеспечиваться удаленным доступом обучающихся к учебно-методическим материалам нового поколения, к онлайн- и оффлайн-

консультациям преподавателей. В современных условиях образование ориентировано на использование информационно-коммуникационных технологий. В Концепции модернизации казахстанского образования на период до 2010 года подчеркивается необходимость информатизации образования, совершенствования методов обучения, «активного использования технологий открытого образования; углубления интеграционных и междисциплинарных программ, соединения их с прорывными высокими технологиями». В образовательных учреждениях накоплено большое количество технических и программных средств. Более того, качественные показатели используемой компьютерной техники близки к насыщению, в том смысле, что существенное увеличение мощности компьютеров не дает соответствующих качественно новых возможностей для образования. Таким образом, все более актуальным становится не столько техническое оснащение образования, сколько готовность педагогов к использованию информационно-коммуникационных технологий и дистанционных образовательных технологий в своей профессиональной педагогической деятельности.

Ключевые слова: дистанционная технология, удаленный доступ, учебный процесс, кейс-технология.

ВВЕДЕНИЕ

Новое тысячелетие принесло с собой и новые формы образования. В современном мире все большее количество людей предпочитают учиться дистанционно. «Традиционная система высшего образования удовлетворяла социальный заказ индустриального общества и продолжает справляться с этой задачей в настоящее время. Однако модернизация системы высшего образования в условиях формирующегося информационного общества должна развиваться в различных направлениях, в том числе в направлении создания и развития специфических образовательных услуг, призванных обеспечивать потребности населения в формировании стартового капитала, вертикальной мобильности, получении востребованных знаний и умений», – пишут В.В. Леонов, А.М. Краснов, Н.А. Коростелева [1].

Актуальность темы данной статьи заключается в том, что современная образовательная деятельность определяет цели и основные задачи модернизации образования, среди которых главной является обеспечение современного качества образования на основе сохранения его фундаментальности и соответствия актуальным и перспективным потребностям личности, общества и государства. Обновление образовательной деятельности, достижение нового качества образования связывают с информатизацией образования, оптимизацией методов обучения, активным использованием технологий открытого образования. При этом основная роль отводится подготовке специалистов в высшей школе, модернизация которой пред-

полагает ориентацию образования не только на усвоение обучающимся определенной суммы знаний, но и на развитие его профессионализма, познавательных и созидательных способностей. Однако решение задач в этом направлении сталкивается с определенными трудностями, связанными с множеством причин. Современные информационные технологии не всегда органично вписываются в традиционный учебный процесс. Жизнь в условиях информационного общества меняет представления людей об информации. Чем полнее информация, которой человек сможет овладеть, тем в более выгодном положении по сравнению со своими коллегами по работе или учебе он окажется. Расширить разные способы общения людей позволяют дистанционные технологии. Перед системой образования встает глобальная проблема – своевременно подготовить людей к новым условиям жизни и профессиональной деятельности в высокоавтоматизированной информационной среде обитания. Она должна обеспечить формирование у людей новых знаний, умений, которые им потребуются в новой информационной среде обитания, а также нового, целостного миропонимания и информационного мировоззрения.

ОСНОВНАЯ ЧАСТЬ

Согласно статье 11 Закона «Об образовании Республики Казахстан» одной из задач системы образования является внедрение и эффективное использование новых технологий обучения, в том числе кредитной, дистанционной, информационно-коммуникационных, способствующих быстрой адаптации профессионального образования к изменяющимся потребностям общества и рынка труда [2].

Дистанционное образование – «образование на расстоянии», обозначает целенаправленное и методически организованное руководство учебно-познавательной деятельностью и развитием лиц, находящихся в отдалении от образовательного учреждения и потому не вступающих в постоянный контакт с его педагогическим персоналом [3]. При дистанционном обучении преподаватель и обучаемый разделены пространственно, и все или основная часть учебных процедур осуществляется с использованием современных информационных и телекоммуникационных технологий. Законодательно в Казахстане дистанционные образовательные технологии определены как обучение, осуществляемое с применением информационных и телекоммуникационных средств при опосредствованном (на расстоянии) или неполностью опосредствованном взаимодействии обучающегося и педагогического работника [2].

Дистанционная образовательная технология (ДОТ) является на сегодняшний день самым перспективным способом получения образования. М.Б. Лебедева

пишет о достоинствах этой технологии: «Дистанционные образовательные технологии делают процесс обучения открытым, технологичным, ориентированным на формирование компетентности обучающихся в области информационных и коммуникационных технологий» [4, 20].

Создание эффективной системы дистанционного образования повышает доступность качественного образования для значительной части населения, содействует решению проблемы образования для людей с ограниченными возможностями и наиболее полного охвата населения региона, не имеющего в силу удаленности от вуза возможности получения образования на дневной форме обучения.

Учитывая все вышеизложенные факторы, в Павлодарском государственном педагогическом университете в 2010 году было принято решение внедрить ДОТ.

Процесс обучения по этой технологии в Павлодарском государственном педагогическом университете осуществляется в соответствии со следующими нормативно-правовыми документами Республики Казахстан:

1. ГОСО РК 5.03.004-2009 «Организация дистанционного обучения. Основные положения»;
2. СТ РК 34.016-2004 «Технические и программные средства дистанционного обучения»;
3. СТ РК 34.017-2005 «Информационные технологии. Электронное издание. Электронное учебное издание»;
4. Правила организации учебного процесса по дистанционным образовательным технологиям»;
5. Нормативные документы СМК ПГПУ.

В целях организации обучения в вузе создан отдел дистанционного обучения при департаменте по академическим вопросам, в состав которого входят следующие штатные единицы: начальник отдела, инженер-программист, два методиста.

Обучение по ДОТ в ПГПУ осуществляется по 28 специальностям бакалавриата. Информационная составляющая процесса обучения по ДОТ в вузе представлена электронными информационно-цифровыми учебными, методическими и другими материалами, доступными на нескольких сайтах и порталах:

- официальный сайт pspu.kz
- электронная научная библиотека «Ирбис» <http://irbis.pspu.kz>
- портал дистанционного обучения (СДО Moodle) do.pspu.kz
- электронная почта ПГПУ: <http://mail.pspu.kz>.

В целях обеспечения студентов ДО удаленным доступом к образовательному контенту ПГПУ и взаимодействия студентов с преподавателями посредством on-line или off-line консультаций в районных центрах действуют 16 ресурсных центров.

С момента открытия дистанционной технологии обучения в нашем вузе наблюдается значительный рост числа обучающихся. Если в год открытия число студентов ДО составляло 250-300 чел., то на сегодняшний день контингент вырос до 2800 студентов, что составляет 62% от общего числа обучающихся. «Цель развития ДОТ в будущем состоит в том, чтобы из любой точки земного шара, где организован процесс обучения по дистанционным образовательным технологиям, обеспечить доступ к информационным ресурсам, которые расположены в любой другой точке планеты. Можно предположить, что дистанционная форма обучения в скором будущем станет такой же привычной формой обучения как очная или заочная форма. При этом качество дистанционного обучения растет стремительными темпами и скоро сравняется и, может быть, даже превзойдет качество очной формы обучения» [5].

Дистанционная технология предполагает обучение различными способами: прохождение учебных курсов в ходе просмотра видеолекций преподавателей и выполнения практических заданий, записывание на учебные курсы и изучение нового материала с помощью цифровых образовательных ресурсов, помещенных на портале ДО и т.д. Процесс обучения по ДОТ в университете организован через кейс-технологии. «Кейсовая технология – дистанционная образовательная технология, основанная на предоставлении обучающимся информационных образовательных ресурсов в виде специализированных наборов учебно-методических комплексов, предназначенных для самостоятельного изучения с использованием различных видов носителей информации (материалы могут быть реализованы на бумажных или электронных носителях)» [4, 19].

Кейс учебной дисциплины включает в себя:

- план изучения дисциплины;
- рабочую программу курса (силлабус);
- лекционный материал (количество лекций зависит от академического периода, утверждаемого ректором университета);
- содержание практических работ (ПЗ);
- содержание самостоятельных работ обучающихся (СРО);
- материалы 1 и 2 рубежного контроля;
- материалы итогового контроля;

По мере выполнения обучающийся отправляет преподавателю свои задания по внутренней почте портала СДО Moodle, после чего преподаватель оценивает и выставляет оценку в электронный журнал. В случае если обучающийся затрудняется в выполнении каких-либо заданий, он имеет возможность проконсультироваться с преподавателем. Для этого он просматривает расписание онлайн-

консультаций, размещенное на образовательном портале, и в указанное время выходит на портал ДО и получает все необходимые консультации в онлайн-режиме.

Дистанционная образовательная технология на сегодняшний день является требованием современности. Внедрение дистанционных образовательных технологий в образовательный процесс коренным образом меняет образовательную ситуацию в учебных заведениях. Обучающиеся реально становятся субъектами образовательного процесса, которые принимают активное участие в конструировании собственного процесса обучения.

Дистанционные технологии позволяют сделать образование экстерриториальным. Граждане РК, проживающие в отдаленных районах, а также иностранные граждане могут получать образование в ведущих учебных центрах Казахстана, не покидая при этом место жительства, что исключает дополнительные затраты, связанные с дорогой и проживанием, получать образование представителям различных слоев и групп населения, независимо от их социального положения и состояния здоровья [7].

ВЫВОДЫ

Подводя итог, можно предположить, что при «умной» и осмысленной организации использования ДОТ можно добиться не только положительных результатов обучения, но и в ряде случаев решить острые проблемы организации учебного процесса. Однако стоит помнить, что все какие-либо изменения структуры образовательного процесса, особенно «виртуализация» элементов учебной деятельности, требуют особой внимательности и вклада финансовых средств (включая временные).

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННЫХ ИСТОЧНИКОВ

1 Леонов В.В., Краснов А.М., Коростелева Н.А. Актуальность практического использования дистанционных образовательных технологий в вузах Казахстана с целью повышения качества образовательных услуг // Молодой ученый. – 2014. – №8. – С. 814-817. – URL <https://moluch.ru/archive/67/11237/> (дата обращения: 31.03.2019).

2 Божевольная Н.В. Применение дистанционных образовательных технологий на очной форме обучения в вузе // [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://ksu.edu.kz/files/education/material_konf/innova_2015/bozhevol_naya_n_v_primenenie_distancionnyh_obrazovatel_nyh_tehnologij.pdf

3 Глоссарий. Казахстанский образовательный портал [Электронный ресурс]. – Режим доступа: www.edu.kz.

4 Лебедева М.Б. Образовательные технологии: терминология и содержание // Ярославский педагогический вестник. – 2011. – №1. – Том II (Психолого-педагогические науки). – С. 17-21.

5 Полат Е.С. Определение эффективности дистанционной формы обучения // Качество дистанционного образования. Концепции. Проблемы. Решения: Материалы международной научно-практической конференции. – М.: Изд-во ВЛАДОС-ПРЕСС, 2004.

6 Агапов С.В. Средства дистанционного обучения. Методика, технология, инструментарий / С.В. Агапов, З.О. Джалиашвили, Д.Л. Кречман и др. / под ред. З.О. Джалиашвили. – СПб.: БХВ – Петербург, 2003. – 336 с.

7 Алферов А. М. Формирование готовности военных инженеров к профессиональной деятельности: автореф. дис. на соиск. учен. степ. канд. пед. наук : 13.00.08 / А.М. Алферов; Волж. гос. инж.-пед. академия. Н. Новгород, 2005. – 20 с.

8 Андреев А.А. Введение в дистанционное обучение: Учебно-методическое пособие / А.А. Андреев. – М.: ВУ, 1997. – 85 с.

9 Андреев А.А. Введение в Интернет-образование: учеб. пособие / А.А. Андреев. – М.: Логос, 2003. – 76 с.

10 Андреев А.А. Дистанционное обучение: сущность, технология, организация / А.А. Андреев, В.И. Солдаткин. – М.: МЭСИ, 1999. – 229 с.

11 Андреев А.А. Основы Интернет-обучения / А.А. Андреев, Г.М. Троян. – М.: ММИЭИФП, 2003. – 68 с.

12 Андреев А.А. Основы открытого образования / А.А. Андреев, С.Л. Каплан и др.; отв. ред. В.И. Солдаткин. – М.: НИИЦ РАО, 2002. – Т. 1. – 676 с.

13 Андреев А.А. Педагогика высшей школы (прикладная педагогика): Учебное пособие в двух книгах (Часть 2) / А.А. Андреев. – М.: МЭСИ, 2000. – 163 с.

14 Андреева А.В. Формирование готовности преподавателей средних специальных учебных заведений к экспериментальной деятельности. Автореф. дис. канд. пед. наук. 13.00.01, 13.00.08. Смоленск, 2006. – 26 с.

15 Андрианова Г.А. Пушкин в сети Интернет: Технология организации дистанционного творческого проекта // Народное образование. – 1999. – №3-4.

16 Андрианова Г.Л. Функции дистанционного учителя // На урок в Интернет! Всероссийский конкурс «Дистанционный учитель года» / Под ред. А.В. Хуторского. – М.: ИОСО РАО, 2000.

17 Арефьев О.Н. Квинтэссенция управления развитием информационно-образовательной среды колледжа / О.Н. Арефьев // Профессиональная педагогика:

категории, понятия, дефиниции: сб. науч. тр. / отв. ред. Г.Д. Бухарова. – Екатеринбург, 2004. – Вып. 3.

18 Асадуллин Р.М. Профессионально-педагогическое образование: проблемы модернизации / Р.М. Асадуллин // Педагогический журнал Башкортостана. – 2008. – №3 (16). – С. 5-8.

19 Ахаян А.А. Виртуальный педагогический вуз. Теория становления. / А.А. Ахаян. – СПб.: Корифей, 2001. – 196 с.

20 Ахияров К.Ш. Народная педагогика и современная школа / К.Ш. Ахияров // Юж-Урал. Науч. центр Рос. акад. образования. Башк. гос. пед. унт, Акад. наук Респ. Башкортостан. – Уфа: БашГПУ, 2000. – 326 с.

З.К. Темиргазина¹, С.К. Ларцев¹

Жоғары мектеп жүйесінде қашықтықтан оқыту технологиясының орны

¹ Гуманитарлық факультеті,
Павлодар мемлекеттік педагогикалық университеті,
Павлодар қ., Павлодар облысы, Қазақстан Республикасы

Z.K. Temirgazina¹, S.K. Lartsev¹

Place of distance educational technology in the system of higher schools

¹ Faculty of Humanities,
Pavlodar State Pedagogical University,
Pavlodar, Pavlodar region, Republic of Kazakhstan

Андатпа

Мақала университеттің оқу үдерісінде қашықтықтан оқыту технологиясының рөлі мен орнын анықтайды. Дәстүрлі жоғары білім беру жүйесі бүгінгі күні ақпараттық технологиялар қоғамының қиындықтарымен күресу мүмкін емес. Жоғары оқу орындарында оқу үрдісіне қашықтан оқыту технологиясын енгізу – бұл мәселені шешудің бірден бір жолы. Қашықтан оқыту технологиясын оқушылардың жаңа буынның оқу материалдарына қашықтан қол жетімділігі, онлайн және офлайн оқытушылар кеңес беруі қамтамасыз етілуі керек. Қазіргі жағдайда білім беру ақпараттық-коммуникациялық технологияларды пайдалануға бағытталған. Қазақстандық білім беруді 2010 жылға дейін жаңғырту тұжырымдамасы білім беруді ақпараттандыру, оқыту әдістерін жетілдіру, «ашық білім беру технологияларын белсенді пайдалану» қажеттілігін атап көрсетеді; интеграциялық және пәнаралық бағдарламаларды тереңдете отырып, оларды жоғары технологиямен байланыстырады. Осылайша, білім берудің техникалық жабдықталуы ғана емес, сонымен қатар педагогтердің ақпараттық-коммуникациялық технологиялар мен қашықтан оқыту технологияларын кәсіби педагогикалық қызметінде пайдалануға дайындығы барынша өзекті болып келеді.

Тірек сөздер: қашықтан технология, қашықтан қол жеткізу, оқу үдерісі, кейс технологиясы.

Summary

The article reveals the role and place of distance education technology in the educational process of the university. The traditional system of higher education can no longer cope with the challenges of today's information technology society. The introduction of distance technology in the educational process in universities is one of the ways to solve this problem. Remote technology should be provided by remote access of students to educational materials of a new generation, to online and offline teachers' consultations. In modern conditions, education is aimed at the use of information and communication technologies. The concept of modernization of Kazakhstan's education for the period up to 2010 emphasizes the need for informatization of education, improvement of teaching methods, "active use of open educational technologies"; integration with high technologies, deepening of integration and interdisciplinary programs". Educational institutions have a large amount of hardware and software. Moreover, the quality indicators of the used computer equipment are close to saturation, in the sense that a significant increase in the power of computers does not provide corresponding qualitatively new educational opportunities. Thus, not so much the technical equipment of education, but the readiness of teachers to use information and communication technologies and distance learning technologies in their professional pedagogical activities is becoming increasingly relevant.

Keywords: remote technology, remote access, educational process, case technology.

МРНТИ 14.07.05

Г.К. Калиева

Педагогический факультет

Павлодарский государственный педагогический университет,

г. Павлодар, Павлодарская область, Республика Казахстан

e-mail: kalieva@mail.ru

**ФУНКЦИОНАЛЬНАЯ ГРАМОТНОСТЬ СТУДЕНТОВ
ПЕДАГОГИЧЕСКОГО ВУЗА**

Аннотация

В данной статье рассмотрена сущность функциональной грамотности, осуществляющая учебную деятельность и применяющая приобретенные знания, умения и навыки для решения жизненных задач в различных сферах человеческой деятельности, общения и социальных отношений. Содержание функциональной грамотности студентов педагогического вуза. Критерии функциональной грамотности студентов педагогического вуза. Показатели функциональной грамотности студентов педагогического вуза. Уровни функциональной грамотности студентов педагогического вуза. Перспективы разви-

тия функциональной грамотности студентов педагогического вуза. Индикаторы функциональной грамотности студентов педагогического вуза. Составляющими функциональной грамотности являются умения (ключевые компетенции или универсальные учебные действия) определённого типа, основанные на прочных знаниях, а именно: организационные, интеллектуальные, оценочные и коммуникативные.

Ключевые слова: функциональная грамотность, ключевые компетенции, универсальные учебные действия, знания – организационные, интеллектуальные, оценочные и коммуникативные.

ВВЕДЕНИЕ

Современному обществу требуются люди, умеющие быстро адаптироваться к изменениям, происходящим в постиндустриальном мире. Объективной исторической закономерностью в настоящее время является повышение требований к уровню образованности человека. В новых обстоятельствах процесс обучения студентов в педагогическом вузе должен быть ориентирован на развитие компетентностей, способствующих реализации концепции «образование через всю жизнь». Установлено, что предпосылкой развития компетентности является наличие определённого уровня функциональной грамотности. Функциональная грамотность является социально-экономическим явлением, связанным с благосостоянием населения и государства в целом [1].

Функциональная грамотность – это способность человека вступать в отношения с внешней средой и максимально быстро адаптироваться и функционировать в ней [2]. В частности, сюда входят способности свободно использовать навыки обучения в целях получения информации из текста и в целях передачи такой информации в реальном общении, общении при помощи текстов и других сообщений.

Функционально грамотная личность – это человек, ориентирующийся в мире и действующий в соответствии с общественными ценностями, ожиданиями и интересами. Основные признаки функционально грамотной личности: это человек самостоятельный, познающий и умеющий жить среди людей, обладающий определёнными качествами, которые именуются общеучебными умениями или ключевыми компетенциями [3].

Таким образом, функциональная грамотность в наиболее широком определении выступает как способ социальной ориентации личности, интегрирующий связь образования с многоплановой человеческой деятельностью.

ОСНОВНАЯ ЧАСТЬ

В современном мире функциональная грамотность становится одним из базовых факторов, способствующих активному участию обучающихся в социальной, культурной, политической и экономической деятельности, а также обучению на протяжении всей жизни [4]. Согласно А.А. Леонтьеву, «функциональная грамотность» – «способность человека использовать приобретаемые в течение жизни знания для решения широкого диапазона жизненных задач в различных сферах человеческой деятельности, общения и социальных отношений». Современные исследователи определяют функциональную грамотность как социально-экономическое явление и связывают уровень ее сформированности с уровнем благосостояния населения и государства в целом. Ряд ученых (О.Е. Лебедев, Е.И. Огарев, А.В. Хуторской) рассматривают функциональную грамотность с позиции образованности студентов и образовательного результата. Функциональная грамотность – это уровень образованности, который может быть достигнут студентами за время обучения в вузе и предполагает способность его решать стандартные жизненные задачи в различных сферах жизни. Выделяется несколько основных видов функциональной грамотности:

– коммуникативная грамотность, предполагающая свободное владение всеми видами речевой деятельности; способность адекватно понимать чужую устную и письменную речь; самостоятельно выражать свои мысли в устной и письменной речи, а также компьютерной, которая совмещает признаки устной и письменной форм речи;

– информационная грамотность – умение осуществлять поиск информации в учебниках и в справочной литературе, извлекать информацию из Интернета и компакт-дисков учебного содержания, а также из других различных источников, перерабатывать и систематизировать информацию и представлять ее разными способами;

– деятельностная грамотность – это проявление организационных умений и навыков, а именно способности ставить и словесно формулировать цель деятельности, планировать и при необходимости изменять ее, словесно аргументируя эти изменения, осуществлять самоконтроль, самооценку, самокоррекцию и др. [5].

Компоненты функциональной грамотности:

– знания сведений, правил, принципов; усвоение общих понятий и умений, составляющих познавательную основу решения стандартных задач в различных сферах жизнедеятельности;

– умения адаптироваться к изменяющемуся миру, решать конфликты, работать с информацией, вести деловую переписку, применять правила личной безопасности в жизни;

– готовность ориентироваться в ценностях и нормах современного мира, принимать особенности жизни для удовлетворения своих жизненных запросов, повышать уровень образования на основе осознанного выбора [6].

У функциональной грамотности есть свои особые отличительные черты: в отличие от грамотности как устойчивого свойства личности функциональная грамотность является ситуативной характеристикой той же личности.

Функциональная грамотность:

- является базовым уровнем для формирования учебных навыков;
- направлена на решение бытовых проблем;
- обнаруживается в конкретных обстоятельствах и характеризует человека в определенной ситуации;
- связана с решением стандартных, стереотипных задач;
- используется в качестве оценки [7].

В вузе основной линией развития является умение грамматически и эффективно пользоваться языком в устной и письменной речи. Наличие функциональной грамотности по учебным дисциплинам предполагает свободное владение всеми видами учебной деятельности.

Для того, чтобы у обучающихся развивалась функциональная грамотность, необходимо, чтобы у него был, прежде всего, интерес к учебным дисциплинам. У студентов вуза необходимо развивать интерес к изучению учебных дисциплин посредством учебной мотивации, а именно: показать обучающимся богатство, логичность и системность знаний, тщательно отбирать материал для занятий и ответственно подходить к построению лекций и семинаров. Учить самостоятельно, выявлять проблему, находить способы ее решения, гибко реагировать на новые вводные – то есть применять на практике полученные теоретические знания, опираясь при этом на собственный жизненный опыт.

Понятие «функциональная грамотность» в последнее время приобрело значительную актуальность и новое содержание в связи с разработкой проблемы развития функциональной грамотности.

В представлении о функциональной грамотности особое место занимает деятельностная грамотность, т.е. способность ставить и изменять цели и задачи собственной деятельности, осуществлять коммуникацию и реализовывать простейшие виды деятельности в ситуации неопределенности.

Согласно концепции государственных образовательных стандартов, на первый план наряду с общей грамотностью (в это понятие входит усвоение системы знаний, умений и навыков, составляющих инструментальную основу компетенций) выступает формирование умения учиться, что обусловлено изменением общей парадигмы образования [8].

Обще учебные умения (ключевые компетенции) развиваются в ходе обучения всех дисциплин на уровне, доступном студентам соответствующей группы, и подразделяются на четыре вида:

- организационные умения (компетенции личностного самосовершенствования или регулятивные действия);
- интеллектуальные умения (учебно-познавательные, информационные, ценностно смысловые компетенции или познавательные универсальные действия);
- оценочные умения (ценностно смысловые компетенции или личностные действия);
- коммуникативные умения (общекультурные, коммуникативные, социально трудовые компетенции или коммуникативные действия).

Компетентностный подход не отрицает значения знаний, но он акцентирует внимание на способности использовать полученные знания. Под ключевыми компетентностями применительно к образованию понимается способность самостоятельно действовать в ситуации неопределённости при решении актуальных для них проблем. Формированию этих ключевых компетентностей способствует также системно-деятельностный подход. Системно-деятельностный подход основывается на теоретических положениях концепции Л.С. Выготского, А.Н. Леонтьева, Д.Б. Эльконина, П.Я. Гальперина, раскрывающих основные психологические закономерности процесса обучения и воспитания. В настоящее время существует три различные версии теории деятельности: психологическая (Л.С. Выготский, А.Н. Леонтьев), социологическая (Г.П. Щедровицкий) и методологическая (Г.П. Щедровицкий, О.С. Анисимов). Деятельностный подход исходит из положения о том, что психологические способности человека есть результат преобразования внешней предметной деятельности во внутреннюю психическую деятельность путем последовательных преобразований. Таким образом, личностное, социальное, познавательное развитие определяется характером организации их деятельности, в первую очередь учебной. По мнению авторов, именно содержание обучения позволяет «вести за собой» умственное развитие.

А.В. Хуторской считает, что овладеть социальным опытом, получить навыки жизни и практической деятельности в обществе можно при условии владения следующими ключевыми образовательными компетенциями: ценностно-смысловыми, общекультурными, учебно-познавательными, информационными, коммуникативными, социально-трудовыми и компетенциями личностного самосовершенствования [9].

Сущность функциональной грамотности состоит в способности личности самостоятельно осуществлять учебную деятельность и применять приобретенные знания, умения и навыки для решения жизненных задач в различных сферах че-

ловческой деятельности, общения и социальных отношений. Эти умения могут быть приобретены студентами при условиях, если:

- обучение носит деятельностный характер;
- учебный процесс ориентирован на развитие самостоятельности и ответственности студента за результаты своей деятельности;
- предоставляется возможность для приобретения опыта достижения цели, правила аттестации отличаются чёткостью и понятны всем участникам учебного процесса;
- используются продуктивные формы групповой работы.

Таким образом, научиться действовать можно только в процессе самого действия, и в зависимости от каждодневной работы студента образовательные технологии, которые он выбирает, формируются функциональная грамотность.

ВЫВОДЫ

Таким образом, в условиях развития общества традиционная элементарная грамотность становится недостаточной для современного человека. Обществу требуются люди, умеющие быстро адаптироваться к изменениям, происходящим в постиндустриальном мире. На данный момент задана установка на формирование функциональной грамотности, но большинство студентов не умеют учиться. Установлено, что предпосылкой развития компетентности является наличие определённого уровня функциональной грамотности. Функциональная грамотность является одним из базовых факторов, способствующих активному участию студентов в социальной, культурной, политической и экономической деятельности, а также обучению на протяжении всей жизни. Развитие функциональной грамотности основано, прежде всего, на освоении предметных знаний, понятий, ведущих идей.

Эти умения выступают не только как специальные учебные умения, но и как общеучебные, необходимые для изучения всех остальных дисциплин по специальности в вузе, поэтому необходимо развивать функционально грамотную личность посредством освоения предметного содержания дисциплины.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННЫХ ИСТОЧНИКОВ

- 1 Тангян С.А. «Новая грамотность» в развитых странах // Советская педагогика. – 1990. – № 1. – С. 3-17.
- 2 Хуторской А.В. Дидактическая эвристика. Теория и технология креативного обучения. – М.: Изд-во МГУ, 2003. – 416 с.

3 Фролова П.И. Формирование функциональной грамотности как основа развития учебно-познавательной компетентности студентов технического вуза в процессе изучения гуманитарных дисциплин: монография. – Омск: СибАДИ, 2012. – 196 с.

4 Акатова Т.И. Языковая функциональная грамотность и языковая культура студентов: Психолого-педагогический аспект: монография. – М.: ИТК «Дашков и К», 2006. – 237 с.

5 Базаева Ф.У. Дидактические условия самореализации будущего учителя в процессе его подготовки в вузе: Автореферат дис. канд. пед. наук. – Волгоград, 2004.

6 Варламова И.А. Адаптация студентов младших курсов к профессиональному образованию в технических вузах: Автореферат дис. канд. пед. наук. – Магнитогорск, 2006.

7 Каганов А.Б. Рождение специалиста: профессиональное становление студента. – Минск: Изд-во БГУ, 1983. – 111 с.

8 Андреев А.Л. Компетентностная парадигма в образовании: опыт философско-методологического анализа [Текст] / А.Л. Андреев // Педагогика. – 2005. – № 4.

9 Андреев А. Знания или компетенции? [Текст] / А. Андреев // Высшее образование в России. – 2005. – №2.

8. Андриянчик А.Н. Методические указания по активизации учебно-познавательной деятельности студентов младших курсов вузов [Текст] / А.Н. Андриянчик, Н.А. Микулик, М.Н. Покатилова. – Минск: Изд-во БПИ, 1988. – 86 с.

10 Афанасьев В.В. Педагогические технологии управления учебно-познавательной деятельностью студентов в высшей профессиональной школе [Текст]: дис. ... д-ра пед. наук. – Москва, 2003.

11 Воровщиков С.Г. Учебно-познавательная компетентность старшеклассников: состав, структура, деятельностный компонент: Монография. – М.: АПК и ППРО, 2016. – 160 с.

12 Гершунский Б.С. Грамотность для XXI века // Советская педагогика. – 1990. – №4.

13 Громцева А.К. Формирование у школьников готовности к самообразованию: учеб. пособие по спецкурсу для пед. ин-тов. – М.: Просвещение, 2017. – 144 с.

14 Ермоленко В.А. Дидактические основы функциональной грамотности в современных условиях. – М.: ИТОП РАО, 2019. – 228 с.

15 Зимняя И.А. Ключевые компетентности как результативно-целевая основа компетентного подхода в образовании. – М.: Исследовательский центр проблем качества специалистов, 2014.

16 Зимняя И.А. Ключевые компетенции новая парадигма результата образования // Высшая школа. – 2014. – №6.

17 Зимняя И.А. Общая культура и социально-профессиональная компетентность человека // Высшее образование сегодня. – 2015. – №11. – С. 14-20.

18 Кларин М.В. Инновационные модели обучения в зарубежных педагогических поисках. – М., 2014. – 222 с.

19 Клустен Д. Что такое критическое мышление? – М.: ЦГЛ, 2005. – С. 7-12.

20 Ковалева Г.С. Основные результаты международного исследования образовательных достижений учащихся PISA-2000 // Педагогическая диагностика. – 2013. – №1.

21 Колесов В.П. О классификации компетентностей // Высшее образование сегодня. – 2016. – №2. – С. 21-23.

Г.К. Калиева¹

Педагогикалық университет студенттерінің функционалдық сауаттылығы

¹ Педагогикалық факультет,
Павлодар мемлекеттік педагогикалық университеті,
Павлодар қ., Павлодар облысы, Қазақстан Республикасы

G.K. Kaliyeva¹

Functional literacy of students of pedagogical university

¹ Pedagogical faculty,
Pavlodar State Pedagogical University,
Pavlodar, Pavlodar region, Republic of Kazakhstan

Аңдатпа

Бұл мақалада білім беру қызметін жүзеге асыратын функционалдық сауаттылықтың мәні зерттеледі және адам қызметінің әр түрлі салаларында, коммуникация және әлеуметтік қатынастардағы өмірлік проблемаларды шешу үшін алынған білімдер мен дағдыларды қолданады. Педагогикалық университет студенттерінің функционалдық сауаттылығы өлшемдері. Педагогикалық университет студенттерінің функционалдық сауаттылығы деңгейлері. Педагогикалық университет студенттерінің функционалдық сауаттылығы көрсеткіштері. Педагогикалық университет студенттерінің функционалдық сауаттылығы мазмұны. Педагогикалық университет студенттерінің функционалдық сауаттылығы даму келешегі. Педагогикалық университет студенттерінің функционалдық сауаттылығы критерийлері.

Функционалдық сауаттылықтың компоненттері – қатты білімге негізделген белгілі бір типтегі дағдылар (негізгі құзыреттілік немесе әмбебап білім беру қызметі), атап айтқанда: ұйымдастырушылық, интеллектуалды, бағалау және коммуникативтік.

Тірек сөздер: функционалды сапаттылық, негізгі құзыреттілік, әмбебап білім беру қызметі, білім – ұйымдастырушылық, зияткерлік, бағалау және коммуникативтік.

Summary

This article examines the essence of functional literacy that carries out educational activities and applies acquired knowledge and skills to solve life problems in various spheres of human activity, communication and social relations. The content of functional literacy of students of pedagogical high school. Criteria of functional literacy of students of a pedagogical university. Indicators of functional literacy of students of pedagogical high school. Levels of functional literacy of students of a pedagogical university. Prospects for the development of functional literacy students of a pedagogical university. Indicators of functional literacy of students of a pedagogical university. Components of functional literacy are skills (core competencies or universal learning activities) of a certain type, based on solid knowledge, namely: organizational, intellectual, evaluative and communicative.

Keywords: functional literacy, core competencies, universal learning activities, knowledge – organizational, intellectual, evaluative and communicative.

МРНТИ 14.35.07

**М.К. Сирлибаев¹, Д.К. Темиртасов¹,
К.Б. Темирболатов¹, А.А. Сыздықов¹**

¹ Факультет «Искусство и спорта»
Павлодарский государственный педагогический университет
г. Павлодар, Павлодарская область, Республика Казахстан
e-mail: Sirlibaevm@mail.ru

ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ УСЛОВИЯ ФОРМИРОВАНИЯ ОЗДОРОВИТЕЛЬНОЙ КОМПЕТЕНЦИИ СТУДЕНТОВ

Аннотация

В статье раскрывается система педагогических условий, необходимых для формирования оздоровительной компетенции студентов, будущих учителей физической культуры. Профессиональная подготовка педагога, занимающегося формированием оздоровительной компетенции школьников, означает важность его личностных качеств. Педагог должен быть профессионалом, хорошо владеющим основами психолого-педагогических знаний, методикой применения здоровьесберегающих технологий. Он должен обладать чувством профессионального долга, которое является одним из педагогических требова-

ний воспитания студентов, у него должно быть развито чувство педагогического такта. Педагогический такт, основанный на доверии к студентам, на знании их интересов и физических способностей, должен ему помочь понимать душевное, психологическое и физическое состояние своих студентов для того, чтобы вовремя оказать необходимую поддержку. Нами разработана модель готовности педагога к формированию оздоровительной компетенции у обучаемых.

Ключевые слова: педагогические условия, оздоровительная компетенция, здоровьесбережение.

ВВЕДЕНИЕ

Понятие «педагогические условия» используется в научно-педагогической литературе в качестве совокупности каких-либо общих требований, при наличии которых возможно достижение предварительно запланированного результата. Если обратимся к словарю С.И. Ожегова, то у него «условие» означает «обстоятельство, от которого что-нибудь зависит» и «обстановка, в которой происходит, осуществляется что-нибудь» [7].

В качестве организационно-педагогических условий А.В. Гурьев выделяет следующие: «индивидуализацию темпов обучения»; «чередование видов учебной деятельности»; «обеспечение приемлемого соотношения динамического и статического компонентов за счет использования больших и малых форм физической активности» [2].

Что касается условий формирования здоровьесберегающей среды в учебном заведении, то Н.А. Горохова определяет их как соответствие помещений санитарным нормам, применение здоровьесберегающих технологий, благоприятный психологический климат, воспитание культуры здоровья, применение гендерных педагогических технологий, ведение мониторинга с показателем «здоровье». Она формулирует принципы здоровьесберегающих технологий, применение которых в педагогической деятельности будет способствовать созданию здоровьесберегающей среды [3].

ОСНОВНАЯ ЧАСТЬ

В целях нашего исследования мы определили, что наличие условий формирования здоровьесберегающей компетенции студентов педагогического вуза означает наличие конкретных обстоятельств и определенной обстановки, которые будут способствовать формированию здоровьесберегающей компетенции, что озна-

чает развитие его профессиональных умений в процессе обучения, специально организованных курсов и педагогической деятельности, в результате чего формируется его оздоровительная компетенция, которая означает глубокое осознание им своего профессионального долга в вопросе здоровьесбережения школьников [15].

Проведенная нами исследовательская работа показала, что для формирования оздоровительной компетенции студентов необходимы следующие педагогические условия:

- педагог, владеющий оздоровительной компетенцией;
- создание здоровьесберегающей среды в рамках педагогического процесса вуза необходима: соответствующая материально-техническая база; выполнение требований санитарно-эпидемиологических правил; организация и функционирование медицинского кабинета, в котором работают квалифицированные врачи, ведущие контроль за состоянием здоровья обучаемых в течение всего года;
- применение здоровьесберегающих технологий для формирования оздоровительной компетенции студентов, соответствующих показателям компонентов структуры оздоровительной компетенции студентов.

Безусловно, основным условием формирования здоровьесберегающей компетенции обучаемых является педагог – преподаватель, сам достаточно хорошо владеющий оздоровительной компетенцией, которому присущи умения применять здоровьесберегающие технологии, организовывать мотивационную деятельность студентов. Формирование оздоровительной компетенции студентов будет успешным в обстановке свободных демократических взаимоотношений при создании благоприятного психологического климата.

Профессиональная подготовка преподавателя к формированию оздоровительной компетенции студентов включает в себя:

- знания им теоретических и методических основ личностно-ориентированного и здоровьесберегающего обучения;
- знания психологических, индивидуальных особенностей в соответствии с возрастом состояния здоровья обучаемых;
- знания по физиологии и анатомии человека;
- наличие демократических взглядов, в основе которых лежит гуманность;
- умение педагога создать благоприятный психологический климат;
- умение создать здоровьесберегающую среду в рамках педагогического процесса в вузе и конкретного занятия;
- владение здоровьесберегающими технологиями.

При этом мы опираемся на идеи К.Ушинского, который считал, что воспитательной силой в педагогическом процессе является человеческая личность педагога [11,17]. Профессиональная подготовка педагога, занимающегося формирова-

нием оздоровительной компетенции школьников, означает важность его личностных качеств. Педагог должен быть профессионалом, хорошо владеющим основами психолого-педагогических знаний, методикой применения здоровьесберегающих технологий. Он должен обладать чувством профессионального долга, которое является одним из педагогических требований воспитания студентов, у него должно быть развито чувство педагогического такта. Педагогический такт, основанный на доверии к студентам, на знании их интересов и физических способностей, должен ему помочь понимать душевное, психологическое и физическое состояние своих студентов для того, чтобы вовремя оказать необходимую поддержку [12,16].

Сотрудничество предполагает уважение педагога к личности обучаемого. Ему надо помнить о том, как важно беречь спортивную и оздоровительную активность и поэтому создать благоприятный социально-психологический климат, построить адекватные межличностные и межгрупповые взаимоотношения в рамках учебно-воспитательного процесса.

Воспитанник должен понимать, что педагог не может дать ему готовое здоровье, что он должен самостоятельно научиться сохранять свое здоровье и это важно при формировании оздоровительной компетенции студентов. Поэтому педагогу надо продумать качество и состав физических занятий в соответствии с индивидуальными особенностями и предыдущей физической подготовкой студентов [13,18].

Педагог, осуществляя педагогическую деятельность, выполняет определенные функции. «Педагогическая функция – предписанное педагогу направление применения профессиональных знаний и умений» [8]. При классификации функций педагога, формирующего оздоровительную компетенцию обучаемых, мы опирались на известные в педагогической науке данные [6, 9]. В процессе нашего исследования нами выделены следующие функции педагога, формирующего оздоровительную компетенцию: прогностико-диагностическая; организаторская; социальная; обучающая; воспитывающая; развивающая; контролирующая; рефлексирующая; формирующая.

Таким образом, теоретически нами было определено, что формирование оздоровительной компетенции у студентов педагогического вуза возможно лишь при соблюдении определенных педагогических условий.

Экспериментальная проверка основных теоретических положений осуществлена нами согласно требованиям, которые предъявляются к проведению педагогического эксперимента.

По времени действия экспериментальных условий опытно-экспериментальная работа относится к длительным, так как за короткий срок невозможно осуществить процесс формирования оздоровительной компетенции у студентов педаго-

гического вуза. По структуре проводившийся эксперимент является сложным, потому что исследуемое нами педагогическое явление по своему составу есть очень сложное образование, характеризующее личность обучаемого, на формирование которого влияют многие факторы. Эксперимент проводился в естественных условиях [14,19].

Цель эксперимента: проверить экспериментальным путем педагогические условия, при которых возможно эффективное формирование оздоровительной компетенции у студентов педагогического вуза.

Задачи эксперимента:

– на констатирующем этапе – определить число студентов, необходимых для участия в эксперименте; изучить состояние проблемы формирования оздоровительной компетенции у студентов педагогического вуза на практике; отобрать контрольную и экспериментальную группы; диагностировать исходное состояние сформированной оздоровительной компетенции у студентов педагогического вуза; организовать спецкурс с преподавателями;

– на формирующем этапе – проверить эффективность влияния выявленных педагогических условий на уровень сформированности оздоровительной компетенции у студентов педагогического вуза;

– на контрольном этапе – диагностировать конечное состояние сформированности оздоровительной компетенции у студентов педагогического вуза; разработать методические рекомендации для педагогов по проблемам формирования оздоровительной компетенции у студентов педагогического вуза.

В педагогическом эксперименте, который проводился на базе Павлодарского государственного педагогического института и Павлодарского педагогического колледжа имени Б. Ахметова, принимали участие 217 студентов.

Критериями отбора в контрольные и экспериментальные группы нами взяты следующие: обученность, физические данные и особенности интеллектуальных способностей, которые являются формальными показателями предыдущей интеллектуальной подготовки и общеучебных умений, являющихся основой для показателей по когнитивному компоненту оздоровительной компетенции у студентов педагогического вуза. В качестве показателя обученности был выделен средний балл студентов по всем дисциплинам за прошлый учебный год, который составил в контрольных группах – 3,98, а в экспериментальных – 3,96. Для оценки интеллектуальных способностей студентов был использован вербальный тест Г. Айзенка. Результаты этого теста показали, что контрольная группа (109) и экспериментальная (108) находятся в равных условиях по интеллектуальному развитию. На основе проведенного анализа было установлено, что любая из этих групп могут быть выбраны в качестве как контрольной, так и экспериментальной. В контроль-

ных группах учебно-познавательный процесс был организован традиционно, без изменений, без постановки цели на формирование оздоровительной компетенции у студентов педагогического вуза, а в экспериментальных группах занятия проводились с учетом тех педагогических условий, которые были выведены нами путем теоретического анализа и, по нашему мнению, необходимы для формирования оздоровительной компетенции у студентов.

С целью определения подготовленности преподавателей к формированию оздоровительной компетенции у студентов педагогического вуза, проведено анкетирование преподавателей Павлодарского государственного педагогического института и учителей общеобразовательных школ г. Павлодара. Выявлено, что большинство опрошенных педагогов не проводит системную и целенаправленную работу по формированию оздоровительной компетенции, как у студентов, так и у школьников. Стало понятно, для того, чтобы педагоги целенаправленно формировали оздоровительную компетенцию у обучаемых, необходимо проводить определенную работу по специальной подготовке самих педагогов. Через кафедру усовершенствования квалификации педагогических кадров были организованы спецкурсы для педагогов, которые хотели бы заниматься формированием оздоровительной компетенции обучаемых.

Содержание данного спецкурса позволяет педагогу освоить научно-педагогические основы технологии формирования оздоровительной компетенции у обучаемых и значение понятия «оздоровительная компетенция»; теоретические основы здоровьесберегающих технологий, навыки диагностирования сформированности оздоровительной компетенции у обучаемых.

На подготовительном этапе технологии формирования оздоровительной компетенции у обучаемых в экспериментальных группах были составлены правила оздоровления. Проводились спортивно-оздоровительные мероприятия для студентов, куда входили осенний кросс, лыжные соревнования, соревнования и игры на льду, День Здоровья, пешие однодневные походы, игры на воде, недельные походы с включением в расписание скалолазания, Дня Нептуна и других мероприятий. На занятиях студентам давались задания для самостоятельного подбора физических упражнений с целью развития определенных групп мышц или части тела.

В силу того, что студенты были включены в активную оздоровительную деятельность, у них стали доминировать познавательные мотивы, изменилось содержание общения среди ровесников, появилась уверенность в своих способностях при аргументировании выбора видов упражнений и деятельности, расширился круг общения. В качестве используемых источников знаний студенты перестали довольствоваться только учебником или показом упражнений преподавателем,

а искали дополнительный материал в библиотеках и через другие источники информации.

На уроках в экспериментальных группах были созданы условия, при которых быть неактивным для студента просто невыгодно, то есть применялся субъективно-прагматический метод стимуляции активной оздоровительной деятельности. При этом четко определялись обязанности сторон, имелись личные карточки физического самосовершенствования

У студентов контрольной группы оздоровительная деятельность носила пассивный характер, по сравнению с экспериментальным классом, где студенты стали проявлять активный интерес к занятиям спортивной деятельностью, часть из них стали постоянными посетителями бассейна, кто-то – ледового стадиона, кто-то – лыжной базы института. Часть студентов стали заниматься шейпингом, легкой гимнастикой, плаванием, спортивными танцами.

По окончании эксперимента для большей достоверности влияния педагогических условий на формирование оздоровительной компетенции у студентов педагогического вуза на уроке был еще раз определен средний балл успеваемости студентов по всем дисциплинам, который остался без изменения в контрольной группе – 3,98, в экспериментальной группе составил – 4,6. В ходе контрольного эксперимента была проведена оценка интеллектуальных способностей студентов, значения коэффициента интеллектуальности в контрольных группах оказались – 110 (рост незначителен), в экспериментальной группе – 115, где наблюдается значительная разница в уровне интеллектуальной подготовки. Также был проведен анализ состояния здоровья студентов, который показал, что физические данные намного улучшились [20].

ВЫВОДЫ

Таким образом, в процессе работы над темой исследования разработана и теоретически обоснована структурно-содержательная характеристика формирования оздоровительной компетенции у студентов педагогического вуза и выявлены организационно-педагогические условия формирования оздоровительной компетенции у студентов педагогического вуза, эффективность которых была экспериментально проверена.

Нами разработана модель готовности педагога к формированию оздоровительной компетенции у обучаемых.

Мы можем отметить следующее:

– последовательная и систематическая работа педагогов по формированию

оздоровительной компетенции студентов педагогических вузов возможна и обеспечивает развитие их личности согласно современным требованиям развивающегося в демократическом режиме государства;

– экспериментальная работа подтвердила выдвинутую нами гипотезу о том, что, если в процессе учебно-познавательной деятельности в рамках вуза педагог создаст специальные организационно-педагогические условия, будет применять арсенал здоровьесберегающих технологий, научит студентов навыкам оздоровительной деятельности, то он создаёт условия для формирования у студентов оздоровительной компетенции, в результате чего будет подготовлен специалист с оздоровительной компетенцией, умеющий легко адаптироваться к быстроизменяющимся профессиональным условиям и обладающий навыками самооздоровления, самообразования, самосовершенствования и самовоспитания.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННЫХ ИСТОЧНИКОВ

1 Абдукаримов Б. Теория и практика развития профессионально-технического образования. Диссер. Д.п.н. Алматы. – 1996. – 330 с. 13.00.01

2 Гурьев А.В. Проблемы здоровьесбережения в школе. Электронный ресурс: <http://bio.1september.ru/article.php?ID=200302906>

3 Горохова Н.А. Организация здоровьесбережения в школе // Основы безопасности жизни. – 2010.

4 Каргин С.Т. Влияние профессионального взаимодействия в вузовском педагогическом процессе на качество подготовки будущих учителей. Диссер. док. пед. наук. – Алматы, 2000. – 320 с. 13.00.08.

5 Кертаяева Г.М. Основы педагогической деонтологии: Учебное пособие. – Павлодар: ПГУ им. С. Торайгырова, Кереку, 2011.

6 Кунанбаева М.Ш. Теоретические основы формирования активной личностной позиции школьников. // Монография – Павлодар, 2014. – 121 с.

7 Ожегов С.И. Словарь русского языка: 70 000 слов / Под ред. Н.Ю. Шведовой. – 21-е изд. – М.: Рус. яз., 1989. – 924 с.

8 Подласый И.П. Педагогика: Новый курс: Учеб. Для студентов высших учебных заведений: В 2 кн. – М.: Гуманит. изд. центр ВЛАДОС, 2003.

9 Педагогика: учебное пособие для студентов педагогических вузов и педагогических колледжей / Под ред. П.И. Пидкасистого. – М.: Педагогическое общество России, 2003. – 608 с.

10 Сарыбеков М.Н. Модель учителя XXI века // Образование и наука Казахстана. – 2001, – №5.

- 11 Ушинский К.Д. Педагогические сочинения. – М., 1978. – 420 с.
- 12 Зимняя И.А. Ключевые компетентности как результативно-целевая основа компетентностного подхода в образовании. Авторская версия / И.А. Зимняя // Россия в Болонском процессе: проблемы, задачи, перспективы: труды методол. семинара. – М.: Исследовательский центр проблем качества подготовки специалистов, 2004.
- 13 Зеер Э.Ф. Психология личностно ориентированного профессионального образования: монография. – Екатеринбург: Изд-во Урал. гос. проф-пед. ун-та, 2000. – 258 с.
- 14 Хуторской А.В. Ключевые компетенции как компонент личностно-ориентированного образования // Народное образование. – 2003. – №2. – С. 58-64.
- 15 Байденко В.И. Компетентностный подход к проектированию государственных образовательных стандартов высшего профессионального образования (методологические и методические вопросы): метод. пособие / В.И. Байденко. – М., 2005.
- 16 Вайнер Э.Н. Стратегия и содержание здоровьесберегающего образования // Основы безопасности жизнедеятельности. – 2012.
- 17 Филатова Л.О. Компетентностный подход к построению содержания обучения как фактор развития преемственности школьного и вузовского образования // Дополнительное образование. – 2005. – №7. – С. 9-11.
- 18 Бермус А.Г. Методология модернизации образования: опыт осмысления. – Журнальный клуб Интелпрос «CredoNew». – 2008. – №1.
- 19 Чошанов М.А. Гибкая технология проблемно-модульного обучения: Методическое пособие. – М.: Народное образование, 1996. – 160 с, ил. – (Библиотечка журнала «Народное образование» №2, 1996).
- 20 Аронов А.М., Знаменская О.В. О понятии «математическая компетентность» // Вестник Московского университета. Серия 20. Педагогическое образование. – 2010. – №4. – С. 31-43.

М.Қ. Сірлібаев¹, Д.Қ. Теміртасов¹,
Қ.Б. Темірболатов¹, А.А. Сыздықов¹
**Студенттердің сауаттылық құзыреттілігін
қалыптастырудың педагогикалық шарттары**

¹«Өнер және спорт» факультеті
Павлодар мемлекеттік педагогикалық университеті
Павлодар қ., Павлодар облысы, Қазақстан Республикасы

M.K. Sirlibaev¹, D.K. Temirtasov¹,
K.B. Temirbolatov¹, A.A. Syzdykov¹

**Pedagogical conditions for the formation
of the health-improving competence of students**

¹Faculty «Art and Sport»
Pavlodar State Pedagogical University
Pavlodar, Pavlodar region, Republic of Kazakhstan

Андатпа

Мақалада студенттердің, болашақ дене шынықтыру мұғалімдерінің сауықтыру құзыреттілігін қалыптастыру үшін қажетті педагогикалық жағдайлар жүйесі ашылады. Мұғалімнің оқушылардың денсаулығын қорғау құзыретін қалыптастыруға кәсіби даярлауы оның жеке қасиеттерінің маңыздылығын білдіреді. Мұғалім кәсіби, психологиялық-педагогикалық білімдердің негіздерімен жақсы таныс болуы керек, денсаулық сақтау технологияларын қолдану әдісі. Ол студенттердің тәрбиелеудегі педагогикалық талаптарының бірі болып табылатын кәсіби борыш сезіміне ие болуы керек, ол педагогикалық әдептілік сезіміне ие болуы керек. Студенттерге деген сенімдерге, олардың мүдделері мен физикалық қабілеттерін білуге негізделген педагогикалық сақтық, уақытында қажетті қолдауды қамтамасыз ету үшін оқушыларының психикалық, психологиялық және физикалық жағдайын түсінуге көмектеседі. Біз студенттер арасында денсаулық сақтау құзыреттілігін қалыптастыруға мұғалімнің дайындығының үлгісін әзірледік.

Тірек сөздер: педагогикалық жағдайлар, денсаулық сақтау құзыреті, денсаулық сақтау.

Summary

The article reveals the system of pedagogical conditions necessary for the formation of the recreational competence of students, future teachers of physical culture. Professional training of a teacher involved in the formation of the health competence of schoolchildren means the importance of his personal qualities. The teacher should be a professional, well versed in the basics of psychological and pedagogical knowledge, methods of applying health-saving technologies. He must have a sense of professional duty, which is one of the pedagogical requirements of educating students, he must have a developed sense of pedagogical tact. Pedagogical tact, based on trust in students, knowledge of their interests and physical abilities, should help him to understand the mental, psychological and physical state of his students in order to provide necessary support in time. We have developed a model of teacher's readiness to the formation of health competence among the students.

Key words: pedagogical conditions, health competence, health saving.

МРНТИ 29.01.45

А.Қ. Манат¹, Р.Н. Асылбаев¹

¹ Жаратылыстану факультеті,
Павлодар мемлекеттік педагогикалық университеті,
Павлодар қ., Павлодар облысы, Қазақстан Республикасы
e-mail: aidana_1011_10_10@mail.ru, ruslanassylbay@yandex.kz

КОМПЬЮТЕРЛІК ЖҮЙЕЛЕРДЕГІ ФИЗИКАЛЫҚ ПРОЦЕСТЕРДІ ТАЛДАУ

Аңдатпа

Компьютерлік технологиялардың дамуы тікелей физика ғылымының дамуына байланысты. Мысал ретінде монитор, процессорды қарастыруға болады. Процессорде шағын шаршы пластина (чип) және оның ішінде миллиондаған транзисторлар болады. Ал сұйық кристалды монитордың негізін жұмысы физика заңдарымен түсіндірілетін жарық диодтары мен сұйық кристалдар қалайды. Компьютерлік жүйелердегі физикалық процестерді оқу арқылы оқушылардың ой-өрістерін кеңейтіп және алған білімдерін өзектендіру мүмкіндігі туады. Оқушыларға компьютерлік жүйелердегі физикалық процестердің маңызын түсіндіре отырып, физика бойынша білімін тереңдете қалыптастыруға болады. Мақалада компьютерлік жүйелердегі физикалық процестерді талдау арқылы оның жұмыс істеу принциптері қарастырылды. Компьютерлік жүйелердегі физикалық процестерді талдау бойынша жүргізу кезінде білім элементтерінің мазмұны мен құрылымы анықталды. Компьютерлік жүйелердегі физикалық процестерді талдау арқылы физика бойынша білімдерді өзектендіру жолдары мектептер үшін ұсынылады.

Тірек сөздер: компьютер, транзистор, процессор, қатқыл диск, принтер.

КІРІСПЕ

Адамзат үшінші мыңжылдыққа енген кезде, компьютер шын мәнінде кез келген адам үшін аса қажет нәрсеге айналды. Компьютер-бұл электрондық аспаппен орындалатын, программамен басқару арқылы информацияны автоматты түрде түрлендіруге арналған құрылғы. Компьютер дәуірінің бастапқы кезеңдерінде компьютердің негізгі қызметі есептеу деп саналатын. Қазіргі кезде олардың негізгі қызметі басқару болып табылады. Негізгі принциптері: өзінің алдына қойылған тапсырманы орындау үшін компьютер механикалық бөліктердің орын ауыстырылуын, электрондардың, фотондардың, кванттық бөлшектердің ағынын немесе басқа да жақсы зерттелген физикалық құбылыс әсерлерін қолданады. Көбімізге

компьютерлердің ең көп таралған түрі – дербес компьютер жақсы таныс. Компьютер архитектурасы алға қойылған мәселені, зерттеліп отырған физикалық құбылысты максималды айқын көрсетіп, модельдеуге мүмкіндік береді.

Компьютерлік технологиялардың дамуы тікелей физика ғылымының дамуына байланысты. Компьютерлік жүйелердегі физикалық процестерді талдау арқылы оқушылардың ой-өрістерін кеңейтіп және алған білімдерін өзектендіру мүмкіндігі туады. Оқушыларға компьютерлік жүйелердегі физикалық процестердің маңызын түсіндіре отырып, физика бойынша білімін қалыптастыруға болады. Осы мақалада біз тек компьютердің құрылымына ғана емес, сонымен бірге оның жұмыс істеуін қамтамасыз ететін физикалық заңдылықтарды көрсетуге тырысамыз.

НЕГІЗГІ БӨЛІМ

Компьютер міндеті бойынша адамның жұмыс істеуіне арналған бірегей техникалық құрал. Компьютер алуан түрлі есептерді шығаруға көмектеседі, белгілі бір бұйрықтарды орындайды, үйретеді, көңіл аулайды. Компьютер адамның мүмкіншілігімен салыстырғанда жұмыс жасауда аса жоғары жылдамдыққа ие, соның арқасында операциялар жылдам орындалады.

Компьютер архитектурасының элементтерінің – процессордың, оперативті жадының, енгізу-шығару құрылғыларының, коммуникациялық құрылғылардың және т.б. бөліктердің жұмыс істеу принциптері физика ғылымына негізделген. Мысалы, процессор, оперативті жады, тұрақты жады – жартылай өткізгіштерден жасалады. Сұйық кристалды мониторлар – сұйық кристалдар физикасының заңдарына бағынады.

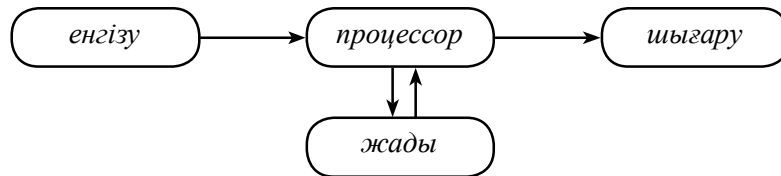
Осы және басқа да компьютер элементтерінің физикалық негізін қарастырайық. Алдымен компьютер архитектурасын қысқаша тоқталайық.

Компьютердің негізгі элементтерін келесі түрде жіктеуге болады:

- Ақпаратты өңдеу құрылғысы – процессор.
- Есте сақтау құрылғысы – жады.
- Енгізу және шығару құрылғылары.

Кез келген компьютер техникалық көзқарас тұрғысынан қарастырғанда әрекет ету принциптері әртүрлі материалдық нысандарының (құрылғыларының) өзара байланысты жүйесі болып табылады. Осы құрылғылардың бәрін ақпаратты өңдеудің негізгі кезеңдерін техникалық қамтамасыз ету сияқты ортақ мақсат біріктіреді. Бір құрылғы компьютер ақпарат ала алуы үшін қызмет етеді, басқалары компьютерге енгізілген ақпаратты түрлендіреді, үшіншісі компьютерден ақпараттың шығуын қамтамасыз етеді, ал кейбіреулері қосалқы қызметтерді атқарады.

Ақпаратты өңдеудің негізгі кезеңдеріне келетін болсақ, компьютердің жұмыс барысында ақпарат енгізу құрылғысы арқылы жадыға түседі; процессор жадыдан өңделген ақпаратты алып шығады, онымен жұмыс істеп, оған өңдеудің нәтижесін кіргізеді; шығару құрылғысы арқылы алынған нәтиже адамға хабарланады. Әдетте, енгізу құрылғысы ретінде пернетақта, ал шығару құрылғысы дисплей экраны немесе принтер пайдаланылады. 1-суретте компьютердің ақпарат алмасу көрсетілген.

1-сурет. Компьютердегі ақпарат алмасу

Ендігі кезекте осы құрамдас бөліктердің жұмысына негізделген физикалық процестерді қарастырайық.

Физика сабағында процессордың, ішкі жадының жұмысын жартылай өткізгіштер тақырыбын өткен кезде талдауға болады.

Өткізгіштер мен диэлектриктерден басқа, өткізгіштігі олардың аралығында жататын бір топ заттар бар. Бұл заттарды жартылай өткізгіштер деп атайды. Өткізгіштерден жартылай өткізгіштердің ең басты айырмашылығы – олардың электр өткізгіштігінің температураға тәуелділігі. Жартылай өткізгіштер компьютерлік техникада таза күйінде емес, көбінесе қоспалы түрде қолданылады. Қоспаның типіне байланысты жартылай өткізгіштерді p немесе n типті деп ажыратады.

Кремний кристалына 5-валентті қоспаны (мысалы P немесе As) қосқан кезде, олардың 4 валентті электрондары кремнидің төрт атомымен ковалентті байланыс орнатады да, қоспа атомының бір электроны байланысқа түспей, еркін электронға айналады. Мұндай қоспалы жартылай өткізгіштерді n -типті деп атайды. Ал кремний кристалына 3-валентті қоспаны (мысалы, Al немесе In) қосқан кезде, олардың 3 валентті электрондары кремнидің үш атомымен ковалентті байланыс орнатады да, бір электрон жетіспей қалады, яғни оның орнында кемтік пайда болады. Мұндай қоспалы жартылай өткізгіштерді p -типті деп атайды.

p - және n -жартылай өткізгіштердің беттескен аймағын p - n ауысу деп атайды. p - n ауысудың қасиетін айнымалы тоқты түзету үшін пайдаланады. Оған арнап жасалған құралдарды жартылай өткізгіштік диод деп аталынады.

Екі р-n ауысудан жасалған құралды транзистор деп атайды. Транзисторларды негізінен әлсіз кернеулерді күшейту үшін пайдаланады, оларды аз габаритті қабылдағыштарда, радиоқабылдаушы қондырғыларда, дербес компьютерлерде және т.б. көптеген электрондық құралдарда пайдаланады.

Компьютердің негізгі құрылғысы – процессордың жұмысын талдайық. Компьютердегі ең басты құрамдас бөлігі микропроцессор, яғни ақпараттың барлық есептеу мен өңдеу жұмыстарын орындайтын микроэлектронды схема болып табылады. Микропроцессор (процессор) – бұл компьютердің барлық логикалық және арифметикалық операцияларын орындайтын, компьютердің барлық құрылғыларын басқаратын негізгі құраушы.

Процессордың құрылысына келетін болсақ, кремнийден жасалған кристалл – бұл процессордың «жүрегі» болып табылады. Процессордағы барлық есептеулер осы кристалдың (чиптің) көмегімен жүзеге асырылады. Қазіргі кезде процессорда сызықтық өлшемдері 7–10 нанометрдей болатын транзисторлар орналасады. Қорғайтын металл қақпақ процессорды механикалық бүлінуден қорғауға және жылуды әкетуге арналған.

Чип өзі кремнийден жасалады, онда металдандырудың бірнеше қабаты орналасқан. Кремнийдің бетіндегі транзисторларды белгілі бір заң бойынша қосуға болатындай деңгейлер қажет. Шын мәнінде, бұл қабаттар жалғағыш сымдардың рөлін, тек әлдеқайда аз масштабта орындайды; «сымдар» бір-бірін қысқартпауы үшін оларды оксидтің қабатымен (төмен диэлектрлік өткізгіштігі бар) бөледі.

Процессордың қарапайым ұяшығы ол өрістік транзистор. Алғашқы жартылай өткізгіш құрылғылар және алғашқы транзисторлар германий элементі негізінде жасалды. Бірақ өріс транзисторлар жасай бастағаннан кейін германий бірден кремнийге жол берді. Соңғы жарты ғасырда бекітпенің диэлектригі үшін негізгі материал ретінде кремний диоксиді (SiO_2) пайдаланылды, бұл оның технологиялығымен және олардың өлшемдерінің азаюына қарай транзисторлардың сипаттамаларын жүйелі түрде жақсарту мүмкіндігімен байланысты болды.

Өрістік транзисторларды басқару электр өрісімен оның көлденең қимасын өзгерту арқылы негізгі арна деп аталатын заряд тасушылармен жартылайөткізгіш ауданында жүзеге асады. Өрістік транзистор үш электродтан тұрады: негізгі тасушылар n-арнасынан келіп құйылатын-бастау (исток, source), негізгі тасушылар ағып шығып кететін-құйма (сток, drain) және каналдың көлденең қимасын реттеуге арналған-жаппа (затвор, gate). Қазіргі уақытта кейбір құрылымдарда биполярлы транзисторларға қарағанда нәтижелі жұмыс істейтін көптеген өрістік транзисторлардың түрлері бар. Өрістік транзисторлардың артықшылығы, олар жасалатын жартылай өткізгіш материалдардың тізімі әлдеқайда көп (себебі олар тек негізгі заряд тасымалдаушылармен жұмыс істейді).

Ал биполярлы транзисторлар үш кезек-кезек орналасқан электрондық (n) немесе кемтік (p) өткізгіштік облыстардан тұрады. Олар p-n-p және n-p-n типті болып ажыратылады. Биполярлы транзистордың ортаңғы облысы база, қалған екеуі эмиттер және коллектор деп аталады. База эмиттер мен коллектордан тиісінше эмиттерлік және коллекторлық p-n ауысуларымен бөлінген. Биполярлық транзистордың жұмыс істеу принципі база арқылы өтетін негізгі емес заряд тасушылардың ағынын бақылауға негізделген. Эмиттерлік ауысу тура бағытта ығысқан және ол негізгі емес заряд тасушылардың инжекциясын (итерілуін, ендірілуін) қамтамасыз етеді, ал коллекторлық ауысу кері бағытта ығысқан, ол эмиттер итерген негізгі емес заряд тасушыларды жинап алуды қамтамасыз етеді.

50 жыл бойы сақталып келе жатқан әйгілі «Мур заңы» микропроцессордың кристалындағы транзисторлардың саны екі жыл сайын еселеніп отырады дегенді білдіреді. Дегенмен, процессорлардың даму ерекшеліктері бар: кремний пластиналардың (кристалдардың) физикалық шектеуліктері болғандықтан, транзисторлардың санын шексіз арттыруға болмайды. Тіпті олардың көлемін кішірейтіп, бір-біріне жақын орналастырғанмен, бұл токтың жылытуына әкеп соғады да, электр энергиясы көп шығындалады. Сондықтан дербес компьютердің архитектурасын дамытудың заманауи үрдістері кремнийді анағұрлым төзімді басқа материалға ауыстыруды көздейді.

Қатқыл дисктердің жұмысын магнит өрісі, заттардың магниттік қасиеттері тақырыптарын қарастырған кезде мысал ретінде келтіруге болады.

Қатқыл дисктегі жинақтауыш компьютермен және операциялық жүйе бағдарламаларымен жұмыс істеу барысында пайдаланылатын ақпаратты тұрақты түрде сақтауға арналған.

Қатқыл диск метал дисклерден жасалған және магниттік материалмен қапталған пластиналардан тұрады. Пластиналар өзара айналдыратын вал – шпиндель арқылы жалғанған. Магниттік материал ретінде гамма-феррит-оксид, барий ферриті, хром тотығы және т.б., яғни ферромагнетиктер қолданылады. Дисктердің өзі алюминий, латунь, керамика немесе шыныдан жасалады. Магниттік қабат домендер деп аталатын көптеген микроскопиялық аймақтардан тұрады. Әуел баста домендердің кеңістіктегі белгілі бір таңдалған бағыты болмайды. Олар бейберекет орналасады. Магниттік жазба магниттік бастиек әсерінен домендердің бағытталып магниттелуіне негізделген.

Винчестерлердің, басқа да магниттік жинақтағыштар сияқты, дискілік жадтың жолақтық ұйымдастырылуы болады. Бұл дегеніміз, магнит дискілерінің беті әртүрлі диаметрлі концентрациялы сақиналарға – сыртқы жиектен бастап жолға бөлінеді. Дисктің әр беті жолақтарға бөлінеді, олар концентрлі шеңберлер

болып келеді. Жолақтар секторларға бөлінеді. Әр дисктегі бірдей жолақтар цилиндрлерді құрайды. Бірнеше секторлардың жиынтығы кластер деп аталады.

Файлдар қатты дискіде сақталады. Қатты диск магниттік материалмен екі жағынан жабылған, бір немесе бірнеше шыны немесе металл дискілер болып табылады. Деректер қатты дискінің физикалық құрылымына сәйкес қатты дискіге жазылады.

Мониторлар. Ал енді сұйық кристалды мониторлардың физикалық принципін қарастырайық. Сұйық кристалды мониторлар қазіргі таңда мониторлардың ішінде ең дамыған және кең тараған түрі болып саналады. Мұнда электронды-сәулелік түтікшелер қолданылмайды, сол себепті денсаулыққа зияны әлдеқайда төмен. Мұндай монитор жұмыс үстелінде аз ғана орын алады және электр энергиясын да аз жұмсайды. Монитордың панелі екі көрінбейтін пластинадан тұрады, олардың арасына сұйық кристалл құйылған. Пластиналардың сыртында параллель орналасқан электродтар бар, олар бірінде көлденең, бірінде тігінен орналасқан. Әр толқыннан ток жібергенде, мұнда ұяшық пайда болады. Бір пиксельді сурет шығару үшін көк, жасыл, қызыл түстен тұратын үш ұяшық қолданылады.

Сұйық кристалдар туралы түсіндіргенде осы ақпаратты қосымша (факультативті) сабақтарда қолдануға болады.

Электронды-сәулелі түтікшелерге негізделген мониторлар қазіргі кезде қолданыстан шықты. Алайда бұл құрылғының жұмысын термоэлектрлік эффект, электр және магнит өрістеріндегі зарядталған бөлшектер қозғалысы, Лоренц күші, катодлюминесценция тақырыптарын оқыған кезде қарастырып өтуге болады. Электронды-сәулелі түтікшелердің (ЭСТ не ағылш. cathode ray tube, CRT) жұмыс істеу принципі: электрондық пушка ішінде электрондар шоғы катодтан термоэлектрондық эмиссия құбылысы әсерінен шығарылады. Электрондар шоғы экран бетіне бағытталу кезінде электр және магнит өрістерімен түзетіледі, яғни экрандағы сәуле орны осы өрістер арқылы басқарылады. Электрондық шоқ экранда ерекше затпен – люминоформен қапталған кинескоп бетіне түседі. Осы сәулелер әсерімен экранның әрбір нүктесі үш түстің бірімен –қызыл, жасыл және көк түспен жарқырайды. Бұл бірнеше онжылдық болған ескі технология, сондықтан ЭСТ-мониторлар бүгінге қымбат емес құрылғылар. Ерекшелігі – жарықтылығының жақсылығы және бағасының төмендігі, сондай-ақ рұқсаттылығы. Кемшілігі – ЭСТ-мониторлар салмағы және габариті жағынан қазіргі компьютерлер миниатюрлі құрылғы дегенге сай келмейді. Оған қоса пайдаланушыларға сәулелену жағынан кері әсер етеді.

Электрондар люминофорлы қабатқа түседі, содан кейін электрондардың энергиясы жарыққа айналады, яғни электрондардың ағыны люминофордың нүктелерін жарқыратады. Электронды сәуле экранды солдан оңға, жоғарыдан төменге қарай

қатарларға бөліп, өте тез қозғалады. Экранды жайған (развертка) яғни қозғалтқан уақытында, бейненің пайда болу жерінде сәуле сол қарапайым люминофорды қапталған аймақтарға әсер етеді.

Принтер. Лазерлік принтер фотокошірме технологиясын немесе электрофотографияны қолданады. Ол бетте нүктенің дәл орнын сәуле өткізетін жартылай өткізгіштен арнайы үлдірде электр зарядын өткізу арқылы анықтайды.

Бейнені басып шығару кезеңдері:

1. Зарядтау.
2. Экспонерлеу.
3. Проявка.
4. Тасылмалдау.
5. Тазалау.
6. Бекіту.

Лазерлік принтердің ең маңызды бөлігі бұл суретті қағазға түсіретін айналмалы фотобарабан болып табылады.

Фотобарабан – фотосезімтал жартылай өткізгіш жұқа қабатымен қапталған метал цилиндр. Оны зарядтау ток өткізгіш резеңке немесе поролонмен қапталған металдық зарядтаушы вал арқылы іске асырылады. Олар өзара жанаса отырып айналған кезде фото барабан зарядталады. Көбінесе фотобарабанды теріс зарядпен зарядтайды.

2 кезеңіне келетін болсақ, фотобарабанның қандай да бір жерін экспонерлесе (жарықпен әсер етсе), онда фотобарабанның жартылай өткізгіш қабаты өткізгіштікке ие болады да сол жердегі статикалық заряд металдық цилиндр арқылы ағып кетеді, яғни зарядталмаған аймақ пайда болады. Бұл кезеңнің мақсаты – заряды жоқ нүктелерден тұратын жасырын электростатикалық бейне қалыптастыру.

Өте жіңішке лазерлік сәуле 6 қырлы айнадан шағылып фотобарабанның керек жеріне түседі. Айналар мен линзалардан тұратын жүйе сәулені фотобарабанның үстінде жүргізеді. Бейне нүктелерден тұратындықтан лазер бір қосылып, бір сөндіріліп отырады.

Ал 3 кезеңі айқындау барысында жасырын электростатикалық бейне көрінетін бейнеге айналады. Оның негізгі бөлігі магниттік өзекшесі бар металдық вал – оны магниттік вал деп атайды. Ол бір бөлігімен тонер (ұнтақтар) толтырылған бункерде орналасады да, магнит өзекшесі арқылы ұнтақтарды өзіне жабыстырып алады.

Магниттік валға теріс потенциал түсіріледі, яғни енді ондағы ұнтақтар теріс зарядталады. Фотобарабанмен әсерлесу кезінде магниттік валдан ұнтақтар фотобарабанның экспонерленген аймақтарына тартылады, ал экспонерленбеген аймақтардан тебіледі.

Тасымалдау процесі барысында фотобарабандағы тонермен қалыптасқан бейне қағазға басылады. Фотобарабан бетінде орналасқан тонер қағаз бетіне түсу үшін қағаздың астында тасымалдау валы орналасады. Ол қағазды оң зарядпен зарядтайды. Нәтижесінде фотобарабандағы теріс зарядталған тонер ұнтақтары оң зарядталған қағаз бетіне тартылады. Тазалаушы лезвие арқылы фотобарабандағы артық қалған тонер қалдықтар бункеріне түсіріледі.

Бұл кезеңде бейне қағазда бекітіледі. Қағаз бекіту ролигі (ішінде термоэлемент орналасады) мен қысушы ролик арасынан өтеді. Температура мен механикалық қысым әсерінен тонер қағаз бетіне түпкілікті жабыстырылады. Түрлі түсті бейнені басу үшін негізгі төрт түс қолданылады: көгілдір (Cyan), қанқызыл (пурпурный) (Magenta), сары (Yellow), қара (black).

Көшіру аппараты мен лазерлік принтер жұмысының негізінде құрғақ ксерография процесі жатыр. Өз кезегінде ол электростатикалық суретке негізделген. Электростатикалық фотосуреттің негізінде кейбір жартылай өткізгіштердің өз меншікті кедергісін жарық әсерінен азайту қабілеті жатыр. Мұндай жартылай өткізгіштер фотоөткізгіштер деп аталады және фоторецепторларды дайындау үшін қолданылады. Физика сабағы кезінде принтердің құрылысын электростатика бөлімінде қарастыруға болады.

ҚОРЫТЫНДЫ

Осылайша, осы мақалада қазіргі заманғы компьютерге енгізілген құрылғылардың өндірісі мен жұмыс істеуінің технологиялық және физикалық негіздері қарастырылды. Физика сабағында компьютер жүйесіндегі физикалық процестерді көрсетіп, мысалдар келтіру арқылы оқушылардың білімдерін өзектендіру мүмкіндігі туады.

Компьютерлік технологиялардың дамуы тікелей физика ғылымының дамуына байланысты. Мысал ретінде монитор, процессорды қарастыруға болады. Процессорде шағын шаршы пластина (чип) және оның ішінде миллиондаған транзисторлар болады. Ал ЖК монитордың бөлігінде физикаға байланысы бар жарық диодтарын және сұйық кристалдарды қарастыруға болады. Компьютерлік жүйелердегі физикалық процестерді оқу арқылы оқушылардың ой-өрістерін кеңейтіп және алған білімдерін өзектендіру мүмкіндігі туады. Оқушыларға компьютерлік жүйелердегі физикалық процестерді маңызын түсіндіре отырып, физика бойынша білімін қалыптастыруға болады.

ПАЙДАЛАНҒАН ДЕРЕКТЕР ТІЗІМІ

- 1 Шапошников А. Издательские компьютерные системы. Книга пользователя / А. Шапошников. – М.: Олма-пресс, 2016. – 499 с.
- 2 Алиев Т.М., Вигдоров Д.И., Кривошеев В.П. Системы отображения информации // М.: Высшая школа, 2008. – 411 б.
- 3 Леонтьев В.П. Новейшая энциклопедия персонального компьютера. – М.: ОЛМА-ПРЕСС, 2007. – 144 б.
- 4 Янг Х. Университет физикасы және заманауи физика: оқулық / Х. Янг, Р. Фридман; ағыл. тіл. ауд. Н. Мәженов; ауд. О. Мәженова; ҚР білім және ғылым министрлігі. – 14 бас. 2016. – 387 б.
- 5 Абдыкеримова Э.А. Динамикалық компьютерлік модельдерді практикада қолдану мысалдары // Қазақстан жоғары мектебі. – 2009. – №1. – 133-142 б.
- 6 Абдыкеримова Э.А. Физикалық құбылыстарды түсіндіруде динамикалық компьютерлік модельдерді пайдаланып оқыту // Информатика-физика-математика. – 2010. – №6. – 12-14 б.
- 7 Бағдарлама. «Физика. Астрономия». – Алматы: Мектеп, 1989. – 83 б.
- 8 Ашуров А.Е. Физиканың компьютерлік әдістері. – Шымкент, 2007. – 84 с.
- 9 Беспалько В.П. Педагогика и прогрессивные технологии обучения. – М.: 2000.
- 10 Бугаев А.И. Методика преподавания физики в средней школе: Теоретические основы: Учеб. пособие для студентов пед. инст. по физ-мат. спец. – М.: Просвещение, 2010. – 288 с.
- 11 Савенко В.С., Шведовский А.В. Компьютеризация учебного процесса по физике: методическое пособие. – Минск: Высшая школа, 2000.
- 12 Разумовская Н.В. Компьютер на уроках физики / Н.В. Разумовская // Физика в шк. – 2004. – №3. – С. 51-56.
- 13 Разумовская Н.В. Компьютерное моделирование в учебном процессе: Автореф. дис. канд. пед. наук / Н.В. Разумовская. – СПб., 2010. – 19 с.
- 14 Тарасевич Ю.Ю. Математическое и компьютерное моделирование. – АСТ-Пресс, 2004. – 211 с.
- 15 Толстик А.М. Роль компьютерного эксперимента в физическом образовании // Физическое образование в вузах, т.8. – 2012. – №2. – С. 94-102.
- 16 Савельев И.В. Жалпы физика курсы, II том. Электр. «Наука» баспасы, физика-математика әдебиетінің бас редакторы. – М., 2011 ж. 431 б. Б 241-257.
- 17 Ансельм А.И. Введение в теорию полупроводников. – М.: Наука, 2010.
- 18 Абдулаев Ж., Асқаров П. Физика курсы. – Алматы: Ғылым. 2004.

19 Абдулаев Ж., Мұқашева Ә., Сатаев Л. Жалпы физика курсының есептер жинағы. – Астана: 2006.

20 Құлбекұлы М. Электр және магнетизмнің физикалық негіздері. – Алматы: Қарасай, 2009.

А.Қ. Манат¹, Р.Н. Асылбаев¹

Анализ физических процессов в компьютерных системах

¹ Факультет естествознания
Павлодарский государственный педагогический университет,
г. Павлодар, Павлодарская область, Республика Казахстан.

A.K. Manat¹, R.N. Assylbayev¹

The analysis of physical processes in computer systems

¹ Faculty of Natural Sciences,
Pavlodar State Pedagogical University,
Pavlodar, Pavlodar region, Republic of Kazakhstan.

Аннотация

Развитие компьютерных технологий напрямую связано с развитием физики. В качестве примера можно привести процессор. Процессор имеет небольшую квадратную пластину (чип) и включает в себя миллионы транзисторов. Основу жидкокристаллического монитора составляют светодиоды и жидкие кристаллы, работа которых также подчиняется физическим законам. Изучая физические процессы в компьютерных системах, учащиеся могут расширять свой кругозор и обновлять свои знания. Объясняя важность физических процессов в компьютерных системах, можно добиться более глубокого понимания учащимися знаний по физике. В статье рассмотрены физические принципы работы компьютерных систем. При проведении анализа физических процессов в компьютерных системах были определены содержание и структура элементов знаний. Представлены рекомендации по актуализации знаний по физике посредством анализа физических процессов в компьютерных системах.

Ключевые слова: компьютер, транзистор, процессор, жесткий диск, принтер.

Summary

The development of computer technology is directly related to the development of physics. An example is the processor. The processor has a small square plate (chip) and includes millions of transistors. The basis of the liquid crystal monitor are LEDs and liquid crystals, the work of which is also subject to physical laws. By studying physical processes in computer systems, students can broaden their horizons and update their knowledge. By explaining the importance of physical processes in computer systems, students can gain a deeper understanding of physics. The article describes the physical principles of computer systems. During the analysis of physical processes in computer systems, the content and structure

of knowledge elements were determined. Recommendations for updating knowledge of physics through the analysis of physical processes in computer systems are presented.

Keywords: computer, transistor, processor, hard disk, printer.

МРНТИ 50.47.02

Д.И. Қабенов¹, А.А. Джакина¹

¹ Факультет естествознания,
Павлодарский государственный педагогический университет,
г. Павлодар, Павлодарская область, Республика Казахстан
e-mail: kabenov73@mail.ru, tina-dj77@mail.ru

МЕТОДИКА РАЗРАБОТКИ МОБИЛЬНОГО ПРИЛОЖЕНИЯ

Аннотация

В данной статье рассмотрена значимость применения информационных систем в сфере образования, приведены примеры использования информационных технологий в образовании. Проанализирована значимость внедрения и использования мобильных приложений в образовании Казахстана. В статье проводится анализ возможностей самостоятельного обучения информационным технологиям при использовании специализированных мобильных приложений. В статье содержится краткое описание мобильного приложения по методам шифрования и использование его в учебных целях. Проанализированы основные преимущества мобильных платформ. Внедрение этого мобильного приложения в обучающий процесс позволит наглядно увидеть, как работают алгоритмы шифрования. Использование мобильных приложений в образовательных целях позволяет не только создавать приложения, выполняющие вычислительные функции, но и приложения, которые могут послужить наглядным пособием для обучающихся.

Ключевые слова: мобильные приложения, информационные технологии, информационные системы.

ВВЕДЕНИЕ

В современном мире человек не представляет жизнь без компьютера, глобальной сети Интернет, социальной сети и т.д. Основой всех программных продуктов, которые представлены на компьютере, является строгая упорядоченность

и иерархичность, т.е. все подчинено принципу системности. Принцип системности в компьютере воплощен в виде информационной системы.

Что подразумевается под информационной системой? Какие требования предъявляются к информационной системе? Какая специфика информационных систем, представленных в образовании? Какие информационные системы в области образования представлены на российском рынке? Возможно ли повышение качества образования с использованием той или иной информационной системы? На эти вопросы мы и попытаемся ответить в данной статье. Для начала мы уясним для себя, что подразумевается под информационной системой.

Иными словами, под информационной системой мы будем понимать совокупность данных и технических средств, способных принимать, обрабатывать, хранить и выдавать информацию пользователю в максимально короткие сроки.

ОСНОВНАЯ ЧАСТЬ

Наиболее распространенным видом информационных систем на современном этапе развития информационно-коммуникационных технологий являются автоматизированные информационные системы. Под автоматизированной информационной системой понимается упорядоченный процесс сбора, хранения, обработки и передачи информации в интересах достижения поставленной перед информационной системой цели, использующий компьютерную информационную технологию.

Среди основных требований, предъявляемых к информационным системам, следует отметить:

1. Эффективность информационной системы – определяется сопоставлением всех связанных с рассматриваемыми мероприятиями затрат и получаемых при этом результатов.

2. Качество функционирования информационной системы – степень приспособленности системы к выполнению заданных функций. Среди основных свойств, определяющих качество функционирования информационной системы, выделяют:

- адекватность функционирования информационной системы;
- наличие технических возможностей информационной системы к взаимодействию, совершенствованию и развитию;
- надежность и своевременность представления информации и выполнения функциональных технологических операций;
- полнота, безошибочность, актуальность и конфиденциальность представляемой информации.

3. Надежность информационной системы определяется надежностью технических средств ее оснащения и ошибками исполнителей.

4. Безопасность информационной системы предполагает такое ее функционирование, при котором обеспечивается: защита информации, циркулирующей в этой системе; защита пользователей информационной системы от вредного воздействия как информации, циркулирующей в этой системе, так и объектов самой системы; защита информационной системы и ее объектов от несанкционированного изменения ее заданных параметров и режима эксплуатации.

После рассмотрения понятия «информационная система» в широком смысле, сузим спектр рассматриваемых вопросов и заострим внимание на вопросах применения информационной системы в сфере образования. Основной целью создания и внедрения информационных систем в сфере образования в учебный процесс является донесение до конечного пользователя информации, которая будет для него являться новой и расширяющей границы его кругозора. В качестве конечного пользователя в сфере образования будут выступать ученики, студенты и аспиранты. Спецификой представления информации в информационных системах в сфере образования будет являться то, что она будет ориентирована на широкий круг пользователей, и поэтому язык предоставляемой информации должен быть понятен и школьнику, и студенту, и аспиранту.

Иными словами, структуру и язык надо выстроить так, чтобы он был понятен людям разного возраста. Более сложные по структуре и содержанию информационные системы в сфере образования на рынке информационно-телекоммуникационных технологий Казахстана представлены в виде библиотечных систем, систем дистанционного обучения. В информационных системах дистанционного обучения основная нагрузка лежит на преподавателе, так как материал, который ложится в основу дистанционного курса, необходимо проработать и выдать его в таком виде, чтобы он был понятен ученику.

Информационно-коммуникационные технологии в сочетании с передовыми педагогическими технологиями (личностно-ориентированным подходом и технологиями проблемного, программированного и проектного обучения), которые в достаточном количестве представлены в различных электронных учебно-методических комплексах, могут значительно облегчить работу педагога и дать очень хороший результат.

Ведь в использовании информационных систем определённо есть свои положительные моменты:

– значительно облегчается поиск необходимой информации, тем самым, сокращая время подготовки к уроку;

– возможность разрабатывать собственные электронные издания на основе обширного контента, в том числе: разработки уроков с заданиями для выполнения самостоятельных работ, инструкции для практических и самостоятельных работ, наборы информационных объектов в заданной последовательности (презентации);

– автоматизированное рабочее место учителя позволяет создавать, систематизировать и хранить в электронном виде уроки;

Персональные компьютеры с доступом к сети Интернет открывают перед нами огромные перспективы для получения информации. Научные статьи, электронные варианты учебников, пособий, книг, видеоролики, просмотры видео и аудио-конференций являются эффективными средствами самообразования, кроме того, возможно использование ПК для отработки полученных знаний на практике при помощи симуляторов или же напрямую в рабочей среде.

Однако в данный момент большинство этих возможностей поддерживается и мобильными устройствами. Более того, большим плюсом является их мобильность и широкое распространение, в то время как не у каждого человека имеется необходимость в домашнем ПК. Поднимается вопрос, выгодно ли использовать мобильные устройства для эффективного обучения информационным технологиям и будет ли это выгоднее использования традиционных средств обучения или ПК.

Традиционно для обучения используется печатная литература: книги, учебники, справочники. Они автономны, доступны, возможность их использования зависит только от уровня освещенности, важной особенностью является возможность быстро перемещаться между необходимыми объемами информации, которые часто сгруппированы по темам.

Основная проблема использования книг в обучении информационным технологиям – это отдаленность теории предмета от практики применения полученных знаний, что влечет за собой необходимость использования персонального компьютера. Более того, очень важно бывает отследить пошаговую работу предлагаемого алгоритма или кода, чтобы до конца понять принципы его функционирования. В некоторых изданиях эта проблема решается подробным комментированием или построчным текстовым разбором алгоритма/кода, что частично помогает, но и приводит к перегруженности текста. Компьютерные технологии оказывают глубокое воздействие на сектор образования.

Благодаря компьютерам образование стало легче и гораздо интереснее, чем раньше. Интернет стал тем, чем когда-то были библиотеки. К тому же к нему легче получить доступ, он более удобный и довольно надежный источник информа-

ции. Ученикам проще обратиться к Интернету, чем искать информацию в толстых книгах.

Интернет – это гораздо более легкий доступ к источникам информации. В отношении обучения информационным технологиям, компьютеры часто позволяют самостоятельно опробовать полученные знания на практике, написав код программы или составив алгоритм, однако ПК все еще остаются довольно громоздкими и стационарными, что мешает пользоваться ими вне дома или учебного класса. Мобильные устройства же, имея возможности сходные с компьютерами, остаются небольшими, имеющими большое время автономной работы и легко транспортируемыми.

Смартфоны и планшеты широко распространены и популярны как мобильные игровые платформы, что также возможно использовать в процессе образования. Рынок мобильных устройств в мире и, в частности, в России активно развивается, объем продаж смартфонов стабильно растёт. В связи с этим становится выгодно создание мобильных приложений, нацеленных на повышение эффективности самообразования человека в области информационных технологий. Идея использования мобильных приложений как платформы для самообразования и само-тестирования обладает большим потенциалом.

Появляется способ максимально интегрировать процесс получения информации и ее закрепления путем выполнения заданий. Возможности современных SDK для мобильных платформ позволяют создать максимально дружелюбную к пользователю среду, не отталкивая его от процесса обучения. Используя инструментарию, предоставляемые современными средами разработки, и соблюдая технологии разработки программного обеспечения, становится возможна реализация группировки теории и задач, мгновенного переключения между связанными группами, создания и визуализации задач любой сложности.

Одной из проблем обучения основам информационных технологий является непонимание практического значения рассматриваемых вопросов. Бывает не просто объяснить ученику что представляют из себя циклы, зачем нужны условные конструкции, как используются регулярные выражения для поиска подстрок.

Однако эта проблема решаема, более того, что немаловажно, при использовании сред разработки для мобильных устройств становится доступной разработка приложений игрового типа с использованием игровых механик, напрямую связанных с областью обучения. Игра является основной деятельностью детей школьного возраста. Поэтому нужно организовать игровую деятельность, используя ее в целях обучения и воспитания. Игра, являясь интересной и близкой по опыту деятельности, способствует развитию активности, самостоятельности, инициативы, меняет эмоциональное состояние, как правило, в сторону его улучшения, повыше-

ния настроения, воодушевляет, пробуждает интерес к чему-либо. Кроме того, интересная игра, созданная на основе интересных задач, пробудит в человеке заинтересованность к предмету и сподвигнет его на дальнейшее самостоятельное изучение.

ВЫВОДЫ

У каждого процесса имеется собственная виртуальная машина (ВМ), так что код приложения выполняется изолированно от других приложений. По умолчанию каждое приложение выполняется в собственном процессе. Android запускает процесс, когда требуется выполнить какой-либо компонент приложения, а затем завершает процесс, когда он больше не нужен либо когда системе требуется освободить память для других приложений.

Таким образом система Android реализует принцип предоставления минимальных прав. То есть каждое приложение по умолчанию имеет доступ только к тем компонентам, которые ему необходимы для работы, и ни к каким другим. Благодаря этому формируется исключительно безопасная среда, в которой приложение не имеет доступа к недопозволенным областям системы. Однако у приложения есть варианты предоставления своих данных другим приложениям и доступа к системным службам.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННЫХ ИСТОЧНИКОВ

- 1 Назарбаев Н. (1997). Послание Президента «Казахстан – 2030».
- 2 Федотова Е.Л., Федотов А.А. (2013). Информационные технологии в науке и образовании: Учебное пособие / Е.Л. Федотова-М.: ИД ФОРУМ, НИЦ ИНФРА-М. – 336 с.
- 3 Полат Е.С. (2005). Педагогические технологии дистанционного обучения- Дистанционное образование: области применения, проблемы и перспективы развития / Е.С. Полат; Международная научно-практическая Интернет-конференция. – М. – С. 50-55.
- 4 Колдаев В.Д. (2009). Основы алгоритмизации и программирования. – Москва: ИНФРА-М. – 168 с.
- 5 Джеффри Фридл. (2008). Mastering Regular Expressions [Текст] / Джеффри Фридл. – Москва: Символ-Плюс. – 608 с.
- 6 Голощапов А. (2011). Программирование для мобильных устройств. – 439 с. [электронный ресурс] – Режим доступа. – URL:<https://www.google.ru/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=5&ved=0ahUK>

7 Дейтел П., Дейтел Х., Дейтел Э., Моргано М. (2013). Android для программистов. Создаем приложения. 2013. – 560 с. [электронный ресурс] – Режим доступа. URL: https://edu.tatar.ru/upload/images/files/%D0%9F_%20%D0%94%D0%B5%D0%B9%D1...(дата обращения 09.05.2016)

8 Рето Майер. (2011). Android 2. Программирование приложений для планшетных компьютеров и смартфонов.– 671 с. [электронный ресурс] – Режим доступа. – URL:https://vk.com/doc94211921_313865307?hash=8619f47af42b72a2d7&dl=0341b0a5...(дата обращения 09.05.2018)

9 Бралиева Н.Б., Байбөлекова Л.А., Балашов Қ.Т. (2010). Основы информатизации: учебное пособие. – Алматы: Экономика. – 324 с.

10 Неверова Е.Г. (2013). Исследование проблем баз данных для информационных систем / Сборник сетей «Информационные системы в экономике». – Алматы: Экономика. – 382 с.

11 Титоренко В.И., Суворова А.Н. (2007). Автоматизированные информационные технологии в банковской деятельности: Учебное пособие для вузов. – Москва: Финстатинформ. – 482 с.

12 Колесникова В.И., Кроливецкой Л.П. (2005). Банковское дело: Учебник для вузов. – Москва: Финансы и статистика. – 186 с.

13 Бралиева Н.Б., Пушкарев Л.А. (2009). Основные направления развития новых технологий в новейших информационных системах (развитие открытой рыночной экономики Казахстана). – Алматы: Экономика. – 320 с.

14 Бралиева Н.Б., Тимошенко В.Ф., Гагарина Н.Л. (2001). Информационные системы бизнеса. – Алматы: РИК. – 120 с.

15 Тулегенов Э.Т., Бралиева Н.Б., Стороженко И.А. (2005). Бухгалтерские информационные системы: Учебное пособие. – Алматы: Экономика. – 163 с.

16 Диго С.М. (2008). Проектирование баз данных: Учебник. – М: Финансы и статистика. – 216 с.

17 Когаловский М.Р. (2002). Технология баз данных на персональных ЭВМ. – Москва: Финансы и статистика. – 85 с.

18 Козлова Е.П. Галанина Е.Н. (2006). Бухгалтерский учет в коммерческих банках. – Москва: Финансы и статистика. – 306 с.

19 Липаев В.В. Потапов А.И. (2008). Оценка затрат на разработку программных средств. – Москва: Финансы и статистика. – 180 с.

20 Неверова Е.Г. (2000). Технология проектирования баз данных и занятий. – Алматы. – 280 с.

Д.И. Қабенов¹, А.А. Джакина¹

Мобильді қосымша құрастырудың әдістемесі

¹ Жаратылыстану факультеті,
Павлодар мемлекеттік педагогикалық университеті,
Павлодар қ., Павлодар облысы, Қазақстан Республикасы.

D.I. Kabenov¹, A.A. Dzhakina¹

Mobile application development technique

¹ Faculty of Natural Sciences,
Pavlodar State Pedagogical University,
Pavlodar, Pavlodar region, Republic of Kazakhstan.

Аңдатпа

Бұл мақалада білім беру саласында ақпараттық жүйені қолданудың маңыздылығы қарастырылған, білім беруде ақпараттық технологияларды қолдану мысалдары келтірілген. Қазақстанның білім беруде Мобильді қосымшаларды енгізудің және пайдаланудың маңыздылығы талданды. Мақалада мамандандырылған мобильдік қосымшаларды пайдалану кезінде ақпараттық технологияларға өз бетінше оқыту мүмкіндіктеріне талдау жүргізіледі. Мақалада шифрлеу және оны оқу мақсатында пайдалану әдістері бойынша мобильді қосымшаның қысқаша сипаттамасы берілген. Мобильді платформалардың негізгі артықшылықтары талданды. Осы мобильді қосымшаны оқыту процесіне енгізу шифрлеу алгоритмдерінің қалай жұмыс істейтінін көрнекі көруге мүмкіндік береді. Білім беру мақсаттарында Мобильді қосымшаларды пайдалану тек есептеу функцияларын орындайтын қосымшаларды ғана емес, сонымен қатар білім алушыларға арналған көрнекі құрал бола алатын қосымшаларды жасауға мүмкіндік береді.

Тірек сөздер: мобильді қосымшалар, ақпараттық технологиялар, ақпараттық жүйелер.

Summary

Abstract. In this article, the importance of the application of information systems in the field of education, the use of examples of information technologies in teaching. It has been elaborated on the significance of mobile application and application of mobile applications in Kazakhstan. In the article it is possible to analyze the possibilities of self-dependent teaching in information technologies using the specialized mobile applications. This article contains a description of how to use a cellular application to encrypt and use it in learning resources. Fundamentals of mobile platforms are being considered. This is how the mobile application is able to detect the ciphering algorithm as it tries to detect. Uses mobile applications in learning applications, not just to create applications, execute execute functions, but to apply, they can migrate to naglyadnym allowance.

Keywords: mobile applications, information technology, information systems.

МРНТИ 14.07.05

А.Қ. Нұрғалиева¹, А.К. Сейтханова²

¹ Педагогикалық факультет

Павлодар мемлекеттік педагогикалық университеті,

² Павлодар қаласының №19 ЖББ мектебі, бастауыш сынып мұғалімі

Павлодар қ., Павлодар облысы, Қазақстан Республикасы

¹ e-mail: aknurgalieva@mail.ru

ТҰЛҒАҒА БАҒЫТТАЛҒАН ТЕХНОЛОГИЯЛАРДЫ БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚЫТУДА ПАЙДАЛАНУ ЖОЛДАРЫ

Аңдатпа

Мақалада тұлғаға бағытталған технологияларды бастауыш сынып оқытуда пайдалану жолдары қарастырылады. Жеке тұлғаға бағытталған оқыту оқушының барлық мүмкіндіктері мен қабілеттерін ескере отырып, оның жеке ерекшеліктерін дамытуға қажетті жағдайлар жасау сөзсіз. Бастауыш мектеп – бұл оқушы тұлғасы мен сапасының дамуы қуатты жүретін, ерекше құнды, қайталанбас кезеңі. Сондықтан да, бастауыш білім үздіксіз білім берудің алғашқы басқышы, қиын да, қадірлі жұмыс. Мұғалім сабақта әдіс-тісілдерді пайдалана отырып, балалардың ұсыныс-пікірлерін еркін айтқызып, ойларын ұштауға және өздеріне деген сенімін арттыруға мүмкіндік туғызып отыру қажет. Әдіс тәсілдер арқылы өткізген әрбір сабақ оқушылардың ойлануына және қиялына негізделіп келеді, баланың тереңде жатқан ойын дамытып оларды сөйлетуге үйретеді.

Тірек сөздер: оқыту үдерісі, педагогикалық технологиялар, жеке тұлға, бастауыш сынып.

КІРІСПЕ

XXI ғасырда әлемдік өркениет төрінен орын алуы үшін, Қазақстанның жан-жақты дамуының бірден-бір жолы ғылымды әр қырынан меңгеру қажет болып отырғаны белгілі. Елбасымыз Қазақстан халқына «Бәсекеге қабілетті халық үшін», «бәсекеге қабілетті экономика үшін» – деген жолдауында: «Білім беру реформасы – Қазақстанның бәсекеге нақтылы қабілеттілігін қамтамасыз етуге мүмкіндік беретін аса маңызды құралдың бірі» – деген [1]. Қазіргі заман талабына сай, Елбасының халыққа Жолдауы білім беру ісінде де жыл сайын өзгерістер енгізіп отыр. «Жаңа технологиялық күзірет» бағдарлай білу өз бетінше білім беруде стратегиялық міндеттерін табысты шешуге мүмкіндік береді: таңдай білу, талдай білу, өзгерте білу, сақтай білу, жеткізе білу, жүзеге асыра білу», – деп

атап көрсеткен. Осыны жүзеге асыруда жаңа формацияның педагогі қажет. Мұғалімдердің жаңа ұрпағы, білім деңгейі жөнінен әрдайым саналып келгендей, біршама емес, әлдеқайда жоғары болуы тиіс.

Мемлекетіміздің білім беру үдерісіне енген жаңартылған білім беру бағдарламасы – заман талабына сай келешек ұрпақтың сұранысын қанағаттандыратын тың бағдарлама. Қазақстан 2030 стратегиялық бағдарламасы білім берудің ұлттық моделінің қалыптасуымен және Қазақстанның білім беру жүйесін әлемдік білім беру кеңестігіне кіріктірумен сипатталады [2]. Бастауыш сынып пәндеріне арналған оқу бағдарламаларындағы оқу мақсаттары оқушылардан шынайы проблемаларды анықтап зерттей білуді талап етеді. Негізінен жаңартылған білім жүйесі құзыреттілікке және сапаға бағытталған бағдарлама. Жаңартылған білім берудің маңыздылығы – оқушы тұлғасының үйлесімді қолайлы білім беру ортасын құра отырып сын тұрғысынан ойлау, зерттеу жұмыстарын жүргізу, тәжірибе жасау, АҚТ-ны қолдану, коммуникативті қарым-қатынасқа түсу, жеке, жұппен, топта жұмыс жасай білу, функционалды сауаттылықты, шығармашылықты қолдана білуді және оны тиімді жүзеге асыру үшін қажетті тиімді оқыту әдіс-тәсілдерді (бірлескен оқу, модельдеу, бағалау жүйесі, бағалаудың тиімді стратегиялары) қолдану.

НЕГІЗГІ БӨЛІМ

Жеке тұлғаға бағытталған оқыту оқушының барлық мүмкіндіктері мен қабілеттерін ескере отырып, оның жеке ерекшеліктерін дамытуға қажетті жағдайлар жасау сөзсіз. Білімділіктің, адамгершіліктің, кәсіби шеберліктің және іс-әрекетке икемділіктің жаңаша түсінігі алдыңғы шепке оқушылардың әрекеттері мен қатарымен араласуындағы өз орнын анықтау, өзін-өзі жетілдіру, адамның табиғи мүмкіндіктерін ашу, ойлау қабілетін жетілдіру, сөйлеу, әрекет ету сияқты қасиеттерін ашып, осылардың нәтижесінде – өмірдегі өз орнын табуға көмектеседі. Адамдарға (оның ішінде балаларға) ұрпақтан-ұрпаққа жалғасып келе жатқан бір қасиет – ол жеке тұлға ретінде өз мүмкіндіктерін ашып, ортасына «өзінің маңыздылығын таныту» болып табылады [3]. Әр пән бойынша да білім қажет (пән сабақтарын игермеу туралы сөз болмайды), бірақ негізгі ол емес, ол оқушының өзін-өзі жетілдіру, алға жылжыту, өзі орнын анықтау істерінің негізгі құралы болып, нәтижесінде-өз мүмкіндіктерін жүзеге асыру рөлін атқаруы тиіс.

Бастауыш мектеп – бұл оқушы тұлғасы мен сапасының дамуы қуатты жүретін, ерекше құнды, қайталанбас кезеңі. Сондықтан да бастауыш білім – үздіксіз білім берудің алғашқы басқышы, қиын да, қадірлі жұмыс. Бастауыш мек-

теп балаға белгілі бір білім ғана беріп қоймай, оны жалпы дамыту, яғни сөйлеу, оқу, қоршаған ортаға дұрыс көзқарасты болу, жағдайларды объективті түрде бақылап, талдау жасауға үйрету, ойын дұрыс айтуға, дәлелдеуге, сөйлеу мәдениетіне үйрету. Жеке тұлғаны дамыта оқытудың басты мақсаты – баланы оқыта отырып, жалпы дамыту.

Әрине бастауыш сынып оқушысының зейіні тұрақсыз, импульсивті, қабылдау мүмкіндіктері әртүрлі болады. Дегенмен әр баланың бір нәрсеге бейімі болады. Бейімділік – оянып келе жатқан қабілеттің алғашқы белгісі. Баланың жасырын, тіпті тым терең жатқан қабілеттерінің көрінуін мүмкіндік жасау тек оқыту үрдісі кезінде үлкендердің басшылығымен жүзеге асады. Педагогика ғылымы еш нәрсеге бейімі жоқ, қабілетсіз адам болмайды деп дәлелдейді. Сол себепті балалардың қабілетін кеңінен өрістете дамытуға тек мектеп қана мақсатты түрде ықпал ете алады [4]. Оқушылардың шығармашылық қабілеттерін дамытуда әр түрлі әдіс-тәсілдерді қолдануға болады.

Саралап оқыту оқу ісін білімденушілердің бейімділіктерін, мүдделері мен байқалған қабілеттерін ескере отырып, бірақ олардың жалпы даярлығының базалық деңгейін төмендетпей ұйымдастырудың тиімді нысаны. Дидактикалық тұрғыдан алғанда, саралап оқытудың мақсаты – тұлғаны білімденушілердің жеке қабілеттерін ескере отырып ұйымдастырылатын оқыту әдістерінің, нысандары мен құралдарының жиынтығын іске асыру арқылы әрбір білімденушінің қызығушылығы мен қабілеттерін дамыту, қасиеттерін ашу үшін оңтайлы жағдай туғызу [5]. Бұл мақсатқа жетудің маңызды құралы білімденушілерге таңдау мүмкіндігін беру болып табылады.

Деңгейлеп саралап оқыту технологиясы оқушы мен мұғалімнің белсенді шығармашылық қабілетін дамытумен қатар оқушыларға өз білімін жаңа әдіспен бағалауға мүмкіндік береді. Оқушы білімі мен білігіндегі жетістіктерді, кемшіліктерді, олардың себептерін анықтап, мұғалім өз жұмысына талдау жасайды, оны жетілдірудің жолдарын белгілейді. Сонымен қатар деңгейлік саралап оқыту барысында оқушылар да өзінің оқу жұмысындағы жетістіктері мен жіберген кемшіліктері туралы мәліметтер алып, өз еңбегіне талдау жасайды. Ең бастысы, оқудан ләззат алуға білім мен ғылымға деген құштарлығын арттыруға дағдыланады.

Дамыта оқыту технологиясы – жеке тұлғаны өз бетімен дамыту құралы. Ол баланың білім алуға әрекет етуін ұйымдастыратын оқыту. Онда мұғалім жай ғана мұғалім емес, танымдық іс әрекетті ұйымдастыратын ұжымдық істердің ұйтқысы, бала интеллектісінің көзін ашуға, шығармашылығын дамытуға, баланы ойлауға үйрететін ерекше күш болып табылады. Мұндай сабақтарды, яғни, баланы ойлауға үйрететін сабақтарды біз дамыта оқыту сабақтары дейміз. Дамыта

оқытуда баланың ізденушілік-зерттеушілік әрекетін ұйымдастыру басты назарда болады. Ол үшін бала өзінің бұған дейін білетін амалдарының, тәсілдерінің жаңа мәселені шешуге жеткіліксіз екенін сезінетіндей жағдайға түсуі керек. Содан барып оның білім алуға деген ынта-ықыласы артады, білім алуға әрекеттенеді.

Дамыта оқыту – күрделі құрылымды, бір тұтас педагогикалық жүйе. Оның нәтижесінде әр оқушының өзін-өзі өзгертуші субъект дәрежесіне көтерілуіне көзделіп, оқыту барысында. Соған ылайық жағдайлар жасалады. Дамыта оқытудың дәстүрлі оқытудан айырмашылығы көздеген мақсатында мәтінде, мазмұнда, дамытудың негізгі факторында, мұғалімнің рөлі мен атқаратын қызметінде, әдіс-тәсілдерінде, оқушының білім алу белсенділігінің түрінде, оқу үрдісінде олардың қарым-қатынас сипатында таныла білу үрдісін ұйымдастыру және ондағы коммуникациялар түрінде т. б. [6]. Л.В. Занковтың жасаған дамыта оқыту жүйесін жеке тұлғаны жеделдете, қарқынды, жан-жақты дамыту жүйесі деп те атауға болады. Дамыта оқыту оқушыларды әр түрлі қызмет түріне тартуды құптайды, сабақ беруде дидактикалық ойындар, пікірталастарды, ойлау, қиялдау, есте сақтау, тіл байлығын дамытуға арналған әдістерін қолданылады ұсынады.

Модульдік оқыту технологиясында оқытуды ойын түрінде ұйымдастыру және әр түрлі белсенді формаларды (топтық – жеке және топтық, ұйымдастыру және диспуттар, пікір таластыру) қолдану – оқытудың шарты болып табылады. Модульдік оқыту сабақтары тіл сабақтары үшін өте тиімді. Бұл технологияның ерекшелігі оқушы үлкен бір тарау немесе тақырып бойынша жүйелі білім алады. Өзін-өзі дамытады, бірін-бірі оқытады, білімді сапалы меңгереді, біреуден үйрену, біреуге үйрету арқылы логикалық ойлау, байланыстырып сөйлеу, салыстыру, дәлелдеу, т.б. дағдыларды қалыптастырады. Модульдік технологияда барлық оқушының жұмыс істеуі көзделеді. Бұл технологияның тағы бір ерекшелігі, дарынды балалармен тұрақты және жүйелі жұмыс істеу мүмкіндігі болып табылады. Модульдік технология оқушылардың қабілетін шыңдайды, ынталандырады, оқушылардың өз білімін бағалай білуіне, шығармашылықпен жұмыс жасауына жағдай туындайды [7]. Бұл технологиямен жұмыс істеген мұғалімнің рөлі де, оқушы рөлі де өзгереді. Көп жағдайда мұғалім оқу үрдісін басқарып қана, оқушылардың өзіндік дербес, танымдық қызметін ұйымдастырады.

Оқушының жеке тұлғасын дамыту үшін модульдік оқыту технологиясы көп мүмкіншіліктер туғызады. Сабақта түрлі оқыту ойындарын қолдану кезінде оқушылар өзін еркін ұстауға, сабаққа мейлінше қатысуға дағдыланады. Мұндай жағдайда дәстүрлі сабақта сөйлемей отырып қалатын бала белсенді сабаққа қатысады. Модуль барысында «Қарлы кесек» ойыны кезінде оқушы өз ойын айқын білдіріп, жолдастарынан баға алады. Оқушылар жолдастарының алдында сөйлеп, нәтижесінде өзін психологиялық тұрғыда жақсы сезінеді, басқалардан төмен

сезінген оқушының өз бағасы өседі. «Ой шабуылы» деген тәсілді алатын болсақ, оқушы белгілі бір тақырып аясында өз ұсыныстарын айтады. Барлық ұсыныстар түгел қабылданып, тақтаға немесе плакатқа жазылады. Рөлдік ойындарды қолдану барысында оқушылар түрлі рөлдерді атқарушы ретінде өзінің ой-пікірін білдіруге жаттығады.

Заманауи білім беру жүйесін ұйымдастырудың негізі ұжымдық оқыту тәсілі болып табылады. Ұжымдық оқыту тәсілі – оқытуды білімденушілердің бір-бірін оқыта алатын динамикалық жұптарда қарым қатынас жасауы арқылы іске асырылатындай етіп ұйымдастыруымен сипатталады. Білімденушілердің оқу қызметін ұйымдастырудың ұжымдық формасы білімдену үдерісіне бірге қатысушылардың өзара ықпалдастығын, өзара жауапкершілігін білдіреді.

Оқыту үрдісінде ұжымдық оқыту технологиясын ұйымдастыру жағдайлары:

- Оқушылардың әрқайсысы үнемі жаңа тақырыпты өз бетінше оқуы керек.
- Оқушылардың әрқайсысы басқаға тақырыптың мазмұнын жеткізе білуі қажет.
- Оқушылардың әрқайсысы бәрінің білетінін біліп, өзінің білетінін басқаға жеткізе білуі керек [8].

Ұжымдық оқыту технологиясы пәнді оқытуда ауыспалы жұп топтарының жұмысын негізге алады. Ұжымдық сабақтарда оқушылардың өзін-өзі басқару құрылымы жұмыс істейді.

Бүгінгі өмір талабы көрсеткендей оқыту сабақтары оқушылардың бойында мынадай негізгі қасиеттердің болуын қамтамасыз етуі керек.

- Әдебиеттерді өз бетімен оқу қабілеті.
- Шығармашылық ойлау қабілеті.
- Өз ойын толық мазмұндай білу қабілеті.
- Тыңдау, ақпарат алу қабілеті.
- Білімді жақсы игеру қабілеті.
- Бірлесіп еңбек ету қабілеті.

Бастауыш сынып оқытуда дидактикалық ойын – педагогикалық үрдісті ұйымдастыру әдіс-тәсілдерін қамтиды. Дидактикалық ойынның ойыннан айырмашылығы оқыту мақсаты қойылып, педагогикалық нәтижеге қол жеткізуге бағытталады. Дидактикалық ойындар мақсаттарына, ұйымдастыру құрылымына, жас ерекшелік мүмкіндіктеріне сәйкес қолдануға, мазмұнының ерекшеліктеріне байланысты әртүрлі болып келеді. Ежелгі уақыттан ойын жылдар бойы қалыптасқан тәжірибені ұрпақтарға жеткізіп және оқытудың әдісі ретінде қолданылып келеді. Мектептен тыс мекемелерде, балабақшаларда ұлттық ойындар кеңінен насихатталуда.

Сөйлеу үдерісі бізге дүниені тану үшін қолданатын ойларымызды айту және

тұжырымдамаларды дамыту арқылы білім алуымызға көмектеседі. Орыс психологі Л.С. Выготский сөйлеу мен ойлау өзара тығыз байланысты деп жазған [9]. Қарым-қатынас және түсіну тәжірибе барысында жақсарады. Демек түсінуді дамыту үшін сөйлеу қабілеті өте маңызды. Әрине, құр сөйлесудің өзі жеткіліксіз – әңгіме дамытуды қажет ететін пәнге шоғырланған болуы керек. Шоғырланбаған жазу шоғырланбаған нәтижелерге әкеліп соғады, талқылау мен пікірталастар ақиқаты сондай. Бұл жинақта көрсетілген әдіс-тәсілдер оның нысаналы, құрылымдалған (немесе әдейі құрылымдалмаған) және оқушылар мен параметрлерге сәйкес келетін болуы үшін, әңгімеге қолдау және көмек көрсетуге бағытталған. Сонымен қатар мадақтау мен бағалаушы әңгіме ақпарат береді; тыңдау мен сөйлеу сияқты, қарым-қатынас жасау өте маңызды.

Қорыта келе, бастауыш сыныптардың оқу үдерісінде жеке тұлғаға бағытталған оқыту технологияларды іске асыру жолдарын біз келесі сурет арқылы жүйеледік (сурет 1).

Бастауыш сыныптардың оқу үдерісінде жеке тұлғаға бағытталған оқытуды іске асыратын технологиялар				
Алғышарттары:				
субьектаралық қатынастар	ұжымдық-диалогтік қатынастар	тұлғалық-рефлексиялық қатынастар		
Іс-әрекет мазмұны:				
Бірлескен ізденістік Диалогтік Білімді бірігіп игеру Өзіндік білім алуға бағытталған әрекеттер Өз мүмкіндігін жетілдіруге көмектесу	Өзіндік таным Өзіндік мақсат қою Рефлексиялық толғаныстар Өзіндік бағалау Шығармашылық жұмыс Әрекетті жобалау Өзін-өзі дамыту Өзіндік түзету Нәтижені талдау, бағалау			
Оқыту стратегиялары:				
Уақыт шеңбері, Кемпіркосақ тобы, Ыстық орындық, Жеке ойлау уақыты, Мозаика, Рөлдік ойын, Әңгімелесуші серіктес, Қар кесегі, Тыңдап отырған үштік, Өкіл, Джигсо, Стикердегі диалог, Үш қадамдық сұхбат, т.б.				
Субьектілік сапаларды қалыптасуы:				
Өзіндік сана субьектісі	Өзіндік таным субьектісі	Өзіндік білім алу субьектісі	Қарым-қатынас субьектісі	Өз өмірінің субьектісі

Сурет 1 – Бастауыш сыныптардың оқу үдерісінде жеке тұлғаға бағытталған оқыту технологияларды іске асыру

Мұғалім сабақта әдіс-тәсілдерді пайдалана отырып, балалардың ұсыныс-пікірлерін еркін айтқызып, ойларын ұштауға және өздеріне деген сенімін арттыруға мүмкіндік туғызып отыру қажет. Әдіс-тәсілдер арқылы өткізген әрбір сабақ оқушылардың ойлануына және қиялына негізделіп келеді, баланың тереңде жатқан ойын дамытып оларды сөйлетуге үйретеді. Түрлі әдістемелік тәсілдер пайдалану арқылы қабілеті әртүрлі балалардың ортасынан қабілеті жоғары баланы іздеп, онымен жұмыс жасау, оны жан-жақты тануды ойлап, оқушылардың шығармашылық деңгейін бақылап отыру әрбір мұғалімнің міндеті.

ҚОРЫТЫНДЫ

Оқушы тұлғасына бағдарланған білім беру мұғалім тарапынан әр оқушының өзіндік жақын даму аймағында дербес қабілеттерін дамытуға түрткі болу, оларды оқыту мен оқу құндылықтарды қатар алып жүретін практикалық әрекеттерге баулу, баланың қолынан келетін істерін қолдау арқылы қиын проблемалардың шешуіне көмектесу болып табылады.

Жеке тұлғаны дамытуға бағытталған оқыту оқушыға ғылым негіздерін үйретіп қана қоймай, әр оқушының бейімділігін анықтап, тұлғалық негізіне қарай білім беруі тиіс. Ол баланың табиғи қабілетін зерттеу арқылы оны болашақ мамандығына сәйкестендіру. Педагогикалық технологияда осы күнге дейін жеке тұлғаға бағытталған оқытудың мәнін анықтауда түрлі пікірлер болды. Тұлғалық көзқарас тұрғысы көптеген ғалымдардың күрделі нысанасы – тұлғаның өзі де сияқты бір ғана ұғыммен айқындалмайды.

Бастауыш мектепте қазіргі жаңа педагогикалық технологияларды пайдаланудың тиімділігі оқушылардың білімін арттыруда, іс-әрекетін дұрыс ұйымдастыра алуымен байланысты. Келер ұрпаққа қоғам талабына сай тәрбие мен білім беруде мұғалімдердің инновациялық іс-әрекетінің ғылыми-педагогикалық негіздерін меңгеруі маңызды мәселелердің бірі. Мемлекеттік білім стандарты деңгейінде оқу үдерісін ұйымдастыру жаңа педагогикалық технологияларды ендіруді міндеттейді. Ал жаңа технологияны пайдалану міндетті деңгейдегі білімді қалыптастыра отырып, мүмкіндік деңгейге жеткізеді. Сондықтан бастауыш сынып мұғалімдерінің біліктілігін көтеру мен шығармашылық, педагогикалық әрекетін ұйымдастыруда қазіргі педагогикалық технологияларды меңгерудің маңызы зор.

ПАЙДАЛАНҒАН ДЕРЕКТЕР ТІЗІМІ

1 Назарбаев. Н.А. Қазақстанның үшінші жаңғыруы: жаһандық бәсекеге қабілеттілік // Қазақстан Республикасының Президентінің ел халқына арнаған жолдауы. – Астана, 2017. – 9 б.

2 Назарбаев Н.Ә. «Қазақстан-2030» стратегиясы // Қазақстан Республикасының Президентінің ел халқына арналған жолдауы. – Астана, 1997. – 12 б.

3 Якиманская И.С. Технология личностно-ориентированного образования. – Москва, 2000.

4 Беспалько В.П. Педагогика и прогрессивные технологии обучения. – Москва, 1995.

5 Якиманская И.С. Дифференцированное обучение: «внешние» и «внутренние» формы // Директор школы. – 1995.

6 Тұрғанбаева Б. Шығармашылық қабілеттер және дамыта оқыту. – Алматы, 1999.

7 Жанпейісова М.М. Модульдік оқыту технологиясы оқушыны дамыту құралы ретінде. – Алматы, 2009.

8 Кларин М.В. Инновации в обучении. – Москва: Наука, 1997.

9 Андреева В.И. Педагогика творческого саморазвития. – Казань, 1996.

А.К. Нурғалиева¹, А.К. Сейтханова²

**Пути использования личностно-ориентированных технологий
в обучении начальных классов**

¹ Педагогический факультет,
Павлодарский государственный педагогический университет,
г. Павлодар, Павлодарская область, Республика Казахстан,
² СОШ №19, г. Павлодар, Павлодарская область, Республика Казахстан

А.К. Nurgalieva¹, А.К. Seythanova²

Ways of using student-centered technologies in teaching primary classes

¹ Pedagogical Faculty
Pavlodar State Pedagogical University
Pavlodar, Pavlodar region, Republic of Kazakhstan
² Primary school teacher, secondary school №19, Pavlodar, Kazakhstan

Аннотация

В статье рассматривается место личностно-ориентированных технологий в образовательном процессе начальных классов. Личностно-ориентированное обучение рассматривается как взаимодействие субъектов образовательного процесса (преподавателя и обучающихся), при котором созда-

ются оптимальные условия для роста их способностей к самообразованию и самореализации себя в профессиональной деятельности. При использовании данного метода в образовательном процессе начальной школы учитель нацеливается на личность обучаемого, прилагая особые усилия для формирования в каждом студенте уникальных личностных качеств. Личностно-ориентированные технологии имеют эмоционально-этическую природу, которая проявляется в мотивационной сфере личности, способствует открытию личностью собственных смыслов и выявлению ценностей. Эти технологии основываются на личностно-смысловом диалоге учителя и ученика.

Ключевые слова: учебный процесс, педагогические технологии, личность, начальные классы.

Summary

The article discusses the place of personality-oriented technologies in the educational process of primary classes. Personality-oriented learning is considered as the interaction of subjects of the educational process (teacher and students), which creates optimal conditions for the growth of their abilities to self-education and self-realization in professional activities. When using this method in the educational process of an elementary school, the teacher aims at the learner's personality, making special efforts to form unique personality traits in each student. Personality-oriented technologies have an emotional and ethical nature, which is manifested in the motivational sphere of the person, contributes to the discovery by the person of their own meanings and the identification of values. These technologies are based on the personal-meaningful dialogue of the teacher and the student.

Keywords: educational process, pedagogical technologies, personality, elementary classes.

МРНТИ 14.35.07

И.С. Шаймарданова¹, Т.В. Пак¹

*¹ Педагогический факультет,
Павлодарский государственный педагогический университет
г. Павлодар, Павлодарская область, Республика Казахстан
e-mail: irada95-95@mail.ru, paktanv@mail.ru*

ПРОБЛЕМЫ АДАПТАЦИИ ГИПЕРАКТИВНЫХ ДЕТЕЙ МЛАДШЕГО ШКОЛЬНОГО ВОЗРАСТА К ОБУЧЕНИЮ В ШКОЛЕ

Аннотация

Статья посвящена проблемам адаптации к школьному обучению детей с признаками гиперактивности. Изучены особенности детско-родительских отношений в семьях с гиперактивными детьми. Доказано, что специальная система работы с родителями меняет характер отношения к ребенку, поведенческие стереотипы восприятия и понима-

ния поведения гиперактивного ребенка. Акцентируется внимание на том, что ситуация школьного обучения усугубляет проблемы гиперактивных детей, поскольку повышенные требования начинают предъявляться именно к свойствам, которые у таких детей нарушены. В связи с этим их адаптация проходит более сложно. Рассматривается вопрос о том, может ли школьное обучение усугублять проблемы гиперактивных детей в аспекте повышенных требований, предъявляемых именно к свойствам, которые у таких детей дефицитарны. Представлены некоторые данные планируемого экспериментального исследования, направленного на изучение особенностей адаптации гиперактивных детей к условиям школьного обучения.

Ключевые слова: гиперактивные дети, проблемы адаптации, школьное обучение, повышенные требования.

ВВЕДЕНИЕ

Актуальность изучения детей с признаками гиперактивности в младшем школьном возрасте обусловлена тем, что данный синдром – одна из наиболее частых причин обращения за психологической помощью. По данным Н.Я. Семаго, повышенной степенью выраженности гиперактивного поведения страдают около 5% детей школьного возраста, при этом наблюдается тенденция к увеличению количества детей с данным расстройством. Учителя начальных классов в среднем видят от 5 до 12 гиперактивных детей в каждом классе. Как правило, это дети с поведенческими расстройствами по типу синдрома дефицита внимания и гиперактивности (СДВГ) [1].

Проблема заключается в том, что данный вид отклоняющегося поведения вызывает серьезные трудности при усвоении учебного материала. Адаптация к школе – многоплановый процесс. Его составляющими являются как физиологическая адаптация, так и социально-психологическая адаптация к учителям, их требованиям, а также к одноклассникам.

Проблема обучения гиперактивных детей нашла отражение в исследованиях Н.В. Гришина, М.Ю. Несмелова, О.Н. Громова, А.Г. Большакова, Л.Р. Гребенникова. Ярко данная проблема представлена в работах немецких социологов Г. Зиммеля, Р. Дарендорфа, Л. Козера и Э. Гидденса.

Таким образом, данная тема является актуальной в Республике Казахстан сегодня, когда наблюдаются реформы организации и обновления обучения, учебной деятельности, в том числе в отношении гиперактивных детей и их адаптации.

Цель исследования: изучить проблему взаимодействия учителей и родителей с гиперактивными детьми в процессе школьного обучения.

Для достижения цели на данном этапе планируется применить следующие методы исследования:

- обзор и теоретический анализ литературы;
- изучение опыта работы по проблеме исследования;
- метод наблюдения;
- тест объёма динамического внимания (с использованием таблиц Горбова);
- методику на диагностику продуктивности и устойчивости внимания «Найди и вычеркни» (Т.Д. Марцинковская);
- анкетирование педагогов.

Следовательно, теоретическая значимость работы будет состоять в раскрытие возрастной динамики и особенностей гиперактивного поведения детей младшего школьного возраста; определение причин формирования и проявления гиперактивного поведения у данной категории детей.

ОСНОВНАЯ ЧАСТЬ

Проблемные вопросы гиперактивности детей несут психологическую значимость, включающую основные причины нарушения поведения и трудностей в обучении, которые препятствуют адаптации детей не только к обучению, но и к социальной жизни. Актуальность проблемы также обуславливается значительной распространенностью данного синдрома с его проявлениями и социальными последствиями в детском возрасте.

Синдром детей с гиперактивным поведением большинством исследователей (З. Тржесоглава, В.М. Трошин, А.М. Радаев, Ю.С. Шевченко, Л.А. Ясюкова) рассматривается, как синдром дефицита внимания и гиперактивности. Данное обозначение является общепринятым и в Казахстане. Между тем, Н.Н. Заваденко отмечает, что, согласно последним исследованиям, для обозначения данного состояния больше подходит определение «гиперактивное расстройство с дефицитом внимания» (далее – ГРДВ) [2]. Ряд ученых, таких как Н.Н. Заваденко, А.Л. Сиротюк, Ю.С. Шевченко и др., отмечают три главных блока проявления СДВГ: гиперактивность, нарушения внимания, импульсивность. СДВГ в основном проявляется двигательной расторможенностью, дефектами концентрации внимания, отвлекаемостью, импульсивностью поведения, проблемами во взаимоотношениях с окружающими [2]. При этом гиперактивные дети обладают нормальным или высоким интеллектом, но чаще всего плохо учатся в школе. Кроме трудностей обучения, слабой успеваемости, данные нарушения влекут за собой неуверенность в себе и заниженную самооценку.

Сложности организации поведения и удержания внимания, как правило, ярко обнаруживаются у данных детей задолго до поступления в школу, с трех-четырёхлетнего возраста. Условия учебного процесса лишь усиливают их проблемы. Поскольку повышенные требования начинают предъявляться именно к свойствам, которые у детей нарушены. Как отмечает А.Л. Сиротюк, нарушения внимания могут проявляться в трудностях его удержания, в снижении избирательности и выраженной отвлекаемости с частыми переключениями с одного занятия на другое [3].

Таким образом, нескорректированный в дошкольном и младшем школьном возрасте процесс развития гиперактивных детей может привести к нарушению процесса социализации, нарастанию не только школьной, но и более широкой социальной дезадаптации.

Причины школьной дезадаптации первоклассников связаны, по мнению Н.И. Гуткиной, с несформированностью у ребенка готовности к школьному обучению [4]. Данное понятие интегрирует «необходимый и достаточный уровень психического развития ребенка для освоения школьной учебной программы в условиях обучения в группе сверстников» [5].

«Школьная адаптация» – процесс перестройки познавательной, мотивационной и эмоционально-волевой сфер ребёнка при переходе к систематическому, организованному школьному обучению. Успешность такой перестройки, с психологической точки зрения, зависит от уровня развития интеллектуальных функций, эмоционально-волевой сферы, сформированности коммуникативных навыков и др. Несформированность какой-либо из сфер является одной из причин, которая может привести к той или иной форме дезадаптации [6]. Для многих детей поступление в школу может стать серьезным испытанием, особенно тяжело адаптироваться к школьному обучению гиперактивным детям.

Наше исследование посвящено изучению особенностей адаптации к школе гиперактивных детей. Проведя анализ литературных источников, мы сделали промежуточные выводы о том, что проявления гиперактивности вызывают у детей младшего школьного возраста определённые трудности адаптации к школе, которые связаны с недостаточно сформированной произвольностью поведения, несформированностью «внутренней позиции школьника», низкой мотивацией учебной деятельности.

Для выявления уровней адаптации к учебной деятельности были изучены и отобраны следующие методики: методика обобщения данных по адаптации первоклассников в школе (модификация методики Н.А. Малышевой), методика на оценку сформированности «внутренней позиции школьника» Л.И. Божович, методика М.Р. Гинзбург, направленная на определение мотивов учения.

Нами запланирована работа с педагогами для получения более полной характеристики детей с СДВГ. В настоящее время проводится ее организационный этап по подготовке к проведению анкетирования среди учителей. Вопросы анкеты будут направлены на выявление определенных признаков в поведении детей: двигательное беспокойство, раздражительность, постоянное ерзание на месте, невнимательность, нетерпимость и быстрое разочарование, склонность к проявлению ярости, непредсказуемое поведение.

Следующий этап исследования будет посвящен изучению особенностей адаптации гиперактивных детей к школьному обучению. Нами отобрана и изучены следующие методики: методика обобщения данных по адаптации первоклассников в школе (Н.А. Малышевой), которая диагностирует уровни адаптации: высокий, средний, низкий. Методика на оценку направленности ребёнка на процесс обучения в школе (Л.И. Божович), которая позволит изучить, в какой мере у ребёнка сформирована «социальная позиция школьника». Методика М.Р. Гинзбург, направленная на определение мотивов учения, таких как, учебно-познавательный мотив; широкие социальные мотивы, основанные на понимании общественной необходимости учения; «позиционный мотив», связанный со стремлением занять новое положение в отношениях с окружающими; игровой мотив, неадекватно перенесённый в новую учебную сферу.

ВЫВОДЫ

Информационный анализ ресурсов позволил сделать следующие промежуточные выводы на данном этапе с целью формирования научной гипотезы:

Учебный процесс недостаточно привлекателен для большинства младших школьников с синдромом дефицита внимания и гиперактивностью.

Познавательные мотивы у гиперактивных детей сформированы в недостаточной степени.

Гиперактивные дети младшего школьного возраста имеют низкую личностную готовность к процессу обучению.

Гиперактивные дети не готовы принять новую социальную позицию – ученика и позицию авторитета учителя.

Процесс адаптации младших школьников с СДВГ характеризуется большими трудностями, которые могут негативно влиять на освоение образовательной программы.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННЫХ ИСТОЧНИКОВ

- 1 Семаго М.М. Организация и содержание деятельности психолога специального образования / М.М. Семаго, Н.Я. Семаго. – М.: АРКТИ, 2011. – 336 с.
- 2 Заваденко Н.Н. Гиперактивность и дефицит внимания в детском возрасте: учебное пособие для вузов. – М., 2018.
- 3 Сиротюк А.Л. Синдром дефицита внимания с гиперактивностью. Диагностика, коррекция и практические рекомендации родителям и педагогам. – М., 2002.
- 4 Гуткина Н.И. Психологическая готовность к школе. – СПб., 2004.
- 5 Большой психологический словарь / под редакцией Б.Г. Мещерякова, В.П. Зинченко. – М.: Прайм-Еврознак. – 2003.
- 6 Истратова О.Н., Эксакусто Т.В. Справочник психолога начальной школы. – Ростов н/Д, 2008.
- 7 Александров А.А. Современная психотерапия: Курс лекций. – СПб.: Академический проект, 1997. – 189 с.
- 8 Битянова М.Р. Адаптация ребёнка в школе: диагностика, коррекция, педагогическая поддержка. – М.: Просвещение, 1997. – 326 с.
- 9 Белоусова Е.Д., Никифорова М.Ю. Синдром дефицита внимания / гиперактивности / Российский вестник перинатологии и педиатрии. – 2000. – №3. – С. 39-42.
- 10 Блонский П.П. Психология младшего школьного возраста. – М.: Просвещение, 1997. – 218 с.
- 11 Брызгунов И.П., Касатикова Е.В. Дефицит внимания с гиперактивностью у детей. Мед. Практика. – М.: ПЕР СЭ, 2002. – 120 с.
- 12 Брызгунов И.П., Касатикова Е.В., Непоседливый ребёнок. – Москва: Искусство психотерапии, 2001. – 96 с.
- 13 Дробинский А.О. Синдром гиперактивности с дефицитом внимания // Дефектология. – 1999. – №1. – С. 31-36.
- 14 Лютова Е.К., Моница Г.Б. Шпаргалка для взрослых: Психокоррекционная работа с гиперактивным, агрессивными, тревожными и аутичными детьми. – М.: Генезис, 2000. – 192 с.
- 15 Психология семейных отношений с основами семейного консультирования: Учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений / Е.И. Артамонова, Е.В. Екжанова, Е.В. Зырянова и другие; Под ред. Е.Г. Силаевой. – 2-е изд., стереотип. – Москва: Академия, 2004. – 488 с.
- 16 Сахакиан У.С. Техники консультирования и психотерапии. – М.: Эксмо-пресс, 2000. – 150 с.

17 Семенюк Л.М. Психологические особенности гиперактивного поведения подростков и условия его коррекции: Учебное пособие. – Москва: ФЛИНТА, 2003. – 203 с.

18 Шмакова О.П. Школьная адаптация детей и подростков с психическими расстройствами: Автореф. дис. ... канд. мед. наук. – М.: 2004. – 91 с.

19 Хиншоу С.В. Дефицит внимания с гиперактивностью: поиск эффективного лечения. Психотерапия детей и подростков / Под ред. Ф. Кендалла. – СПб.: Питер, 2002. – 187 с.

20 Чутко Л.С., Сурушкина С.Ю., Никишена И.С. и др. Лечение синдрома дефицита внимания с коморбидными тикозными гиперкинезами // Журн. неврол. и психиат. – 2008; 108: 2: с. 66-68

21 Эксакусто Т.В., Истратова О.Н., Справочник психолога начальной школы. – Ростов-на-Дону: Феникс, 2000. – 239 с.

И.С. Абдрахманова¹, Т.В. Пак¹

Бастауыш мектеп жасындағы гипербелсенді балалардың мектепте оқуға бейімделу мәселелері

¹ Педагогика факультеті
Павлодар мемлекеттік педагогикалық университеті
г. Павлодар, Павлодар облысы, Қазақстан Республикасы

I.S. Abdrakhmanov¹, T.V. Pak¹

Problems of adaptation of hyperactive children of primary school age to school

¹ Faculty of Pedagogy
Pavlodar State Pedagogical University
Pavlodar, Pavlodar region, Republic of Kazakhstan

Аңдатпа

Мақала гипербелсенділік белгілері бар балаларды мектепте оқытуға бейімдеу мәселелеріне арналған. Балалар мен ата-аналар қарым-қатынасының ерекшеліктері зерттелді. Ата-аналармен жұмыстың арнайы жүйесі балаға қарым-қатынастың сипатын, гиперактивті баланың мінез-құлқын қабылдау мен түсінудің мінез-құлықтық стереотиптерін өзгертетіні дәлелденген. Мектептегі оқыту жағдайы гипербелсенді балалардың проблемасын күрделендіреді, өйткені жоғары талаптар осындай балаларда бұзылған қасиеттерге қойылады. Осыған байланысты олардың бейімделуі қиын. Мектепте оқыту гипербелсенді балалардың проблемасын осындай балалардың тапшы қасиеттеріне қойылатын жоғары талаптар аспектісінде қиындатуы мүмкін бе деген мәселе қарастырылады. Гиперактивті балалардың мектепте оқыту жағдайларына бейімделуінің ерекшеліктерін зерттеуге бағытталған жоспарланған эксперименталды зерттеудің кейбір деректері ұсынылған.

Тірек сөздер: гипербелсенді балалар, бейімделу мәселелері, мектепте оқыту, жоғары талаптар.

Summary

The article is devoted to the problems of adaptation to school education of children with signs of hyperactivity. The features of parent-child relationships in families with hyperactive children are studied. It is proved that a special system of work with parents changes the nature of the relationship to the child, behavioral stereotypes of perception and understanding of the behavior of a hyperactive child. The attention is focused on the fact that the situation of school education exacerbates the problems of hyperactive children, since the increased requirements are beginning to be imposed on the properties that such children have violated. In this regard, their adaptation is more difficult. The question of whether school education can exacerbate the problems of hyperactive children in terms of increased requirements for the properties that such children are deficient is considered. Some data of the planned experimental study aimed at studying the features of adaptation of hyperactive children to school conditions are presented.

Keywords: hyperactive children, adaptation problems, schooling, increased requirements.

МРНТИ 14.23.05

А.А. Ермакбаева¹, Б.Ж. Сарыбаева¹

¹Педагогикалық факультет

*Павлодар мемлекеттік педагогикалық университеті,
Павлодар қ., Павлодар облысы, Қазақстан Республикасы
e-mail: Ermakbaeva1995@mail.ru, Bayanjan73@mail.ru*

БАЛАБАҚШАДА БАЛАЛАРДЫҢ СӨЙЛЕУ ТІЛІН ДАКТИЛЬДІ ҚАТЫНАС АРҚЫЛЫ ҚАЛЫПТАСТЫРУ

Аңдатпа

Бұл мақала балабақшада балалардың сөйлеу қабілеттерін дамыту мақсатымен жазылған. Қазіргі заманда балалардың сөйлеу қабілеттеріне балабақшада аса мән берілмейді. Балалардың сөйлеу қабілеттерін дамытуға арналған әдіс-тәсілдері көп болса да, көбісі үлкен нәтиже көрсете алмайды.

Дактильді қатынас – балалардың ең алғаш сөйлеу қабілеттерін дамытатын қатынастың бірі болып табылады. Қазіргі кезде дактильді қатынас туралы білетін мамандар өте аз, сонымен қатар мәліметтер аз. Дегенмен дактильді қатынас туралы мәлімет бар, оның шығу тарихын, ғалымдар мен педагогтердің пікірлері, ойлары зерттелді. Кітапханалардан, ғылыми-әдістемелік журналдар мен газеттерден мақалалардан мәлімет ізделді.

Осы мақалада Сіздердің балалардың сөйлеу қабілеттерін дактильді қатынас арқылы дамытудың ең тиімді әдіс екенің көздеріңіз жетеді.

Тірек сөздер: дактильді қатынас, сөйлеу қабілеттері, әдіс, балалар, балабақша.

КІРІСПЕ

Дактилология (грек. тілі δάκτυλος – саусақ, λόγος – білім) – балалардың ымдап сөйлесетін саусақ әліппесі. Қолмен «сөйлескенде» сөйлеуші саусақтармен әріп танбасын көрсетеді, ал тыңдаушы саусақ қимылына қарап оны аңғарады.

Дактильді сөйлеу қол саусақтары бейнелейтін әріптер (дактилема) арқылы қарым-қатынас. Әр дактилема сөйлеу тілінің біртұтас бірліктерді білдіреді – сөз, сөйлемше т.б. олар қарым-қатынас құрал қызметін атқарады. Ести және көре алмайтын тұлғалар мен қарым-қатынас жасауда, аталмыш тұлға сөйлеп тұрған тұлғаның қолына өз қолын қойып тактильді сезім арқылы мәліметті оқып меңгереді.

Жест арқылы сөйлесу жүйесінің құрамы күрделі келеді. Бұл жүйе екі түрін ажыратады: сөйлесу және калькалық, яғни басқа тілдің үлгісімен сөз жасау. Жест арқылы сөйлесу жест сөйлеуінде әр жест бір сөзді білдіреді, ал сөйлемдегі сөз реті қалыпты сөйлем құрамы сияқты.

Дактильді сөз – бұл ауызша сөйлеудің өзгеше түрі, ауада қол саусақтарының қозғалысымен жасалуы.

БАЛАБАҚШАДА балаларды оқытуда қажетті дактильді сөйлеу тілі мен жест арқылы сөйлеу.

Дактильді сөйлеу қол саусақтары бейнелейтін әріптер (дактилема) арқылы қарым-қатынас.

Жест арқылы сөйлесу жүйесінің құрамы күрделі келеді. Бұл жүйе екі түрін ажыратады: сөйлесу және калькалық, яғни басқа тілдің үлгісімен сөз жасау. Жест арқылы сөйлесу ресми түрде пайдаланбайды, тек қарым-қатынам құралы ретінде жүреді. Калькалық жест сөйлеуінде әр жест бір сөзді білдіреді, ал сөйлемдегі сөз реті қалыпты сөйлем құрамы сияқты.

Дактильді-контакт екі жақты процесс. Бір жағы, дактилозиция – дактиль арқылы айту; дактилектика – дактильді сөзді тыңдау.

Дактильді-контакті сөйлеуді үйрету кезендері:

1 – кезең. Дактильді-контактті қарым-қатынаспен таныстыру. Әр әріппен таныстырады. Осы кезеңде, бала түгел қолмен сипап көру, екі қолымен қарауға болады.

2 – кезең. Алғашқы тану, оқу дағдыларының қалыптасуы. Бұл кезеңнен бас-

тап, ешқандай көмек көрсетілмеу керек, яғни сөйлеу және оқу техникасын бірден қалыптастырған жөн.

3 – кезең. Сөйлеу, оқу дағдысының техникасын ары қарай дамыту, жетілдіру. Осы кезеңде, баланы асықтырмау керек. Дактильді сөйлеу темпі мен ритмі жай ұлғаяды.

4 – кезең. Екіжақты дактильді-контакттік қарым-қатынастың толыққан кезеңі. Дактильді-контакттік қарым-қатынастардың шаралары:

– айтатын адам, оң қолымен сөйлейтін болса, тыңдайтын адам, сол қолын қолану керек;

– екеуінің де алақаны төмен, бірін-бірі жауып тұрады;

– сөйлейтін адам, әртүрлі қимыл-қозғалыс жасаса, тыңдайтын адам да, сезімтал болып бір-біріне еріп отыруы керек.

НЕГІЗГІ БӨЛІМ

Дактильді әліппені алғаш кім шығарғаны белгісіз. Дегенмен Х ғасырдағы латын Библияда саусақ әріптер суреттері кездесетін белгілі екен. Саусақ белгілер мен оған қоса әріптермен ежелгі заманда қолданған шығар. Дактильді әліппені сол заманда болғанын белгісіз. Зерттеушілердің пікірі бойынша, ғалымға белгілі алғашқы дактильді алфавит ол, 1593 жылғы шығарылған Вебр испан монахтың кітабы екен.

Монахтың бұған қатысы не бар? – дейсіз. Сол заманда монахтар сөйлеуге ант берген. Бір-бірімен қарым-қатынаста болу үшін олар ыммен ғана емес, оған қоса олар дактильді сөйлеу арқылы сөйлесті.

Дактильді сөйлеуді оқуда XVI ғ. Педро Понсе де Лион қолдана бастады. П. Понсе оқытудың жүйесі бізге белгісіз, ол оны құпияда ұстады. Дактильді сөйлеуді қолданғанын туралы мәліметтер сақталды.

Алғашқы дактильді алфавит Ж.П. Бонет «Дыбыстар табиғаты мен сөйлеуді үйрету өнері» кітабында жарық көрді.

1620 ж. Мадридта жарық көрген кітапта, дактильді әліппе белгіленген. XVII ғасырғы Ж.П. Бонеттің дактильді әліппесі, Франциядағы Дж.Р. Перейра, Ш.М. Делепе тәрбиешілердің француз дактильді алфавиттің және XIX ғасырдың американның тәрбиешілердің Т.Х. Галлодет, Л. Клеркомның американдық дактильді алфавиттің негізін қалады.

Ауызша сөйлеу тілі баланың күнделікті іс-әрекетіндегі қарым-қатынас процесінде өзіндік қолданысқа ие болған жағдайда ғана қарым-қатынас пен танымның әрекет етуші құралы бола алады. Дегенмен, бұл жердегі іс-әрекеттің

өзі баланы ауызша сөйлеу тілін қолдануға итермелейтіндей болып, дұрыс ұйымдастырылуы керек. Алфавит әріптерін шығаратын саусақ белгілерінің жүйесі өз бастауын латын алфавиттерінен алғандығы, оның қолданысының дұрыс-бұрыстығына, болмысына қатысты сан-қилы ойлар көп жылды қамтитын бүтін тарихи жүйелер тізбегі болып келеді.

Мінеки, бірнеше ғасырлардан бері балаларды оқыту әдістемесінің құрылымына енген сөйлеу тілінің дактильдік формасының қолданысы бүгінгі таңға шейін өз болмысын жалғастырып келеді. Алфавит әріптерін шығаратын саусақ белгілерінің жүйесі өз бастауын латын алфавиттерінен алғандығы, оның қолданысының дұрыс-бұрыстығына, болмысына қатысты сан-қилы ойлар көп жылды қамтитын бүтін тарихи жүйелер тізбегі болып келеді. Дактилологияны қолдану мәселесі балаларды оқытудың заманауи әдістемесінің құрамына кіретін болғандықтан, қазақ тілінің дактильдік алфавитін қайта қарастыру мен өңдеу білікті елдің білікті маман иелерін даярлаудағы заман талабы болып отыр.

Себебі әсіресе балабақшада оқытудың оңтайлы жолын табу таптырмас нәтиже болып келеді. Ал, біз қозғап отырған дактилология мәселесінің өзі балаларды оқытудың бастапқы кезінде шынайы ауызша сөйлеу тілін қалыптастырудың оңтайлы көмекші құралдарының бірі болып танылады.

Балаларды оқытудың коммуникациялық жүйесін іске асырып, оны баланың балабақшадағы алғашқы күнінен бастап орнатуда дактилология шынайы қолдауға ие болды.

Осыған орай, С.А. Зыков «сөйлеу тілінің дактильдік формасының басты маңыздылығы: оның қолданысы әлеуметтік тұрғыда компенсациялау мәселесін шешу жолындағы орны», – деп атап өткен. Бірақ оңтайлы жол ретіндегі дактилологияға деген бұндай қарым-қатынас айтарлықтай ұзақ жылдар бойы қарастырылып келген болатын

Қимыл-қозғалыс және көру анализаторларын іске қосуға негізделген сөйлеу тілінің дактильдік формасы есту қабілеті зақымдалған балаларға ауызша сөйлеу тілін оңай әрі тез түсінуге мүмкіндік беріп қана қоймай, сонымен қатар оны қатынас барысында белсенді қолдануға да мүмкіндік береді. Бұл жағдай баланың жалпы дамуына өз ықпалын тигізіп, ауызша сөйлеу тілін қолдануға итермелейтін факторлардың бірі болып танылады.

Сөйлеу тіліне оқытудың барлық коммуникативті жүйесінің ең жетекші үрдісі әрекет пен байланысқа тікелей байланысты.

Сондықтан педагогикалық процесте ойын, оқу, еңбек сияқты іс-әрекеттер әрдайым орнымен қолданылып отырады. Ауызша сөйлеу тілін қалыптастыруға деген жолды аз да болсын жеңілдету үшін сөйлеу тілінің дактильдік формасын қолдану тілдік байланыстарды жүзеге асыруға байланысты. Бірақ сөйлеу тілінің

дактильдік формасына үйрету өзіндік жеке мақсат емес, ол тілді меңгеру процесін жеңілдетуге, әрі жеделдетуге бағытталған шара болып табылады.

Балаларды сөйлеу тілінің дактильдік формасына үйрету сөздік қорды жинақтап, сөздің құрылымын меңгеруге ықпал ететіндігін Л.М. Быков пен Г.Л. Зайцева сияқты ғалымдар атап өткен болатын. Бүгінгі таңда сөйлеу тілінің дактильдік формасына үйрету сабағы кез келген сабақ сияқты жалпы дидактикалық талаптарға сүйенеді.

Мұнда сабақтың тақырыбын айқындайтын, тәрбиешінің баяндауы мен балалардың іс-әрекетін ұйымдастыратын сөздер мен фразалар бастапқыда тілдік материалы бар кестелерге тікелей байланысты болып келеді. Белгілі тілдік жүйені меңгеру балалардың мүмкіншіліктері мен психологиялық ерекшеліктеріне тікелей байланысты болғандықтан, баланы қоршаған әлеуметті де барынша қамту керек.

«Білім сапасы – бүтін ел мәртебесі» деген қағиданы ұстанған Қазақстан мемлекеті де оқыту жүйесіне көңіл бөліп, сала бойынша ғылыми ізденістер ауқымын кеңейтуде. «Ел боламын десең, бесігіңді түзе» деген М. Әуезов атамыздың ұлы сөзінің өзі бүгінгі күнге шейін біз сүйеніп жүрген Кеңес әдебиеттеріне бағына бермей, төл тіліміздің тізбегін қолға алуды меңзейді.

Сондықтан қазіргі кезде өз бастауын алып, зерттеу жұмысының өзекті мәселелеріне арналған жұмыстарының бірі төл тіліміздің дактильдік алфавитін меңгеру ерекшеліктері біздің тарапымыздан да қызығушылық туындатуда. Қай ғылыми жүйе болмасын, оның өткен тарихын білмей, алға қарай қадам басу мүлдем орынсыз. Сондықтан осы мәселеге қатысты ақпараттарды барынша ашуға тырыстық.

Оқыту процесіндегі сөйлеу тілінің дактильдік формасын қолдануды С.А. Зыков (1961, 1977) компенсациялаудың басты механизмі ретінде танып, оның келесі қасиеттерін ерекше атап өткен болатын. Бала сөздің әр элементін көре алатын болғандықтан, дактильдік сөйлеу тілі оңай қабылданады.

– сөйлеуші тұлға сөйлеу тілінің дактильдік формасын қолдана отырып, өзін толықтай басқара алады.

– дактильдеу кезінде саусақ кинестезиясы қалыптасып, соның арқасында сөздің құрылымы оңай әрі дұрыс қалыптасады.

– артикуляциялық аппарат кинестезиясы мен саусақ кинестезиясының арасында мықты нейродинамикалық байланыстар орнатылып, соның нәтижесінде дактильдік сөйлеу тілі ауызша сөйлеу тілінің негізгі тірегіне айналады.

– дактильдік сөйлеу тілі мүшеленген сөйлеу тілін, оның грамматикалық құрылымын, сөздік қорға қатысты құрамын меңгеруге көмектеседі.

– дактильдік сөйлеу тілі азда болса ымдық қол-қимылдық сөйлеу тілін ығыстырып, ауызша сөйлеу тілдің бастапқы кезеңін қамтамасыз етеді.

Сөйлеу тілдік кинестезияның дамуына орай физиологтер қимыл-қозғалыс компонентіне ерекше ролді жүктеген. Л.П. Носкова (1983), А.Н. Соколованың «ойлау процесіндегі сөйлеу тілдік кинестезияны басқарушы функция» теориясына сүйене отырып, тіпті қалыпты еститін балаларды тілге оқытуда саусақ қимыл-қозғалыстарына негізделген дактилология екінші кезектегі көмекші құрал ретінде қолданыла алатындығын дәлелдеген болатын. Ал, Л.А. Новикова (1955) мен Е.Н. Марциновскаяның (1962) электрофизиологиялық әдістердің көмегімен жүргізген арнайы зерттеу жұмыстары дактилология есту қабілеті зақымдалған балалардың сөйлеу тілі сияқты кинестетикалық сезім мүшелерінің негізінде қалыптасатынын көрсетті..

Жазбаша түрде ұсынылатын мәтінді дактильдей отырып шығару дұрыс көшіруге сәйкес келеді деп айта аламыз. Ал, тұрақты түрде қате көшіру барысында сөздің бейнесін моторлы-көру арқылы қабылдаудың тұрақты бұзылыстары қалыптасады. (И.В. Коломыткина, 1977). Осыған тағы бір аналогияны жатқызуға болады. Жазуды жаңадан меңгеріп келе жатқан есту қабілеті қалыпты жағдайдағы баланың сөйлеу тілдік артикуляциясында ерекше және маңызды ролі байқалады. (Л.К. Назарова, 1952). Сөзді артикуляциялау жазу кезінде сөздің дыбыстық құрылымын саналы түрде меңгерудің жағдайы болып келеді: бұнда бала сезінетін кинестетикалық сезімдер сөздегі дыбыстың құрамын анықтап, жазылатын сөздердің дыбыстарын фиксациялап, анықтауға өз ықпалын тигізеді. Теория мен практиканы ұштастырған сурдопедагогикалық процестегі тілге оқытудың алғашқы кезеңі күрделі әрі жауапкешілігі мол болып келеді. Себебі осы кезеңде балаларды ауызша сөйлеу тіліне оқытудың алғашқы іргетасы қаланып, тілге оқыту жұмыстары жүзеге асады. С.А. Зыков көрсеткендей, /15/ дактильдік сөйлеу тілі ауызша сөйлеу тілін меңгерумен үйлесіп, ал, онымен танысу мен оны қарым-қатынаста қолдану ауызша сөйлеу тілінің қарапайым дағдыларын қалыптастырудағы таптырмас жолы болып келеді. Балалар тарапынан сөйлеу тілінің дактильдік формасын меңгеру дактильдеуші тәрбиешідерге еліктеуден басталады. Сондықтан бұл үрдіс есту қабілеті зақымдалған балалар тарапынан сөздер мен фразаларды меңгеру кезінде арнайы техникаларды мұқият қолдануды болжайды. Дактилология естімейтін балаларды арнайы оқыту жүйесінде де өзіндік мотивацияланған орнына ие болды. (Р.М. Боскис, 1963, 1968; К.Г. Коровин, 1961; К.В. Комаров, 1982, 1983; Н.Ю. Донская, 1982). Соған орай дактилологияның әріп пен дыбыстың арасындағы байланысты орнатады деген сияқты қасиеттері анықталды.

Балалар ұсынылған материалды меңгеру мен қабылдаулары жеңіл болуы үшін арнайы кестелер мен кестешелер қолданылады. Осындай кестелерді қолдана отырып, бала жазылған сөздерді дактильдеу барысында көрсетілген саусақтардың үлгілеріне қарап, әріптерді кестедегідей етіп кезектілігімен көрсетіп

шығарады. Дактильденген сөздері бар кесте үлкен тақтаға жазылып, сыныптағы балалардың қолдануы үшін ыңғайлы жерге орналастырылады және оларды балалар толықтай жаттап бітпейінше еш алынбайды. Дактильдеу түрінде берілген материал алғашында тәрбиешінің айтуы арқылы түсіндіріледі. Әр балалардың жеке қабылдау мүмкіншіліктеріне орай, дактильдеу үрдісін ұтымды жеткізе білу тәрбиешінің шеберлігіне де тікелей байланысты. Сондықтан барлық сөйлеу тілдік материалды ауызша дактильдей отырып, балаларға түсінікті етіп жеткізу сияқты негізгі талаптар қойылады. Тәрбиешінің жауапты тұлға ретінде ауызша дактильдей отырып сөздік материалды жеткізе алуы бір жағынан үлгі болса, ал екінші жағынан ауызша сөйлеу тілін дұрыс әрі тиімді меңгеру жолындағы оңтайлы қадам болып табылады. Біз тәжірибе барысында көз жеткізіп жүрген аталмыш балалардың ауытқушылықтарының спецификасына орай, дактильдеуге негізделіп арнайы ұйымдастырылған жаттығулар саналы әрі мотивацияланған түрде болуы тиіс. Осыған орай тәрбиеші балалардың сөйлеу тілін дамыту үшін іс-әрекеттің бірнеше түрлерін қолданады. Әр баланың аттары мен өзге де қажет материалдар тез әрі оңай есте сақталыну үшін аталмыш деректер жинағы қажеттілігінше тақтада ілулі болады. Ал, балаларға осы деректердің дәл сондай түпнұсқасы бала отырған партаға ілінеді. Осылайша, балалар өзге балалардың есімдерін де жаттай отырып, уақыт өте келе көне материал алынып тасталып, жаңа материалдармен толықтырылып, балалардың сөздік қорын да молайта түседі. Сөйлеу кезінде туындайтын тек табиғи жағдай ғана есту қабілеті зақымдалған балалар үшін жаңа сөздің мағынасын түсінуге көмектеседі. Тәрбиешінің іс-әрекеттеріне еліктеп, олар сол сөздерді аналогиялық жағдайларда, яғни дактильденген сөздерді кестелерден оқи отырып қолданады. Балалардың жаңа сөздерді, фразаларды меңгеруіне байланысты тәрбиеші балаларға таныс сөздерді дактильдеу арқылы жеткізбей, ауызша ғана жеткізетін болады. Айтып өтетін жағдай, балалар сөздің дыбыстық құрамын өз бетімен меңгермейінше, және оны ауызша сөйлеу тілінде дұрыс хабарлай алмайынша дактильдеуді еш қолданбайды. Балаларды тілге оқытудың бастапқы кезінде дактильдік сөйлеу тіліне оқыту деген не? – сияқты әрдайым туындайтын сауалдың барысын ашып көрелік. Дактильдік белгілерге ерте оқытуда «баланы оқытуға үйрету оның сөйлеу тілі мен ойлау қабілетін жетілдіре түседі» деген қағида ескерілінген. Бала барлық дыбыстарды меңгергеннен кейін өзі мағынасын білетін, таныс сөздерді дактильдей отырып, оны ауызша сөйлеу тілімен үйлестіре қолдана түседі.

Оқу процесіндегі ауыр әрі күрделі үрдісті кезектілігі мен баяулығын сақтай отырып, сабақ кезінде бастау керек. Оқытуға үйрету барысында тәрбиешінің алдына екі міндет қойылады: біріншісі – баланы қандай да бір сөзді дұрыс оқуға үйрету болса, ал, екіншісі – баланың оқуға деген көзқарасын білім алудың баста-

масы мен қоршаған адамдармен қарым-қатынасқа түсудің басты құралы ретінде тәрбиелеуіміз керек. Бірақ баланың оқуға деген қызығушылығын оятпай, оны қоршаған ортаны танудың құралы ретінде еш ұсына алмай, керісінше баланың өмірін қиындатамыз. Сондықтан баланы оқуға үйрететін сөздерді алдын ала даярлау керек. Дактильдік сөйлеу тіліне оқытуда негізгі үрдістің бастамасы мен спецификасын бес саусақтай білу керек.

Алынатын сөздер бастапқыда бала үшін таныс көріністерді айқындап, өз ойы мен өзіне бағытталған сөйлеу тілін түсінікті ететіндей болуы керек. Оқу техникасына үйретуде дайындық жаттығулары бала өмірінің үш жасынан басталып, 2,5 дейінгі балалармен жұмыс 3–4 айды қамтыса, ал ересектеу жаста 1–1,5 айды қамтуы керек. Егер есту қабілеті зақымдалған бала 5–7 мин. ішінде дұрыс еліктей алып, дактильдік белгілерді орнымен көрсете алып, 5–6 сөзден тұратын атауларды кесте бойынша дұрыс ажырата алып, оларды керек ойыншықтар мен фотоларға сәйкестендіріп, және 4–5 әріптердің жұптарын үлгі бойынша ажырата алатын болса, оқу үрдісін бастауға болады. Ол үшін алдын ала даярлану керек. Мысалы, аталмыш баланың жанұя мүшелерінің суреттерін алып, астыларын жазу атауларымен бекіту керек. Кейін бала үшін таныс, яғни күнделікті қарым-қатынас барысында қолдану үшін қажет сөздер де осылай алына бастайды. Бірақ ол сөздер баланың күнделікті өмірімен тікелей байланысты болуы керек. (Мысалы, тамақтануға байланысты сөздер: же, іш, ал, аузынды сүрт, бер, рахмет; се-руендеуге байланысты сөздер: пальтонды, бас киімінді, аяқ киімінді, жемпірінді ки және т.с.с.). Кестелердің жасалуы мына сипатта болады: тығыз картон типтес біргелкі қағаздар кесіліп алынады. Сөздер мүмкіндігінше бір шрифтпен жазылып, мүмкіндігінше бір түсте болғаны дұрыс. (қарамен). Шрифт ең қарапайым болып, бір жол тізбегінде жазылуы керек. Егер, «маған қуыршақты бер» сияқты ұзын сөйлемдер болса, ол үшін картон ұзындау алынуы керек, ал сөзді келесі жолға тасымалдаудың қажеті жоқ. Заттардың атаулары бар кестелердің екі түпнұсқасы болған дұрыс.

Біреулері белгілі заттарға бекітіліп қойылса (диванға, сөреге, тақтаға, орындық пен үстелге т.с.с.), ал кестелердің келесі түпнұсқасы жаттығуларды өткізу үшін тақтада сақталынады. Жаттығулардан кейін кестелердің атауларына белгілі заттарды сәйкестендіру бойынша жұмыс жүргізіледі. Бала толықтай оқып үйренбейінше, кестенің екінші түп нұсқасы сөздердің жұптарын үйлестіру үшін қолданылады. Кестелердегі сөздерді оқу техникасын қадағалау өте маңызды жағдай. Сөздерді өзара сәкестендіре отырып, кестемен берілген сөздерді ажырата алуына аса мән беру керек. Тәрбиеші өзі кестелерді қойып, тапсырманы түсіндіріп өтуі керек. Мысалы, ана және өз есімін оқуды 2–3 күнде жаттыққаннан кейін, фото-лары мен суреттері бар әке, апа, аға т.с.с ж сөздер қосыла бастайды. Кейін осы

сөздерді дактильдеумен үйлестіру керек. Себебі сөздің әрбір әрпі дактильденіп, баланың әріптерді кезектілікпен көрсете алу қабілеті бекітіледі. Үрдіс келесі кезекте болады: мұғалім әріптерге сол қолының саусағымен бағыттай көрсете отырып, оң қолымен дактильдейді. Баладан да осы үрдістің түпнұсқасын қайталауды талап ету керек. Ескеретін жағдай, егер бала сөздердегі әріптерге қарамай, тек мұғалімнің қолын бақылауда болса, онда бұл оқу емес тек ғана жай көрініске айналады. Егер бала тәрбиешінің оң қолына қарап, белгілерді саусаққа үйлестірсе, ары қарай оның көзқарасын әріпке бағыттау керек. Жұмыс барысында баланы мадақтап тұру шарт. Баланың назарын әрдайым кестені оқуға әрдайым аударып отырған сайын, бала қзіне бағытталған талаптарды түсіне келе оқу техникасын алып жүретін болады. Оқытудың бастапқы кезеңі өте сақтық пен мұқияттылықты талап етеді. Баланың белгілі заттармен сөздерді сәкестендіре алуы шынайы заттың қасиеті мен түп негізін түсінуге тікелей байланысты. Есту қабілеті зақымдалған баланы қазақ тілінің төл дыбыстарына дактильдеуге үйрету өте күрделі процесс, себебі төл дыбыстың қасиеттерімен жалпылай таныстыру баланың тіл туралы елестері мен түсініктерін қалыптастыруға арналады. Дәл осы мәселе есту қабілеті зақымдалған балаларды оқытудағы ізденіс барысы болып келеді. Оқу техникасын дамыту талаптары ата-аналарды балаларына жаңа сөздерді қосуды талап етеді. Бірақ берілетін сөздердің белсенді және оңай болуын қамтамасыз ету керек. Дыбыстап айту жүйесіне оқытудың негізін қалаушы Ф.Ф. Рау мен Н.Ф. Слезина сияқты ғалымдар есту қабілеті зақымдалған балаларды оқытуда келесі ережелерді сақтау қажет деп айтқан: біріншісі, бала өзіне бағытталған сөйлеу тілін түсінуін қадағалау керек; екіншіден, еліктелінетін дыбыстың дереу қойылуын талап етпеу керек; үшіншіден, дыбыс қоюмен ғана шектелмей, әр сабақ сайын оны жаңа жаттығулармен жетілдіріп отыру керек; төртіншіден, балада пайда болған дыбыс әріп пен дактильдік белгімен үйлесуі керек; бесіншіден, әр жұмыс барысында баланың есту қабілетін қолдану керек. Әдетте сөйлеу тілінің дактильдік формасының қолданысына қатысты келіспеушілік көзқарастарды да кездестіріп жатамыз. Яғни, қалыпты еститін тұлғалармен қарым-қатынас барысында дактильдеуді мүлдем алып тастау керек, себебі ол этикаға еш жатпайды делініп жатады. Бұл жағдайда сіздер мына жайттарды білулеріңіз тиіс: біріншіден, сөйлеу тілінің дактильдік формасы ол жеке бір мақсат емес, керісінше, барлығымыз жаппай ұмтылатын ауызша сөйлеу тіліне жету үшін қолданылатын бір көмекші құрал болып табылады; ал екіншіден, балаларды оқыту міндетті түрде ауызша сөйлеу тіліне негізделетіндіктен, мұнда дактильдік сөйлеу тілі мимиканың қолданысын шектеп, сөйлеу тілін меңгеруін жеделдетеді. Дактильдік сөйлеу тілін қолдану балалардың дыбыстап айтуына зиянын келтіріп, өзінің кері ықпалын тигізеді деген тұжырымдамалар да кездеседі. Көпжылдық тәжірибе нәтижелері көрсеткендей,

бұл тұжырымдамаларды еш орынсыз деп есептеуге болады. Себебі дактилогияны қолданумен қатар, балалардың еріннен оқуы да жүйелі түрде жаттығып, балалардың ауызша сөйлеу тілі олардың жеке мүмкіншіліктеріне орай дамып отырады.

ҚОРЫТЫНДЫ

Дактильдік сөйлеу тілі – сөйлеу тілінің бір формасы деп айта аламыз. Оны қолдануды тілдің грамматикалық құрылымын меңгеріп, әріптер мен дыбыстардың ішкі және сыртқы қасиеттерін толықтай қабылдау деп түсінеміз. Мимика жайында айтып кетер болсақ, әрине, оның да пайдалы жақтары да бар, бірақ біздің бағытымыз ауызша сөйлеу тілі болғандықтан оның үстемдігіне барынша ұмтылуымыз керек. Қажет ақпараттардың жеткіліксіздігінен бе, әлде қоғам санасының алшақтығынан ба есту қабілеті зақымдалған тұлғалардың білім алуға, қоғамға бейімделуіне қатысты проблемалары жеке шеңбер төңірегінде қалып отырғанын білеміз. Сондықтан аталмыш балаларын бүкіл өмірін айқындайтын арнайы оқыту мен қоғамға бейімдеу нәтижесі педагогикалық сауаттылыққа тікелей негізделеді. Тек осы процесті оңтайлы жүргізгеннен кейін ғана әдеттегідей барлық жүктемені тек педагогқа ғана бұрып қоймай, ата аналарды да қажет ақпараттармен қамтамасыз етіп, тек сол кезде ғана үй және мектеп, қоғам жағдайындағы арнайы оқыту мен тәрбиелеу процесін дұрыс өзара үйлестіруге болады.

Дактильді қатынасты тәжірибеде зерттегенде келесі тұжырымдарға келдім:

Балалардың сөйлеу деңгейі төмен нәтижесін көрсетіп жүр.

Балабақшада балалардың 1/3 бөлігі сөйлеу қабілеттері қалыптаспаған.

Дактильді қатынас арқылы балалармен қатынаста болу нәтижесінде, әдісті толығымен қолдандым. Ең алғашқы байұағаным балалардың сөйлеу қабілеттері толық қалыптаспаса, бір-бірімен оңай қатынас жасайды. Дактильді қатынасты қолданып балалардың сөйлеу тілін қалыптастыруға негізі қаладым. Басында балалар нәтиже көрсетпесе, кейін балаларың сөйлеу қабілеттері жақсара бастады.

Зерттеу барысында келесі нәтижеге жеттік:

Балалардың заттың атын сөйлеп анық айтады.

Сөздік қоры молаяды.

Дыбыстарды анық айтады.

Кішігірім сөйлемдерді қиындықсыз құрастырып айтып береді.

Өз ойларын жеткізу барысында қиындықсыз жеткізе алады.

Бір-бірімен еркін қарым-қатынас жасай алады.

Бұл әдісті ары қарай қолданса, балалардың сөйлеу қабілеттерінде қиындықтар болмайды.

ПАЙДАЛАНҒАН ДЕРЕКТЕР ТІЗІМІ

- 1 <https://lektsii.net/3-41772.html>
- 2 <https://medlec.org/lek4-24094.html>
- 3 <http://mylektsii.ru/1-4901.html>
- 4 Зайцева Г.Л. Дактилология жестовая речь. Глава I: Разговор при помощи пальцев. – 13–14 бет.
- 5 Хабаршы – кітап. Автор: Кудушева Н.А. – Абай атындағы ҚазҰПУ, Педагогика және психология институты «Жалпы және қолданбалы психология» кафедрасының аға оқытушысы. Булабаева С.Т. – Абай атындағы ҚазҰПУ, Педагогика және психология институты «Арнайы білім беру» кафедрасының оқытушысы.
- 6 videouroki.net
- 7 kopilkaurokov.ru
- 8 <http://mylektsii.ru>
- 9 Зекенова Ш.З. Хабаршы – кітап. филология сериясы. – 2010. – №3 (127). – 176–179 бет.
- 10 Республикалық – әдістемелік басылым
- 11 Муктарова Ә., Касенова Ш. Қазақ тілі мен әдебиеті орыс мектебінде. – 2018. – №3. – 15–24 бет.
- 12 <https://mykonspekts.ru/2-106856.html>
- 13 <http://allrefs.net/c61/3xrzn/p38/>
- 14 <https://baribar.kz/student/11803/verbaldy-emes-qarym-qatynas/>
- 15 Этика делового общения. Юнита 1. Для студентов Современного Гуманитарного Университета. – М.: СГУ, 2002. – 88 с.
- 16 Психология и этика делового общения. Юнита 1. Теоретические основы психологии и этики делового общения. Для студентов Современного Гуманитарного Университета. – М.: СГУ, 2002. – 57 с.
- 17 Психология и этика делового общения. Юнита 2. Технологические аспекты психологии и этики делового общения. Для студентов Современного Гуманитарного Университета. – М.: СГУ, 2002. – 57 с.
- 18 Андреева Г.М. Социальная психология. Учебник для высших учебных заведений. – М.: Аспект Пресс, 1997. – 376 с.
- 19 Общая психология: учеб. для студентов пед. ин-тов / Под ред. А.В. Петровского. – М.: Просвещение, 1986. – 464 с.
- 20 Вердербер Р., Вердербер К. Психология общения. – СПб: Прайм-ЕВРО-ЗНАК, 2003. – 318 с.

А.А. Ермакбаева¹, Б.Ж. Сарыбаева¹

**Формирование речевых навыков у детей
дошкольных навыков посредством дактильных ощущений**

¹ Педагогический факультет,
Павлодарский государственный педагогический университет,
г. Павлодар, Павлодарская область, Республика Казахстан.

A.A. Ermekbayeva¹, B.Zh. Sarybaeva¹

**Formation of speech skills in children
of preschool skills through duct sensations**

¹ Pedagogical Faculty
Pavlodar State Pedagogical University
Pavlodar, Pavlodar region, Republic of Kazakhstan

Аннотация

Эта статья написана с целью развития речевых способностей детей в детском саду. На данный момент не уделяют нужного внимания речевым способностям детей в детском саду. Хотя и есть много методик по развитию речевых способностей детей, многие не могут показать высоких результатов. Дактильное общение – один из способов развития у детей первых речевых способностей. На данный момент очень мало данных и специалистов о дактильных ощущениях. Тем не менее, есть немного информации о дактильных ощущениях. Я изучила историю появления дактильных ощущений, идеи и мнения ученых и преподавателей, искала информацию из библиотек, научно-методических журналов и газет.

В этой статье вы узнаете, что наиболее эффективный способ развития речевых навыков ваших детей – это дактильные ощущения.

Ключевые слова: дактильное общение, речевые способности, методика, дети, детский сад.

Summary

This article is written with the aim of developing children's speech abilities in kindergarten. At the moment, they do not pay the necessary attention to the speech abilities of children in kindergarten. Although there are many methods for developing children's speech abilities, many cannot show good results.

Tapping communication is one of the ways that children develop their first speech abilities. At the moment, very little data and experts on dictatorships. However, there is little information about duct sensations. I studied the history of the appearance of fingerprints, ideas and opinions of scientists and teachers. I searched for information from libraries, science journals and newspapers.

In this article, you will learn that the most effective way to develop the speech skills of your children is dactyl sensations.

Key words: voice communication, speech abilities, methods, children, kindergarten.

МРНТИ 14.35.07

А.С. Гогой¹, Т.В. Пак¹

¹ Педагогический факультет,
Павлодарский государственный педагогический университет
г. Павлодар, Павлодарская область, Республика Казахстан
e-mail: gogoy.anna.savelevna@mail.ru, paktanv@mail.ru

СОЦИОКУЛЬТУРНАЯ ИНТЕГРАЦИЯ ДЕТЕЙ С ЗАДЕРЖКОЙ ПСИХИЧЕСКОГО РАЗВИТИЯ В УСЛОВИЯХ ОБЩЕОБРАЗОВАТЕЛЬНОГО УЧРЕЖДЕНИЯ

Аннотация

В статье освещен вопрос социокультурной интеграции детей с задержкой психического развития в аспекте готовности к школе, состояния здоровья и индивидуально-психологических особенностей. Предложены некоторые рекомендательные аспекты для родителей и педагога-психолога по наиболее адекватному вхождению ребенка в социум. Авторами анализируются проблемы социально-культурной интеграции обучения детей с ограниченными возможностями здоровья, что определяет создание предпосылок для психолого-педагогических условий полноценного участия детей в жизни общества.

Важным аргументом при решении вопроса об интегрированном обучении выступают социальные ситуация и механизмы социально-культурной, образовательной интеграции включения детей с отклонениями во все сферы жизни, как равноправных членов общества. Педагогическая система направлена на изменения парадигмы образования детей с ЗПР, у которых степень включенности во взаимоотношения амбивалентна, то есть двойственна.

Ключевые слова: социокультурная интеграция, дети с ЗПР, социокультурный опыт, дефектология, коммуникация.

ВВЕДЕНИЕ

Изучению интегрированного обучения детей с задержкой психического развития (ЗПР) на сегодняшний день посвящены многие исследования [1]. Феномен ЗПР изучается в контексте специальной психологии, коррекционной педагогики и дефектологии.

В системе образования интеграция на всех её ступенях означает реальную возможность минимального ограничения обучения детей с ЗПР в специальных образовательных учреждениях и расширения возможности обучения данных детей в образовательных учреждениях общего типа, например, в учреждениях общего

среднего образования. Подобное определение даёт в своих работах М.И. Никитина: «Под процессом интеграции лиц с особенностями развития в коррекционной педагогике понимается процесс включенности этих лиц во все сферы жизни, как равноправных членов общества, освоение ими научных достижений, культуры, экономики, образования» [2].

ОСНОВНАЯ ЧАСТЬ

Феномен ЗПР относится к легкому типу отклонений в психическом развитии и занимает промежуточное место между нормой и патологией. Дети с задержкой психического развития не имеют таких тяжелых отклонений в развитии, как умственная отсталость, первичное недоразвитие речи, слуха, зрения, двигательной системы. Основные трудности, которые они испытывают, связаны прежде всего с социальной (в том числе школьной) адаптацией и обучением. В работах об интеграции детей с отклонениями в развитии введено такое понятие, как социально-культурная интеграция, которую «можно представить как систему взаимосвязанных мероприятий, нацеленных на разрешение или минимизацию проблем, вызванных определёнными издержками в сфере социализации, реабилитации» [3].

Интеграция – термин, имеющий вариативные и многозначные трактовки. Интеграция в общеобразовательные учреждения является составной частью интеграции детей с отклонениями в развитии в общество, где они получают возможность совместного обучения со сверстниками, развивающимися нормально.

В специальной педагогике используется множество терминов, определяющих процессы совместного обучения детей нормально развивающихся и с отклонениями в развитии. Интегрированное обучение – наиболее часто употребляемый термин.

Определение интегрированного обучения дает М.И. Никитина: «Под интегрированным обучением понимается «совместное обучение лиц, имеющих психические или физические недостатки, и лиц, не имеющих таких недостатков, с использованием специальных средств, методов» [2, 4].

Вопрос же о социокультурной интеграции одних детей в среду других сам по себе достаточно многогранен и без рассмотрения его со всех научных точек зрения мог быть представлен субъективно. При этом ЗПР не является препятствием на пути к освоению общеобразовательных программ обучения, которые, однако, требуют определенной корректировки в соответствии с особенностями развития ребенка.

Социокультурная интеграция позволяет нам осуществлять коррекционно-развивающую работу, применяя взаимодействие детей с задержкой психического

развития с детьми из других (нормативных) групп. Само понятие – интеграция – не новая для психологической службы проблема. В обычных школах находятся дети с отклонениями в развитии, и эта категория детей крайне разнородна и по разным причинам «интегрирована» в среду нормально развивающихся сверстников.

В экспериментальной части проекта нами планируется изучение особенностей типологии детей с ЗПР (Таблица 1).

Таблица 1 – Классификация детей с ЗПР

Типы групп	Содержание типологии
1 тип	Признаки ЗПР – незрелость эмоционально-волевой сферы; такому ребенку сложно сделать над собой волевое усилие, заставить себя выполнить что-либо. Отсюда неизбежно появляются нарушения внимания: неустойчивость, сниженная концентрация, повышенная отвлекаемость.
2 тип	Нарушение восприятия, выражающееся в затруднение построения целостного образа; недостаточности, ограниченности знаний об окружающем мир; низкая скорость восприятия и ориентировки в пространстве. Особенности памяти у детей с ЗПР.
3 тип	Дети с ЗПР, у которых проявляются проблемы с речью. Они связаны в первую очередь с темпом ее развития.
4 тип	Дети с ЗПР, у которых наблюдается отставание в развитии всех форм мышления; задержка обнаруживается в первую очередь во время решения задач на словесно-логическое мышление. Они не владеют в полной мере интеллектуальными операциями (анализ, синтез, обобщение, сравнение, абстрагирование), необходимыми для выполнения школьных заданий.

Выше представленная классификация детей с различными типами задержки психического развития будет являться основанием для разработки дифференцированных моделей интегрированного обучения. Экстремальная интеграция, как система взаимодействия специального и общего образования будет включать следующие элементы: воспитательно-образовательные; социально-реабилитационные; интеграционные; диагностические; коррекционно-развивающие; лечебно-профилактические. Следовательно, процесс интеграции (от лат. *integratio* – восстановление, соединение) будет представлять собой слияние в единое целое ранее разрозненных частей и элементов системы на основе их взаимодополняемости и взаимозависимости.

Организация экспериментальной части исследования по интеграции детей с задержкой психического развития и детей с нормальным психическим развитием нами планируется в условиях единой группы школьного образовательного учреждения на психолого-педагогической основе. Следует отметить, что данный процесс

интегрированного обучения детей с особыми образовательными потребностями в школе практически необходимо апробировать через разработку методических рекомендаций.

В нашем случае интеграция предполагает, что ребенок должен адаптироваться к образовательной системе и переносить школьные нагрузки наравне с другими детьми. Таким образом, при включении детей с ЗПР в общеобразовательную школу нами перед коллективом образовательной организации планируется следующая задача: создание такого интегративного пространства, в котором будет комфортно всем учащимся.

Помощь в процессе социокультурной интеграции и психолого-педагогической компетенции позволит максимально сохранить свое привычное социальное окружение каждому ребенку с ЗПР, нуждающемуся в решении актуальных задач развития, обучения, социализации.

В процессе планирования эксперимента нами будут определены основные параметры, по которым ожидается получить изменения в развитие каждого ребенка. Определенный тип группы будет характеризоваться соответствующим уровнем развития ребенка, диагностируемым с помощью отобранных методик (Таблица 2):

Таблица 2 – Параметры изменения по типу группы

Типы групп	Параметры изменения	Методики (инструменты)
1 тип	уровень эмоциональной напряженности	тесту Люшера
	показатели восприятия	методика «Эталоны»
2 тип	уровень развития памяти	методика «10 слов», «6 цифр», «Что изменилось?»
	уровень внимания	«Шифровка», «Узоры», «Недостающие детали»
3 тип	уровень развития коммуникативных способностей	тест Векслера (вербальные субтесты)
4 тип	уровень интеллектуального развития	тест Векслера (невербальные субтесты), методика интервью К. Иерасека
	уровень мышление	методика «Доски Сегена», «Почтовый ящик», «Разрезные картинки»
	уровень креативности	тест «Дорисовывание»

Нами поставлена задача изучить в процессе эксперимента психологические особенности межличностных отношений детей с ЗПР и нормально развивающихся

детей, обучающихся в равных учебных условиях [5]. Ожидаемые результаты особенностей межличностных отношений:

- дети с ЗПР могут воспринимать и оценивать своих одноклассников, а также межличностные с ними отношения;
- наличие у детей с ЗПР положительной установки на перспективу в построении отношений с другими детьми;
- повышение уровня адаптированности у детей с ЗПР в процессе эксперимента;
- возможность формирования позитивного отношения детей с ЗПР к учебной деятельности.

Необходимо учесть, что есть дети с ЗПР, у которых степень включенности во взаимоотношения амбивалентна, то есть двойственна. Планируемый нами проект направлен на интенсивный поиск решения имеющейся проблемы в системе образования, поскольку дети с ЗПР составляют значительный процент от контингента школьников. Опираясь на информационные ресурсы и экспериментальные данные изучения детей с ЗПР в условиях интегрированного обучения, мы планируем разработать методические рекомендации по формированию положительных межличностных отношений двух направлений:

- 1) развитие коммуникативно-адаптивных возможностей детей;
- 2) гуманизация социальной сферы их развития.

ВЫВОДЫ

Таким образом, необходимо разработать рекомендательные аспекты по организации социокультурной интеграции детей с ЗПР, что позволит создать условия для их взаимодействия с детьми нормативных групп на уроках в общеобразовательных учреждениях. Это отношения взаимопомощи, творческого сотрудничества, положительных эмоциональных сопереживаний, взаимное обеспечение положительных результатов в процессе обучения, позитивной обратной связи, конструктивного оценивания действий и поступков.

В процессе апробации и внедрения выше описанных методических рекомендаций необходимо учитывать два основных предварительных этапа работы:

- психологическая подготовка детей нормативных групп к интегративным формам обучения и воспитания;
- психологическая подготовка детей с ЗПР к совместному обучению с нормально развивающимися школьниками.

Проективным подтверждением эффективности использования методических рекомендаций в практической работе педагога-психолога будет являться перевод детей с ЗПР из классов коррекционно-развивающего обучения в обычные классы общеобразовательных школ.

Социокультурная интеграция будет способствовать психологическому развитию детей с ЗПР, а также пониманию, принятию и осознанию себя и других, что будет вызывать устойчивые и положительные чувства, реализующие потенциал и ресурсы.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННЫХ ИСТОЧНИКОВ

1 Князева Т.Н. Психологическая система обеспечения готовности младших школьников с задержкой психического развития к обучению в основной школе в условиях интеграции в общеобразовательную среду: дис. д-ра психол. наук. – Новгород, 2015. – 337 с.

2 Никитина М.И. Проблема интеграции детей с особенностями развития // Инновационные процессы в образовании. II. Интеграция российского и западноевропейского опыта: сб. ст. – СПб.: РГПУ им. А.И. Герцена, 1995. – С. 147-163.

3 Оточина Н.В. Интеграция младших школьников с задержкой психического развития в среду здоровых детей школьной театральной студии // Научное сообщество студентов XXI столетия. Гуманитарные науки: сб. ст. по мат. VII междунар. студ. науч.-практ. конф. № 7. URL: sibac.info/archive/humanities/7.pdf (дата обращения: 16.12.2018)

4 Шешукова Н.Н., Королева О.Л., Кузьмина В.П. Изучение интегрированного и дифференцированного обучения подростков с задержкой психического развития // Научно-методический электронный журнал «Концепт». – 2016. – Т. 17. – С. 898–902. – URL: <http://e-koncept.ru/2016/46354.htm>.

5 Шешукова Н.Н. Особенности межличностных отношений со сверстниками младших подростков с задержкой психического развития, обучающихся в разных педагогических условиях / дис. канд. психол. наук. – Новгород, 2017. – 248 с.

6 Князева, Т.Н. Я учусь учиться: психологический курс развивающих занятий для младших школьников. – Аркти, 2004. – 204 с.

7 Лапкова О.С. Преемственность в развитии субъектности младшего школьника и подростка / Сб. материалов международной научно-практической конференции, посвященной 20-летию факультета начального образования СГПУ. – Самара, 2004. – С. 37-43.

8 Малофеев Н.Н. Современное состояние коррекционной педагогики // Дефектология. – 1996. – № 1. – С. 3-10.

9 Макеева Е.А. Особенности мотивации учения у младших школьников с задержкой психического развития: автореф. дисс. канд. психол. наук. – Н.Новгород, 2004. – 24 с.

10 Минаева Е.В. Формирование внутреннего плана действия у детей младшего школьного возраста: автореф. дисс. канд. психол. наук. – Н.Новгород, 2000. – 22 с.

11 Дубровина И.В. Практическая психология образования: учебное пособие для вузов. – М., 1997. – 520 с.

12 Славутская Е.В. Исследование взаимосвязи эмоционально-волевых качеств с интеллектом и дезадаптацией школьников 9–11 лет: автореф. дис. канд. психол. наук. – Самара, 2000. – 24 с.

13 Тамарский Г.С. Организационно-педагогические условия формирования индивидуальности школьников с ЗПР в общеобразовательной школе: автореф. дис. канд. пед. наук. – Ярославль, 2002. – 22 с.

14 Теплова Л.И. Диагностика особенностей умственного развития при переходе из начальной школы в среднюю: автореф. дисс. канд. психол. наук. – М., 1998. – 24 с.

15 Ульяновская У.В. Организация и содержание специальной психологической помощи детям с проблемами в развитии. – М.: Академия, 2005. – 185 с.

16 Уфимцева Л.П. Психологическая диагностика готовности младших школьников к переходу на II ступень обучения / Начальная школа. – 2004. – №4. – С. 1216.

17 Фадицина Г.В. Формирование интеллектуально-эмоциональной готовности детей с задержкой психического развития к школьному обучению: автореф. дис. канд. пед. наук / Г.В. Фадицина. – Саратов, 2001. – 24 с.

18 Уфимцева Л.П. Психологическая диагностика готовности младших школьников к переходу на II ступень обучения / Начальная школа. – 2004. – №4. – С. 1216.

19 Фадицина Г.В. Формирование интеллектуально-эмоциональной готовности детей с задержкой психического развития к школьному обучению: автореф. дис. канд. пед. наук. – Саратов, 2001. – 24 с.

20 Цукерман Г.А. Переход из начальной школы в среднюю как психологическая проблема / Вопросы психологии. – 2001. – №5. – С. 19-34.

21 Эльконин Д.Б. Возрастные и индивидуальные особенности младших подростков / Избранные психологические труды. – М.: Педагогика, 1989. – С. 258–263.

А.С. Гогой¹, Т.В. Пак¹

**Білім беру институциясының шарттарында денсаулық
дамудың кешені балалардың әлеуметтік-мәдениеттік интеграциясы**

¹ Педагогика және психология факультеті,
Павлодар мемлекеттік педагогикалық университеті,
Павлодар қ., Павлодар облысы, Қазақстан Республикасы

A.S. Gogoy¹, T.V. Pak¹

**Socio-cultural integration of children with a delay
of mental development in the conditions of the educational institution**

¹ Faculty of Pedagogy and Psychology,
Pavlodar State Pedagogical University
Pavlodar, Pavlodar region, Republic of Kazakhstan

Аңдатпа

Мақалада мектепке дайындық, денсаулық жағдайы және жеке психологиялық сипаттамалары бойынша ақыл-парасатқа ұшыраған балалардың әлеуметтік-мәдени интеграциясы туралы мәселе қарастырылған. Ата-аналарға және білім беру психологіне баланың қоғамға барынша сәйкес келуі туралы ұсынылған кейбір ұсыныстарды ұсынды. Авторлар мүгедектігі бар балаларды оқытудың әлеуметтік-мәдени интеграциясы мәселелерін талдайды, бұл балалардың қоғамға толық қатысуы үшін психологиялық-педагогикалық жағдайдың алғышарттарын анықтайды.

Интеграцияланған білім беру мәселесін шешудің маңызды дәлелі – қоғам өмірінің тең құқылы мүшелері секілді мүгедектігі бар балаларды әлеуметтік-мәдени, тәрбиелеу интеграциясының әлеуметтік жағдайы мен тетіктері. Әлеуметтік-мәдени интеграция басқа (нормативтік) топтардан шыққан балалармен психикалық артта қалған балалардың өзара іс-қимылын қолдана отырып, түзету-дамыту жұмыстарын жүргізуге мүмкіндік береді. Педагогикалық жүйе қарым-қатынасқа қатысу дәрежесі теңдесі жоқ, яғни қосарланған CRA бар балаларды оқыту парадигмасын өзгертуге бағытталған.

Тірек сөздер: әлеуметтік-мәдени интеграция, ҚДҚ бар балалар, әлеуметтік-мәдени тәжірибе, дефектология, қарым-қатынас.

Summary

The article covers the issue of the socio-cultural integration of children with mental retardation in terms of school readiness, health status and individual psychological characteristics. Some recommended aspects for parents and educational psychologist for the most appropriate child's entry into society are proposed. The authors analyze the problems of sociocultural integration of education for children with disabilities, which determines the creation of prerequisites for the psychological and pedagogical conditions for the full participation of children in society.

An important argument in addressing the issue of integrated education is the social situation and mechanisms of socio-cultural, educational integration of the inclusion of children with disabilities at all in

the sphere of life, as equal members of society. The pedagogical system is aimed at changing the paradigm of education for children with CRA, in whom the degree of involvement in relationships is ambivalent, that is, dual.

Keywords: sociocultural integration, children with CRA, sociocultural experience, defectology, communication.

МРНТИ 14.23.09

Б.Д. Каирбекова¹, А.Б. Ахметова²

¹ Центр педагогических исследований ПППУ

² Педагогический факультет

Павлодарский государственный педагогический университет

г. Павлодар, Павлодарская область, Республика Казахстан

e-mail: kairbekova.bagzhanat@mail.ru, albina-666@mail.ru

СОЦИАЛЬНЫЕ И ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ ДЕТЕЙ-СИРОТ В УСЛОВИЯХ ДЕТСКОГО ПРИЮТА

Аннотация

В статье рассматриваются основные условия эффективности педагогического сопровождения, основные направления деятельности педагога, работающего с детьми-сиротами и детьми, оставшимися без попечения. Психологическая деформация личности, проблемы здоровья, интеллектуальная сфера, гиперопека, психосексуальное развитие, низкая школьная успеваемость, отставание в развитии детей – социальных сирот, анализ развития детей, который приводит к серьезным последствиям в его личностном становлении, особенности структуры личностного пространства, примеры поведения окружающих, характеристика малышей, потерявших семью в раннем детстве, нарушенное восприятие личного пространства своего и других людей, неадекватная самооценка, нарушения саморегуляции, неспособность делать выбор и принимать решения, отсутствие целостного представления о себе и собственной жизни, нарушенная идентичность, работа по психологической гармонизации личности ребенка, оказанию помощи в преодолении последствий предыдущего травматического опыта и психологической поддержки развития.

Ключевые слова: дети-сироты, социальные сироты, педагогическое сопровождение.

ВВЕДЕНИЕ

В настоящее время в Казахстане провозглашен принцип приоритета интересов личности над интересами общества через гарантированное соблюдение прав и свобод каждого [2]. Сегодня проблемы детей, в частности проблемы детей-сирот и детей, оставшихся без попечения родителей, в нашей стране достигли предельной остроты, и их безотлагательное решение стало жизненно необходимым. Забота о таких детях – стержень новой социальной политики.

ОСНОВНАЯ ЧАСТЬ

Детство – период, продолжающийся от новорожденности до полной социальной и, следовательно, психологической зрелости; это период становления ребенка полноценным членом человеческого общества, важнейший этап становления личности. Оно имеет непреходящее значение, с одной стороны, как фундамент, определяющий основные тенденции дальнейшего развития, с другой – самоценный период, дающий ребенку уникальный жизненный опыт, трудно восполняемый на других возрастных этапах [3]. Все дети Земли имеют право на благополучное детство. Это право законодательно закреплено в основных международных документах и право утверждающих актах, таких как Декларация и Конвенция о правах детей, принятых подавляющим большинством стран мира [1]. Однако на практике не все дети имеют возможность реализовать это право. Одной из реалий современного мира являются дети, лишенные в силу тех или иных причин нормальной семьи.

Эта проблема актуальна для многих стран мира, переживших военные конфликты, экономические кризисы, последствия природных катаклизмов и т.д. Семья – важнейший социальный институт, обеспечивающий полноценное развитие ребенка. Воспитание вне семьи накладывает отпечаток на формирующуюся личность. Как правило, дети, выросшие без родительской теплоты и участия, являются носителями специфических характеристик личностного развития, таких как:

1. Проблемы со здоровьем, по данным специалистов, уровень здоровья детей, воспитывающихся вне семьи, значительно ниже, чем у их сверстников, живущих в семьях. Осложнения внутриутробного развития, врожденные или наследственные заболевания, имеют хронические заболевания. Такие дети состоят на диспансерном учете, многие имеют нарушения центральной нервной системы, в том числе деятельности мозга.

2. Психологическая деформация личности происходит от нереализованной потребности в любви, привязанности и признании, приводит к возникнове-

нию серьезных проблем психического развития детей. Им часто свойственны эмоциональная глухота, замкнутость, недоверие к людям и миру, отсутствие сочувствия, сопереживания в отношениях с окружающими людьми, болезненное честолюбие, упрямство, эгоизм, агрессивность. Психологи и педагоги отмечают у них неадекватные формы эмоционального реагирования, нестабильность эмоциональных контактов с окружающими, конфликтность и ссоры, нервозность, повышенную возбудимость, подверженность ночным страхам, что демобилизует ребенка. У детей формируется психологическая изоляция, которая состоит в отчужденном отношении к себе, другим, предметному миру. Состояние психологической изоляции приводит к формированию особых деструктивных механизмов адаптации и социализации ребенка.

3. Интеллектуальная сфера характеризуется снижением познавательной активности, ограниченностью кругозора, отставанием в темпах развития психических познавательных процессов (памяти, внимания, воображения и др.). Эти дети почти не отличаются от сверстников уровнем развития наглядно-действенного мышления, но оперирование образами вызывает у большинства из них серьезные трудности. Психологи отмечают свойственную им крайнюю ситуативность умственных действий, отсутствие познавательной инициативы и целеустремленности. Они не умеют фантазировать, мечтать, их желания ограничены сиюминутными потребностями.

4. Гиперопека, психологический климат неполной семьи во многом определяется болезненными переживаниями, возникшими вследствие утраты одного из родителей. Большинство неполных семей возникают по причине ухода отца. Матери редко удаётся сдерживать и скрывать своё раздражение по отношению к нему, её разочарование и недовольство нередко бессознательно проецируется на их общего ребенка. Возможна и иная ситуация. Когда мать подчёркивает роль безвинной жертвы, в которой оказался ребёнок. При этом она стремится с избытком восполнить недостаток родительской заботы и переходит все разумные пределы и окружает ребёнка атмосферой приторной ласки, чрезмерной опеки. Во всех подобных случаях воспитательная атмосфера семьи искажается и отрицательно сказывается на становлении личности ребёнка [16].

5. Психосексуальное развитие отличается противоречивостью, немаловажно и то, что при отсутствии одного из родителей ребёнок лишён возможности полноценного формирования стереотипа поведения своего пола.

Так, при отсутствии отца мальчик не имеет возможности на ближайшем примере наблюдать особенности мужского поведения и невольно перенимает женские черты. И для девочки мать в этой ситуации вынуждена совмещать собственную

материнскую роль и роль отсутствующего отца, в результате психосексуальное развитие отличается противоречивостью [21].

6. Низкая школьная успеваемость, статистические исследования свидетельствуют, что в силу названных причин дети из неполных семей, по сравнению со сверстниками из полных семей, имеют более низкую школьную успеваемость [12].

Ребенок, который не получает достаточно тепла, любви, заботы, взаимопонимания, постоянно испытывает чувство незащищенности, боль, унижение, насилие, начинает отстаивать свое право на выживание и существование собственными способами, часто незаконными, что и приводит к побегам, девиантным и деликвентным формам поведения. Жизнь детей в кризисных, неблагополучных семьях приобретает настолько тяжелые формы, что приводит к риску для развития самого ребенка и социальному риску.

Дети-сироты – лица в возрасте до 18 лет, у которых умерли оба или единственный родитель.

Анализ развития детей – социальных сирот, которые составляют абсолютное большинство воспитанников детских домов (около 90%), свидетельствует о том, что неприятие ребенка родителями приводит к тяжелым последствиям в развитии. Проявляется это практически во всех сферах жизнедеятельности. В исследованиях Э.А. Минковой приводится эмоциональный портрет воспитанника детского дома (ребенка, оставшегося без попечения родителей), который характеризуется такими чертами, как:

- бедная гамма эмоций, однообразие эмоционально-экспрессивных средств общения;
- склонность к быстрой смене настроения;
- однообразность и стереотипность эмоциональных проявлений;
- эмоциональная поверхностность, которая сглаживает отрицательные переживания и способствует их быстрому забыванию;
- неадекватные формы эмоционального реагирования на одобрение и замечание;
- повышенная склонность к страхам, тревожности и беспокойству;
- основная направленность положительных эмоций – получение все новых и новых удовольствий;
- нестабильность эмоциональных контактов с окружающими;
- непонимание эмоционального состояния другого человека;
- чрезмерная импульсивность, аффективная взрывчатость [5].

Особо следует остановиться на характеристике малышей, потерявших семью в раннем детстве. Установлено, что это наиболее уязвимая категория детей. Педа-

гоги, врачи, психологи считают, что они отстают от своих сверстников – и физически и психически.

У детей-сирот и детей, оставшихся без попечения родителей, наблюдаются снижение познавательной активности, ограниченность кругозора, искаженные воспоминания о себе в прошлом, скудные представления о настоящем и будущем. Эти дети почти не отличаются от сверстников уровнем развития мышления, но оперирование образами вызывает у большинства из них серьезные трудности [13].

У большинства детей-сирот имеются выраженные особенности структуры личности, нарушенное восприятие личного пространства своего и других людей, неадекватная самооценка, нарушения саморегуляции, неспособность делать выбор и принимать решения, отсутствие целостного представления о себе и собственной жизни, нарушенная идентичность [6]. Таким образом, обобщая сказанное, мы можем заключить, что дети, воспитывающиеся без семьи, это особая категория детского населения, характеризующаяся специфическими особенностями развития. Они объединяют разные категории, специфические характеристики, развитие которых определяется индивидуальными условиями жизни на начальных этапах личностного становления. Педагогическое сопровождение – это форма педагогической деятельности, направленная на создание условий для личностного развития и самореализации воспитанников, развития их самостоятельности и уверенности в различных ситуациях жизненного выбора [18]. Работа с такими детьми требует особого дифференцированного подхода, что, в свою очередь, предъявляет повышенные требования к специалистам, задействованным в ней, которые должны владеть спектром специальных знаний, умений и навыков.

Мы считаем, что профессиональная деятельность педагогов, работающих с данным контингентом воспитанников, определяется своеобразием тех социальных ролей, которые они должны выполнять в их жизни. Дети, лишенные нормальной семьи, очень нуждаются в близком, любящем взрослом.

Без доверительного личностного общения невозможно становление гармоничной личности. Поэтому педагог, работающий с данным контингентом детей, призван, насколько это возможно, компенсировать отсутствующих родителей [8].

Выполнение родительских функций предполагает работу по охране и укреплению здоровья воспитанников, первичной по ролевой социализации, компенсации воспитанникам тех знаний и умений, которые их сверстники из семьи получают дома в процессе общения с мамами и папами, например, бытовые знания и умения, осуществление различных форм эмоционально-личностного общения с детьми. Именно через призму выполнения родительских (материнских) функций он должен решать все остальные воспитательные и образовательные задачи,

и именно эта функция является основной в структуре его профессиональной деятельности [17].

Педагог, работающий с детьми, воспитывающимися вне семьи, должен осуществлять образовательную работу с детьми, которая имеет свою специфику.

Данные дети рано сталкиваются с негативными сторонами социальной жизни. Это способствует формированию у них искаженных представлений о мире. Они плохо осознают, что хорошо, а что плохо, не знают, что такое нормальная семья, позитивные отношения между людьми [20]. Часто негативные примеры поведения окружающих становятся для них образцами для подражания. Поэтому перед педагогом стоит задача не только расширять представления детей, но и осуществлять работу по коррекции искаженных социальных представлений, формирования у детей социально адекватных навыков, среди которых очень важным направлением является развитие коммуникативной сферы ребенка [15].

Как мы уже указывали, не зная, что такое быть любимыми, дети-сироты часто не умеют любить сами. Они, с одной стороны, тянутся к общению, а с другой – не умеют их строить и развивать. Необходимо учить детей строить отношения со взрослыми и детьми, близкими и далекими людьми, младшими и старшими.

Есть своя специфика и в организации познавательной деятельности детей. У подавляющего числа детей, воспитывающихся вне семьи, наблюдается интеллектуальное отставание. Педагогу необходимо учитывать это и умело сочетать разные формы и методы интеллектуального развития, больше внимания уделять индивидуальной работе с детьми. [11]

У детей-сирот прослеживается серьезное отставание в сфере художественно-эстетического развития. У них, кроме ограниченности представлений в данной области, наблюдается отставание в развитии творческих способностей. Как правило – это дети-исполнители. Педагог, работающий с детьми-сиротами, призван обеспечить детям все возможности для творческого развития. Ему необходимо целенаправленно проводить работу по развитию творческих способностей детей, приобщению их к сокровищам мировой культуры и т.д. [4].

Дети, воспитывающиеся вне семьи, как правило, испытывают серьезные проблемы психоэмоционального развития, несут на себе последствия психологических травм и стрессов. Важнейшее место в профессиональной деятельности педагога, работающего с детьми, лишенными нормальной семьи, принадлежит работе по психологической гармонизации личности ребенка, оказанию помощи в преодолении последствий предыдущего травматического опыта и психологической поддержке развития [14].

В условиях отсутствия семьи особую актуальность приобретает задача правового сопровождения развития ребенка. Ведь у детей нет близких взрослых-

родителей, которые, имея уже определенный жизненный опыт, могли бы защитить их права и свободы. Следовательно, очень важной профессиональной функцией педагога сиротского учреждения является не только обеспечение соблюдения прав и свобод детей, но и формирование основ правовой культуры своих воспитанников [19].

ВЫВОДЫ

Таким образом, резюмируя все сказанное, можно заключить, что в ситуации воспитания ребенка без родителей в условиях отсутствия семьи профессиональная деятельность педагога носит специфический характер, который обусловлен своеобразием социальных ролей, выполняемых им в жизни ребенка-сироты. Это следующие роли:

- компенсация, насколько это возможно, отсутствующих родителей (родительский аспект);
- выполнение образовательных функций с учетом своеобразия детского развития (педагогический аспект);
- психологическая поддержка ребенка (психологический аспект);
- правовая защита ребенка-сироты (правовой аспект).

Высокие требования к качеству деятельности, личностным качествам педагога, сложный контингент воспитанников, низкая материальная заинтересованность и другие особенности способствуют возрастанию эмоциональной и психической нагрузки и, как результат, раннему личностному выгоранию.

Ситуация личностного выгорания очень травматична и для педагога, и для его воспитанников, ведь выгоревший воспитатель мало что может дать детям. Все это актуализирует проблему профилактики личностного выгорания педагогов детских домов, вооружения их навыками элементарной психогигиены. Эта работа должна проводиться систематически под руководством профессиональных психологов [3].

Кроме того, реализация обозначенных профессиональных функций педагогом, работающим с детьми-сиротами, требует специальной, целенаправленной подготовки специалистов в условиях системы профессионального образования и системы повышения квалификации (для работающих педагогов). Только при профессиональном, научно-обоснованном подходе к решению проблемы социально-педагогического сопровождения детей, оказавшихся в силу разных причин без семьи, можно надеяться на ее решение.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННЫХ ИСТОЧНИКОВ

- 1 Конвенция ООН о правах ребенка.
- 2 Постановление Правительства РК №893 «Об утверждении правил назначения и размер выплаты пособий детям оставшихся без попечения родителей» // Казахстанская правда №121 от 12.11.2011. С.1,6.
- 3 Курбатов В.И. Социальная работа. – Ростов на-Дону: Феникс, 2000. Методическое пособие по вопросам безнадзорности и беспризорности, среди несовершеннолетних и защита их прав. – Астана, 2011.
- 4 Холостова Е.И. История социальной работы. – М., 2002. Закон о правах ребенка в РК от 8 августа 2002 г. №3452.
- 5 Сенных Л.Н. Меры социальной поддержки детей, оставшихся без попечения родителей. – М., 2008.
- 6 Постановление Правительства РК О патронате и правилах организации централизованного учета детей ОБПР. – Астана, 2010.
- 7 Красницкая Г.С. Усыновление; вопросы и ответы. – М., 1997.
- 8 Мудрик Л.В. Введение в социальную педагогику: учебное пособие для студентов. – М., 1997.
- 9 Черниловский М.З. Всеобщая история государства и права зарубежных стран. – М., 2009.
- 10 Олиференко Л.Я. Социально-педагогическая поддержка детей группы риска: учеб. пособие для студ. высш. пед. учеб. заведений / Л.Я. Олиференко, Т.И. Шульга, И.Ф. Дементьева. – М.: Академия, 2002.
- 11 Преодоление трудностей воспитания детей-сирот / Под ред. Л.В. Байбородовой. – Ярославль, 1997. – 314 с.
- 12 Психологическое развитие воспитанников детского дома / Под ред. И.В. Дубровиной. – Москва: Педагогика, 1990. – 306 с.
- 13 Воспитание и развитие детей в детском доме: Хрестоматия / Под ред. Ивановой Н.П. – М.: Педагогика, 1996. – 104 с.
- 14 Быков А.В., Шульга Т.И. Психологическая служба в учреждениях социально-педагогической поддержки детей и подростков. – М.: Изд-во УРАО, 2004.
- 15 Розум С.И. Психология социализации и социальной адаптации человека. – СПб.: Речь, 2006.
- 16 Коробейников И.А. Нарушения развития и социальная адаптация. – М.: ПЕРСЭ, 1992.
- 17 Родители и дети: психология взаимоотношений / Под ред. Е.А. Савиной и Е.О. Смирновой. – М.: Когито-Центр, 2011. – 230 с.

18 Селевко Т.К. Социально-воспитательные технологии // Народное образование. – 2012. – №4. – С. 140-142.

19 Лиханов А.А. Дети без родителей. – Москва: Просвещение, 2013. – 592 с.

20 Безрукова В.С. Настольная книга педагога-исследователя. – Екатеринбург: Дом учителя, 2010. – 236 с.

21 «Психология» Шахманова А.Ш. КиберЛенинка: <https://cyberleninka.ru/article/n/osobennosti-pedagogicheskogo-soprovozhdeniya-detey-sirot-i-detey-ostavshih-sya-bez-popecheniya>

Б.Д. Каирбекова¹, А.Б. Ахметова²

Балалар баспанасы жағдайында жетім балалардың әлеуметтік-педагогикалық ерекшеліктері

¹ Педагогикалық факультеті

² Білім беру саласындағы зерттеулер орталығы ПМПУ

Павлодар мемлекеттік педагогикалық университеті

г. Павлодар, Павлодар облысы, Қазақстан Республикасы

B.D. Kairbekova¹, A.B. Akhmetova²

Social and pedagogical features of orphans in a children's shelter

¹ Center for Pedagogical Research PSPU

² Faculty of pedagogical

Pavlodar state pedagogical University

Pavlodar, Pavlodar region, Republic of Kazakhstan

Аңдатпа

Мақалада педагогикалық қолдау тиімділігінің негізгі шарттары, жетім балалармен және қамқорлықсыз қалған балалармен жұмыс жасайтын мұғалімнің негізгі қызметі талқыланады. Жеке тұлғаның психологиялық деформациясы, денсаулығының проблемалары, интеллектуалдық сала, гипер-қамқорлық, психосексуальдық даму, төмен мектептің көрсеткіштері, балалардың дамуы – әлеуметтік жетім балалар, жеке дамуында елеулі салдарға әкеп соғатын балалардың дамуына, жеке кеңістіктің құрылымының ерекшеліктеріне, басқалардың мінез-құлқына мысалдар, ерте жастағы отбасыларынан айрылған балалардың ерекшеліктері, олардың жеке кеңістігі мен басқа адамдарға деген сезімін төмендету, өзін-өзі бағалаудың кемшіліктері, өзін-өзі реттеудің бұзылуы, жеке және өз өміріндегі тұтас көзқарастың жоқтығы, өзін-өзі бұзу, жеке басын психологиялық үйлестіру жөніндегі жұмыс. ҰҚО, алдыңғы травматикалық тәжірибе және психологиялық қолдау дамыту салдарын еңсерудегі көмек.

Тірек сөздер: жетім балалар, әлеуметтік жетімдер, педагогикалық қолдау.

Summary

The article deals with the basic conditions of the effectiveness of pedagogical support, the main activities of the teacher working with orphans and children left without care. Psychological deformation of the personality, health problems, intellectual sphere, Hyper, psycho-sexual development, low school performance, developmental delays in children – analysis of the development of children which leads to serious consequences in his personal development, especially the structure of personal space, examples of behavior of others, characteristics of kids who lost their family in early childhood, impaired perception of their personal space and other people, inadequate self-esteem, violations of self-regulation, inability to make choices and make decisions, the lack of a holistic view of themselves and their own lives, impaired identity, work on the psychological harmonization of the child's personality, assistance in overcoming the consequences of previous traumatic experiences and psychological support for development.

Keywords: orphans, social orphans, pedagogical support.

МРНТИ 10.07.01

Д.М. Ергалиева¹, А.С. Ахметов¹

¹ Гуманитарный факультет

Павлодарский государственный педагогический университет

г. Павлодар, Павлодарская область, Республика Казахстан

darina_ergaliev@mail.ru, arman.ahmetov@mail.ru

ПРАВОВАЯ КУЛЬТУРА ЛИЧНОСТИ ГРАЖДАНСКОГО ОБЩЕСТВА

Аннотация

Данная статья посвящена проблемам правовой культуры личности, акцент на необходимость повышения правовой культуры и способ реализации предложенных совершенствований. Абсолютно верным признается мнение многих ученых, политиков и просто исследователей права то, что главным признаком правового государства, обязательным условием его построения является высокий уровень правовой культуры населения, профессиональной культуры правоохранителей и других должностных лиц.

Правовая культура представляет собой разновидность общей культуры, состоящей из духовных и материальных ценностей, относящихся к правовой действительности.

Правовая культура общества – часть общей культуры, представляющая собой систему ценностей, накопленных человечеством в области права и относящихся к правовой реальности данного общества: уровню правосознания, режиму законности и правопорядка, состоянию законодательства, юридической практики. Культура общества является результатом социально-правовой активности отдельных личностей, коллективов и

других субъектов права. Она выступает отправным моментом, базой для такого рода активности и в целом для правовой культуры личности. В многонациональных государствах правовая культура общества очень сложна, т.к. включает в себя состояние общегосударственной и национальной правовых культур.

Ключевые слова: правовая культура; демократическое государство и его ценности; гражданское общество; характер правовых реформ Казахстана; абсолютные ценности человеческой личности.

ВВЕДЕНИЕ

Вопрос о проблеме формирования и развития правовой культуры в обществе имеет значительную актуальность, особенно в современных условиях построения в Казахстане правового государства. Изучая этот феномен, можно опираться на различные исследования ученых в этой области, но каждый новый подход к изучению данного понятия только лишь дает возможность осмыслить важность и необходимость изучения и анализа правовой культуры в системе общественных отношений, взаимодействия человека и государства. Важнейшим признаком правового государства, обязательным условием его построения является высокий уровень правовой культуры населения, профессиональной культуры сотрудников правоохранительных органов и других должностных лиц. Анализ правовой культуры необходим для того, чтобы сначала выделить и описать правовые ценности, идеалы и образцы, к которым следует стремиться. Затем, оценив с этой точки зрения реальное состояние дел, искать пути и средства достижения намеченных идеалов построения правового государства и общества.

В постсоветский период начался процесс влияния постепенного становления новых общественных отношений. Эти отношения характеризуются достижением общего блага, выраженного в правах и свободах человека, прежде всего, как личности. Казахстанское общество должно направить весь свой интеллектуальный потенциал, нравственные устои на обеспечение и защиту институтов гражданского общества на пути построения демократического государства [5].

ОСНОВНАЯ ЧАСТЬ

Правовая культура является составным элементом культуры общества и личности и может служить показателем развитости культуры. Это одна из сторон социально-нормативной системы, показывающей нравственно-правовой уровень

общества в целом. Правовая культура – это показатель восприятия правовых знаний и навыков, правового поведения каждого индивида и его умения реализовывать нормы действующей системы права. [7]

Современная действительность показывает, что наиболее успешное и эффективное решение политических, экономических и социальных задач, стоящих перед государством, практически невозможно без повышения уровня правовой культуры общества, воспитания у каждого гражданина глубочайшего уважения к закону, его нормам и готовности активно содействовать повышению правовой культуры. Правовую культуру можно и необходимо рассматривать как важнейшее условие формирования демократического государства и гражданского общества. В этой связи страны Центральной Азии планомерно проводят правовую политику, главной задачей которой является построение демократического государства. В данном направлении большое значение имеет, например, Указ Президента Республики Казахстан от 24 августа 2009 года «О концепции правовой политики Республики Казахстан на период с 2010 до 2020 гг.» Данная Концепция является системным и важным документом, определяющим основные направления развития национального права, совершенствования структуры и методов деятельности правоохранительных и судебных органов, органов государственного надзора. (п. 1 статьи 40 Конституции Республики Казахстан). [2]

Отношения между государством и гражданским обществом строились на договорной основе. По своей сущности эти отношения были цивилизованными, поскольку государство и гражданское общество вместе создавали условия для удовлетворения базовых человеческих потребностей и обеспечения жизнедеятельности индивидов. Государство охраняет неотчуждаемые права граждан и с помощью власти ограничивает природную вражду, снимает страх и тревогу за родных и близких, за свое богатство; а гражданское общество сдерживает стремление власти к господству. [4]

Правовое государство в сущности – это оборотная сторона медали гражданского общества и должно развиваться с ним одновременно. Правовое государство может быть определено как «такой тип государства, основой законодательства которого служат естественные права человека». Последние сформулированы во «Всеобщей Декларации прав человека» и в концептуальном виде могут быть определены как «приоритет интересов человека над интересами государства». Понятие правового государства родилось в Европе на волне борьбы с абсолютизмом и деспотической властью государства. Несомненно, правовое государство есть также результат исторического развития, центральным звеном которого и высшим авторитетом является Закон, а главной движущей силой становится человек. [9]

В рамках правового государства реализуются гражданские права человека, признанные на уровне международных правовых норм, а также исключена любая форма диктатуры. Если ранее человек мог располагаться внизу государственной иерархии, то в правовом государстве его права уравниваются с государственными, равно как и несение обеими сторонами соответствующей ответственности.

Если гражданское общество обеспечивает права человека, то государство – права гражданина. В обоих случаях речь идет о правах личности, в первом случае – ее правах как отдельного человеческого существа на жизнь, свободу, стремление к счастью и т. д., а во втором – о ее политических правах. С этих позиций очевидно, что основополагающим условием существования как гражданского общества, так и правового государства выступает личность, ее право на самореализацию. [13]

Процесс же формирования правовой культуры и правосознания есть глубинный, многослойный процесс, охватывающий и национальную культуру, и традиционализм, и менталитет. Это не только созидание, но и ломка устаревших стереотипов, отказ от веками складывавшихся устоев, обычаев, привычек как действовать, так и мыслить. Взаимодействие правовых культур возможно не на основе универсализации, единения, а на основе обособленного сосуществования культур. Самостоятельность правовой культуры должна всегда выступать первичной по отношению к взаимовлиянию культур. [10]

Правовая культура позволяет личности обеспечить реализацию своих прав и свобод и подняться на более высокий уровень своего бытия, причем в данном случае личность влияет не, только на политико-правовые институты, но и на всю социально-правовую действительность, которая до этого опиралась лишь на отчужденные сущности человека – бюрократию, социальное неравенство и т.п. Таким образом, мы считаем, что права и свободы человека – целостная системообразующая платформа гражданского общества и демократического государства [15]. Эти понятия органично взаимодействуют и являются частью общественных отношений. Кроме того, они выступают нормативной формой выражения самой меры свободы граждан, координации их поступков, упорядочения их взаимосвязей, избежание конфликтов и противоречий. Права и свободы человека, уровень правовой культуры – это мерило зрелости демократических и правовых основ любого государства, показатель его способности обеспечить людям достойной жизни совершенно в разных сферах их жизни – личной, социальной, экономической, политической, культурной. Совокупность естественных (неотчуждаемых) прав человека – это способность индивида свободно самореализоваться как в обществе, так и в государстве, причем эти «способности» образуются посредством правовой культуры. [3]

Правовая культура – многозначная характеристика одной из важнейших сторон жизни общества [11]. Это более высокая и емкая форма правосознания. Если правосознание охватывает только духовную жизнь общества, является только частью общественного сознания, то правовая культура включает в себя как духовные характеристики, так и «материальные придатки» права – юридические учреждения, их организацию, отношения; как роль в обществе права, судебной, нотариальной, арбитражной и иных систем, так и стиль, культуру их работы, отношения с гражданами, защиту законных интересов, знание и соблюдение законных интересов в обществе; как соотношение правовой культуры с другими системами общей культуры – политической, научной, художественной, так формы рассмотрения споров в суде, работу законодательных органов и тому подобное. [6]

Нормы культуры институционализируют отношения между людьми прежде всех прочих правил поведения. Непосредственно выражая качество человека, они образуют наиболее глубинную нормативную систему. То, что культурные нормы исторически первичны, несомненно. Они составляют основу всех остальных нормативных систем: нравственности, религии, эстетики, права. [14]

Процесс повышения правовой культуры предполагает непрерывную работу с гражданами, качественный уровень преподавания в вузах и других учреждений образования занятий по правовому профилю, высокопрофессиональное кадровое обеспечение законодательных, исполнительных и правоохранительных органов. Необходимо понимать, что вовлечение сразу больших масс населения в правовую деятельность, не принесет желаемый эффект, т. к. это будет нерационально [19]. Для начала необходимо преодолеть барьер юридической безграмотности и такое отрицательное явление, как правовой нигилизм.

ВЫВОДЫ

Таким образом, можно сделать вывод, что правовая культура может повышаться в процессе целенаправленной деятельности по правовому воспитанию субъектов права. Правовое воспитание является важнейшим средством формирования и моделирования правосознания граждан государством и всеми остальными институтами политической и правовой системы общества. Правовое воспитание предполагает осуществление целого комплекса мероприятий воспитательно-го, учебного и информационного характера, оно может осуществляться в разных направлениях и имеет богатый инструментарий [4]. Это и непосредственное правовое воспитание органами государственной власти, и воздействие через средства массовой информации, посредством культуры и искусства и сферы образования.

При этом особо выделяется такой важнейший аспект правового воспитания, как наглядный пример правовой культуры самих государственных органов и должностных лиц.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННЫХ ИСТОЧНИКОВ

- 1 Калинская В.И., Ратипов А.Р. Правосознание как элемент правовой культуры // Правовая культура и вопросы правового воспитания. – М., 1994. – С. 43.
- 2 Кейзеров Н.М. Политическая и правовая культура. – М., 2003. – С. 113.
- 3 Ахметов А.С. Роль правовой культуры в процессе реализации прав и свобод человека и гражданина.
- 3 Жигулин А.А. Территория науки. – 2012. – №3.
- 4 Огнева Е.А. Система защиты прав человека в современной России: правовая матрица // Известия ТулГУ. Экономические и юридические науки. Вып. 3. Часть II. – Тула: Изд-во ТулГУ, 2013. – С. 177-185.
- 5 Русинов Р.К. Правосознание и правовая культура // Теория государства и права: учеб. для вузов. – М., 1997, – С. 332.
- 6 Сальников В.П. Правовая культура: проблемы формирования гражданского общества и правового государства // Демократия и законность. – Самара, 1991.
- 7 Концепция правовой политики Республики Казахстан на период с 2010 до 2020 года // Казахстанская правда. – 2009, 27 августа.
- 8 Щевчук И.А. Общественный прогресс.– Киев: Наукова думка, 2007.– 353 с.
- 9 Sozialphilosophische, politische und rechtliche aspekte der modernisierung kasachstans. – Berlin: Verlag dr. Köster, 2012. 164 s
- 10 Ахиезер А.С. Социологический справочник. – Киев: Наук. думка, 1990. – С. 274.
- 11 Абылкалыкова Р.Н. Роль правовой культуры в процессе формирования гражданского общества // Вестник КазНУ. Сер. политологии, философии, культурологии. – 2011. – №1. – С. 22.
- 12 Мусалимов И.Т. Профессиональная правовая культура государственных служащих // Вестник КазНУ. Сер. юридическая. – 2008. – №4. – С. 39.
- 13 Тайторина Б.А., Байсалова Г.Т. Эволюция гражданского общества в истории политикоправовой мысли // Вестник КазНУ. Серия юридическая. – 2014. – №3(71). – С. 10.
- 14 Ахметов А.С. К вопросу о соотношении государства и гражданского общества // Вестник Омского университета. Серия «Право». – 2015. – №1(42). – С. 26.
- 15 О Концепции правовой политики Республики Казахстан на период с 2010 до 2020 гг.: Указ Президента Республики Казахстан от 24 августа 2009 г. №858.

16 Концепция развития гражданского общества в Республике Казахстан на 2006–2011 годы.

17 Загородский В.В. Правовая культура в контексте прав и свобод человека и гражданина [Электронный ресурс] // Загородский В.В.: [сайт]. [2009]. URL: http://www.juristlib.ru/book_5902.html

18 Ахметов А.С. К вопросу о соотношении государства и гражданского общества // Вестник Омского университета. Серия «Право». – 2015. – №1(42).

19 Концепция правовой политики Республики Казахстан на период с 2010 до 2020 года // Казахстанская правда. 2009, 27 августа.

20 Щевчук И.А. Общественный прогресс. – Киев: Наукова думка, 2007. – 353 с.

Д.М. Ергалиева¹, А.С. Ахметов¹

Жеке азаматтық қоғамның құқықтық мәдениеті

¹ Гуманитарлық факультеті,
Павлодар мемлекеттік педагогикалық университеті,
Павлодар қ., Павлодар облысы, Қазақстан Республикасы.

D.M. Yergaliyeva¹, A.S. Akhmetov¹

Legal culture of the individual civil

¹ Humanitarian faculty,
Pavlodar State Pedagogical University,
Pavlodar, Pavlodar region, Republic of Kazakhstan

Аңдатпа

Бұл мақала адамның құқықтық мәдениетінің проблемаларына, құқықтық мәдениетті жетілдіруге және ұсынылған жетілдіруді жүзеге асыру жолына ерекше назар аударылады. Көптеген ғалымдардың, саясаткерлердің және әділ заңгерлердің пікірінше, құқықтық мемлекеттің басты ерекшелігі, оны құрудың алғышарты – халықтың құқықтық мәдениетінің жоғары деңгейі, құқық қорғау органдарының қызметкерлерінің кәсіби мәдениеті және басқа да лауазымды тұлғалар.

Құқықтық мәдениет – заңды шындықпен байланысты рухани және материалдық құндылықтардан тұратын ортақ мәдениет.

Қоғамның құқықтық мәдениеті жалпы мәдениеттің бөлігі болып табылады, ол заң саласында адамзат жинақтаған құндылықтар жүйесі болып табылады және осы қоғамның құқықтық шынайылығымен байланысты: құқықтық сананың деңгейі, заңның тәртібі, заңнама және құқықтық тәжірибе. Қоғам мәдениеті – бұл адамдардың, топтардың және басқа да құқық субъектілерінің әлеуметтік-құқықтық қызметінің нәтижесі. Бұл қызмет түрі және жалпы адамның заңды мәдениеті үшін негіз болып табылады. Көпұлтты мемлекеттерде қоғамның құқықтық мәдениеті өте күрделі мемлекеттік және ұлттық құқықтық мәдениеттерді қамтиды.

Summary

This article is devoted to the problems of the legal culture of the individual, the emphasis on the need to improve the legal culture and the way to implement the proposed improvements. The opinion of many scholars, politicians and just law researchers is absolutely true that the main feature of a legal state, a prerequisite for its construction, is a high level of legal culture of the population, professional culture of law enforcement officers and other officials. Legal culture is a kind of common culture, consisting of spiritual and material values, related to the legal reality.

The legal culture of society is a part of the general culture, which is a system of values accumulated by mankind in the field of law and related to the legal reality of a given society: the level of legal consciousness, the regime of law and order, the state of legislation, and legal practice. The culture of society is the result of the social and legal activity of individuals, groups, and other subjects of law. It serves as the starting point, the basis for this kind of activity and in general for the legal culture of the individual. In multinational states, the legal culture of society is very complex, since includes the state and national legal cultures.

МРНТИ 14.07.06

Д.К. Оразбаева¹, З.К. Кульшарипова¹, Н.К. Махметова¹

¹ Педагогический факультет

Павлодарский государственный педагогический университет,

г. Павлодар, Павлодарская область, Республика Казахстан

e-mail: damiorr@mail.ru

РОЛЬ ОРГАНИЗАЦИИ СТУДЕНЧЕСКОГО САМОУПРАВЛЕНИЯ В УСЛОВИЯХ ВУЗА

Аннотация

В данной статье рассматривается усиление развития роли студенческого самоуправления как главного фактора профессиональной подготовки будущих специалистов. Модернизация всей образовательной системы Казахстана придает огромную значимость подготовке профессиональных кадров через воспитательные функции образовательных организаций. Актуальность темы обусловлена, с одной стороны, заинтересованностью государства в активизации студента в общественно-политической жизни страны, с другой стороны, развитием самостоятельности, инициативности, навыков эффективной коллективной деятельности у студентов. В статье проанализирована социализирующая функция студенческого самоуправления, которая сводится к формированию и воспитанию студентов, задача которого освоить знания и приобрести навыки, необходимые для превращения его в полноценного члена общества. Выявлена и обоснована необходимость

перехода к принципиально новому уровню образования, которая направлена на самостоятельную как учебную, так и социальную работу студентов. Показано, что через активную деятельность студенческого самоуправления развиваются более востребованные специалисты в выбранной им сфере деятельности.

Ключевые слова: студенческое самоуправление, молодежная политика, реализация студента, образовательные организации, будущий специалист, система, социализация, воспитание.

ВВЕДЕНИЕ

В условиях развития современного общества, при котором от его действий и моральных убеждений зависит будущее развитие страны, вопросы организации самоуправления среди студентов в высшем учебном заведении очень актуальны. По мнению большинства отечественных и зарубежных источников – любая личность не может формироваться вне социальной среды. Следовательно, актуальным становится рассмотрение учебной и воспитательной деятельности студента через студенческое самоуправление как особой формы социально-общественной деятельности студентов.

Министерство образования и науки Республики Казахстан, проводя модернизацию всей образовательной системы, особенно выделяет необходимость подъема качества подготовки профессиональных кадров, при котором развитие студенческого самоуправления рассматривается в качестве главного фактора профессиональной подготовки будущих специалистов. В соответствии с этим задачей первоочередной важности государства, общества и образовательной системы на данный момент является воспитание и поддержка в становлении ответственного, инициативного, мобильного, высоконравственного, способного быстро адаптироваться в постоянно изменяющихся социально-экономических условиях, готового взаимодействовать с разнообразными субъектами гражданина Республики Казахстан.

В Концепции государственной молодежной политики Республики Казахстан до 2020 года «Казахстан – 2020: путь в будущее» отмечается, что «традиционные ценности молодежи – образование и карьера должны быть пересмотрены с учетом четкой ориентированности системы образования на рынок труда, обеспечения соответствия системы образования и профессиональной подготовки экономическим, социальным и предпринимательским реалиям с учетом выявленных потребностей и технологических новшеств» [1].

Так как личностное социокультурное развитие студентов считают частью развития общества, с которым он взаимодействует в процессе обучения, то организацию процесса формирования компетентности подрастающего поколения сле-

дует проводить с проектирования новой педагогической системы, основой которой является включение студентов в разнообразные виды учебной и культурной деятельности высшего учебного заведения, способствующие развитию личности будущего работника.

Таким образом, участие молодежи в студенческом самоуправлении является инструментом осуществления задач по подготовке молодых специалистов с функциональным образованием, которое отвечает современным требованиям развития государства.

ОСНОВНАЯ ЧАСТЬ

Студенческое самоуправление играет большую роль в адаптации студентов к взрослой жизни. Оно охватывает все сферы его деятельности в период обучения в высшем учебном заведении. Значительный вклад в развитие такого явления, как самоуправление студентов, внес советский педагог А.С. Макаренко, который писал, что самоуправление создает в коллективе равносторонние отношения членов организации. [2, с. 21].

На практике сложились многообразные формы самоуправления, наличие конкретных форм которого, состав и взаимосвязь определились содержанием и уровнем развития у студентов организационных процессов. Одна из форм подобных организаций – это студенческий совет университета, координирующий все действия коллектива и соответствующие ему подразделения – профсоюзные организации, старосты, которые являются неотъемлемой частью не только внеучебной деятельности, но и образовательной системы в целом. С развитием различных видов клубной работы образуются определенные организации, в которые студенты привлекаются согласно их интересам.

На сегодняшний день современное общество требует перехода к принципиально новому уровню образования, в большей части которое нацелено на самостоятельную как учебную, так и социальную работу студентов. Осуществляется это лучше всего через образование студенческого самоуправления, которое является самым перспективным направлением, помогающим выявить у студента адекватные качества личности и возможность подготовить его как востребованного специалиста в выбранной им сфере деятельности.

Развитие студенческого самоуправления выгодно как для студента, вуза, так и для государства.

• Во-первых, формирование такой атмосферы в высшем учебном заведении помогает раскрыть индивидуальные способности и особенности студента, позво-

ляющие улучшить качество его подготовки как профессионала своего дела. Взаимодействие вуза с современными, креативными и прогрессивными идеями обучающегося позволяет образовать оптимальную модель его обучения и развития с учетом его пожеланий и предложений.

- Во-вторых, это возможность для учащихся иметь право предоставлять свои студенческие интересы на ученом совете университета [3]. Иными словами, осознание студентом того, что его слова могут повлиять на решение какой-либо проблемы, что его мнение принимают во внимание, является стимулом для его активного участия в учебно-воспитательном и социокультурном процессах.

- В-третьих, воспитание студента [3]. Система воспитательных работ направлена на воспитание духовно-нравственных ценностей в соответствии с Программой модернизации общественного сознания «Рухани жаңғыру» и культурой здорового образа жизни [5].

- В-четвертых, приобретение опыта организаторской деятельности [3]. Все дела и проекты студенческого самоуправления организуются на университетском уровне, на виду у администрации вуза, что говорит о серьезности приобретаемого опыта. Формирование опыта организаторской деятельности помогает студенту в дальнейшем пути.

- В-пятых, развитие творческого потенциала студента [3]. В период обучения студент получает возможность раскрыть себя с разных сторон: в учебной и общественной жизни. При активной деятельности у студента складываются личные качества: уверенность в себе, креативность, общительность, ответственность и организованность.

- В-шестых, навык работы в команде. Цель, поставленная лидером коллектива, не будет достигнута без развития всех его членов. Работа в команде подразумевает не только подчинение лидеру, а умение «конфликтовать, не разрушая себя и других». Поэтому важно научиться взаимодействовать в команде [4].

- В-седьмых, обмен опытом [3]. Участие студента в различных семинарах, форумах и тренингах, посвященных студенческому самоуправлению, дает возможность обмениваться опытом, и открываются новые возможности и связи.

- В-восьмых, обретение связей [3]. Работая в студенческом самоуправлении, студентом приобретаются деловые контакты, которые могут оказаться полезными при дальнейшем трудоустройстве.

После завершения обучения из вузов выходят неподготовленные и зачастую слабые специалисты, с признаками незрелой личности, у которых не хватает задатков полноценно адаптироваться в быстро изменяющихся условиях современной жизни. Поэтому в 2010 году Казахстан принимает окончательное решение о присоединении к Болонскому процессу по сближению и гармонизации систем образо-

вания с целью создания единого образовательного пространства. Особую роль в этом процессе отводят высшим учебным заведениям, поскольку именно там формируется интеллектуальная элита страны, способная оказывать решающее влияние на все сферы жизнедеятельности общества [7].

Присоединившись к Болонскому процессу, казахстанские вузы среди прочих обязательств взяли на себя ответственность развивать студенческое самоуправление [7]. Это означает, что студенты берут на себя ответственность в самоорганизации и решении своих насущных проблем, а вузы должны сосредоточиться на предоставлении качественных образовательных услуг и создании максимально комфортных условий для обучения и проживания студентов.

Однако, несмотря на многочисленность, студенчество по-прежнему представляет собой достаточно аморфную массу, которая в большинстве своем не может определиться с гражданской позицией, приоритетами, системой ценностей. Поэтому наиважнейшими задачами вузов на данный момент являются:

- предоставление и защита социальных и культурных интересов студенческой молодежи;
- пропаганда здорового образа жизни среди молодежи;
- формирование в сознании студентов казахстанского патриотизма, системы ценностей и идеалов;
- разъяснительная работа молодежи о проводимых в республике реформах;
- пропаганда в среде студенческой молодежи идеи народного единства граждан Казахстана;
- воспитание у молодежи активной позиции в развитии гражданского общества и правового государства.

Таким образом, на высших учебных заведениях лежит обязанность оформить действенную систему студенческой самоорганизации, где учебно-воспитательная система развивает студента, обеспечивает конкурентоспособность в процессе взаимодействия и сотрудничества преподавателей и студентов в их совместной учебной и внеучебной деятельности, а также при реализации самоуправления. Именно такой подход станет источником качественного человеческого капитала, основой формирования общества знаний.

ВЫВОДЫ

Реальности современной казахстанской жизни говорят, что при огромной роли науки и техники от человеческого фактора по-прежнему в решающей степени зависит развитие сфер деятельности государства. Отсюда выявляется необходи-

мость студенту, как гражданину государства, быть не только специалистом своего дела, но и патриотом, активным участником построения будущего своей страны, культурным и духовно богатым человеком.

Сегодня студенческое самоуправление – это одна из форм реализации государственной молодежной политики Республики Казахстан, проводимой в целях консолидации студенческого общественного движения. Каждая студенческая организация, при всем их разнообразии, создает естественную благоприятную среду, в которой молодые люди могут максимально полно реализовать свои организаторские способности и таланты. Это требует от всех участников процесса социального становления молодежи, разработки и последовательной реализации подходов, ориентированных на прямое вовлечение молодых людей в решение собственных проблем и общенациональных задач.

Актуальность развития таких организаций обусловлена следующими показателями:

- социально-экономическими изменениями и научно-техническими достижениями общества,
- малой активностью студентов в высокотехнологическом обществе,
- участием в решении проблем общеобразовательного учреждения и реализации студенческих инициатив.

Подытоживая вышесказанное, можно отметить, что студенческое самоуправление, сущность которого включает и само понятие, и его принципы деятельности, неразрывно с обучением и воспитательным процессом, базируясь на социальном партнерстве, социально-общественной и культурной практике, может стать эффективной и современной «площадкой» для формирования гражданской культуры и гражданского сознания.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННЫХ ИСТОЧНИКОВ

1 Концепция государственной молодежной политики Республики Казахстан до 2020 года «Казахстан 2020: путь в будущее». <http://adilet.zan.kz/rus/docs/P1300000191>

2 Караковский В.А. Грани воспитания. – Челябинск: Южно-Уральское изд-во, 1974. – 128 с.

3 <https://omgpu.ru/sem-prichin-vstupit-v-studencheskoe-samoupravlenie>

4 Шам А. – Умение работать в команде: что это значит на самом деле? <http://hr-portal.ru/article/umenie-rabotat-v-komande-chto-eto-znachit-na-samom-dele>

5 Государственная программа развития образования и науки Республики Казахстан на 2016–2019 годы <http://adilet.zan.kz/rus/docs/P1800000460>

6 Савченко И.В. Роль студенческого самоуправления в воспитании социально-активной личности специалистов сферы культуры и искусства.

7 Берикова А. Студенческое самоуправление является важной составляющей демократизации общества. – Алматы. <http://www.zakon.kz/4487579-studencheskoe-samoupravlenie.html>

8 Ширманова Д. Азбука Болонского процесса // Студенчество. Диалоги о воспитании. – 2006. – №5. – С. 25.

9 Шишарина Н.В. К вопросу об инновациях в воспитании: научный образ <https://cyberleninka.ru/article/n/k-voprosu-ob-innovatsiyah-v-vospitanii-nauchnyy-obraz>

10 Местное самоуправление: Энциклопедия. – Москва: Феникс, 2010. – 912 с.

11 Калинина З.Н. Педагогическая поддержка студенческого самоуправления // Студенчество. Диалоги о воспитании. – 2005. – №4. – С. 15.

12 Чернышев А.С., Степашов Н.С., Дымов Е.И. и др. Студенческое самоуправление: социально-психологические аспекты. – Воронеж, 1990. – С.6.

13 Андреев А.А. Педагогика высшей школы. Новый курс. – М., 2003. – С. 95.

14 Артюхов М.В., Миронова Т.Н. Теоретические и содержательные подходы к студенческому самоуправлению // <http://knigilib.net/book/307-vestnik-kemerovskogo-gosudarstvennogo-universiteta-2-2011/13>

15 Макеева Е.А., Кондрашова К.Э., Литвинова М.А. Студенческое самоуправление как особая форма общественной деятельности студентов // Молодой ученый. – 2016. – №10. – С. 1238-1241. – URL <https://moluch.ru/archive/114/29588/>

16 Еременко А.И. Роль студенческого самоуправления в жизни студентов // <https://nsportal.ru/ap/library/drugoe/2016/05/24/>

17 Жимбаева Ц.Ч. Студенческое самоуправление: его роль в становлении личности студента // Научно-методический электронный журнал «Концепт». – 2015. – Т. 13. – С. 126–130. – URL: <http://e-koncept.ru/2015/85026.htm>.

18 Берлинское коммюнике. Формирование европейского пространства высшего образования. Коммюнике конференции министров высшего образования. Берлин, 19 сентября 2003 года // <http://qualiti.edu.ru/>

19 Пальчикова Т.С. Студенческое самоуправление как фактор социализации и развития личности студентов в вузе <https://scienceforum.ru/2015/article/2015013793>

20 Сырцова Е.Л. Студенческое самоуправление как фактор развития автономности студентов – URL: www.rae.ru

Д.К. Оразбаева¹, З.К. Кульшарипова¹, Н.К. Махметова¹

Жоо жағдайында студенттік өзін-өзі басқаруын ұйымдастырудың рөлі

¹ Педагогикалық факультет,
Павлодар мемлекеттік педагогикалық университеті,
Павлодар қ., Павлодар облысы, Қазақстан Республикасы.

D.K. Orazbayeva¹, Z.K. Kulsharipova¹, N.K. Makhmetova¹

**The role of the organization of student self-government
in the higher educational institutions**

¹ Pedagogical faculty
Pavlodar State Pedagogical University
Pavlodar, Pavlodar region, Republic of Kazakhstan

Аңдатпа

Бұл мақалада болашақ мамандарды даярлаудағы басты фактор ретінде студенттік өзін-өзі басқару рөлінің артуы қарастырылады. Қазақстанның бүкіл білім беру жүйесін жаңғырту білім беру ұйымдарының тәрбие функциялары арқылы кәсіби кадрларды даярлауға үлкен мән береді. Тақырыптың өзектілігі, бір жағынан, студенттің елдің әлеуметтік-саяси өміріне белсене араласуына, екінші жағынан, студенттің тәуелсіздіктің дамуына, бастамасына, студенттік ұжымның тиімді дағдыларына мүдделі. Мақала студенттің өзін-өзі басқаратын қоғамдастыру функциясын талдайды, оның мақсаты студенттерді қалыптастыру мен тәрбиелеуге қысқартады, олардың міндеті білім алу және қоғамның толыққанды мүшесі болу үшін қажетті дағдыларды игеру. Студенттердің тәуелсіз және білім беру және әлеуметтік жұмысына бағытталған білімнің түбегейлі жаңа деңгейіне көшу қажеттілігі анықталды және дәлелденді. Студенттік өзін-өзі басқарудың белсенді жұмысы арқылы өздерінің таңдаған қызмет салаларында белсенді мамандар дамып келе жатқаны көрсетілген.

Тірек сөздер: студенттік өзін-өзі басқару, жастар саясаты, студенттің жүзеге асыруы, білім беру ұйымдары, болашақ маман, жүйе, әлеуметтендіру, тәрбие.

Summary

In this article, the strengthening of development of the role of student self-government as the main factor in the training of future professionals is considered. Modernization of all educational system of Kazakhstan gives the great importance to the training of professional staff through the educational functions of educational organizations. The relevance of the subject is caused on the one hand by the interest of the state in the activation of the student in social and political life of the country, on the other hand, the development of independence, initiative and skills of effective collective activity of students. In the article, the socializing function of the student self-government which is come down to the formation and education of students, whose task is to master knowledge and gain the skills that necessary for its transformation into a full member of society is analysed. The necessity of transition to a fundamentally new level of education directed to independent both educational and social work of students is revealed and proved. It is shown that through the active work of the student self-government the most required professionals in their chosen field of activity are being developed.

Keywords: student self-government, youth policy, realization of the student, educational organizations, future specialist, system, socialization, education.

МРНТИ 29.01.45

Т.А. Асқар¹, Л.А. Ельтинова¹

¹ Жаратылыстану факультеті,
Павлодар мемлекеттік педагогикалық университеті,
Павлодар қ., Павлодар облысы, Қазақстан Республикасы
e-mail: tolganai_03_94@mail.ru, Lau1983yel@mail.ru

ФИЗИКА САБАҒЫНДА ҮШТІЛДІ БІЛІМ БЕРУ АРҚЫЛЫ ҚҰЗЫРЕТТІ ТҰЛҒАНЫ ҚАЛЫПТАСТЫРУ

Аңдатпа

Бүгінгі технология және жаһандану заманында көптілді меңгеру жас ұрпақтың білім кеңістігінде еркін самғауына жол ашатын, әлемдік ғылым құпияларына үңіліп, өз қабілетін танытуына мүмкіндік беретін қажеттілік. Көптілді меңгеру деген ұғым – қазақ дүниетанымында бұрыннан бар түсінік. Қазақстан үшін үштілділік – елдік бәсекеге қабілеттілікке ұмтылудың бірінші баспалдағы. Өйткені бірнеше тілде еркін сөйлей де, жаза да білетін қазақстандықтар өз елінде де, шетелдерде де бәсекеге қабілетті тұлғаға айналады. Үштілді оқыту – заман талабы. Үштілділік – бәсекеге қабілетті елдер қатарына апарар басты баспалдақтардың бірі. Қарапайым көрсетулер оқушыны өз бетімен ізденуге, танымдық және шығармашылық икемділіктерін дамытуға бағыттайды. Сонымен қатар, алған білімі өмірге деген қажеттілігін қанағаттандыру мақсатында меңгерілуі қажет екендігі оқушы санасына сіңіріледі. Ең бастысы оқушының ағылшын тілін меңгерудегі сөздік қоры толығымен, сөйлеу дағдысы қалыптасады.

Тірек сөздер: Белсенді оқыту әдістері, құзыреттілік, үштілділік, қалыптастырушы бағалау, жаһандану, заманауи.

КІРІСПЕ

Тіл қай ұлтта, қай елде болмасын қастерлі де құдіретті. Ол әрбір адамға ана сүтімен дарып қалыптасқандықтан, «ана» деген ардақты атпен «ана тілі» деп атаймыз. Біздің ана тіліміз – қазақ тілі. Қазақ тілі – ғажап тіл, сан ғасырлық тарихы бар тіл. Ата-бабаларымыздан мирас болып келе жатқан баға жетпес асыл мұра.

«Өз тілің – бірлік үшін, өзге тіл – тірлік үшін» дегендей, көп тіл білетін адамның көп нәрсеге қол жеткізетіні, басқаларға қарағанда қалаған жерінде жұмыс істеуіне де мүмкіндігі мол екені, қай елге барса да алдынан жарық жағылып тұратыны белгілі. Бүгінгі технология және жаһандану заманында көптілді меңгеру

жас ұрпақтың білім кеңістігінде еркін самғауына жол ашатын, әлемдік ғылым құпияларына үңіліп, өз қабілетін танытуына мүмкіндік беретін қажеттілік.

Көптілді меңгеру деген ұғым – қазақ дүниетанымында бұрыннан бар түсінік. Кезінде халқымыздың «Жеті жұрттың тілін біл, жеті түрлі білім біл» деген аталы сөзі дәл бүгінгі дамыған дәуірімізге сәйкес айтылғандай.

Қазақстан өзінің тәуелсіздігін жариялағаннан кейін Ата Заңында мемлекеттік тіл – қазақ тілі деп, сонымен қатар орыс тілін ресми тіл ретінде бекітті. Оның негізгі мақсаты ретінде ұлтаралық тұтастықты сақтау, қоғамның тілдік ортасын дисфункцияға ұшыратпау болған еді. Сондықтан да орыс тілі достық пен беібітшіліктің, этноаралық қарым-қатынас тілі мәртебесіне ие болды. Қазірдің өзінде жаһандану үрдісі етек алған заманда халықаралық байланыс құралы және халықаралық экономика, халықаралық білім беру тілі – ағылшын тілін білмей әлеуметтік-экономикалық кеңістікке ену мүмкін емес. Жеке тұлға қаласа да, қаламаса да, қаламаса да, қабылдап, не қабылдамаса да жаһандану бас тартып кете алмайтын біздің әлеуметтік шындығымыз. Ол бұқаралық ақпарат құралдарының кең мағынада тарихи даму процесімен шартталған. Ең басты әлемдік коммуникациялық кеңістік – Интернетте барлық ақпараттың 80% ағылшын тілінде ұсынылады. Қазіргі қоғамда адамдардың тек ана тілін білуімен шектеліп қана қоймаған қостілділік (билингвизм), тіпті көптілділік (полилингвизм) феномені кеңінен таралуда. Бұл жаһандық үрдістен біздің еліміз де тыс қалған жоқ. Елбасының көрегенді саясатына орай Қазақстан Республикасының әлеуметтік-экономикалық дамуындағы басым бағыттардың бірі – қазақстандықтардың кемінде үш тілді меңгеруі.

НЕГІЗГІ БӨЛІМ

Елбасы 2006 жылдың қазанында өткен Қазақстан халқы ассамблеясының XII құрылтайында «Үш тұғырлы тіл» туралы идеяны жария етті. Ал 2007 Жолдауында «Тілдердің үштұғырлылығы» атты мәдени жобаны кезең-кезеңмен іске асыруды ұсынды.

Яғни, бұл бағдарламалардың басты идеясы Қазақстанды бүкіл әлем халықтарына үш тілді бірдей пайдаланатын жоғары білімді мемлекет ретінде таныту керек. Атап айтатын болсақ, олар: қазақ тілі – мемлекеттік тіл, орыс тілі – қарым-қатынас тілі және ағылшын тілі – дамыған мемлекеттермен терезе теңестіріп, солардың қатарына қосылу үшін қажет. Қарапайым тілмен айтқанда, қазақ тілді дамыту керек, орыс тілін қолданамыз және ағылшын тілін үйренеміз. Осы мақсатта бүгінгі күні қаншама бағдарламалар қабылданып, қаншасы жүзеге

асырылып үлгерді. Барлық мекемелердің қызметкерлерін үш тілге үйрету қолға алынып, қазіргі таңда ол талапқа айналып бара жатыр. Елдегі барлық білім ордаларында ағылшын тілі тереңдетіліп оқытыла бастаса, орыс тілі бірнеше жылдан бері ҰБТ сынағында тапсырылатын міндетті пәндердің қатарына енді. Колледждер мен жоғары оқу орындарында ағылшынша білімі бар мамандықтар даярлануда. Тіпті, мектептің бастауыш сынып оқушыларының сабақ кестесіне шетел тілін енгізсе, кей балабақшаларда көштен қалыспай, алты жасқа да толмаған бүлдіршіндердің тілін ағылшынша сөйлетуге күш салып жатқаны белгілі.

«Үштұғырлы тіл» идеясының үшінші құрамдас бөлігі – ағылшын тілін үйрену. Жасыратыны жоқ, бүгінгі таңда ағылшын тілін меңгеру дегеніміз – ғаламдық ақпараттар мен инновациялардың ағынына ілесу деген сөз. Қазақстандықтардың ағылшын және басқа да шет тілдерін оқып-үйренуге жәрдемдесу үшін колледждер мен жоғары оқу орындарында ағылшынша білімі бар мамандықтарды оқыту жүйесі мен процесіне қойылатын талаптар күшейтілуде. Сондықтан өз тәжірибемізде ағылшын тілін өз бетімізбен оқып, жеке өз білімімізді толықтырып отыруды алға мақат қылып, оны өз сабақтарында қолдана білуіміз қажет. Ол үшін кез келген сабақты үш тілде сәлемдесуден бастаған жөн. Сәлемдесудің формасы ретіндегі сөз: «Good-morning!» («Good-afternoon!», «Good-evening»). Бұлай мұғалім мен оқушының арасында сәлемдесуге болады.

Физика сабағында ғылыми терминдер мен шамаларды ағылшын тілінде қолдану өте қолайлы, әрі сабақ қызықты өтеді, үш тілде білімдерін кенейтеді.

Мысалы, сабақтың ұйымдастыру бөлімінде оқушыларды «түстер терапиясы» әдісі арқылы топқа бөлу. Мұнда интер белсенді тақтада берілген түстердің біреуін әр топ өз кезегінде таңдап, сол бойынша сұрақтарға жауап беріп, топтар өз аттарын анықтайды және үш тілде айтады:

Қызыл – красный – red

Көк – синий – blue

Сары – желтый – yellow

Заряд – электрическое явление – repulsion

Ток – ток – electricity

Күш – сила – power.

Оқушылар өздері ағылшын тілінен білімдерін пайдаланып немесе сөздіктерден жауабын тауып айтады. Сабақтың әр кезеңінде әр түрлі әдіс-тәсілдерді қолдану ыңғайлы. Мысалы, «Заттың агрегаттық күйлерінің өзгеруі» тарауын өткен кезде сабақты бекіту кезеңінде тақырыптың тірек ұғымдарын және орыс ағылшын тіліндегі аудармасын анықтайды. Мұнда қазақша нұсқасы ғана беріліп, тапсырманы оқушылар өз беттерінше топпен орындайды:

- Орыс тілінде.
- Ағылшын тілінде.
- (физикалық шама, белгісі, өлшем бірлігі, формуласы).

Өз іс-тәжірибемізде оқушылардың интеллектуалдық қабілетіне түрткі болатын ойын технологиясын қолдана отырып сабақты үш тілде жүргізудің тиімділігі зор. Өнімді нәтиже беріп жүрген іскерлік ойындары: «Полиглот», «Кім тапқыр?», «Үздік тілші», «Кел, сайысайық!», «Тілдер сөйлейді» сынды тағы басқа ойындарды өткізудің үштілді меңгертудегі маңызы айрықша. Оқушыларды ойната отырып, үш тілде жүргізілген сөзжұмбақтар, анаграммалар олардың коммуникативтік құзыреттіліктері мен функционалдық сауаттылықтарын арттыруға негіз болды. Сондай-ақ, ақпараттық технологияны: электрондық оқулықтар, презентациялар, тест т.б түрлері оқушылардың қызығушылығын оятып, уақыттарын үнемдеуге, қосымша деректерді тиімді қолдануға түрткі болды. Шығармашылық жұмыстарға жетелейтін тапсырмаларды да оқушылар қызыға орындап, еркін аударма жұмыстарын жасауға дағдыланды. Мысалы, «Қатты денелердің балқуы және қатаюы, балқу температурасы, меншікті балқу жылуы» тақырыбына әртүрлі қарапайымнан күрделіге арналған тапсырмалар келтірілген:

Task 1. Complete the sentences

- 1) _____ is the transition of a substance from a liquid state to a crystalline one (solid).
- 2) _____ is the transition from a solid to a liquid state.
- 3) _____ is the temperature of the substance in the melting.
- 4) _____ is the amount of heat which is necessary to convert 1 kg of solid matter to a liquid state.

Task 2. Match the words

<i>Балқу</i>	<i>Плавление</i>	<i>Melting</i>
<i>Қатаю</i>	<i>Отвердевание</i>	<i>Hardening</i>
<i>Кристалдану</i>	<i>Кристаллизация</i>	<i>Crystallization</i>
<i>Газ</i>	<i>Газ</i>	<i>State</i>
<i>Сұйық</i>	<i>Жидкость</i>	<i>Solid</i>
<i>Қатты</i>	<i>Твердый</i>	<i>Liquid</i>
<i>Күй</i>	<i>Состояние</i>	<i>Gaz</i>

Task 3. True/False questions

- 1) is the transition from a solid to a liquid state → Melting T/F;
- 2) is the transition of a substance from a liquid state to a crystalline one (solid) → Melting T/F;
- 3) is the amount of heat which is necessary to convert 1 kg of solid matter to a liquid state → Specific heat of melting T/F.

Task 4.

The temperature outside is below 0C. What do you see outside, rain or snow? Why?

Қазақстан Республикасының жалпы білім беретін мектептерінде үш тілді білім беру моделін енгізудің өзектілігі мынада:

– бүгінгі қазақстандық қоғамда көптілді, көп мәдениетті тұлғаға деген сұраныстың артуы;

– ұлттық мектеп бітірушілерді жалпы қазақстандық және әлемдік білім және ақпарат кеңістігіне кіріктірудегі мәселелерді шешу қажеттілігі;

– болашақ ұрпақты қазақстандық патриотизмге, ұлтаралық қатынас мәдениетіне тәрбиелеудің өзекті мәселеге айналуы;

– аз ұлт өкілдерінің этникалық ерекшеліктерін сақтаумен бірге олардың жалпы қазақстандық экономикалық, әлеуметтік-мәдени үрдістерге толыққанды қосылуына жағдай жасау;

– мектеп бітірушілерінің коммуникативтік және ақпараттық құзырлықтарының жеткілікті деңгейіне қол жеткізу.

ҚОРЫТЫНДЫ

Сонымен, көпұлтты Қазақстан жағдайында «Тілдердің үштұғырлығы» мәдени жобасы – қоғамдық өзара келісімді нығайтатын маңызды фактор. Тілдердің үштұғырлығы идеясы Қазақстанның бәсекеге қабілеттілігін құруға және дамытуға бағытталған ұлттық идеологияның бөлігі болып табылады.

Қазақстан үшін үштұғырлы тіл – елдік бәсекеге қабілеттілікке ұмтылудың бірінші баспалдағы. Өйткені бірнеше тілде еркін сөйлей де, жаза да білетін қазақстандықтар өз елінде де, шетелдерде де бәсекеге қабілетті тұлғаға айналады.

Үштілді оқыту – заман талабы. Үштілділік – бәсекеге қабілетті елдер қатарына апарар басты баспалдақтардың бірі. Елбасымыздың «Жаңа әлемдегі жаңа Қазақстан» атты Халқына Жолдауында: «Тілдердің үштұғырлығы мәдени жобасын кезеңдеп жүзеге асыруды қолға алуды ұсынамын. Қазақстан бүкіл әлемге халқы үш тілді пайдаланатын мәдениетті ел ретінде танылуға тиіс. Бұлар – қазақ тілі – мемлекеттік тіл, орыс тілі – ұлтаралық қатынас тілі және ағылшын тілі – жаһандық экономикаға ойдағыдай кіру тілі» деген салиқалы үндеуінде айтқандай, әлемдік кеңістікке енуде ағылшын тілінің маңызы зор.

Осы орайда құрылған «Тілдерді қолдану мен дамытудың 2011–2020 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасының» басты мақсаты:

– Қазақ тілінің мәртебесін көтеру;

- мемлекеттік мекемелерде іс-қағаздарды қазақ тілінде жүргізу;
- ағылшын тілін меңгерту;
- орыс тілін жетік білу;
- әр ұлттың тілдерін дамыту, оларды сақтап қалуға мүмкіндік жасау;
- тілдер гармониясының бірлігіне жол ашу.

Мектепте қазақ тілін оқыту барысында орыс тілі, ағылшын тілі пәндерін бірлікте алу мұғалімнің шеберлігіне байланысты жүргізіліп жүр. Бұл жерде өтіліп отырған бағдарламаға сай үш пәнді бірлікте ала отырып, пәнаралық байланысты жүзеге асыруға болады. Алайда дәстүрлі оқытуда тек аударма жасатумен ғана шектеліп отырсақ, қазіргі оқыту технологиясында түрлі шығармашылық бағыттағы тапсырмалар бере отырып, оқушы-субъектінің ізденісіне, яғни, жеке тұлғаның әрекетін дамытуды мақсат етудеміз.

ПАЙДАЛАНҒАН ДЕРЕКТЕР ТІЗІМІ

- 1 Закирова Н.А., Аширов Р.Р., (2018). Физика 8 сынып оқулығы. – Астана: Арман-ПВ. – 304 б.
- 2 www.translate.google.com.
- 3 Bazarov Y., Mirzakhmedov A., Tussyubzhanov A., Nurbayev A., Ospankulova E., Kozhabekov D., (2017). Terminology: Mathematics, Physics, Biology, Chemistry. – Алматы: Астана кітап. – 223 р.
- 4 Karabatyrov A., Baieshov A., Duiseyev Y., Shokobalinov N., Tashev N. Physics. (2017). Textbook. Grade 8: – Almaty: Астана кітап. – 160 р.
- 5 Surmen M. (2016). Physics & Astronomy 8. – Almaty: Астана кітап. – 279 р.
- 6 <https://www.helpteaching.com/free-printable-worksheets.htm>
- 7 Давидов В.В. О понятии развивающего обучения. – Томск, 1995. – 144 б.
- 8 Елькин И.И. Необычные учебные материалы по физике: Книга 1. – М.: Школа-Пресс, 2001. – 80 с.
- 9 Блум Б.С., Давид М. с соавторами (1956 г.) Иерархия педагогических целей: Пособие 1: Когнитивная сфера, Нью-Йорк:
- 10 Құдайбергенова К.С. Құзырлылықтың педагогикалық категория ретінде дамуының теориялық-әдіснамалық негіздері: монография. – Алматы, 2012.
- 11 Bryan Milner, «Core Physics» Canbridge оқулығы page 48-49.
- 12 Мұғалімдерге арналған нұсқаулық, үшінші басылым. «Назарбаев Зияткерлік мектептері» ДББҰ, 2012.
- 13 «Қазақ тілін білу – әншейін бір ұран емес», Н.Ә. Назарбаевтың Қазақстан халқы ассамблеясының XVII сессиясында сөйлеген сөзі 2011 жыл, №5.

14 «Қазақстан – 2050» стратегиясы – қалыптасқан мемлекеттің жаңа саяси бағыты. Қазақстан Республикасының Президенті Н.Ә. Назарбаевтың Қазақстан халқына жолдауы 2013 жыл, №1.

15 Шолпанбай С. Білім беру жүйесінде жаңа технологияларды пайдалану заман талабы. Мектептегі шет тілі, 2010. №3.

16 Байтилеуова Г. «Ақпараттық технологиялардың тиімділігі». Қазақстан мектебі. 2008 ж. №6.

17 Бабич И.М. Дидактические материалы на английском языке. – 2015. – №3(63).

18 Анализ и планирование урока иностранного языка в общеобразовательной школе. <http://bibliofond.ru/view.aspx?id=464865>

19 Мартынова М.В. Интегрированное обучение. Педагогические технологии. типы и формы интегрированных уроков. Методические рекомендации. <http://ido.tsu.ru/ss/?unit=199>

20 Менчинская Н.А. Проблемы учения и умственное развитие школьника. – М., 1989. – 218 б.

Т.А. Асқар¹, Л.А. Ельтинова¹

**Формирование компетентного человека
через трехязычное образование по физике**

¹ Факультет естествознания
Павлодарский государственный педагогический университет,
г. Павлодар, Павлодарская область, Республика Казахстан.

T.A. Askar¹, L.A. Eltynova¹

**Formation of a competent person through
a trilingual education in physics**

¹ Faculty of Natural Sciences,
Pavlodar State Pedagogical University,
Pavlodar, Pavlodar region, Republic of Kazakhstan.

Аннотация

Современные технологии и многоязычие в эпоху глобализации требуют, чтобы молодое поколение свободно занимало свое образовательное пространство, позволяя им исследовать секреты мировой науки и демонстрировать свои способности. Концепция многоязычия является давней концепцией в казахском мире. Трехязычный язык для Казахстана является первым шагом к конкурентоспособности страны. В конце концов, казахи, которые говорят и говорят на нескольких языках, станут конкурентоспособными людьми как в своей стране, так и за рубежом. Высшее образование – это требование времени. Триатлон является одним из ключевых этапов, ведущих в список конкурентоспособных стран. Простые иллюстрации нацелены на самостоятельные когнитивные иссле-

дования, развитие познавательных и творческих способностей. Кроме того, следует понимать, что полученные знания необходимо освоить, чтобы удовлетворить потребность в жизни.

Ключевые слова: активные методы обучения, компетентность, трилингвизм, формирующая оценка, глобализация, современность.

Summary

Modern technologies and multilingualism in the era of globalization require that the younger generation freely occupy their educational space, allowing them to explore the secrets of world science and demonstrate their abilities. The concept of multilingualism is a long-standing concept in the Kazakh world. Trilingual language for Kazakhstan is the first step to the country's competitiveness. In the end, Kazakhs who speak and speak several languages will become competitive people both in their own country and abroad. Higher education is a requirement of time. Triathlon is one of the key stages leading to the list of competitive countries. The main thing is that the learner's vocabulary in English will be supplemented and speech skills will be formed.

Keywords: active teaching methods, competence, trilingualism, formative assessment, globalization, modernity.

МРНТИ 28.23.27

С.М. Байтанатегі¹, Д.И. Қабенов¹

¹ Факультет естествознания,
Павлодарский государственный педагогический университет
г. Павлодар, Павлодарская область, Республика Казахстан
e-mail: sam.muratovna@gmail.com

ВНЕДРЕНИЕ ОБРАЗОВАТЕЛЬНОЙ ПРОГРАММЫ «РОБОТОТЕХНИКА» В УЧЕБНЫЙ ПРОЦЕСС СРЕДНЕГО ОБЩЕГО ОБРАЗОВАНИЯ И ПЕРСПЕКТИВЫ ЕЕ РАЗВИТИЯ

Аннотация

В данной статье рассматриваются нынешнее состояние и основные перспективы развития образовательной робототехники в Казахстане, опираясь на поставленные Правительством РК задачи в Государственной программе «Цифровой Казахстан» на 2018–2022 годы. Акцентируется внимание на необходимость цифровизации страны через повышение цифровой грамотности в среднем образовании. В статье дано определение образовательной робототехники как новому междисциплинарному направлению обучения

школьников, интегрирующему знания о физике, мехатронике, технологии, математике, кибернетике и ИКТ, позволяющему вовлечь в процесс инновационного научно-технического творчества учащихся разного возраста. Использование элементов робототехники позволяет вовлечь учащихся в исследовательскую, самостоятельную научную деятельность. В работе показана роль робототехники для развития творческих способностей учащихся.

Ключевые слова: образовательная робототехника, робототехника, Государственная программа, цифровизация, цифровая грамотность.

ВВЕДЕНИЕ

Государственной программой «Цифровой Казахстан» на 2018–2022 годы определено «Создание цифровой индустрии будущего» – обеспечение долгосрочной устойчивости, запуск цифровой трансформации страны за счет повышения уровня развития человеческого капитала, построения институтов инновационного развития и, в целом, прогрессивного развития цифровой экосистемы.

Усилия по цифровизации приводят к созданию нового общества, где активно развивается человеческий капитал – знания и навыки будущего воспитываются с самых юных лет, повышаются эффективность и скорость работы бизнеса за счет автоматизации и других новых технологий, а диалог граждан со своими государствами становится простым и открытым. Цифровая революция происходит у нас на глазах.

На текущий момент Министерство образования и науки Республики Казахстан уже внедряет ряд инициатив:

1) в 3–4 классах внедрен предмет «Информационно-коммуникационные технологии», формирующий общие базовые знания работы с современными информационными технологиями для их эффективного использования в учебе и повседневной жизни;

2) функционируют 372 кружка по робототехнике, обучающие общим основам программирования в рамках робототехники.

Для достижения заданных целей программы будет полностью обновлена система образования в соответствии с лучшими мировыми практиками [1].

ОСНОВНАЯ ЧАСТЬ

Новое образование будет отвечать потребностям цифровой экономики с акцентом, прежде всего, на навыки в анализе информации и развитие креативности мышления, нежели на заучивании фактов и формул.

С целью повышения цифровой грамотности в среднем образовании развития у молодого поколения творческих способностей и критического мышления поэтапно введен предмет «Основы программирования», начиная со 2-го класса. Также актуализированы программы (5–11-го классов), в первую очередь, в части пересмотра языков программирования с учетом включения STEM-элементов (робототехника, виртуальная реальность, 3D-принтинг и другие).

В целях развития и поддержки талантливой молодежи проводятся регулярные хакатоны, олимпиады и конкурсы, а также различные кружки по робототехнике и программированию [1].

Технологии и роботы набирают обороты, в школах вводятся факультативы и дополнительные занятия, открываются различные кружки в этом направлении. Это та ниша, от которой будет зависеть развитие государства в целом, которая вскоре заполнит всю нашу жизнь.

На данный момент в Казахстане с июня 2015 года Казахстанская Федерация образовательной и спортивной робототехники «КазРоботикс» занимается созданием условий для обеспечения доступности образовательной робототехники всем слоям населения РК, в федерацию входят 10 филиалов по стране и есть представители во всех регионах. Федерация находит схожие центры по робототехнике, договаривается о сотрудничестве, организывает конкурсы для детей, обменивается опытом [2].

Международный IT Университет – центр развития робототехники в Казахстане. В 2012 году студенты МУИТ успешно презентовали развитие робототехники в нашей стране на международном уровне в Гонконге. С того времени ежегодно команда МУИТ принимает участие в чемпионате по робототехнике Abu Roboson наряду с другими командами из самых инновационных стран мира. У Международного университета информационных технологий есть опыт проведения чемпионата по робототехнике среди школьников [3].

На сегодняшний день робототехника активно входит в жизнь школьников, интерес детей к данному виду дополнительного образования усиливается.

Робототехнику должны вводить с младших классов, чтобы для детей это было обыденной вещью, чтобы каждый мог разобраться с любой техникой, изучая эту сферу с ранних лет. Поэтому такие занятия должны вводиться с ранних лет в школе. Ведь это не просто развлечение для детей, это подготовка будущих it-разработчиков, талантливых инженеров, ученых. Наши дети уже сейчас создают умные дома, умных роботов, моделируют свои проекты, придумывают свои идеи использования техники и энергии. То есть в стране есть хороший потенциал, дети и педагоги заинтересованы.

Робототехника – это прикладная наука, занимающаяся разработкой автоматизированных технических систем. Она опирается на такие дисциплины, как электроника, механика, программирование. Робототехника является одним из важнейших направлений научно-технического прогресса, в котором проблемы механики и новых технологий соприкасаются с проблемами искусственного интеллекта [4].

Образовательная робототехника – это инструмент, закладывающий прочные основы системного мышления, интеграция информатики, математики, физики, черчения, технологии, естественных наук с развитием инженерного творчества [5].

Внедрение технологий образовательной робототехники в учебный процесс способствует формированию личностных, регулятивных, коммуникативных и познавательных универсальных учебных действий, являющихся важной составляющей в образовании.

Робототехника – относительно новое направление, которое активно внедряется образовательными учреждениями Казахстана. Этот комбинированный предмет, который сегодня преподаётся в сотнях республиканских школ и вузов, включает в себя целый ряд прикладных дисциплин. Математика и физика, информатика и черчение – эти и другие науки непременно нужно освоить будущему роботостроителю. Но самым важным для казахстанских ребят, увлечённо постигающих пока ещё необычную специальность, стала открывшаяся с прошлого года возможность применять полученные знания на практике.

По инициативе Министерства образования и науки некоторые образовательные учреждения страны были оснащены новейшими наборами LEGO Education, на основе которых можно претворять в жизнь самые смелые задумки: моделировать и программировать самых настоящих роботов, обладающих многочисленными функциями и способностями. Теперь при помощи приобретённых на спонсорские средства 400 класс-комплектов попрактиковаться в робототехнике могут порядка 20 тысяч казахстанских мальчишек и девчонок. Это только первые шаги по развитию этого интересного и перспективного направления.

Перспективы для страны от интеграции робототехники в систему образования для взрослых вполне очевидны. А дети, начавшие изучать новый предмет, думают не столько о перспективах, сколько о появившейся у них возможности совмещать учебный процесс с увлекательной игрой. Приятно постигать основы нового предмета при помощи учебных пособий, так напоминающих детские конструкторы. Мальчишки и девчонки настолько увлечены процессом, что не хотят расставаться со своими роботами. Надо сказать, если бы не характерные «кирпичики», то эти роботы могли бы выглядеть вполне «промышленно». Не говоря уже о функциях, которым их «обучают» юные инженеры. Собранные механизмы оснащают-

ся настоящими датчиками, программируются – в общем, имеют большинство характеристик, присущих настоящим роботам, которые эксплуатируются на производстве.

Новая программа позволяет учащимся не только получать новые знания, но и воплощать в жизнь свои задумки. И что самое приятное, преподаватели не ограничивают полёт фантазии учеников – интересно, что далеко не все они хотели бы в будущем заниматься именно роботостроением. Кто-то желает стать врачом, кто-то – учёным, а кто-то – космонавтом. Но освоение робототехники немыслимо без знаний компьютерных технологий, математики, физики. Дети учатся принимать решения, правильно воспринимать неудачи и промахи, сосредотачиваться на конкретных задачах. А это пригодится в любой профессии. С другой стороны, к тому времени, когда ребята повзрослеют, едва ли останутся сферы деятельности человека, в которых не будут задействованы роботы [6].

ВЫВОДЫ

Образовательная робототехника представляет собой новую, актуальную педагогическую технологию. Робототехника находится на стыке перспективных областей знания: механика, электроника, автоматика, конструирование, программирование, схемотехника и технический дизайн.

Образовательная робототехника совмещает два вектора действия: образовательный вектор и технологический вектор.

Вместе с тем, принимая во внимание новые требования к молодому поколению, назревает необходимость в пересмотре содержания среднего образования через развитие креативного мышления и технических навыков.

Эти перемены радикальны и происходят за считанные годы и даже месяцы, а не десятилетия, как раньше. Но это только начало, и миру еще предстоит пережить основную массу перемен. Темп изменений нарастает, но еще не поздно быть частью этих изменений.

Казахстан является догоняющей страной и в рейтинге e-intensity международной консалтинговой компании The Boston Consulting Group – с точки зрения текущего уровня цифровизации. Для преодоления догоняющего статуса в Программе требуется наличие революционных, прорывных мероприятий по всем направлениям цифровизации, стоящим на повестке стран мира.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННЫХ ИСТОЧНИКОВ

- 1 Об утверждении Государственной программы «Цифровой Казахстан», Постановление Правительства Республики Казахстан от 12 декабря 2017 года №827.
- 2 [Электронный ресурс]. – kazrobotics.org
- 3 Международный Университет Информационных Технологий [Электронный ресурс]. – <http://www.iitu.kz/>
- 4 Робототехника [Электронный ресурс]. – Wikipedia
- 5 Образовательная робототехника. – [Электронный ресурс]. – http://wiki.tgl.net.ru/index.php/Образовательная_робототехника
- 6 Жантасова Ж.З. Проблемы и перспективы исследований в области образовательной робототехники в Казахстане / Ж.З. Жантасова, А.К. Садакбаева.

С.М. Байтанатеги¹, Д.И. Кабенов¹

«Робототехника» білім беру бағдарламасын жалпы орта білім берудің оқу процесіне енгізу және оны дамыту перспективалары

¹ Жаратылыстану факультеті,
Павлодар мемлекеттік педагогикалық университеті,
Павлодар қ., Павлодар облысы, Қазақстан Республикасы.

S.M. Baitanategi¹, D.I. Kabenov¹

The introduction of educational robotics program in the educational process of secondary education and prospects of its development

¹ Faculty of Natural Sciences,
Pavlodar State Pedagogical University,
Pavlodar, Pavlodar region, Republic of Kazakhstan

Андатпа

Бұл мақалада 2018–2022 жылдарға арналған «Цифрлық Қазақстан» мемлекеттік бағдарламасындағы ҚР Үкіметі қойған міндеттерге сүйене отырып, Қазақстандағы білім беру робототехникасының қазіргі жағдайы мен негізгі даму перспективалары қарастырылады. Орта білім беруде сандық сауаттылықты арттыру арқылы елді цифрландыру қажеттілігіне назар аударылады. Мақалада әр жастағы оқушыларды инновациялық ғылыми-техникалық шығармашылыққа тартуға мүмкіндік беретін физика, мехатроника, технология, математика, кибернетика және АКТ туралы білімді интеграциялайтын оқушыларды оқытудың жаңа пәнаралық бағыты ретінде білім беру робототехникасына анықтама берілген. Робототехника элементтерін пайдалану оқушыларды зерттеу, өзіндік ғылыми қызметке тартуға мүмкіндік береді. Жұмыста оқушылардың шығармашылық қабілеттерін дамыту үшін робототехниканың рөлі көрсетілген.

Тірек сөздер: білім беру робототехникасы, робототехника, Мемлекеттік бағдарлама, цифрландыру, сандық сауаттылық.

Summary

This article discusses the current state and main prospects for the development of educational robotics in Kazakhstan, based on the tasks set by the Government of Kazakhstan In the state program «Digital Kazakhstan» for 2018–2022. Attention is focused on the need for digitalization of the country through increasing digital literacy in secondary education. The article defines educational robotics as a new interdisciplinary direction of teaching students, integrating knowledge of physics, mechatronics, technology, mathematics, Cybernetics and ICT, allowing to involve students of different ages in the process of innovative scientific and technical creativity. The use of elements of robotics allows students to engage in research, independent research activities. The paper shows the role of robotics for the development of creative abilities of students.

Keywords: educational robotics, robotics, Government program, digitalization, digital literacy.

МРНТИ 14.35.07

А.К. Садвакасова¹, Т.В. Пак¹

*¹ Педагогический факультет,
Павлодарский государственный педагогический университет
г. Павлодар, Павлодарская область, Республика Казахстан
e-mail: Ongerbayeva@mail.ru, paktanv@mail.ru*

ФАКТОРЫ ПСИХОЛОГИЧЕСКОГО ЗДОРОВЬЯ В ФОРМИРОВАНИИ АДДИКЦИЙ

Аннотация

В статье представлены факторы психологического здоровья в аспекте формирования аддикций. Дано понятие аддиктивного поведения человека, выявлены социально-психологические аспекты и факторы формирования зависимости у молодежи. Изучены особенности распространенности и негативные последствия игровой аддикции. Общая характеристика игровой зависимости как формы аддиктивного поведения. Выявлены психологические причины возникновения и развития аддикций у молодежи. Приведены промежуточные данные по психологическим факторам формирования различных видов аддикций. Выявлены особенности потребностно-мотивационной сферы и эмоционально-личностные особенности молодежи, склонной к аддиктивному поведению. Раскрыты особенности потребностно-мотивационной сферы, а также эмоционально-личностные особенности молодежи, склонной к аддикциям. Разработаны основные направления соци-

альной реабилитации угрозузависимых индивидов. Предложены социально-психологические аспекты предотвращения зависимости в подростковом и юношеском возрасте.

Ключевые слова: психологическое здоровье, факторы риска, формирование аддикций, эмоционально-личностные особенности.

ВВЕДЕНИЕ

В последние десятилетия все больше повышается угроза здоровью населения страны, ее социальным институтам, психологическому благополучию, и эта угроза обусловлена распространением психоактивных веществ (ПАВ) особенно среди школьников, подростков и молодежи. Этот процесс связан с масштабами нелегального оборота психоактивных и других одурманивающих средств, протективным действием целого ряда социальных, экономических и особенно психологических факторов.

Психологические факторы риска возникновения аддикции – это совокупность мотивов, побуждающих употребление алкоголя и других ПАВ. К этим факторам относятся трудности приспособления к окружающей среде, конфликт с окружением, неудовлетворенность, переутомление, робость, осознание своей неполноценности. Иными словами – фрустрация, состояние психического дискомфорта [1].

Проблема ранней профилактики алкоголизма, наркомании среди детей и молодежи актуальна для большинства стран. Возможно, привести метафору, что алкоголь совершил триумфальное шествие по планете, ибо для него не существует границ. Остро стоит сегодня вопрос о профилактике пьянства и алкоголизма в нашей стране. Широкая реклама и продажа алкогольных напитков, социальная, экономическая и психологическая напряженность, неорганизованность досуга и отдыха способствуют росту зависимостей среди детей и молодежи [2].

Цель исследования – изучение психологических факторов формирования игровой аддикции среди молодежи.

Методы исследования: теоретический анализ научной, специальной, учебной литературы; изучение нормативно-правовых актов; тестирование; сравнительный анализ; метод обобщения и системный подход.

ОСНОВНАЯ ЧАСТЬ

Деформация института семьи, как социальный фактор, привела в последние годы к росту аддикций среди детей и молодежи [2].

Представители восходящего поколения обладают сегодня такими личност-

ными особенностями, которые способствуют формированию аддиктивного поведения. Это эмоциональная неустойчивость, импульсивность, низкая неадекватная самооценка, негативное отношение к себе и другим людям, преобладание психологического дискомфорта, инертность, нежелание что-либо менять в своей жизни, инфантильная зависимость от других. В качестве компенсаторного способа восстановления психологического комфорта молодежь часто выбирает неадекватные способы, стремясь к искусственному изменению психического, психологического состояния [3].

Характерной особенностью аддиктивного поведения служит присутствие связи между двумя ее аспектами – физиологическим и психосоциальным. Данное обозначает, что аддиктивное поведение необходимо анализировать как комплекс социально-психологических проблем [4].

Обзор и анализ отечественной и зарубежной литературы показал, что аддикция преследует две важные цели:

– самоактивация (преодоление исходной истощаемости, неуверенности, боязливости);

– саморелаксация (снижение психоэмоционального напряжения) [5].

Нужда в самоактивации и саморелаксации, бесспорно, актуальна для детей и молодежи в силу дефицита поведенческих, личностных ресурсов, неспособности к саморегуляции психоэмоционального состояния.

Продолжительное психоэмоциональное напряжение в результате неспособности мобилизовать личностные ресурсы приводит к падению настроения и активности, увеличению психической истощаемости. Не имея возможности изменить свое состояние и приспособиться к стрессогенным обстоятельствам, дети и молодежь ищут способы искусственной адаптации к трудностям. На самом деле, почти все аддикты имеют серьезные личностные и социальные проблемы, однако не все люди с психологическими проблемами становятся зависимыми [6].

Нами выявлено, что личность может обладать психологическим иммунитетом против аддикций, если она способна осознавать и формулировать свои чувства, в том числе и негативные. Воспринимать жизнь такой, какая она есть, быть искренней с собой и уметь поддерживать конструктивные отношения с другими. А также уметь заботиться о себе, владеть навыками постановки собственной цели и ее достижения. Такая личность способна к творчеству и увлечена делом, умеет получать удовольствие от различных аспектов жизни [7].

В процессе исследования мы изучаем и идентифицируем психологические факторы формирования аддикций у детей и молодежи. Проведение исследования планируется на базе реабилитационного центра психического здоровья г. Павлодара.

Исследуемая группа будет состоять из детей и молодежи в возрасте от 15 до 22 лет, склонных к формированию аддикций. Также нами запланирована работа с родителями, участвующими в исследовании испытуемых. Среди родителей будет проводиться анкетирование с целью определения следующих характеристик аддиктивного поведения: частое выпрашивание денег; самоизоляция, уход от участия в семейной жизни; понижение настроения, негативизм, критическое отношение к обычным вещам и событиям; гневливость, агрессивность, вспыльчивость; нарастающая лживость; бессонница, повышенная утомляемость, сменяющаяся необъяснимой энергией; наличие неизвестных таблеток или вещества, их сокрытие; изменения зрачков глаз; пропажа из дома ценных вещей, денег и т.п.

Нами изучены и отобраны следующие диагностические инструменты: тест-опросник «Диагностика склонности к отклоняющемуся поведению» А.Н. Орел для исследования тяги к аддиктивному поведению; методики «Мотивация к успеху» и «Мотивация к избеганию неудач» Т. Элерса для оценки потребностно-мотивационной сферы; тест юмористических фраз (ТЮФ); методика Леонгарда-Шмишека, многофакторный личностный опросник Кэттелла для изучения эмоционально личностных особенностей; методика «Мотивация употребления наркотических веществ» С.К. Корнеева для определения мотивации употребления ПАВ.

Изучив литературные источники и проведя их анализ, мы пришли к следующим предварительным выводам. Для детей и молодежи, склонных к аддиктивному поведению, характерна деформация мотивационно-потребностной сферы чаще всего в форме избегания неудач. Их личностные особенности – это тревожность, зависимость, пассивность, склонность к соперничеству, отсутствие настойчивости в достижении целей. Необходимо отметить, что у аддиктов отсутствует готовность принимать помощь и помогать другим при решении трудных задач. Они больше ориентированы на материальные прагматические ценности, и у них преобладают доминирующие мотивации в таких сферах жизни, как деньги, вредные привычки, агрессия-самозащита [3].

У детей и молодежи, склонных к аддикциям, преобладающими мотивациями употребления ПАВ являются: атактическая мотивация (нейтрализация переживаний); субмиссивная мотивация, отражающая неспособность человека отказаться от предлагаемого окружающими употребления ПАВ; мотивация гиперактивации поведения (стимулирующий эффект). Для целевой группы свойственна выраженность акцентуаций характера по эмотивному, экзольтированному, циклотимному и застревающему типам [1].

Таким образом, для детей и молодежи, предрасположенных к аддиктивному поведению, присущи такие эмоционально-личностные особенности, как неустойчивость эмоционально-волевой сферы, низкая социальная нормативность, низкая

познавательная активность, недоверчивость, ориентированность на себя, склонность к напряженности, возбудимости, раздражительности и нетерпеливости.

Сравнительный анализ дает возможность утверждать, что такие особенности личности, как стремление к доминированию, независимости, риску, содействуют проявлению мотивации гиперактивации поведения у молодежи, склонной к аддикциям. А такие особенности личности, как зависимость, несамостоятельность, чувствительность, неустойчивая самооценка, содействуют проявлению атактической и субмиссивной мотиваций употребления ПАВ [3]. Следовательно, можно предположить, что мотивация употребления ПАВ и аддиктивного поведения опосредована эмоционально-личностными особенностями.

Одним из реальных решений проблемы профилактики аддиктивного поведения среди детей и молодежи, которое основывается на сохранении и укреплении психического здоровья, а также психологического комфорта учащихся, является внедрение профилактической программы «Школьная психология в процессе формирования психического здоровья детей и подростков». Данная программа может быть рекомендована для применения в общеобразовательных школах Казахстана, что может способствовать повышению успеваемости, улучшению дисциплины, формированию навыков здорового образа жизни. А это, безусловно, повлияет на профилактическое сохранение и укрепление психологического здоровья каждого ученика [6].

Следующим аспектом эффективности профилактических программ и важнейшей составляющей успеха является активное сотрудничество и привлечение родителей, возможно, всей семьи в целом, для реализации превентивных мероприятий, направленных на сохранение здоровья обучающихся, воспитание у них ответственного поведения за собственное здоровье и жизненный сценарий [7].

ВЫВОДЫ

Таким образом, на данном этапе исследования выявлено, что изучаемая тема является актуальной проблемой сегодняшнего дня и имеет особую значимость как для детей и молодежи, так и для их семей, социального окружения и государства в целом. В настоящее время имеет место негативный феномен вовлечения детей и молодежи в различные виды аддикций. Распространение данного социального явления приобрело угрожающие масштабы и черты социального неблагополучия [5].

Поставив исследовательские задачи и изучив специальную литературу, мы

приходим к следующему предварительному выводу, что в данной ситуации прослеживаются тенденции:

- роста числа вовлеченных в аддиктивное поведение среди детей и молодежи;
- стирания гендерных различий среди аддиктов;
- роста негативных как социальных, так и психологических последствий аддиктивного поведения;
- роста социально-правовых проблем, как последствий правонарушений, связанных с аддиктивным поведением [6].

По нашему мнению, реальным и эффективным решением данной проблемы является вовлечение в профилактическую работу педагогов, психологов, социальных педагогов общеобразовательных школ системы образования. Наибольшей возможностью при проведении профилактики обладают специалисты, имеющие ежедневный контакт с детьми и подростками, которые могут определить нюансы состояния и поведения обучающихся [7].

В перспективе полученные результаты исследования могут быть рекомендованы для использования в разработке и реализации как профилактических, социально-психологических, так и реабилитационных программ, используемых в работе с детьми и молодежью, склонных к формированию аддикций.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННЫХ ИСТОЧНИКОВ

- 1 Змановская Е.В. Девиантология (психология отклоняющегося поведения) / Е.В. Змановская. – М.: Академа, 2003. – 287 с. 2.
- 2 Кузнецова Л.Э., Репина Г.В. Роль совладающего поведения и стрессоустойчивости личности в формировании склонности к химической зависимости у молодежи / Л.Э. Кузнецова, Г.В. Репина // Молодой ученый. – №24 (128) – Чита: Издательство молодой ученый, 2016. – С. 287–290.
- 3 Еникеева Д.Д. Как предупредить алкоголизм и наркоманию у подростков. – М., 2014. – 117 с.
- 4 <https://depzdrav.gov.kz>
- 5 Кодекс Республики Казахстан от 18 сентября 2009 года №193–IV «О здоровье народа и системе здравоохранения» с изменениями и дополнениями по состоянию на 14.07.2018 г.
- 6 Углов Ф. Разрушение генофонда нации // Экономика Казахстана. – 2018. – №7. – 58 с.

- 7 Шепелева О.С. Профилактика подросткового алкоголизма // Аль-Пари. – 2018. – №3. – 54 с.
- 8 Акопов А.Ю. Лечение игровой зависимости. Психотерапевтический метод контрадиктивной стимуляции. – СПб., 2004.
- 9 Бубеев Ю.А., Романов А.И., Козлов В.В. Игровая зависимость: механизмы, диагностика и реабилитация. – М.: Слово, 2008.
- 10 Гоголева А.В. Аддиктивное поведение и его профилактика. – М.: Московский психолого-социальный институт; Воронеж: МОДЭК, 2002.
- 11 Менделевич В.Д. Руководство по аддиктологии. – СПб.: Речь, 2007.
- 12 Айвазова А.Е. Психологические аспекты зависимости. – СПб.: Речь, 2003.
- 13 Васина Г. Игромания, или не проиграйте своего спасения // Ст. Радонеж: Православное Общество, 2004.
- 14 Гоголева А.В. Аддиктивное поведение и его профилактика. – М.: Изд-во Моск. псих.-соц. ин-та; Воронеж: МОДЭК. – 2002. – С. 240.
- 15 Даулинг С. Психология и лечение зависимого поведения. – М.: Класс, 2000.
- 16 Зайцев В.В., Шайдулина А.Ф. Как избавиться от пристрастия к азартным играм. – СПб.: Нева, 2003. – С. 28.
- 17 Короленко Ц.П. Аддиктивное поведение. Общая характеристика и закономерности развития // Обозрение психиатрии и медицинской психологии. – 2016. – №1. – С. 8-15.
- 18 Леонова Л.Г., Бочкарева Н.Л. Вопросы профилактики аддиктивного поведения в подростковом возрасте: Учебно-методическое пособие. – Новосибирск, 1998.
- 19 Петровский В.А. Психология неадаптивной активности. – Москва, 2005.
- 20 Попов Ю.В., Вид В.Д. Современная клиническая психиатрия. – СПб.: Речь, 2002. – 400 с.
- 21 Сельченко К.В. Психология зависимости: хрестоматия. – Минск: Харвест, 2005. – С. 223-240.
- 22 Старшенбаум Г.В. Аддиктология: психология и психотерапия зависимостей. – Москва: Когито Центр, 2005.

А.Қ. Сәдуақасова¹, Т.В. Пак¹
**Химиялық тәуелділікті қалыптастырудың
психологиялық факторлары**

¹ Педагогика факультеті
Павлодар мемлекеттік педагогикалық университеті
г. Павлодар, Павлодар облысы, Қазақстан Республикасы

A.K. Sadvakasova¹, T.V. Paek¹

Psychological factors of formation of chemical dependency

¹ Faculty of Pedagogy
Pavlodar State Pedagogical University
Pavlodar, Pavlodar region, Republic of Kazakhstan

Андатпа

Мақалада аддикцияларды қалыптастыру аспектісінде психологиялық Денсаулық факторлары берілген. Адамның аддиктивті мінез-құлқының түсінігі берілген, жастардың тәуелділігін қалыптастырудың әлеуметтік-психологиялық аспектілері мен факторлары анықталды. Ойын аддикциясының жағымсыз салдары мен таралуының ерекшеліктері зерттелді. Ойындық тәуелділіктің жалпы сипаттамасы аддиктивті мінез-құлықтың түрі ретінде жастарда аддикциялардың пайда болуы мен дамуының психологиялық себептері анықталды. Аддикциялардың әртүрлі түрлерін қалыптастырудың психологиялық факторлары бойынша аралық деректер келтірілген. Аддиктивтік мінез-құлыққа бейім жастардың эмоционалдық-тұлғалық ерекшеліктері мен қажеттілік-мотивациялық саланың ерекшеліктері анықталды. Қажетті-мотивациялық саланың ерекшеліктері, сондай-ақ аддикцияларға бейім жастардың эмоционалдық-тұлғалық ерекшеліктері ашылды. Ойынға тәуелді индивидтерді әлеуметтік оңалтудың негізгі бағыттары әзірленді. Жасөспірімдер мен жасөспірімдер арасындағы тәуелділіктің алдын алудың әлеуметтік – психологиялық аспектілері ұсынылды.

Тірек сөздер: психологиялық денсаулық, қауіп-қатер факторлары, тәуелділіктің қалыптасуы, эмоционалды-тұлғалық ерекшеліктер.

Summary

The article presents the factors of psychological health in the aspect of addiction formation. The concept of addictive behavior of a person is given, social and psychological aspects and factors of formation of dependence at youth are revealed. The features of prevalence and negative consequences of game addiction are studied. General characteristics of the game dependence as a form of addictive behavior psychological causes of the emergence and development of addictions in young people are Revealed. Intermediate data on psychological factors of formation of different types of addictions are given. The features of the need-motivational sphere and emotional-personal features of youth prone to addictive behavior are revealed. The features of the need-motivational sphere, as well as the emotional and personal characteristics of young people prone to addictions are revealed. The main directions of social rehabilitation of game-dependent individuals are developed. The socio – psychological aspects of prevention of addiction in adolescence and adolescence are proposed.

Keywords: psychological health, risk factors, the formation of addictions, emotional and personal characteristics

МРНТИ 06.81.12

Н.А. Алпысбай¹, А.М. Ахметшарипова¹

¹ Гуманитарлық факультет,
Павлодар мемлекеттік педагогикалық университеті,
Павлодар қ., Павлодар облысы, Қазақстан Республикасы.
e-mail: nurbolat.alpisba@mail.ru

ҚАЗАҚСТАНДА БЕЛСЕНДІ БИЗНЕС-ЖОСПАРДЫ ҚҰРАСТЫРУ ЖӘНЕ ШАҒЫН БИЗНЕСТІ БАСТАУ ӨЗЕКТІ СҰРАҚТАРЫ

Аңдатпа

Ғылыми мақалада Қазақстандағы еркін және белсенді бизнес-жоспардың жинағы талқыланды. Шағын бизнес құру үшін бизнес-жоспардың қаржылық көрсеткіштерін есептеудің негізгі әдістеріне баса назар аударып, кәсіпкерлікке арналған бизнес-жоспардың ұйымдастырылуы мен проблемаларын шешудің маңызды проблемалары постиндустриалды экономикада жеке бизнес құрудың негізгі қиындықтары мен сипаттамаларын ұсынады. Жеке кәсіпкерлік субъектісін құру үдерісінде кездесетін негізгі кедергілерді жеңу жолдары ұсынылды. Мақаланың негізгі қызыметтердің ішінде корпоративтік құрылымдардың және оларды жетілдіру бағыттары жайлы отандық және шетелдік ғалымдар еңбектері және нақты фактілерге негізделген бизнес-жоспардың мақсаты – өзін-өзі алдауға жол бермеу болып табылады.

Тірек сөздер: Бизнес-жоспарды жасау, белсенді бизнес, бизнесті бастау сұрақтары, жеке кәсіпкерлік, ұлттық экономика, бәсекеге қабілетті экономика, акционерлік қоғам, жарғылық капитал.

КІРІСПЕ

Зерттеу тақырыбының өзектілігі. Соңғы кездері біздің елде жеке ұйымдар мен кәсіпорындардың бизнес-жоспарларын құруға деген қызығушылығы артып келеді. Бірақ басылымдарда Бұл сұрақ бойынша кәсіпорынның жоспарлау жүйесіндегі бизнес-жоспардың орны, оның басқа жоспарлармен байланысы туралы анық түсініктемелер жоқтың қасы. Шағын кәсіпорындары үшін тек бір ғана бизнес-жоспар құрылатын болса, ірі кәсіпорындар үшін бизнес-жоспар өндірістік-шаруашылық және сауда қызметі бойынша жоспарлардың бірі болып құрылады [1].

Жалпы кәсіпорынның бизнес-жоспары – адамның, яғни кәсіпкердің барлық салаларын егжей-тегжейлі және оның іске асырылуын ақиқатқа айналдыратын

жолдарын анықтайтын бағдарлама. Адамның кәсіпкерлігін дамытуға және қоршаған жағдайдың өзгеруіне сәйкес оған табысқа бағдарлайтын өзгертулер енгізе алады. Ең бастысы, кәсіпорынның бизнес-жоспары өмірге бейімді және пайдалы болуын және мұны істей алатын адам екенін бейнелейді. Нақты фактілерге негізделген бизнес-жоспардың мақсаты – өзін-өзі алдауға жол бермеу болып табылады [2].

Теориялық және методология негіздері. Қазақстан Республикасы Президенті Н.Ә. Назарбаевтың биылғы жылғы «Болашақтың іргесін бірге қалайық» Жолдауында елімізді жан-жақты жаңартудың жаңа кезеңіндегі басты басымдықтарының маңызды бағыттары ретінде қолымызда бар мүмкіндіктерді айқындау және пайдалану, сондай-ақ жаңа бәсекелестік артықшылықтар қалыптастыру арқылы Қазақстанды жаһандық экономикаға ойдағыдай кіріктіруге негізделген мемлекеттік саясат, экономиканың бәсекеге қабілеттілігін қамтамасыз ететін толымды стратегия әзірлеу және оны іске асыру, осы тұрғыда орта және шағын кәсіпкерліктің жаңа инновациялық сипатын құруды айқындады [3]. Қазақстанның халықаралық резерві бүгінде 60 миллиард долларға жуық қаржыны құрайды. Ырыс-ынтымаққа жолығады, дәулет-бірлікпен толығады. Тәуелсіздік жылдарында ел экономикасына 120 миллиард доллардан астам шетелдік инвестиция тартылды. Сонымен қатар біз әлемнің 126 еліне 200-ден астам өнім түрін шығарамыз. Бүгінде ұлттық дәулетіміздің үштен бір бөлігі шағын және орта бизнестен құралады. Ауыл шаруашылығы саласы да дамып келеді. Жалпы ішкі өнім өсімі 2010 жылы 7 пайыз, өнеркәсіп өндірісі – 10 пайыз, өңдеу өнеркәсібі 19 пайыз мөлшерді құрады. Орташа айлық жалақы 2007 жылғы 53 мыңнан 2010 жылы 80 мың теңгеге дейін артты [4].

Тәжірибелік құндылығы. Бүгінгі таңда кәсіпкерліктің объектісі – кәсіпорындар болып табылады. Мұндай кәсіпорындар ішіндегі өнім өндірумен айналысатын кәсіпорындардың орны өте маңызды және бірегей мәнді иеленді. Ал осы өнім өндірумен айналысатын кәсіпорындардың қызметін ұйымдастыруға қажет қаржыландыру көздерін іздестіру, өндірісті ұйымдастыру, қызмет барысын басқаруды және басқа да маңызды қызмет түрлерін көрсетуді талап етеді [5].

Зерттеудің мақсаты мен міндеті – Қазақстанның бизнес-жоспарды жасаудың тәсілдерін талдау арқылы төмендегі міндеттерді белгілейді:

– Кәсіпкерліктің корпоративтік құрылымын экономикалық категория ретінде зерделеу;

– Бизнесінің дамуының әлемдік тәжірибесіне талдау жасау;

– Бизнесінің дамуды жетілдіру үшін жаңа үрдістерді сараптау;

– ҚР ұлттық экономикасында кәсіпорындардың басымдылықтарын анықтау болып табылады [6].

Тақырыптың зерттелу деңгейі. Корпоративтік құрылымдардың және оларды жетілдіру бағыттары жайлы отандық және шетелдік ғалымдар еңбектерінде соңғы кездері көптеп жарияланып жатыр, себебі бұл біздің экономикамызда жүргізіліп жатырған жаңа өндірістік іс-шара болып табылады. Осы мәселелерді жетілдіру, акционерлік кәсіпорындардың бәсекеге қабілеттігін арттыру мен олардың қазіргі кезеңдегі маңыздылығы жайында келесі Қазақстандық ғалымдардың еңбектерінде жарияланған: Я.Ә. Әубәкіров, А.К. Кошанов, О.С. Сабден, М.Б. Кенжегузин, Е.Б. Жатқанбаев, Р.Е. Елемесов, С.Т. Көпешова және т.б.

Зерттеу пәні – Қазақстан экономикасын инновациялық дамыту үдерісіндегі кәсіпорнының және бизнес-жоспардың ерекшеліктері.

Зерттеу объектісі – Ұлттық экономикадағы кәсіпорындар қызметінің тиімділігі мен жетілдіру жолдары, ғылыми әлеуеті, кәсіпорындар мен қоғамдар, өнеркәсіп салалары.

НЕГІЗГІ БӨЛІМ

Кез келген бизнес идеядан туындайды. Адамдар белгілі бір тауарды сатып алғысы келеді не қызмет көрсетілуін қалайды. Соны байқайтын адамдар бизнесті бастайды. Бизнестегі жаңа мүмкіндік жайлы идея қалыптасқаннан кейін оны тұжырымдамаға дейін жетілдіру керек. Бизнес тұжырымдамасы деген негігі операциялардың қысқа әрі нұсқа сипаттамасы [7]. Онда келесі жақтар қарастырылады:

- **қандай** өнімді сатасыз не қызмет көрсетесіз;
- оларды **кімге** сатасыз;
- өнім мен қызметті **қалай** сатасыз;
- клиенттердің **қандай** қажеттіліктерін қанағаттандырасыз;

• Қандай

Бизнес қандай өнімді сатады не қызмет көрсетеді? Сіздің бизнесіңіздің тұжырымдамасы сіз жақсы жасай алатын іске негізделуі керек. Мүмкін, сіздің бизнестің қандай да бір саласында тәжірибеңіз бар болар не сіз оқуды меңгеріп, белгілі бір дағдыға ие болған шығарсыз. Немен айналысу керектігіне екпін қоюға сіздің бизнесіңіздің тұжырымдамасы көмек береді.

• Кім

Өнімді не көрсететін қызметті кім сатып алады? Жеке тұлғалар не басқа кәсіпорындар сіздің клиентіңіз бола алады. Олар кішкене жерді, аумақты не тіпті бүкіл елді қамтуы мүмкін. Белгілі бір клиенттер тобына әлде бәріне сатасыз ба? Өнімді нақты кімге сататыныңыз жөнінде хабардар болу өте маңызды.

• Қалай

Өнімді не көрсететін қызметті қалай сатасыз? Егер дүкен ашуды жоспарлап отырсаңыз, түсінікті, бірақ өндіруші мен қызмет көрсетуші әр түрлі әдіспен сата алады, мысалы, өндіруші клиенттеріне не бөлшек сауда кәсіпорындарына тікелей сата алады.

• Қандай

Өнім не көрсететін қызмет клиенттердің қандай қажеттілігін қанағаттандырады? Бизнес тұжырымдамасы әрқашан да клиенттер мен олардың қажеттіліктері жөнінде қамқорлықты айқындау керек. Тұжырымдаманы жасау барысында потенциалды клиенттердің күтуін анықтау керек және болашақ нарық конъюктурасына зер сала жүру керек [8].

Қазақстан Республикасының Президенті – Елбасы Н.Ә. Назарбаевтың Қазақстан халқына Жолдауында: «...Нарықтық экономика – күштілердің бәсекесі. Жеңілгендер нарықтан кетуге немесе қайтадан бастауға мүмкіндік алулары керек. Бізде мұндай жоқ. Тиімсіз компаниялар мемлекеттен түрлі түрдегі субсидиялар мен жеңілдіктер алу үшін кезекке тұрады. Бірде-бір дамыған елде компаниялардың банкроттығы саланың ыдырауына немесе жұмысшыларын босата отырып, кәсіпорынның тоқтауына алып келмейді. Тиімсіз менеджерлердің орнына өзімен бірге инвестициялар әкелетін жаңа меншік иелері келеді. Біз бәсекеге қабілетсіз компанияларды мемлекет есебінен «сүйремеуге» тиіспіз...» деп көрсеткендей менің дипломдық жұмысымның өзектілігі еліміздің агрокәсібін дамыту мақсатында мал шаруашылығын, соның ішінде жылқы малына назар бөліп, жеке бизнес ашу жолдарын қарастырдым [9].

Әрине, қазақ елінің кең байтақ жерінде түрлі бизнес ашуға болады, дегенмен өзін қазақ санайтын азамат үшін жылқы малының орны ерекше. Қай заманда да бабаларымыз жылқы өсіріп, оны көлік ретінде пайдаланып, етін, сүтін азық қылса, терісінен түрлі киім тігіп, заманның қиын қыстау кезеңдерін жеңіп шыққан. Қазіргі нарықтық экономиканың талабы бойынша бәсекелестікті жеңіп, табысты бизнес ашып, еліміздің экономикасын дамытуда жылқы малы бәйгеден озып шығады деген ойдамын [10].

«Кәсіпорындағы бизнес жоспары» ұғымына анықтама беруден әңгімені бастаудың мәні бар. Ұлыбритания заңнамасы бойынша «өз еңбегінің мазмұны мен тәртібін дербес анықтайтын адам» кәсіпкер деп есептеледі. Белгілі бір себептерден бүгінгі таңда кейбіреулер кәсіпкерлер болады, басқалары оларға жұмысқа жеке еңбек шартын жасасу кезінде дербес саудаласып, оның талаптарын егжей-тегжейлі талдай отырып жалданады. Бірақ олардың бәріне өз қызметінде басшылыққа ала алатындай білім керек [11].

Жалпы кәсіпорынның бизнес-жоспары – адамның, яғни кәсіпкердің барлық салаларын егжей-тегжейлі және оның іске асырылуын ақиқатқа айналдыратын жолдарын анықтайтын бағдарлама. Адамның кәсіпкерлігін дамытуға және қоршаған жағдайдың өзгеруіне сәйкес оған табысқа бағдарлайтын өзгертулер енгізе алады. Ең бастысы, кәсіпорынның бизнес-жоспары өмірге бейімді және пайдалы болуын және мұны істей алатын адам екенін бейнелейді. Нақты фактілерге негізделген бизнес-жоспардың мақсатыөзін-өзі алдауға жол бермеу болып табылады [12].

Адамның ойындағы, яғни кәсіпкерлердің атқаратын қызметтерде жаңа стратегияның пайда болған «экономикалық қатынастардың» мәнін, мазмұнын, міндеттерін анықтайтын категориялардың бірі – кәсіпорынның бизнес жоспары. Өндіргіш күштердің ғылыми – техникалық прогресс әсерімен жедел дамуы кәсіпорынның бизнес жоспары тереңдеуінің негізгі кепілі болып табылады [13].

Бұл талап отандық өнеркәсіпке, біздің еліміздегі шетел компанияларына бірдей қатысты болуы шарт. Мұның өзі міндеттерін орындаудағы жауапкершілікті арттыру, бизнес субъектілерінің бастамашылдығы мен еркіндігіне жол ашу, әр аймақта әлеуметтік-әріптестік корпорация жасауға назар аудару деген сөз. Осы бағытта даму институттарының ықпалы арта түспек.

Өнеркәсіптік өндірістің тиімділігін арттырудың негізгі шарттарының бірі, оның қоғамдық ұйымдастыруының жетілдіру формалары – шоғырландыру, мамандандыру, кооперациялау және орналастыру болып табылады [14].

Қазақстанда өндірістің шоғырлануы аса жоғары болып табылады. Республиканың ірі кәсіпорындарының қатарында жүзге жуық салыстырмалы ірі корпоративтік бірлестіктер құрылды. Олар бір-біріне көлемдері, кәсіпорын құрамы, меншік құрылымы, ұйымдық формасы және басқару жағдайы бойынша ерекшеленеді [15].

ҚОРЫТЫНДЫ

Қазіргі әлемдік шаруашылық жағдайындағы ұлттық экономикалық жүйелердің бәсекеге қабілеттілігі қатал бәсеке жағдайында прогрессивті дамуды қажет ететін ерекшелігінде. Ұлттық экономиканы сақтап қалудың жалғыз критерийі болып сыртқы рыноктық бәсекеге түсе алатын экономиканың нақты секторындағы кәсіпорындар мен салалар қамтамасыз ететін тиімділік болып табылады [16]. Бәсекеге қабілетті экономикалық жүйе – тек қана әлемдік рынокта тұрақты сұранысқа ие болатын өнімді өндіруге бағытталған жүйе [17]. Мемлекет экономикасының тиімділік деңгейі бүгінгі күні оның қолда бар ресурстардың ішкі

бәсекелестік күресте рационалды пайдалана отырып, отандық өнімге сұранысты кеңейтуге, экономиканы жүйелі ұйымдастыруға байланысты болып отыр [18].

Міне, осындай мәселелерді шешудің бірден – бір жолы ретінде парламент акционерлік қоғамдардың жарғылық капиталының минималды мөлшерін ұлғайту арқылы акционерлік қоғамдар қызметінің олардың инвесторлар үшін тартымдылығын көтеруді ұсынды [19]. Біздің ойымызша, бизнесті басқаруды ұйымдастыру құрылымын әлі де болса жетілдіре түсінуіміз керек. Мысалы, талдау және болжам жасау бөліміне қарайтын маркетинг бөлімшесін коммерция бөліміне біріктіріп, керісінше коммерция бөліміне қарасты қоймалар бөлімшелерін қызмет көрсету бөліміне ауыстыру қажет, сонымен қатар осы жерде талдау және болжам жасау бөлімінің орнына тек қана қызмет көрсету бөлімі деп қалдыру қажет [20].

ПАЙДАЛАНҒАН ДЕРЕКТЕР ТІЗІМІ

1 «Бизнестің жол картасы 2020» бағдарламасын бекіту туралы Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2010 жылғы 13 сәуірдегі № 301 Қаулысы.

2 Әліпбеков Н. Ералы, Дәулетова Р. Молдабекова Г. Бизнесті ұйымдастыру: оқулық. – Астана: Фолиант, 2008. – 328 б.

3 Сәбден О. Бизнес-жоспарлардың дайындалуы. Экономика: Таңдамалы еңбектер: Избранные труды в 10-ти томах. – Алматы, 2009. – 8 т. – 340 б.

4 Richard A. Brealey, Stewart C. Myers, Alan J. Marcus. Fundamentals of Corporate Finance, third edition. Printed in the United States of America. By The McGraw-Hill Companies, Inc. 2001. – 639 с.

5 Наварро Питер. Что знают лучшие специалисты МВА: известные бизнес-школы без купюр. – М.: Фаир-пресс, 2006. – 360 с.

6 Ионова А.Ф., Селезнева Н.Н. Финансовый анализ: учебник. – М.: ТК Велби, Издательство Проспект, 2006.

7 Ковалев В.В. Финансовый анализ. Управление капиталом. Выбор инвестиций. Анализ отчетности. – М.: Финансы и статистика, 2003.

8 Ковалев В.В. Финансовый анализ: методы и процедуры. – М.: Финансы и статистика, 2005.

9 Щетинин И. Человеческий капитал и неоднозначность его трактовки // Международная экономика и международные отношения. – 2001. – №12. – С.44.

10 Фигурнова Н.П. Экономический рост и его устойчивость // Ресурсный потенциал экономического роста. – М., 2002. – С.11.

11 Хершберг Э. Глобальная реструктуризация, знания и обучение // Вопросы экономики. – 2004. – №8. – С. 23.

12 Философский энциклопедический словарь. – М.: ИНФРА-М, 1997. – 576 с. – С. 474.

13 Рыночная экономика Казахстана: проблемы становления и развития / Под редакцией М.Б. Кенжегузина. Том 2. – Алматы, 2001. – 388 с. – С. 33, 34.

14 Васильев Ю.С., Глухов В.В., Федоров М.П. Экономика и организация управления вузом: Учебник / Под ред. В.В. Глухова. – СПб.: Лань, 2001. – 544 с. – С. 25.

15 Друкер П. Роль управления в новом мире / В кн. «Современные тенденции в управлении в капиталистических странах». – М.: Прогресс, 1972.

16 Алпысбай Н.А. Приоритетные направления в повышении экономической эффективности технического и профессионального образования // Вестник Инновационного Евразийского университета. – Павлодар. – 2010. – №1 (37). – С. 49-55.

17 Алпысбай Н.А. Экономическая эффективность технического и профессионального образования // Журнал Известия высших учебных заведений. «Социология. Экономика. Политика». ТГНУ. Тюмень (Россия). 2012. – С. 73-77.

18 Васильев Ю.С., Глухов В.В., Федоров М.П. Экономика и организация управления вузом: Учебник / Под ред. В.В. Глухова. – СПб.: Лань, 2001. – 544 с. – С. 25.

19 Друкер П. Роль управления в новом мире / В кн. «Современные тенденции в управлении в капиталистических странах». – М.: Прогресс, 1972.

20 Рыночная экономика Казахстана: проблемы становления и развития / Под ред. М.Б. Кенжегузина. – Том 2. – Алматы. – 2001. – 388 с. – С. 33, 34.

Н.А. Алпысбай¹, А.М. Ахметшарипова¹

**Актуальные вопросы составления самостоятельного
бизнес-плана и создание бизнеса в Казахстане**

¹Гуманитарный факультет,
Павлодарский государственный педагогический университет,
г. Павлодар, Павлодарская область, Республика Казахстан.

N.A. Alpysbay¹, A.M. Akhmetsharipova¹

**Topical issues of drawing up an independent
business plan and creating a business in Kazakhstan**

¹Humanitarian faculty,
Pavlodar State Pedagogical University,
Pavlodar, Pavlodar region, Republic of Kazakhstan

Аннотация

В данной статье рассматривается составление свободного и самостоятельного бизнес-плана в Казахстане. Выделяются проблемы и пути решения организации бизнес-плана на предприятии, сделан акцент на основные методы подсчета финансовых показателей бизнес-плана, в целях создания малого бизнеса, представлены основные трудности и характерные особенности создания частного бизнеса в условиях постиндустриальной экономики. Были предложены методы для преодоления основных препятствий, встречающихся в процессе создания субъекта частного предпринимательства. Важнейшей задачей статьи является изучение предпринимательства в различных источниках и авторами современной экономики.

Ключевые слова: составление бизнес-плана, свободный бизнес, проблемы открытия бизнеса, частное предпринимательство, национальная экономика, конкурентоспособная экономика, акционерное общество, уставный капитал.

Summary

This article discusses the compilation of a free and independent business plan in Kazakhstan. Highlighted problems and solutions to the organization of a business plan for the enterprise, focusing on the basic methods of calculating the financial performance of a business plan, in order to create a small business, presents the main difficulties and characteristics of creating a private business in a post-industrial economy. Methods have been proposed for overcoming the main obstacles encountered in the process of creating a subject of private enterprise.

Key words: drawing up a business plan, free business, problems of starting a business, private entrepreneurship, national economy, competitive economy, joint-stock company, authorized capital.

МРНТИ 14.39.05

З.Е. Жумабаева¹, А. Асылбек¹

*¹Педагогика факультеті,
Павлодар мемлекеттік педагогикалық университеті
Павлодар қ., Павлодар облысы Қазақстан Республикасы
e-mail: zezh@mail.ru, asyl.aiganym@mail.ru*

БАЛА ТӘРБИЕСІНДЕГІ АТА-АНА РӨЛІ

Аңдатпа

Мақалада бала тәрбиесіндегі отбасылық тәрбиелеуде бала жақсы мен жаманды үйрену жолдарын ата-аналар өз іс-әрекетімен дәлелдейтіні баяндалған. Ата-ана – өз баласы үшін нағыз жан-жақты үлгі болатын адамдар. Адам баласының тәрбие алуына әсер ететін факторлар өте көп. Отбасылық тәрбиенің маңыздылығы, отбасының бала

тәрбиесіндегі атқаратын рөлі, басты ұстанымдары жайлы осы мақалада айтылған. Олар: бала тәрбиесіндегі ата-ананың парадигмалық басымдығы; баланың мінез-құлқына тікелей әсер ететін ата-ананың іс-әрекеті; ата-ананың бала ойымен санаса алуы, оларға мейіріммен қарауы; баланың іс-әрекетіне ата-ана тарапынан қызығушылық білдіруі; ата-ананың баланы қолдауы, өз баласына сенім артуы; ата-ананың жүріс-тұрысы, киім киісі мен жасаған іс-әрекеті бала тәрбиесінің қалыптасуына тигізер әсері сипатталады.

Тірек сөздер: отбасы, бала, отбасы тәрбиесі, бала тәрбиесі, тәрбиелеу, қарым-қатынас, қолдау, еңбекқорлық, ата-ана, үлгі, тұлға, еңбек ісі.

КІРІСПЕ

Бала – ата-ана тәрбиесінің жемісі. Бала тәрбиесі ана құрсағында жатқанынан бастап бала бойына дари бастайды. Баланың болашақта қандай бала болып өсуі тікелей ата-ананың тәрбиесіне байланысты. Отбасы бала дамуының алғашқы сатысы болып есептеледі. Бала отбасында болған әрекеттерді көріп, бақылай отырып дамиды. Бала тәрбиесінде ата-ананың балаға деген қарым-қатынасы, көзқарасы үлкен мәнге ие. Балаға назар аударып, қамқор болып, қолдау көрсету бала тәрбиесі үшін маңызы жоғары. Ата-ана балаға жақын болып, оны күнделікті іске араластырып, баланың ойымен санасуы қажет. Сонда ғана баланың ой – өрісі дамып, мінезі ашылып, өзінің ойын еркін жеткізе алатын тұлға болып қалыптаса алады. Ата-ана балаға дұрыс тәрбие бергісі келсе, ең алдымен өзінің іс-әрекетін, сөзін, жүріс-тұрысын дұрыстауы керек. Сол себепті ата-ана әрекеті бала тәрбиесінде маңызды. Баланың ең бірінші үлгі-өнеге алатын адамы ол – ата-анасы. Ата-ана бала тәрбиесіне әсер ететін басты тұлға болып саналады. Бала тәрбиесінің, мінез-құлқының қалыптасуы, адамгершілік қасиеттері отбасында ата-ананың қатысуымен жүзеге асады.

НЕГІЗГІ БӨЛІМ

Отбасы – адам баласының дүниеге келгенінде есігін айқара ашып енетін үйі, өсіп-өнетін, ер жететін, тәрбие алатын қажетті әрі қасиетті алтын бесігі [1, 107 б.]. Қазақ «Балапан ұяда не көрсе, ұшқанда соны іледі», «Әке көрген оқ жонар – шеше көрген тон пішер» деп бекер айтылмаса керекті [4, 18 б.]. Осындай сөздермен-ақ бала тәрбиесі отбасынан қалыптасатынын байқауға болады. Олай болса, қазіргі таңда бала мен ата-ананың арасындағы қарым-қатынас өзекті мәселелерге айналуда. Бала бауыр етің, көз қуанышың болғанымен, бала тәрбиесі күрделі.

Жалпы, тәрбие – тұлғаны өмірге бейімдеу, ұнамды мінез-құлқын қалыптастыру, еңбекке дайындау арқылы қоғамның алға қарай дамуына ықпал ететін процесс болып табылады. Тәрбиенің негізгі мақсаты – дені сау, ұлттық сана-сезімі оянған, ойлауы жоғары, мәдениеті жоғары, ар-ожданды, еңбексүйгіш адамды қалыптастыру. Тәрбиенің негізі отбасынан қаланатыны белгілі. Себебі отбасы баланың ең алғашқы шағын ортасы. Отбасында ата-ана баласына қандай мейірім білдіре алса, қандай үлгі бола алса сол оның болашақта өз орнын табуға септігін тигізеді. Отбасылық тәрбиеде балаға жаман мен жақсыны үйрете білудің жолын ата-ана өзінің іс-әрекетімен көрсете білуі керек.

Қазіргі кезде маңызды мәселеге айналған ол – бала тәрбиесі. Заман талабына сай болу үшін ата-аналар көп уақытын үйден тыс жұмыспен өткізеді. Бұл баланың қалыптасуына кері әсерін тигізеді. Отбасында балаға назар аударылмаса және қадағаланбаса өз білгенін жасайтын болады. Бала тәрбиелеуде ата-ананың іс-әрекеті, киім киісі, сөйлеген сөзі өте маңызды. Бала ата-анасымен бірге көп уақыт өткізуі керек. Отбасының ыстық ықыласын сезініп өскен баланың болашағы жарқын болмақ.

Тәлім-тәрбие жарасымдылықпен бірлесе жұмыс атқарған кезде ғана үйлесімділік береді. Отбасын ата-ана мен балалар құрайды. Отбасы – баланы әлеуметтендіру мен тәрбиелеудің бастапқы және маңызды институты, оның микроортасының элементі [3, 382 б.]. Отбасындағы тәлім-тәрбие ісіне кірісу үшін, ең бастысы ата-ана бала алдындағы өзіндік міндеттерді сезіне білуі керек. Сонда ғана балаға дұрыс әрекет жасап, оң шешім қабылдай біледі. Бала – ата-ананың игі ісін жалғастырушы болашағы деп есептеуге болады. Жас шыбық қандай майысқақ болса, жас бала да сондай жақсыға да, жаманға да бірдей майысқыш болатыны барлығымызға белгілі. Отбасындағы жағдай жақсы болғанда ғана балалар жақсы жетістіктерге жетіп, өзінің даму әрекетін шыңдандыра алады. «Жанұяға қарап бала өседі, қарағайға қарап тал өседі» дегеніндей, үй ішіндегі ата-ананың іс-әрекеті балаларының көз алдында өтеді. Сол себепті жақсы мен жаман әдеттерінің барлығы баланың мінез-құлқынның, тәрбиесінің қалыптасуына септігін тигізеді. Отбасында тәрбиелеудің мақсаты – баланың жас ерекшелігі мен дара ерекшелігін, психикасын еске ала отырып, жан-жақты дамыған ұрпақ тәрбиелеу. Жанұядағы әрбір адамның бойындағы қасиеттері сөзбен де, іс-әрекеттерімен де бала бойында қалыптасады. Отбасы – бала үшін ең үлкен, аса маңызды, мықты тәрбие ошағы болып саналады. Ата-ана өз борышын мүлтіксіз орындап балаға үлкен тәрбие мектебі бола алады. Олар – бала тәрбиесіндегі ең басты тұлғалардың бірі. Сондықтан да, ата-ана өз бойларын түзеп, үлгі тұтарлықтай болғаны және баласының ішкі жан дүниесіне мән беріп, мінез-құлықтарындағы ерекшеліктерді жетік білгені маңызды.

Отбасы – таным бесігі, отбасы – үлгі-өнеге бастауы. Балаға өмір сыйлайтын да, оны өмірге құштар ететін де және кез келген қиындықты жеңуге үйрететін де ардақты ата-ана. Балаға отбасының жылы мейірімі мен қолдаулары өте қажет. Сол себепті балаларыңыздан мейірімдеріңіз бен жан жылулықтарыңызды аямаңыздар. Осының ықпалымен отбасылық қарым-қатынаста сүйіспеншілік, қамқорлық пен мейірімділік үстем бола алады. Балаға сенім білдіру, оған үміт арту, қолдау, жақсылыққа үйрету балаға кез келген өмір қиындығын жеңуге көмектеседі.

Тәрбиедегі ең басты ережелер балаға назар аудара білу, оған ата-ана өз махаббатын қай жасында болсада көрсете білу, оның көзқарасын, ерекшелігін түсіне білу деп ғылыми еңбектерде беріледі.

Ананың шынайы мейірімін сезінген бала өмірге деген құштарлығы артып, ерік-жігері күшейе түседі. Мұндайда қазақтың «баланды беске дейін патшандай күт, он үшке дейін құлындай жұмса, он үштен кейін құрбындай сырлас» деген мақалы еске түседі. Бұл мақал арқылы біз ата-ананың балаға деген сезімі мен қатынасының қаншалықты маңызды екенін байқауымызға болады. Бала ата-ананың бақылау нысаны емес, ортақ отбасылық өмірдің одақтасы болуы керек. Отбасы – бұл баланың өмір сүретін ортасы. Мұнда негізгі рольді ата-ана атқарады. Ата-ана тәрбиесін – тәрбие түріне немесе бағытына жатқызғаннан гөрі «тәрбие ошағы» деп қарастырғанмыз жөн. Қамқорлықтың тұрақты көзі, тәрбиелеу және қарапайым білімдермен қаруландыру, шешім қабылдай білуге үйрететін ең жақын адамдарының мейіріміне бөленетін ортасы. Сондықтанда отбасылық өмірге, мақсаттар мен жоспарларға ортақтас болғанда ғана екі жақты тәрбие нәтижелі бола алады.

Р. Эмерсон: «Ойдағыдай тәрбиелеудің сыры балаға деген құрмет сезімінде жатыр» [2, 269 б.]. Әр баланың көркемдікке өз бейімділігі болады. Ата-ана балаларымен сөйлесу арқылы баласының нені біліп, нені білмейтінін және неден қателесетіндерін біліп, көмек керек кезінде қол ұшын соза алады. Сол арқылы бала бойындағы нышанды ата-ана дер кезінде байқап қолдау жасауы керек. Жас бала сурет салуға, ән, тақпақ айтуға, билеуге құштар келеді. Оған бишілер, әншілер және суретшілер мен әртістердің өнерлері ерекше әсер етеді. Балаға осы кезде ән, тақпақ үйретуден жалықпау керек.

Әр баламен тығыз психологиялық байланыс жасау тәрбиенің негізгі шарттарының бірі. Мұндай байланыс баланың қай жасында болса да маңызды. Ата-анасымен тығыз байланысты сезіну баланың ата-ана махаббатын, жылулығын, қамқорлығын сезінуіне жол ашады. Тәрбиедегі қарым-қатынасты дұрыс құру керек, оның психологиялық сипатын түсіне білуі керек. Ондағы басты мақсаты – ортақ мақсат қойып, сол мақсатқа бірге ұмтылу, қол жеткізу, түрлі жағдайларда ата-ана мен баланың бірлескен түрде біржақты бағытта болуы маңызды. Дегенмен,

бұл көзқарастар мен бағалау міндетті түрде бірдей болсын деген сөз емес. Көбіне, ата-ана мен баланың көзқарастары сай келе бермейді, осы орайда ата-ана да бала да ортақ шешімге келуге тырысуы, бір-бірін түсінуге тырысуы керек [5, 23 б.].

Баланы кішкентайынан ұқыптылыққа, тазалыққа, әдептілікке үйрету керек. Бұған отбасында баланы ата-ана ғана емес, ата, әже, аға, тате де және отбасының басқа да мүшелері тәрбиелеуде үлес қосады. Бұлардың барлығыда балаға оң жағымды әсер етуі керек. Ата-ана мен отбасы мүшелерінің өзара сыйластықтары, ізеттіліктері, еңбексүйгіштіктері – отбасындағы адамгершілік тәрбиенің негізі болып табылады. Адамгершілік қасиеттерін тәрбиелеу ісі білім берумен ғана шектеліп қоймайды. Ол баланың ішкі сезімдерне әсе ету арқылы дүниетанымын қалыптастыруда жүзеге асатын процесс.

Отбасы тәрбиесіндегі маңызды тәрбиенің бірі – баланы еңбек әрекетіне баулу. Еңбек ісіне баулу – тұлғалық кемелденудің негізі. Әр отбасы « еңбек – өмірдің тұтқасы, тіршіліктің көзі», «Еңбек – түбі береке» деп, еңбекті тәрбие жүйесінің күретамыры ретінде қарастырып, еңбекке асыл мұрат деңгейінде қарағанын байқауға болады. Еңбек тәрбиесі деп баланы еңбекке сүйіспеншілікпен, еңбек адамдарына құрметпен қарауға, халық шаруашылық салаларындағы еңбек түрлеріне баулу, еңбек іс-әрекетінің барысында олардың дағдысы мен іскерлігін қалыптастыру. Отбасындығы еңбек тәрбиесінің негізгі мақсаты – баланы еңбекті сүюге, еңбек істей білуге және қоғамдық еңбекке тәрбиелеу. Себебі еңбек әр отбасының өмір сүруінің негізі болып табылады [1, 114 б.].

Әр отбасының өзіндік тәртібі, өмірлік ұстанымдары құндықтар жүйесі бар. Бала өз өмір жолын таңдарда өзінің жаны қалап тұрған іске кірісіп, сол жасаған ісінен ләззат алып, пайдасын алуға ұмтылуы керек. Осыны ата-ана баласына түсіндіріп, өз өмірін өнеге етіп, ата-ана баласын еңбекке баули білуі тиіс. Балаға сабағын жақсы оқудың өмірге қажет екенін түсіндіре отырып, оны пайдасына жарата білетіндей жол көрсете білуі керек. Ең бастысы – бала ата-анасының оқудағы жетістіктеріне қызығушылығын сезінуі, ата-ана тарапынан қолдауды сезінуі керек. Сенім тәрбие әдісі ретінде – санаға, сезімге және балалардың тәжірибесіне олардың оқу мен т.б. әрекеттеріне немесе жарамсыз істердің алдын алуына педагогикалық әсер [3, 401 б.].

Ұлы Абай атамыз бала үнемі ізденіп, еңбектену үстінде болса, ақыл-ойын дамытып, білімі мен біліктігін шыңдап отырса ғана, адам болып қала алады деген болатын. Отбасындағы күнделікті қажеттілікпен қамтамасыз етуден туындайтын еңбек түрі баланы әлеуметтік қатынасқа түсіріп, оны ересек өмірге жетелейді. Сондай еңбек жасау барысында бала жауапкершілікті ұғынып, еңбек ету қажеттілігін түсінетін болады.

ҚОРЫТЫНДЫ

Қорыта айтқанда, баланың қандай тәлім-тәрбие алғаны тікелей ата-анаға байланысты. Қазақ халқының өміріндегі қай кезең болмасын негізгі тәрбие көзі – отбасы болғанын ғалым Е. Сағындықұлының көрсеткен пікірі дәлелдей түседі [1, 24 б.]. Отбасы әр баланың өмірінде ерекше орын алады. Отбасының беріктігі – бала тәрбиесінде қажетті нарсе. Отбасы тәрбиесі – барлық тәрбиенің негізі. Отбасында ата-ана балаға дұрыс бақылау жасап, сенімділік арқылы тәрбиелей білсе, сапалы білімді, өз ісіне сенімді, еңбекке қабілетті адам тәрбиеленетіні сөзсіз. Балаға сенім көрсету де – тәрбиенің бір жолы. Өйткені балалардың дүние есігін ашқанынан бастап, өскенге дейінгі уақыт аралығында өміріне арқау болатын тәлім-тәрбие отбасы мүшелері арқылы беріледі. Бала тәрбиесі қазіргі кезде күрделі мәселеге айналып отыр. Отбасында баланы тәрбиелеу қоғамымызда да маңызды орын алады. Ал тәрбиенің мақсаты – жоғары деңгейде ойлай алатын, сана-сезімі ояңған, дені сау, парасатты тұлға қалыптастыру. Тәрбиенің тиімді болуы тікелей отбасындағы қарым-қатынасқа байланысты. Болашағымыздың жарқын болғанын қаласақ, онда тәрбиелеуге үлкен мән беруіміз керек.

Тәрбиелеуде ата-ананың ғана емес, сонымен қатар басқа отбасы мүшелерінің де үлесі зор екендігін ұмытпаған жөн.

ПАЙДАЛАНҒАН ДЕРЕКТЕР ТІЗІМІ

1 Жүндібаева Т.Н. Отбасы педагогикасы: Оқулық / Т.Н. Жүндібаева. – Алматы: “Экономика” баспасы ЖШС, 2014. – 312 б.

2 Жұмабекова Ф.Н. Мектепке дейінгі педагогика: Оқу құралы. – Астана: Фолиант, 2008. – 336 б.

3 Орысша-қазақша түсіндірме сөздік: Педагогика / Жалпы редакциясын басқарған э.ғ.д., профессор Е. Арын – Павлодар: «ЭКО» ҒӨФ. 2006. – 482 б.

4 Қазақ мақал-мәтелдері. Құрастырған Жамалхан Асықова. – Алматы: «Балауса» баспасы, 2013. – 96 б.

5 Адеева М. Баланың отбасындағы тәрбиесі [Текст] / М. Адеева // Оқушы тәрбиесі – Воспитание школьника. – 2015. – №4. – С. 21-23.

6 Майерс Д., Туенж Ж. Әлеуметтік психология. 12-басылым. – Алматы: Ұлттық аударма бюросы, 2018. – 648 бет.

7 Бринкерхоф Д., Уейтс Р., Ортега С. Әлеуметтану негіздері, 9-басылым. – Алматы: Ұлттық аударма бюросы, 2018. – 464 бет.

8 Кенни Энтони. Батыс философиясының жаңа тарихы, 2-том, Орта ғасыр философиясы. – Алматы: «Ұлттық аударма бюросы» қоғамдық қоры, 2018. – 400 бет.

9 Джонстон Д. Философияның қысқаша тарихы: Сократтан Дерридаға дейін. – Алматы: «Ұлттық аударма бюросы» қоғамдық қоры, 2018. – 216 бет.

10 Армсторнг К. Иудаизм, христиандық пен исламдағы 4000 жылдық ізденіс: Құдайтану баяны. – Алматы: «Ұлттық аударма бюросы» Қоғамдық қоры, 2018. – 432 бет.

11 Гриффин Р. Менеджмент. 12-басылым. – Алматы: «Ұлттық аударма бюросы» қоғамдық қоры, 2018. – 768 бет.

12 Мэнкью Грегори Н., Тейлор Марк П. Экономика, 4-халықаралық басылым. – Алматы: Ұлттық аударма бюросы, 2018. – 848 бет.

13 Куратко Д.Ф. кәсіпкерлік: теория, процесс, практика. 10-басылым. – Алматы: Ұлттық аударма бюросы, 2018. – 480 бет.

14 Ритцер Д., Степницки Д. Әлеуметтану теориясы. 10-басылым. – Алматы: «Ұлттық аударма бюросы» қоғамдық қоры, 2018. – 856 бет.

15 Барнард А. Антропология тарихы мен теориясы. – Алматы: Ұлттық аударма бюросы, 2018. – 240 бет.

16 Фромкин В., Родман Р., Хайамс Н. Тіл біліміне кіріспе, 10-басылым, Халықаралық басылым. – Алматы: Ұлттық аударма бюросы, 2018. – 608 бет.

17 Аронсон Эллиот. Көпке ұмтылған жалғыз. Әлеуметтік психологияға кіріспе, 11-басылым. – Алматы: «Ұлттық аударма бюросы» қоғамдық қоры, 2018. – 408 бет.

18 Кенни Энтони. Батыс философиясының жаңа тарихы, 1-том, Антика философиясы. – Алматы: «Ұлттық аударма бюросы» қоғамдық өоры, 2018. – 408 бет.

19 Шульц Д.П., Шульц С.Э. Қазіргі психология тарихы. 11-басылым. – Алматы: Ұлттық аударма бюросы, 2018. – 448 бет.

20 Шваб Клаус. Төртінші индустриялық революция. – Алматы: Ұлттық аударма бюросы, 2018. – 200 бет.

21 Тер-Минасова С.Г. Тіл және мәдениетарлық коммуникация. – Алматы: Ұлттық аударма бюросы, 2018. – 320 бет.

22 Хесс Р. Философияның таңдаулы 25 кітабы. – Алматы: «Ұлттық аударма бюросы» қоғамдық қоры, 2018. – 360 бет.

З.Е. Жумабаева¹, А. Асылбек¹

Роль родителей в воспитании детей

¹Факультет педагогики,
Павлодарский государственный педагогический университет
Павлодар, Павлодарская область, Республика Казахстан

Z.E. Zhumabayeva¹, A. Asylbek¹

Role of parents in the education of children

¹Faculty of Pedagogical,
¹Pavlodar State Pedagogical University,
Pavlodar, Pavlodar region, Republic of Kazakhstan

Аннотация

В статье рассмотрены вопросы о роли родителей, которые своими действиями формируют у детей хорошие и плохие качества. Родители являются ярким примером для своих детей. В данной статье отмечены факторы, которые влияют на развитие и воспитание личности. Более подробно подчеркнуты роль родителей в воспитании детей; действия родителей, которые напрямую воздействуют на характер ребенка; отмечены основные индикаторы умения родителей считаться с мыслями ребенка, смотреть на них с добротой; проявление внимания и интереса родителей на действия ребенка; поддержка родителей, огромная вера в своего ребенка; на формирование мировоззрения ребенка влияет манера одеваться, поведение родителей, что, в свою очередь, характеризует поведенческие особенности ребенка в целом.

Ключевые слова: семья, ребенок, семейное воспитание, воспитание детей, воспитание, общение, поддержка, трудолюбие, родители, пример, личность, деятельность труда.

Summary

The article discusses the role of parents, who, by their actions, form good and bad qualities in children. Parents are a prime example for their children. The factors that influence the development and upbringing of the individual are noted. The role of parents in raising children is emphasized in more detail; actions of parents that directly affect the character of the child; the ability of parents to reckon with the thoughts of the child, to look at them with kindness; parental interest in the child's actions; parental support, and faith in the child; the formation of the child's worldview is influenced by the manner of dressing, the behavior of the parents, which in turn characterizes the behavioral characteristics of the child as a whole.

Keywords: family, child, family education, child rearing, education, communication, support, hard-working, parents, example, personality, labor activity.

МРНТИ 16.21.00

Г.Т. Молдабаева¹

¹ Гуманитарный факультет
Павлодарский государственный педагогический университет
г. Павлодар, Павлодарская область, Республика Казахстан
e-mail: gulmira.moldabaeva@inbox.ru

ЛИНГВИСТИЧЕСКОЕ РЕГИОНОВЕДЕНИЕ И ТЕХНОЛОГИЯ ПРОЕКТОВ КАК МЕТОД НАУЧНО-ИССЛЕДОВАТЕЛЬСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ШКОЛЬНИКОВ

Аннотация

В статье рассматриваются интеграционные характеристики технологии исследовательской деятельности на учебных занятиях по лингвистическому регионоведению. Формирование лингворегионоведческой компетенции ставит своей задачей, главным образом, организацию наблюдений обучающихся за языковыми особенностями региона, обогащение словаря обучающихся региональной лексикой в процессе деятельности школьника.

Занятия по лингвокраеведению обладают достаточным потенциалом интегрирования таких дисциплин, как: история, языкознание, краеведение, география, литературоведение и другие. Использование исследовательской проектной работы на уроках русского языка в профильной школе полностью формирует у учащихся определенные познавательные, личностные, коммуникативные и регулятивные учебные действия.

Интеграция самых разных наук в рамках данного проекта представляет определенную возможность проводить анализ имен собственных родного края, а также формировать важнейшее умение – синтезировать информацию различных дисциплин для решения научно-практической задачи.

Ключевые слова: имена собственные, интеграционные возможности технологии проектов, научно-исследовательская проектная работа, ономастика, ономастическое лингвокраеведение, лингвистическое регионоведение, взаимосвязь фольклористики, этнографии и лингвокультурологии.

ВВЕДЕНИЕ

В условиях глобализации, а также информатизации международного пространства актуальным остается такой вопрос духовного единства народа, который является объединяющим началом моральных ценностей и представляет собой фактор развития общества.

Решение масштабных задач возможно только, если есть система нравственных ориентиров, а также когда в стране есть уважение к родному языку, к самобытным культурным ценностям, к самобытной культуре, к памяти предков, к прошлому и настоящему в истории. Такой подход является нравственной основой укрепления единства нашей страны, служит основой повседневной жизни, а также и для политических и экономических отношений [1].

В этой связи особую значимость приобретает региональный аспект познания языков и культур. В современных научных исследованиях понятие региона рассматривается не только как географическое, но и как художественное явление в регионально-культурном, регионально-эстетическом и регионально-языковом значениях.

ОСНОВНАЯ ЧАСТЬ

На данном этапе развития нашей науки утверждается новое направление – лингворегионоведение, основанное на взаимосвязи фольклористики, этнографии и лингвокультурологии определенного региона. Предмет изучения этой дисциплины – это языковая среда определенного региона. Лингворегионоведение обычно связано со сбором и исследованием языкового материала, и его цель – изучение истории края через язык. Работу с языковым специальным материалом следует реализовывать посредством понятий лингворегионоведения. Так, формирование лингворегионоведческой компетенции предполагает изучение системы знаний о культуре, традициях, обычаях своего региона. Точнее «данная компетенция дает возможность осознать обучаемыми связи языка с культурой и историей региона» [2].

Одной из ведущих инновационных педагогических технологий является технология проектов. Использование технологии проектов на занятиях по ономастическому лингвокраеведению позволяет решить многие современные задачи образования и воспитания.

Цель статьи – рассмотреть интеграционные возможности технологии проектов на занятиях по ономастическому лингвокраеведению (в лингвистике используется и термин краеведческая ономастика).

Технология проектов (метод проектирования) активно изучается в настоящее время; перечислим лишь некоторые направления научных исследований в данной области: теоретико-методологические основы проектной технологии (И.И. Ляхов, Е.В. Кручай, Н.А. Масюкова); различные аспекты использования проектной деятельности в школе (Ю.А. Соколова, И.В. Никитина, С.Г. Щербакова), в сред-

них специальных учебных заведениях (В.В. Куренной, Л.А. Дорджиева), в вузах (Г.А. Забелина), в том числе и описание проектно-исследовательской деятельности в вузе в рамках историко-культурного краеведения (О.А. Долгова и др.); сопоставление метода проектов в отечественной и зарубежной теории и практике (Е.А. Пеньковских); изучение проектной технологии как средства организации образовательной среды (И.В. Никитина), как средства реализации инновационного развития образовательного учреждения (Н.В. Белоусова); изучение метода проектов с точки зрения развития личности обучающегося: метод проектов как личностно-ориентированная технология (А.Л. Блохин), как средство формирования творческой активности студентов колледжа (Н.Е. Сауренко); изучение проектной деятельности с точки зрения формирования профессиональной компетентности учителя (В.Г. Веселова), как условие подготовки учителей к инновационной деятельности (Н.А. Дука) и др.

Формирование лингворегионоведческой компетенции ставит своей задачей, главным образом, организацию наблюдений обучающихся за языковыми особенностями региона, обогащение словаря обучающихся региональной лексикой в процессе деятельности школьника.

В этой связи лингворегионоведческий подход осуществляется путем полного построения процесса обучения русскому языку на местном материале, который полностью показывает сосуществование языков в нашем социуме.

Применительно к русскому языку этот принцип характеризуется тем, что учителю очень важно полностью проработать включение краеведческих сведений в структуру урока.

В этих целях необходимо выделить сквозные лингворегионоведческие темы, которые акцентируют внимание учащихся на региональной лексике в произведениях различных писателей, на характерных особенностях взаимовлияния и взаимообогащения языков.

Следует учитывать междисциплинарный аспект связи истории, литературы, русского языка и культурологии. Тематами для детального изучения могут быть следующие: «Региональная лексика в произведениях писателей», «Язык фольклора», «Словарь-сборник мудрости», «Народные промыслы в языковых моделях» [3, с. 36].

Особенности деятельности с лингворегионоведческим текстом состоит в подборе, соотносении с темой урока или занятия, с учетом желаний учащихся в целях выбора маршрута исследования.

«Лингворегионоведческий текст – смысловое единство, которое содержит общие сведения о культуре региона – является средством реализации лингворегионоведческого подхода в обучении» [4].

При полном отборе лингвокультуроведческого текста следует пользоваться следующими критериями: краеведческая направленность, т.е. наличие в тексте сведений о природе, традициях края. Для уроков русского языка при отборе текста особо важным считается язык определенного региона, общая ценность текста: наличие изобразительных средств языка, наличие языковых явлений (грамматического материала).

Цель лингвокультуроведческого текста состоит в полном расширении культурного кругозора учащихся, обогащении их речи общими словами лингвокультуроведческой тематики. Тексты используются для полного изучения, осмысления, анализа, наблюдения языковых единиц, для отработки пунктуационных, орфографических и конкретных грамматических навыков [5].

Следующий этап – лингворегионоведческая деятельность или работа, которая определяется как средство регионализации языкового образования. Такая работа предполагает общий сбор и исследование региональных характеристик языка.

Кроме того, очень важно учитывать возрастные особенности обучаемых и адаптировать языковой учебный материал. Учитывать, что культура языкового материала основывается на многовековых этнокультурных связях. Национальный образ культуры, который воплощен в слове, понимается как культуроведческий концепт. В памяти носителя языка различные слова, активно функционировавшие в прошлом, не сохранились, но его культурно-ассоциативный фон постоянно оживляют утраченные связи и позволяют воссоздать ассоциативное поле. «В условиях уменьшения словарного запаса учащихся, а также в целом заметного ухудшения качества речи, обусловленных сокращением круга чтения литературы, от учителей требуется достаточно серьезная работа по закреплению в осознании культурно значимых и важных лексических единиц» [6].

Практически все исследователи понимают важное научно-практическое значение проектной технологии, ее потенциал для развития и воспитания личности обучающегося. Способствует этому сущность проекта как метода обучения. «Проект в обучении – это специальным образом оформленная детальная разработка определенной проблемы, предусматривающая поиск условий и способов достижения реального практического результата; это самостоятельное развитие выработанных умений, применение знаний, полученных на уроках русского языка, но уже на новом, продуктивном, поисковом уровне» [7].

Отметим, что ономастика является языковедческой научно-педагогической дисциплиной, но в целом имеет тесные связи с географией, этнографией, историей, литературоведением, культурой, социолингвистикой. Региональные имена формируются на основе географических, региональных, исторических, культурных,

духовно-эстетических особенностей региона. Именно поэтому использование технологии интегрированного типа на занятиях по ономастическому лингвокраеведению дает возможность полно изучать все языковые явления с учетом как языковых, а также и внелингвистических факторов, что будет способствовать формированию основ научного мышления. По доминирующей деятельности учащихся выделяются виды проектов: ролевой, информационный, творческий, практико-ориентированный, исследовательский [8, с. 3].

Однако следует иметь в виду, что метод проектов не идентичен методу научных исследований. А.О. Карпов отмечает: «Коренное различие между методом научных исследований и методом проектов как образовательных инструментов заключается не в отношении к способу познания, а по роли в образовании растущей личности [3, с. 38].

В последнем прежде всего имеется в виду обучение, воспитание, социализация и формирование жизненного пути индивида, т.е. вопрос смысла образовательного действия. Разделение этих двух образовательных инструментов мы проведем по двум позициям:

- а) формирование системы обучения и
- б) познавательное становление личности» [8, с. 6].

Очевидно следующее: исследовательский проект формирует не только основы научного, творческого мышления, основы обучения в целом, но и личность обучающегося. Если же используется проектная деятельность интегрированного типа, то образовательный, развивающий и воспитательный ее потенциал существенно увеличивается благодаря мультидисциплинарному подходу, способствуя таким образом гармоничному познавательному развитию личности школьника.

Интеграция русского языка (ономастики), литературоведения, краеведения может осуществляться при реализации исследовательских проектов, связанных с анализом имен собственных и их функций в произведениях поэтов и писателей региона. Интеграционные возможности проектной деятельности по ономастическому лингвокраеведению достаточно широки, они побуждают учителей русского языка и литературы привлекать ономастический материал для выполнения информационных, исследовательских, творческих и практико-ориентированных проектов.

Необходимо учитывать, что суть образования в настоящее время заключается в развитии у обучаемых способности решать проблемы в различных сферах и видах деятельности на базе использования опыта. Эти требования должны быть соотнесены с поиском новых форм деятельности, различных интерактивных методов и применения метода проектов. Сейчас понятие «новые образовательные тех-

нологии» невозможно определять без метода проектов, предметом которого представляется практический, собственный опыт учащихся.

Метод проектов – это способ достижения дидактической цели через разработку проблемы, которая заканчивается реальным, осязаемым практическим результатом, оформленным определенным образом. Проблема грамотности личности является актуальной и может быть решена в проектной деятельности [8, с.6].

Возможно практическое применение нетрадиционного урока-проекта в направлениях, представленных ниже:

1. Проектирование – общий подготовительный этап.
2. Знакомство с текстом путем речи и слова учителя.
3. Мастерская – организация общей деятельности над проектом.
4. Чтение текста и формирование восприятия учащимися.
5. Практическая деятельность в проекте:
6. Лингвокультурологический анализ текста (категории, признаки, мысль, функции);
7. Завершающий этап. Представление продукта: сценарий в виде текста, фотографии, сочинения.
8. Обсуждение результатов проекта, продукта, его оценка.

ВЫВОДЫ

Таким образом, следует вывод о том, что использование лингворегионоведения и научно-исследовательской деятельности учащихся вместе с методами проектной деятельности в ходе преподавания языка позволяет решить ряд задач. Лингворегионоведческий материал способствует прочному закреплению знаний, повышает качество усвоения материала, облегчает домашнюю работу над ним. Перспективность фактического использования регионально ориентированного материала состоит в том, чтобы придать ему исследовательский и проектный характер для развития личности всех учащихся.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННЫХ ИСТОЧНИКОВ

- 1 Полат Е.С. Современные педагогические информационные технологии в системе образования: учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений / Е.С. Полат, М.Ю. Бухаркина. – 2-е изд., стер. – М.: Академия, 2016. – 368 с.

2 Попова В.И. Использование гуманитарно-педагогических технологий воспитания в подростково-молодежной среде / Материалы Всероссийской научно-практической конференции с международным участием «Изменяющийся мир и его влияние на деятельность педагогов и психологов системы образования», июль 2013 г. – Эл. доступ: week.tochkapsy.ru

3 Карпов А.О. Метод научных исследований как дидактический инструмент исследовательского образования // Инновации в образовании. – 2016. – №6. – С. 36–55.

4 Ковалев Г.Ф. Об изучении региональных особенностей микротопонимии Воронежской области // Педагогическое регионоведение. – 2016. – №1-2 (5-6). – С. 84-93.

5 Ковалев Г.Ф. Ономастическое комментирование на уроках русской словесности: учебное пособие для учителя русского языка и литературы. – Воронеж, 2016. – 214 с.

6 Макеева Т.Н. Проект на уроке русского языка в контексте стандартов второго поколения // Современная языковая ситуация и совершенствование подготовки учителей-словесников: материалы IX Международной научно-методической конференции / ред. колл. проф. О.В. Загоровская [и др.] – Воронеж: Воронежский государственный педагогический университет, 2015. – С. 151–154.

7 Соловцова И.А. Духовное воспитание школьников: проблемы, перспективы, технологии / И.А. Соловцова // Учебно-методическое пособие для педагогов и студентов. – Волгоград: Изд-во ВГИПК РО, 2016. – 160 с.

8 Соколова Ю.А. Учебный проект и возможность его реализации на уроках русского языка // Русский язык в школе. – 2016. – №6. – С. 3-7.

9 Подольская Н.В. Словарь русской ономастической терминологии / Отв. ред. А.В. Суперанская. – Изд. 2-е, перераб. и доп. – М.: Наука, 1988. – 192 с. – 28 000 экз. – ISBN 5-256-00317-8.

10 Баранов И.Ю. Социальные сети как источник данных для антропонимики // Слово и текст в культурном сознании эпохи: Сб. научных трудов. Часть 4. – Вологда: Легия, 2010.

11 Березович Е.Л. Этнолингвистическая проблематика в работах по ономастике (1987–1998) // Известия Уральского государственного университета. – 1999. – №13. – С. 128–141.

12 Березович Е.Л. Русская топонимия в этнолингвистическом аспекте. – Екатеринбург: Изд-во Урал. ун-та, 2000. – 532 с.

13 Бондалетов В.Д. Русская ономастика: учеб. пособие. – М.: Просвещение, 1983. – 224 с. – 45 000 экз. (в пер.)

14 Бояркин В.Д. Фразеологические единицы с ономастическим компонентом в современном русском литературном языке: дисс. ... канд. филол. наук. – Л., 1987. – 220 с.

15 Даль В.И. Толковый словарь живого великорусского языка. Т. I–IV. – М., 1955.

16 Историческая ономастика / Отв. ред. А.В. Суперанская; Редкол.: В.П. Нерознак, Н.В. Подольская, В.Э. Сталтмане; Институт языкознания АН СССР. – М.: Наука, 1977. – 308 с. – 6000 экз. (обл.)

17 Лебедева Е.С. Уроки ономастики: научный поиск и творчество учащихся // Русский язык в школе. – 2000. – № 2.

18 Матвеев А.К. Ономатология / А.К. Матвеев. – М., 2006. – 292 с.

19 Рут М.Э. Образная номинация в русском языке. – Екатеринбург: Изд-во Урал. ун-та, 1992. – 144 с. – ISBN 5-7525-0223-3.

20 Фасмер М. Этимологический словарь русского языка. Т. I–IV. – М., 1964–1973.

Г.Т. Молдабаева¹,

**Лингвистикалық аймақтану және оқушылардың
ғылыми-зерттеу іс-әрекетінің жобалау технологиясы**

¹ Гуманитарлық факультеті,
Павлодар мемлекеттік педагогикалық университеті,
Павлодар қ., Павлодар облысы, Қазақстан Республикасы.

G.T. Moldabaeva¹,

**Linguistic regional studies and technology projects
as a method of research activities of students**

¹ Humanitarian faculty,
Pavlodar State Pedagogical University,
Pavlodar, Pavlodar region, Republic of Kazakhstan

Аңдатпа

Мақалада лингвистикалық аймақтану бойынша оқу сабақтарындағы зерттеу іс-әрекетінің интеграциялық сипаттамалары қарастырылып жатыр. Лингвоаймақтану құзыреттілігін қалыптастыру өз мақсатымен оқушылардың аймақтың тіл ерекшеліктерін зерттеуді ұйымдастыруын, оқушылардың сөздік қорын аймақтық лексикамен байытуын қамтамасыз етеді.

Лингвоаймақтану бойынша оқу сабақтары тарих, тіл білімі, аймақтану, география, әдебиеттану т.б. пәндерінің интеграция арқылы жеткілікті потенциалмен қамтамасыз етіледі. Зерттеу іс-

әрекетінің жобалау әдісін қолдануы оқушыларда белгілі танымдық, тұлғалық, коммуникативті және реттеу оқу әрекеттерін қалыптастырады.

Бұл жобаның шеңберінде әртүрлі ғылымдардың интеграциясы өзінің туған жерінің атауларын талдау үшін белгілі бір мүмкіндік болып, сондай-ақ ғылыми және практикалық міндеттерді шешу үшін түрлі пәндерден ақпаратты синтездеу үшін ең маңызды қабілетті қалыптастыру болып табылады.

Тірек сөздер: жалпы атаулар, жобалау технологиясының интеграциялық мүмкіндіктер, ғылыми-зерттеу жобалау әдісі, ономастика, ономастикалық лигвоаймақтану, лингвистикалық аймақтану, фольклористика, этнография және лингвомәдениеттанудың өзара байланыс.

Summary

The article reviewed the integration characteristics of the technology of exploratory activities in learning sessions on linguistic regional studies. Classes in linguistics have sufficient potential to integrate such disciplines as history, linguistics, local history, geography, literature and others. The use of exploratory project work in Russian language lessons in a profession-oriented school completely forms the definition of students' cognitive, personal, communicative and regulatory learning activities.

The integration of various sciences within the framework of this project provides a certain opportunity to analyze the names of their own native land, as well as to form the most important ability – to synthesize information from various disciplines to solve scientific and practical problem.

Keywords: proper names, integration capabilities of project technologies, research work, onomastic, onomastic linguistics, linguistic regional studies.

МРНТИ 14.35.07

Е.И. Москвина¹, Н.Е. Смирнова¹

¹ Факультет искусства и спорта,
Павлодарский государственный педагогический университет,
г. Павлодар, Павлодарская область, Республика Казахстан
e-mail: lena.moskvina.pvl@gmail.com, gul-nina@yandex.kz

**КАФЕДРА МУЗЫКАЛЬНОГО ОБРАЗОВАНИЯ:
ЛЮДИ, ДЕЛАЮЩИЕ ИСТОРИЮ***Аннотация*

В статье описаны основные этапы становления и развития кафедры музыкального образования Павлодарского государственного педагогического университета. В хронологическом порядке представлены сведения о кафедре как структурной единице вуза, а именно процесс ее формирования от группы преподавателей в составе кафедры «Педагогика и методика начального обучения», обеспечивающих подготовку по музыкальным дисциплинам будущих учителей начальных классов, до самостоятельной кафедры, осуществляющей обучение по образовательным программам бакалавриата и магистратуры.

История кафедры описана непосредственными свидетелями изменений, происшедших за годы ее существования: структурные и кадровые преобразования, развитие творческого и научного потенциала профессорско-преподавательского состава и студентов. Хронология событий переплетается с описанием деятельности отдельных преподавателей, чей педагогический путь отмечен особыми заслугами в деле развития кафедры.

Авторы описывают достижения выпускников, научная, педагогическая, культурная деятельность которых является свидетельством высокого качества подготовки специалистов – педагогов-музыкантов.

Ключевые слова: история кафедры, музыкальное образование, Павлодарский педагогический институт, преподаватель, педагог-музыкант.

ВВЕДЕНИЕ

Уже более 20 лет наша жизнь и судьба связана с кафедрой музыкального образования Павлодарского педагогического института – Павлодарского государственного педагогического института – Павлодарского государственного педагогического университета. Сначала это был наш альма-матер, наша колыбель знаний, место, где мы постигали науки и просто росли, дружили, мечтали. После мы стали частью ее педагогического коллектива, внутри которого нам предстояло тру-

даться. Так мы стали свидетелями большого периода жизни родной кафедры и с гордостью и трепетом хотим поделить ее историей, которую делают люди, преданные своей профессии, отдавшие делу воспитания педагогов-музыкантов значительную часть своей жизни. Вехи истории кафедры до 1998 года описаны со слов Князевой Ирины Николаевны, преподавателя музыкально-теоретических дисциплин, в один из периодов – заведующей кафедрой, к сожалению, рано ушедшей от нас.

ОСНОВНАЯ ЧАСТЬ

Кафедра музыкального образования прошла долгий путь становления и развития. Продолжительное время кафедра существовала в неразрывном единстве с кафедрой **«Педагогика и методика начального обучения»**, обеспечивая преподавательскими кадрами музыкальные дисциплины будущих учителей начальных классов. Тогда, в 1986 году, в Павлодарском педагогическом институте открылась специальность **«Методика начального обучения»**. Во главе с заведующим кафедрой к.п.н., доцентом В.В. Маткиным работали преподаватели МНО к.ф.н. З.М. Монастыренко, к.п.н. Т.И. Денисова, к.п.н. Ж.Ш. Ягодина и преподаватели музыки Б.Д. Кокумбаева, Т.И. Кондрушина [1].

Первые педагоги-музыканты Б.Д. Кокумбаева и Т.И. Кондрушина – это они стояли у истоков развития в будущем самостоятельной кафедры музыкального образования и внесли огромный вклад в ее развитие.

Б.Д. Кокумбаева после окончания Алма-Атинской консерватории им. Курмангазы и аспирантуры при консерватории в 1986 году была приглашена на кафедру **«Педагогика и методика начального обучения»**. Молодой, перспективный преподаватель, она ведет занятия по музыкальному инструменту (баян, фортепиано, аккордеон), работает с хором в качестве концертмейстера.

Параллельно с активной деятельностью на кафедре ПМНО Баглан Джиеншаевна, разработав свою авторскую концепцию, с 1988 года читает курс **«История культуры Казахской ССР»** для студентов филологического факультета. Находясь в центре передовых идей активно развивающейся казахстанской науки, Баглан Джиеншаевна стала ярким пропагандистом всестороннего изучения и возрождения непреходящих культурных ценностей казахского народа. Именно в это время окончательно определяется дальнейший научный путь молодого ученого, формируется широкая культурологическая парадигма исследовательской деятельности Б.Д. Кокумбаевой, определившая также и направление научных поисков ее учеников-последователей.

Яркой творческой направленностью была отмечена деятельность Татьяны

Ивановны Кондрушиной. Работая на кафедре ПМНО в качестве преподавателя музыкального инструмента и хорового пения, она отдавала все свои силы и энергию делу воспитания эстетически развитой, культурной, творческой личности будущих педагогов начальной школы.

Кафедра расширяется, в 1988 году приходят новые преподаватели-музыканты: Л.Р. Обыскалова, Н.С. Измайлова, Т.В. Толмачева, Ж.Д. Капашева, Н.И. Денисова.

В 1989 году на базе **факультета начальных классов** открывается новая специальность «**Методика начального обучения и музыки**» (декан – к.п.н., доцент В.В. Маткин, зав. кафедрой ПМНО – к.п.н., доцент Т.И. Денисова). На работу приглашаются преподаватели МНО: Л.Г. Базарбекова, И.В. Коровайко; преподаватели музыки: И.Н. Князева, У.К. Негманова, Е.Ю. Личман, Г.Б. Маженова. В этом же году защищает диссертацию на соискание ученой степени кандидата искусствоведения Б.Д. Кокумбаева.

1990 год можно считать годом рождения самостоятельной кафедры музыки. Кафедра ПМНО разделилась на две: кафедра «**Методики начального обучения**» (зав. кафедрой к.п.н., доцент Т.И. Денисова) и кафедра «**Педагогика и музыкально-эстетического воспитания**» (зав. кафедрой кандидат искусствоведения Б.Д. Кокумбаева). На кафедру МНО приглашают работать преподавателей А.Д. Макаренко, Н.М. Сечину, Г.И. Щеглову. На кафедру ПМЭВ – Т.М. Торопову, С.К. Иматову, Э.Г. Торопова, О.З. Абдикаримову.

С 1991 года подготовка студентов по специальности «Методика начального обучения» осуществляется на государственном языке. На кафедру ПМЭВ приходят работать преподаватели педагогики Т.А. Путинцева, Б.А. Нурмагамбетова, А.К. Сатынская, Т.Н. Фомина, Баяндина, преподаватели музыки А.В. Харитоновна, Г.П. Воробьева, С.Р. Таласпаев, Н.К. Янчевская.

В 1992 году кафедра ПМЭВ пополняется новыми специалистами, приглашаются И.Н. Хасанов, М.Х. Абраев, Н.К. Ахмеджанов, Г.В. Швабауэр.

1993 год. Открывается **отделение с казахским языком обучения** специальности «Методика начального обучения и музыки», заведующей кафедрой ПМЭВ становится старший преподаватель И.Н. Князева, один из ведущих преподавателей кафедры (долгие годы ведет курс музыкально-эстетических дисциплин), пропагандист музыкальной культуры, руководитель фольклорных ансамблей «Соседашки» (славянский культурный центр), «Веснянка» (филологический факультет ППИ), «Калинушка» (студенты отделения «Музыка и пение» ПГУ), «Жемчужинка» (ПаУ), коллективы которых явились творческой лабораторией по изучению и пропаганде русского песенного фольклора. Именно ей в 1994 году поручается открытие специальности «Музыка и пение», для которой И.Н. Князева составляет учебные планы, рабочие программы, программы педагогических практик.

В 1993–1994 гг. на кафедре МНО приглашают работать к.б.н. Б.К. Жумабекову, Е.А. Ведилину, Н.Ф. Крылову, на кафедре ПМЭВ – С.Ш. Байжанову, Б.У. Итемгенову, Л.Ю. Енькову, А.С. Мусабекову, О. Рудь-Вольгу, А.Н. Алексееву, М.И. Еремекбайулы. В этом же году защищает диссертацию на соискание ученой степени кандидата педагогических наук И.В. Коровайко.

В 1995 году открывается специальность **«Музыка и пение»**, на работу приглашаются преподаватели МНО Ш.Ш. Хамзина, Г.А. Сарсеке, М.А. Кененбаева, А.М. Жомартов, преподаватели-музыканты А.А. Сметова и выпускники кафедры Г.Г. Ахметова и Г.К. Кудиярбекова.

В 1996 году происходит слияние двух вузов: Казахского государственного технического университета (бывшего Павлодарского индустриального института) и Павлодарского педагогического института, и образование **Павлодарского государственного университета им. С. Торайгырова** [2]. Кафедра получает название кафедры **«Музыкально-эстетического воспитания»**. В коллектив вливается талантливая молодежь: выпускник Алматинской консерватории М.П. Попандопуло, в 1997 году – выпускник кафедры К.М. Еремекбаев.

В связи с изменением структуры университета в 1998 году произошло слияние двух кафедр ПМНО и МЭВ, кафедра стала называться **«Методика начального обучения и музыки»**. Заведующая кафедрой – к.п.н., доцент И.В. Коровайко. На работу приглашаются В.А. Халимон, А.Т. Сююмбаева, выпускники кафедры Н.Е. Гулякина (Смирнова), М.А. Кучерова, Е.И. Москвина. В этом же году защищает диссертацию на соискание ученой степени кандидата филологических наук Г.А. Сарсеке.

В 1999 году кафедра получила название **«Музыка и пение»**. Заведующим кафедры назначается М.И. Еремекбайулы, приглашаются работать: выпускница Алматинской консерватории Г.М. Анишева, выпускница кафедры Д.А. Еремекбаева, в 2000 г. – выпускница Алматинской консерватории Ж.М. Еремекбаева.

В 1999 г. защищают диссертации на соискание ученой степени кандидата искусствоведения И.Н. Князева, на соискание ученой степени кандидата филологических наук Н.Ф. Крылова.

С декабря 2000 г. заведующей кафедры является А.А. Сметова. Кафедра получает название **«Теория и методика музыкального образования»**. Приглашаются работать преподаватели М.А. Ихарова, Г.М. Хикметова, Ж.Х. Хамметова, Р.З. Кучикпаева, Г.К. Сулейменова, Н.О. Отарбаева, В.Ф. Сергиенко, Е. Жанайхан, А.Д. Ставская, Е. Айтбаев, Т.Б. Каримов, Т.М. Дорошенко, В.Н. Ковеня, Г.Т. Макышбаева, выпускница кафедры А.Н. Исадилова (Абильжанова).

В феврале 2004 г. Постановлением Правительства Республики Казахстан пединститут выходит из структуры Павлодарского государственного университета

им. С. Торайгырова [3]. Часть преподавателей кафедры ТиММО остаются работать в ПГУ, часть возвращается в родной институт. Руководителем кафедры назначается Н.С. Дукенбай, более 20-ти лет проработавший в Павлодарском педагогическом училище и имеющий богатый опыт педагогической, методической, исследовательской работы. Под его руководством на кафедре создана творческая лаборатория по созданию альтернативной авторской программы по музыке для начальных классов школ с казахским языком обучения. В 2006 г. Назымбек Сабитович стал обладателем государственного гранта министерства науки и образования РК «Лучший преподаватель вуза».

Под его руководством работают: М.И. Еремекбайулы, С.Ш. Байжанова, Б.У. Итемгенова, Н.И. Денисова, Е.Ю. Личман, Ж.Х. Хамметова, М.П. Попандопуло, Н.Е. Гулякина (Смирнова), В.Н. Ковеня, Р.З. Кучикпаева, М.А. Ихарова, В.Ф. Сергиенко, К.К. Акилова, Т.М. Дорошенко, К.М. Еремекбаев, Н.О. Отарбаева, Р.А. Сабекова, Г.К. Сулейменова, выпускница кафедры М.Ю. Бойко.

В 2003 году на кафедру приглашен выпускник Казахской национальной консерватории им. Курмангазы Д.М. Мергалиев, который становится руководителем оркестра казахских народных инструментов и выпускница кафедры А.С. Ботаева – продолжательница песенных традиций Майры Шамсутдиновой.

В 2004 г. на кафедре работает преподаватель по вокалу Л.М. Творогова.

В 2006 г. заведующим кафедрой становится Е. Жанайхан, выпускник Болгарской государственной консерватории и Софийской музыкальной академии по специальности оперное пение, лауреат музыкального конкурса в Германии (Гран-при, 1993 г.), международного музыкального конкурса «Шабьт» (Гран-при, г. Астана, 1999 г.), обладатель приза «Үміт – Надежда» (г. Астана, 1999 г.).

После защиты диссертации на соискание ученой степени доктора философских наук по приглашению ректора Ж.О. Нурмаганбетова в 2009 г. возвращается на родную кафедру Б.Д. Кокумбаева, проработавшая некоторое время на кафедре философии, экономики и права.

С назначением на должность заведующего кафедрой Еркына Жанайхана заметно активизировалась научно-исследовательская работа преподавателей. За период с 2009 по 2012 годы было защищено 5 кандидатских диссертаций (2009 г. – диссертация на соискание ученой степени кандидата искусствоведения Д.М. Мергалиевым, 2010 г. – диссертация на соискание ученой степени кандидата философских наук Н.Е. Гулякиной (Смирновой) и диссертация на соискание ученой степени кандидата искусствоведения Е.Ю. Личман, 2011 г. – диссертация на соискание ученой степени кандидата искусствоведения Е. Жанайханом, 2012 г. – диссертация на соискание ученой степени кандидата искусствоведения Н.И. Денисовой).

Несколько слов о Наталье Ивановне Денисовой и Елене Юрьевне Личман, более 25 лет проработавших в родном вузе, прошедших путь от преподавателя до доцента. Все важнейшие этапы развития кафедры проходили с их активным участием. Большую работу по обеспечению кафедральной документальной базой вела рано ушедшая от нас Наталья Ивановна – любимая студентами преподаватель, принявшее участие в воспитании целой плеяды будущих учителей-музыкантов. На ее занятиях всегда царила атмосфера доброжелательности, открытости. Идейным стержнем кафедры по организации научной работы кафедры является Елена Юрьевна Личман. При ее участии открыта совместная с АлтГУ (г. Барнаул) лаборатория «Культурное наследие и этнокультурные традиции Казахстана, Алтая и сопредельных территорий», она – первый преподаватель кафедры, получивший ученую степень доктор философии (PhD), а затем и ученое звание ассоциированный профессор (доцент). Деятельность Е.Ю. Личман как преподавателя является примером добросовестности, требовательности, самоотверженного служения делу воспитания профессионалов, личностей.

В 2007 г. приглашаются работать выпускники кафедры А.К. Бейсембаева, А.Р. Тулекова, в 2008 г. – к.п.н. Т. Азамат, Ж.С. Сагитова, в 2009 г. – Т.К. Канаева, Т. Шайза.

С 2014 по 2016 год на кафедре работает деятель культуры РК Т.Б. Каримов.

В 2016 г. в качестве руководителя оркестра казахских народных инструментов приглашена магистр культурологии Д.Ж. Кемалова.

С приобретением статуса университета в 2018 году кафедра получает право вести подготовку магистров по специальности музыкальное образование. С 1 ноября 2018 года решением ученого совета кафедра переименована в кафедру **музыкального образования**.

Учебный процесс на музыкальной кафедре невозможен без деятельности концертмейстеров, осуществляющих музыкальное сопровождение большинства специальных учебных дисциплин. В разное время на кафедре работали концертмейстеры: Н.К. Янчевская, М.Ю. Яковлева, Н.Ю. Пиговаева, Т.В. Непша, Л.Ю. Кравчук, К.К. Акилова, А.А. Достова, М.Ю. Бойко, Н.В. Стешенко, С.Л. Рябовол, Е.В. Ермолаева, Е.И. Москвина, М.А. Кучерова, Т.Б. Моисеенко, И.А. Кондрашева, О.А. Низовцева, А.Н. Исадилова (Абильжанова), М.А. Батырханова, Г.К. Жуманова, Н.А. Карибжанова, Т.Ю. Дентовская.

Нельзя не вспомнить лаборантов, ведущих делопроизводство на кафедре: Р.Х. Хисамутдинова, Ж.Ж. Абетова, В.Н. Ковеня, А.С. Ахметжанова, Л.П. Плахина, С.М. Алькенова, Г. Альмагамбетова, Д. Шамшиева, Л. Воробьева, Г.У. Уакбаева, А.Ш. Токтарбаева.

Сегодня кафедра музыкального образования – это сплоченный коллектив, который осуществляет не только подготовку будущих педагогов-музыкантов, работников культуры и искусства по направлениям бакалавриата и магистратуры, но и ведет работу по пропаганде культурных ценностей в Павлодарском государственном педагогическом университете. Творческие коллективы: оркестр казахских народных инструментов (руководитель Динара Жанбыровна Кемалова), смешанный хор (руководитель Тамара Михайловна Дорошенко) и солисты являются неизменными участниками всех университетских мероприятий. Студенты кафедры – призеры городских, областных, республиканских, международных конкурсов, среди которых такие престижные как: международный конкурс-фестиваль «Рождественские звезды» (г. Астана), международный конкурс «QazaQ Balasy» (г. Астана), международный конкурс-фестиваль «Сибирь зажигает звезды» (г. Барнаул). Не раз студенты были удостоены призовых мест на республиканских предметных олимпиадах по специальности музыкальное образование.

Показателем уровня подготовки специалистов являются успехи и достижения ее выпускников. Работая в школах, выпускники кафедры добились высоких результатов в своей педагогической деятельности, о чем свидетельствуют многочисленные награды и призовые места, завоеванные ими и их учениками на конкурсах и олимпиадах. Некоторые выпускники организовали свои студии, центры музыкального творчества: А. Садвакасова (основатель и руководитель вокальной студии «Magic Fly Astana», г. Астана), Ж. Жаканова (директор центра детского творчества «ARUZHAN PRODUCTION», г. Павлодар).

Среди выпускников кафедры – ученые, работающие в вузах Казахстана и России: Н.Е. Смирнова – к. филос. н., доцент кафедры ТиММО ПГПУ [4], Т. Азамат – к.п.н., доцент кафедры ТиММО ПГПУ [4], А.А. Уызбаева – доктор философии (PhD), доцент ПГУ [5], Г.Г. Ахметова – к. филос. н., доцент ПГУ [5], М.В. Гордиенко – к.п.н., ОГПУ, г. Омск [6].

Много талантливых выпускников являются артистами культурных учреждений: студенческой филармонии ПГПУ (культурно-досугового центра «Дом Дружбы» (В.Н. Ковеня – руководитель народного казачьего хора «Иртышская линия» [7], С. Князев – руководитель ансамбля казачьей песни «Поречье» [8], М. Борина – руководитель казачьего ансамбля «Воля» [9]), областной филармонии им. И. Байзакова (Ж. Ермекбаев, Н. Саркамбаев, А. Ботаева, С. Рысбек, Н. Сеитов, Н. Прощая, А. Хаданова, Д. Козлов, С. Князев, С. Темирканова [10]), областного казахского музыкально-драматического театра им. Ж. Аймаутова (Р. Ныгманов, Н. Саркамбаев) [11].

ВЫВОДЫ

Более 30 лет прошло с момента образования кафедры. Много событий, преобразований пришлось на ее долю. Менялись структуры, руководство, кадровый состав, но радостно, что с нами всегда оставались корифеи, люди, преданные музыке, образованию, равнодушные к судьбе кафедры, талантливые ученые, люди с трепетным сердцем, молодые душой Б.Д. Кокумбаева, Е.Ю. Личман, Н.И. Денисова, Б.У. Итемгенова. Благодарим вас, наши учителя! Низкий вам поклон за знания, а главное – за уроки жизни, которые вы нам преподали, за ваше умение, мудрость, за благородное дело – быть УЧИТЕЛЕМ!

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННЫХ ИСТОЧНИКОВ

- 1 Архивные материалы ПГПУ.
- 2 http://psu.kz/index.php?option=com_content&view=article&id=2850:2011-11-30-08-55-03&catid=5:museums&Itemid=66&lang=rus.
- 3 Постановление Правительства Республики Казахстан от 3 февраля 2004 г. №128 «О реорганизации отдельных республиканских государственных казенных предприятий Министерства образования и науки Республики Казахстан».
- 4 http://pspu.kz/modules/kaf/timmo/index.php?option=com_content&view=category&id=24&Itemid=274&lang=ru
- 5 http://psu.kz/index.php?option=com_content&view=article&id=731&Itemid=166&lang=rus
- 6 <https://omgpu.ru/directory/k-pipd>
- 7 <https://pavlodar.assembly.kz/ru/dom-druzhy-12>
- 8 <http://pvldostyk.kz/index.php/ru/novost/1499-v-pavlodare-sostoyalsya-i-j-mezhdunarodnyj-festival-dukhovnykh-stikhov-rodnik-dushi>
- 9 <https://assembly.kz/ru/news/15-letie-filiala-irtyshskaya-liniya-0>
- 10 <http://filarmonia-pavlodar.kz/peoples/fromorg/1/2>
- 11 <http://esim.pavlodarlibrary.kz/index.php/ru/kultura-i-iskusstvo/teatry/132-oblastnoj-kazakhskij-muzykalno-dramaticheskij-teatr-imeni-zh-ajmautova>

Е.И. Москвина¹, Н.Е. Смирнова¹

Музыкалық білім-беру кафедрасы: тарихты жасайтын адамдар

¹ Әнер және спорт факультеті,
Павлодар мемлекеттік педагогикалық университеті,
Павлодар қ., Павлодар облысы, Қазақстан Республикасы.

Ye.I. Moskvina¹, N.Ye. Smirnova¹

Music education department: people making history

¹ Faculty art and sports,
Pavlodar State Pedagogical University,
Pavlodar, Pavlodar region Republic of Kazakhstan.

Аңдатпа

Мақалада Павлодар мемлекеттік педагогикалық университетінің Музыкалық білім беру кафедрасының қалыптасуы мен дамуының негізгі кезеңдері көрсетілді. Жоғары оқу орнының құрылымдық бірлігі ретіндегі кафедра туралы мәлімет хронологиялық тәртіпте берілген: бастауыш мектептің болашақ мұғалімдерін музыкалық пәндер бойынша оқытқан «Бастауыш білім берудің педагогикасы және әдістемесі» кафедрасы мұғалімдері тобының қалыптасуынан бастап бакалавриат және магистратура бағдарламалары бойынша оқытатын жеке кафедраға дейін. Кафедраның тарихын оның қалыптасу жолындағы кезеңдердің тікелей куәгерлері жеткізеді: құрылымдық және кадрлық өзгерістер, профессор-оқытушылар құрамы мен студенттердің шығармашылық және ғылыми әлеуетінің дамуы. Оқиғалардың хронологиясы кафедраның дамуына зор үлес қосқан жеке мұғалімдердің жұмысымен ұштасады. Авторлар ғылыми, педагогикалық, мәдени іс-әрекеті музыкант мұғалімдерді даярлаудың жоғары сапасының дәлелі болып табылатын түлектердің жетістіктерін сипаттайды.

Тірек сөздер: кафедра тарихы, музыкалық білім, Павлодар педагогикалық институты, мұғалім, музыкант-оқытушы.

Summary

The basic stages of becoming and development of department of Music education of the Pavlodar state pedagogical university are described in the article. The chronological order presents information about the department as a structural unit of the university, namely the process of its formation from the group of teachers in the department «Pedagogy and methods of primary education», providing training in musical disciplines of future primary school teachers, to an independent department providing training in educational programs undergraduate and graduate. The history of the department is described by direct witnesses of changes that have occurred over the years of its existence: structural and personnel changes, the development of the creative and scientific potential of the faculty and students. The chronology of events is intertwined with the description of the activities of individual teachers, whose pedagogical path is marked by special achievements in the development of the department. The authors describe the achievements of graduates whose scientific, pedagogical, cultural activities are evidence of the high quality of the training of specialists – teachers and musicians.

Keywords: history of department, musical education, Pavlodar pedagogical college, teacher, teacher-musician.

МРНТИ 14.07.05

А.Қ. Нұрғалиева¹, А. Медет¹

¹ Педагогикалық факультет
Павлодар мемлекеттік педагогикалық университеті
Павлодар қ., Павлодар облысы, Қазақстан Республикасы
e-mail: Nurgalievaak@mail.ru

ОҚУШЫЛАРДЫҢ ОТАНСҮЙГІШТІГІН ӘЛЕУМЕТТІК ІС-ӘРЕКЕТТЕР АРҚЫЛЫ ТӘРБИЕЛЕУ

Аңдатпа

Мақалада қазіргі кезде еліміздің егемендігін сақтап қалу үшін жастардың бойында әлеуметтік іс-әрекеттер арқылы отансүйгіштік құндылықтарын дамытудың өзектілігі қарастырылған. Осыған орай авторлар қазіргі таңда жастарды отансүйгіштікке тәрбиелеу мәселелері бойынша жүргізілген зерттеулерге тоқталады. Олардың қатарында А.А. Қалыбекова, Т.М. Әлсатов, Р.К. Төлеубекова, А.Н. Көшербаева, Р.А. Жаңабаева, Қ.Қ. Шалғынбаева, Т. Табылдиев, С. Ғаббасов, Қ.Б. Жарықбаев, С.Қ. Қалиев, Қ.Ж. Қожахметова сияқты ғалымдар бар. Олардың зерттеулерінде жастарға Отанына адал болуға, ұлтын сүйуге, оның салт-дәстүрін, әдет-ғұрпын, тілін, ділін, дінін, өткен тарихын құрметтеуге осы бастан, ертеңге қалдырмай, ұлттық рухта, ұлттық негізде тәрбие берілуі керектігі терең қарастырылған. Отансүйгіштік әлеуметтік іс-әрекетті ұйымдастыру мақсатары мен міндеттері, отансүйгіштік тәрбиенің іске асырылуына қойылатын талаптарына мақалада басты назар аударылған. Мақалада бүгінгі таңда оқушылардың отансүйгіштік сезімін қалыптастыру процесін жетілдіру үшін жүргізілетін іс-шаралар орын алған.

Тірек сөздер: әлеуметтік іс-әрекеттер, отансүйгіштік, құндылықтар, отансүйгіштікке тәрбиелеу, ұлтын сүйу, салт-дәстүр, әдет-ғұрып, ұлттық рух, отансүйгіштік тәрбие.

КІРІСПЕ

Жастарға отансүйгіштік тәрбие беру мәселесі кеңестік кезінде педагогика, психология ғалымдарының еңбектерінде де (М.А. Терентий, В.Ф. Фарфоровский, А.С. Макаренко, В.А. Сухомлинский, С.Т. Шацкий, Э. Монозон, Н. Скаткин, Ю. Бабанский, Л.И. Божович, Н.И. Болдырев, Л.И. Леонтьев, Б.Т. Лихачев, И.С. Марьенко, С.Л. Рубинштейн, В. Славенкин және т.б.) ерекше көрініс алды.

Оларда жастарды кеңестік Отанын сүюге тәрбиелеудің мазмұны, принциптері мен әдістері қарастырылған.

Қазақтың ақын-жыраулары Ж. Баласағұн, М. Қашғари, Асан қайғы, Шалкиіз, Ақтамберді жырау, Бұқар жырау, Махамбет Өтемісұлы отансүйгіштік қасиеттерді жас ұрпақтың бойында тәрбиелеу туралы көзқарастарын терме-жырлар арқылы толғаған.

Өз еліне, халқына, оның тарихына, салт-дәстүріне, мәдениетіне, тіліне деген сүйіспеншілік, Отандық сезімнің нағыз үлгісін жастардың бойында тәрбиелеу мәселелерін қазақтың белгілі ағартушы педагогтары Ш. Уәлиханов, Ы. Алтынсарин, А. Құнанбаев, Ш. Құдайбердиев, А. Байтұрсынов, М. Жұмабаев, Ж. Аймауытов және т.б. өзіндік өмірлік-шығармашылық қызметінде аса көп көңіл бөлген. Халық қаһарманы, белгілі жазушы, қоғам қайраткері Б. Момышұлының шығармаларында отансүйгіштік тәрбие мәселелері кеңінен көрініс тапқан.

Отансүйгіштік, ұлттық патриотизм, қазақстандық патриотизм проблемаларына көптеген философтар (М. Қозыбаев, Ә. Нысанбаев, А. Қалмырзаев, Л. Ахметова, К. Меңлібаев және т.б.) аса назар аударған.

Республикамызда зерттеліп отырған проблемаға байланысты Ә. Марғұлан, Т. Тұрлығұл сияқты тарихшы ғалымдар, әдебиет саласы бойынша М. Әуезов, С. Сейфуллин, М. Ғабдуллин, С. Мұқанов, Ә. Қоңыратбаев, Ә. Нұршайықов, А. Сейдімбек және т.б. зерттеушілер өз еңбектерінде отансүйгіштіктің ұлттық мәнін терең зерттеді.

Педагогика саласында бұл мәселеге Т. Тәжібаев, Ә. Сембаев, Қ. Жампейсова, А. Көбесов, С. Иманбаева, А. Калимолдаева, Ж. Мажитова, Д. Құсайынова, Е. Жұматаева, А. Бейсенбаева, Л.Т. Сейдахметова, Ж. Қалиев, Н.Н. Рыбкина, С. Нұрмұқашева, Р.Н. Кенжебаева, Ж. Дауренбаева, Н. Серикова және т. б. ғалымдар елеулі үлес қосты.

Соңғы жылдары Қазақстан ғалымдары арасында оқушыларды отансүйгіштікке тәрбиелеу проблемаларын зерттеуге қызығушылықтың артқандығы байқалады. Халықтық педагогиканың мүмкіндіктері арқылы оқушы-жастарды отансүйгіштікке тәрбиелеу мәселесі А.А. Қалыбекова, Т.М. Әлсатов, Р.К. Төлеубекова, А.Н. Көшербаева, Р.А. Жаңабаева, Қ.Қ. Шалғынбаева, Т. Табылдиев, С. Ғаббасов, Қ.Б. Жарықбаев, С.Қ. Қалиев, Қ.Ж. Қожахметова және т. б. ғалымдардың еңбектерінде ерекше аталған.

Қазақ музыка шығармашылығының құралдары арқылы оқушы-жастарды отансүйгіштікке тәрбиелеу мәселелерін отандық педагог-ғалымдар С.А. Ұзақбаева, М.Х. Балтабаев, Р. Дүйсембінова, Ш.Б. Құлманова, Р. Рысбекова, Қ. Ибрагим және т. б. ғалымдардың еңбектерінде көрініс тапқан. Отансүйгіштік тәрбиенің негізгі мақсаты – жеке тұлғаның, әлеуметтік топтың отансүйгіштік іс-әрекетін сана-

лы түрде меңгеріп алудағы талпынысын айқындайтын саяси-моральдық, кәсіби, психологиялық, дене шынықтыру сапаны қалыптастыру.

НЕГІЗГІ БӨЛІМ

Отансүйгіштіктің негізгі мағынасы әр азаматтың өз ұлтын, Отанын сүюден туындайды. «Патриотизм» – гректің сөзі. Оның қазақшасы – жерлес, отандас дегенді білдіреді, яғни Отанын, ұлтын сүю, оны жаудан қорғау. Қазақтар ежелден басқа халықтардай Отанын, ұлтын сүйген. Қазақтың ұлтжандылығы, отансүйгіштігі ежелден қалыптасқан. Батырларымыз бастаған қазақ халқы Отанын, жерін, ұлтын жаудан қорғаған. Оған қазақтың мақал-мәтелдері дәлел. Мәселен, туған жер-отан туралы мақалдар-мәтелдер: «Туған жерге туыңды тік», «Ит тойған жеріне, Ер туған жеріне». «Туған жердей жер болмас, Туған елдей ел болмас» т.б. мысалға келтіруге болады.

Мақал-мәтелдердің өзі қазақтың елін, жерін, отанын сүюінің негізі болып табылады. Қандай халық болмасын отанын, елін, жерін сүймейтіні жоқ. Соның ішінде қазақ халқыда жалпы шығыс, оның ішінде түркі тілді халықтардай отанын, жерін, суын, табиғатын сүюге жастарды көне заманнан тәрбиелеуді өзімен бірге дамытып келеді.

Қазіргі кезде республикамыздың егемендігі мен бейбітшілігін сақтауда тұлғаның отансүйгіштік құндылықтарын дамыту арқылы қазақстандық отансүйгіштігін қалыптастыруға үлкен мән беріліп отырғандығы Қазақстан Республикасы Конституциясында, Қазақстан Республикасының «Білім туралы» Заңында, Қазақстан Республикасының Мемлекеттік «Білім» бағдарламасында, Қазақстан Республикасы Президентінің республика халқына жолдауларында, Қазақстан Республикасында іске асырылып жатқан «Рухани жаңғыру» бағдарламасында, «Адам құқықтарының жалпыға бірдей декларациясында», «Бала құқығы туралы декларациясында» және үкіметтік құжаттарда, ғылыми-зерттеу жұмыстары мен ағымдағы басылым беттерінде айқын аңғарылады. Қазақстан Республикасы Мемлекеттік «Білім» бағдарламасында тәрбие жүйесін жетілдіруге байланысты алға қойылған негізгі мақсат – «қазақстандық патриотизм, азаматтық, ізгілік және жалпыадамзаттық құндылықтар идеяларының негізінде тәрбиеленушінің жеке тұлға ретіндегі сапалық қасиетін қалыптастыру» – деп бүгінгі ХХІ жаһандану ғасырында ұлттық мәдениет пен өркениетті өзара кіріктіре отырып, жеке тұлғаны қалыптастыру көзделіп отыр.

Жастардың отансүйгіштік сезімдері мен қасиеттерін өз ұлтының мәдени, рухани мұраларын пайдалану арқылы дамытудың қажеттілігін талап етеді. Осыған орай қазіргі таңда жастарды отансүйгіштікке тәрбиелеу үшін отан тарихын оқып

білу және туған еліне қызмет ету мүмкіндігін туғызу мақсатында мемлекеттік деңгейдегі маңызды құжаттар орын алады: «Қазақстан Республикасының Конституциясы», Қазақстан Республикасының «Білім беру туралы» Заңы, Қазақстан Республикасы Тәрбие тұжырымдамасы, Қазақстан Республикасы Білім беру мекемелерінде тәрбие берудің кешенді бағдарламасы, «Қазақстан Республикасы азаматтарына отансүйгіштік тәрбие берудің (2006–2008 жж.) арналған мемлекеттік бағдарламасы», «Мәдени мұра», «Рухани жаңғыру» мемлекеттік бағдарламалары және тағыда басқа мемлекеттік құжаттар республикадағы білім және тәрбие үдерістерінде басшылыққа алынып отыр.

Себебі қоғам мен мемлекеттің білім беру жүйесінің алдына қойып отырған міндеттерінің бірі – жастарды отансүйгіштікке тәрбиелеу болып табылады. Бұл талаптың өзектілігі қазіргі әлемді жаһандандыру жағдайында бұрынғысынан да өзекті бола түсуде.

Отансүйгіштік іс-әрекеттер деп біздер, әлеуметтік ұстанымын, елінің озық салт-дәстүрлерін, тарихи заңдылықтарын қорғауға бағытталған жеке тұлғаның және әлеуметтік топтың кез келген әрекеттерін түсінеміз. Отансүйгіштік әрекет сыртқы нышан беру деңгейінде қалып қоймай, отансүйгіштік сананың «өлшемі», «межесі» және тәрбиелеуші факторы болып қабылдануы маңызды. Ал отансүйгіштік сана-сезім болса, ол – Отан құндылығы көрінісінің нәтижесі, өткендегі өмір сүрген ата-баба санасының қажеттілігі мен ұмтылысынан, құлшынысынан туған озық салт-дәстүрлерді адамдардың санасындағы қажеттілігі мен қызығушылығы арқылы қабылдау. Отансүйгіштік сананың өзіндік құрылымы рухани біліктіліктің интерграциясынан тұрады, ол «жазықтық кесіндісін», қоғамдық сананың барлық түрлерінің диалектикалық өрісін танытады.

Отансүйгіштік тәрбие барысында саяси сенімділік, Отанға деген сүйіспеншілік, тәуелсіз өмір сүріп жатқан елдермен ынтымақтастық, жалпыхалықтық намыскерлік, ел тағдырының болашағы үшін жауапкершілік, экономикалық даму қарқынын тездетуге үлес қосуға ниеттестік, ғылыми, саяси-моральдық және туған жерін қорғау мақсатындағы әзірлік, отанның саяси, идеологиялық қауіптерден сақтауға бағыттылық, арам ниеттегі ішкі және сыртқы жауларға төзбеушілік тәрізді мінез-құлық қалыптасады, дамиды. Сонда даму өрісінің басты тірегі – отансүйгіштік тәрбие дей отырып, дамудың өзі отансүйгіштіксіз жүзеге аспайтынын мойындаған жөн.

Отансүйгіштік тәрбие педагогика, психология, әскери ілімдердің негіздеріне сүйене отырып тұлғалық болмысты дамытудың озық пішінін анықтауға жол ашады. Сонымен бірге, аталған қасиеттерді тандаудың тиімді принциптері мен қажетті әдістері және жұмыстың түрлерін сұрыптауға мүмкіндік береді. Отансүйгіштік тәрбие тарихи ғылымдарды, әсіресе, Қазақстан Республикасының

және Ұлы Отан соғысының тарихын, туысқан елдер халықтарының дәстүрлерін меңгеру арқылы жүзеге асады. Мысалы, академик М. Қозыбай тегінің қазақ жерінде XVI ғасырдың аяғынан 1916 жылға дейін 300-ге жуық ұлттық-азаттық көтерілістердің өрбігені жөніндегі деректері оқу-тәрбие барысында пайдалануы қажет. Сонда ғана халқымыздың зарлы заманы, «Ақтабан шұбырынды», Жоңғар шапқыншылықтары, Ресей патшалығының отарлау саясаты жасөспірімдерге белгілі болып, болашақтағы ел амандығын, қауіпсіздігін, тәуелсіздігін тұрақтандыруға, нығайтуға бағытталғын отансүйгіштік әрекеттер дамытылмақ. Мұнымен бірге, халқымыздың өткенде қалыптасқан дәстүрлерін, олардың тарихта алатын орнын, салмағын жасөспірімдерге отбасы, мектеп, қоғамдық орталар арқылы саналарына жеткізуді қамтамасыз ету көзделеді. Отансүйгіштік сананың қалыптасу процесінің мазмұнын адамдар санасындағы Отан құндылығының көрінісі анықтайды.

Отансүйгіштік әлеуметтік іс-әрекет Отан құндылығын танудың тікелей және жанама түріндегі көрінісінен басталады. Жүргізілген тәрбие жұмысының барысында біздің қол жеткен табыстарымыз бен көрсеткіштеріміздің тереңдігін ашудың маңызы зор. Әсіресе, ол адамның мәртебелі өмір сүруін, бұл саланы жүзеге асырудағы мемлекетіміздің ілгерішіл саясатын, Қорғаныс Күштерінің міндетті істерін, теориялық насихат бағдарын, ұстанған мұраттылығын, отанды қорғаудың жолдарын, сыртқы, ішкі жаудың қастандық әрекеттерінің алдын алуын қамтамасыз етеді.

Отансүйгіштік тәрбиенің барлық жүйесі жоғарыда аталған білімдерді өмірде қолданғанда ғана салтанатты, дамыған ел азаматтарын қалыптастыра алады. Мұнымен бірге, отансүйгіштік тәрбие парасаттылық пен терең ойлылыққа негізделеді. Халық даналығы бұған былай деп баға берген: «Бас-басыңа би болсаң, балқан ауға сыймасың, Бір данаға жол берсең, жанған отқа күймессің».

Байқасақ, көзсіз ерлікке ұрынбас үшін, отансүйгіштік тәрбиенің дұрыс болуы үшін алдымен адамның іс-әрекетін барлық сәттеде ақыл-парасаты билеуі керек. Отансүйгіштікке анықтаманы Б. Момышұлы тілімен айтсақ, былай болып келеді: «Отансүйгіштік Отанға деген сүйіспеншілік, жеке адамның аман-саулығы қоғамдық-мемлекеттік қауіпсіздікке тікелей байланыстылығын сезіну, өзінің мемлекетке тәуелді екенін, мемлекетті нығайту дегеніміз жеке адамды күшейту екенін мойындау, қысқасын айтқанда, отансүйгіштік дегеніміз мемлекет деген ұғымды, оны жеке адаммен барлық жағынан өткенімен, бүгінгі күнімен және болашағымен қарым-қатынасын біріктіреді. Отанға деген сүйіспеншілік қана соғыс кезіндегі өлімді моральдық тұрғыдан ақтап, соғыс ісінің адамгершілік негізі бола алады...».

Отансүйгіштік сана-сезімді қалыптастыруда кіші және үлкен орталардың рөлі ерекше. Үлкен ортаға жататындар: өндіріс тәсілі, өндірістік қатынас, өндіргіш

күш, қоғамдық сана, қоғамдық саяси мекемелер, жеке топтардың өмірге ыңғайы, Отан үшін еңбек, жалпы бұқаралық информациялық мекемелер, әдебиет, өнер, мәдениет. Кіші ортаға жататындар: қарым-қатынас жасайтын ұжым, отбасы, әртүрлі мақсаттағы топтар. Кіші орта отансүйгіштік тәрбиенің өткендегі Отанының құндылығын меңгеруге бағдар жасауы керек. Мұнымен бірге елін қорғаудың озық идеялары мен қорғанудың даму өрісін меңгеріп, өзіне тән жүйені Отанының берер бағасымен салыстыру қажет. Сонда ғана отансүйгіштік тәрбие өзінше дами алады. Ол өздігінен күрделі мақсаттарға жетуге, бірауыздық пен тұтастыққа, өзін-өзі басқаруға, белсенділікке, даму жүйесіне, тәрбиенің құрама амал-тәсілдерінің мазмұнын игеруге бағдар жасамақ. Тәрбиенің құрама әдіс тәсілдерінің отансүйгіштік тәрбие мазмұнын айқындауға етер ықпалы мол.

ҚОРЫТЫНДЫ

Отансүйгіштік іс-әрекет, тәрбиеленушінің білімі мен бағалауын түпкілікті жеке басының сеніміне айналдырудан, отансүйгіштік тәртіпті қалыптастырудан, мемлекеттің әскери күшін дамытуға әзірліктен, қарулы Күштер қатарында қызмет етуден, қолына қару алып, өз Отанын жаудан қорғаудан, жаңа бетбұрыстарға ықыластықтан туады.

Бүгінгі таңда оқушылардың Отансүйгіштік сезімін қалыптастыру процесін жетілдіру үшін мындай іс шаралар өткізілуі тиіс:

- мектеп оқушыларына арналған арнайы курстар, факультативтік сабақтар жүргізуді қолға алу керек (арнайы курстарға немесе факультативтік сабақтарға оқушыларды ерікті түрде қатыстыру арқылы кешенді әрі жоспарлы түрде сабақ өткізу);

- мектептерде өлке тарихына қатысты мұражайлар санын көбейту және мұражай жұмысын бірізділікке түсіру керек. Мұражай жоқ болған жағдайда, өлке тарихын қамтитын мұражай жасақтау керек (мұражай қорына арнайы курстар мен факультатив сабақтарында жинақталған тың мәліметтерді пайдалану да оқушылардың әрі қарай қызығып ізденуіне жол салады);

- оқушыларды әртүрлі мәдени шараларға көбірек қатыстыруды қолға алу керек;

- көненің көзі боп табылатын өлкедегі тарихи орындарға, мекендерге саяхат жасау («жүз рет естігеннен, бір рет көрген артық»);

- халыққа еңбегі сіңген тұлғалармен, Отан соғысы және еңбек ардагерлерімен кездесу кештерін ұйымдастыру; осы тақырыпқа арнап шығарма жазудан олимпиадалар, конференциялар ұйымдастыру.

Тәуелсіз мемлекетіміздің шаңырағын шайқалтпай, көк байрағымызды көкке желбіреткен ел болуымыз үшін, дамыған алпауыт елдермен иық тірескен терезесі тең мемлекет болуымыз үшін жастарға Отанына адал болуға, ұлтын сүйуге, оның салт-дәстүрін, әдет-ғұрпын, тілін, ділін, дінін, өткен тарихын құрметтеуге осы бастан, ертеңге қалдырмай, ұлттық рухта, ұлттық негізде тәрбие берілуі керек.

Отансүйгіштік тәрбие жүйесінің ерекшелігі отансүйгіштік санамен барлық тәрбие жүйелерін анықтауда болып келеді. Отансүйгіштік тәрбиедегі отансүйгіштік әрекеттің мықты бір ерекшелігі саяси-идеясыз, адамгершіліксіз, құқықсыз, эстетикалық, еңбек т.б. тәрбиенің құрама әдіс-амалдарынсыз және олардан тыс өмір сүре алмайтындығында. Әсіресе, белгілі әлеуметтік-саяси бағыттылық өз Отанын қорғау ісін дамытуға, ішкі әзірлікті және қабілетті қалыптастыруға ықпал етеді.

Сөйтіп отансүйгіштік тәрбие барлық тәрбие бағыттарында жүзеге асады. Отансүйгіштік тәрбиенің, сананың нәтежиесі Отан басына қиын іс түскен сәттерде нышан береді. Отанның қорғанысы мен нығаюы үшін ізгі еңбектерге, озықтық салт-дәстүрлерге әрекеттендіріп, осының салдарынан тәрбиелеуші факторға айналады.

Отансүйгіштік тәрбиенің жүйесі басқа да факторлар мен тығыз байланыста қамтылады: біріншіден, нысананың тұтастығы, жеке тұлғаның тәрбиесі; екіншіден, қоғамдық тіршілік көздерінің бір-бірімен байланысы, отбасының, мектептің, жоғары оқу орындарының, еңбектегі, әскердегі ұжымдардың отансүйгіштік тәрбиеге бағыттылығы мен қатысы; үшіншіден, негізгі принциптердің бірлігі және тәрбиенің жалпы заңдылықтары; төртіншіден, отансүйгіштік тәрбиенің жалпы тәрбие жүйесімен қабысуы, жеке тұлғалардың жан-жақты қалыптасуы.

ПАЙДАЛАНҒАН ДЕРЕКТЕР ТІЗІМІ:

1 Назарбаев Н.А. Қазақстанның үшінші жаңғыруы: жаһандық бәсекеге қабылеттілік // Қазақстан Республикасының Президентінің ел халқына арнаған жолдауы. – Астана, 2017. – 9 б.

2 Көбесов А. Әл-Фараби. – Алматы, 1971. – 64 б.

3 Әбиев Ж., Бабаев С.Б., Құдиярова А.М. Педагогика. – Алматы: Дарын, 2004. – 320 б.

4 Қазақстан Республикасы азаматтарына патриоттық тәрбие берудің 2006–2008 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасы // Тәрбие құралы.– 2006. – №6.

5 Бес ғасыр жырлайды.. – Алматы: Жазушы, 1989. – Т.1. – 84 б.

6 Ыбыраимжанов Қ.Т., Қоянбаева Г.Р., Қоянбев Р.М. Педагогикалық сөздік. – Тараз, 2010.

7 Момышұлы Б. екі томдық шығармалар жинағы. – Алматы: Жазушы, 2001. – 1 Т. – 479 бет.

8 Жөнкебаева Г.Т. – Ұстаз – ұлы есім // Білім Шапағаты. – 2010. – №8 – 5 б.

9 Сластенин В.А. и др. Педагогика: учебн. пособие для студ. высш. пед. учебн. заведений. – М.: Академия, 2002. – 576 б.

10 Лихачев Б.Т. Педагогика: курс лекций, учебное пос. изд. 4, перераб. и доп. – М.: Юрайт, 2000. – 522 б.

11 Лихачев Б.Т. Простые истины воспитания. – М.: Педагогика, 1983. – 75 б.

12 Вульф В.З. Цель и сущность гражданского воспитания. – М.: Педагогика, 1990. – 176 б.

13 Айтхожина Г.Р. Воспитание казахстанского патриотизма, национального согласия в системе профессионального образования // Воспитание школьника. – 2004. – №1.

А.К. Нургалиева¹, А. Медет¹

Воспитание патриотизма учащихся через социальную деятельность

¹ Педагогический факультет
Павлодарский государственный педагогический университет
г. Павлодар, Павлодарская обл., Республика Казахстан

A. K. Nurgalieva¹, A. Medet¹

Education of patriotism of students through social activities

¹ Faculty of Pedagogy,
Pavlodar State Pedagogical University
Pavlodar, Pavlodar Region, Republic of Kazakhstan

Аннотация

В статье рассматривается актуальность развития патриотических ценностей через социальную деятельность молодежи для сохранения суверенитета страны в настоящее время. В связи с этим авторы отмечают, что в настоящее время проводятся исследования по вопросам патриотического воспитания молодежи. В их числе А.А. Калыбекова, Т.М. Альсатов, Р.К. Толеубекова, А.Н. Кошербаева, Р.А. Жанабаева, К.К. Шалгынбаева, Т. Табылдиев, С. Габбасов, К.Б. Жарыкбаев, С.К. Калиев, К.Ж. Кожаметова. В их исследованиях было предусмотрено, что молодежь должна быть верной Родине, любить свою национальность, уважать ее традиции, обычаи, язык, менталитет, религию, историю прошлого, воспитываться в духе нации, на национальной основе. Особое внимание в статье уделено целям и задачам организации патриотической социальной деятельности, требованиям к реализации патриотического воспитания. В статье приводятся мероприятия, проводимые на

сегодняшний день в школах для совершенствования процесса формирования у учащихся чувства патриотизма.

Ключевые слова: социальная деятельность, патриотизм, ценности, воспитание патриотизма, любить свою национальность, традиции, обычаи, национальный дух, патриотическое воспитание.

Summary

The article deals with the relevance of the development of Patriotic values through the social activities of young people to preserve the sovereignty of the country at the present time. In this regard, the authors note that studies are currently being conducted on the Patriotic education of young people. Among them A.A. Kalybekova, T.M. Elstow, R.K. Toleubekova, A.N. Speaker Added, R.A. Zhanabayev, K.K. Sagynbaeva, T. Tabyldiev, S. Gabbasov, K.B. Zharikbaev, S.K. Kaliev, K.J. Kozhakhmetova. Their studies provided that young people should be faithful to their Homeland, love their nationality, respect its traditions, customs, language, mentality, religion, history of the past, be educated in the spirit of the nation, on a national basis. Particular attention is paid to the goals and objectives of the organization of Patriotic social activities, the requirements for the implementation of Patriotic education. The article presents the activities carried out to date in schools to improve the process of formation of students' sense of patriotism.

Keywords: social activity, patriotism, values, education of patriotism, love your nationality, traditions, customs, national spirit, Patriotic education.

МРНТИ 03.20

А. Омарова¹, А.С. Молдакимова¹

*¹ Гуманитарный факультет,
Павлодарский государственный педагогический университет,
г. Павлодар, Павлодарская область, Республика Казахстан
e-mail: aliya.m.s@mail.ru, aliya_omarova1984@mail.ru*

ДЕКОРАТИВНО-ПРИКЛАДНОЕ ИСКУССТВО КАЗАХОВ: ИСТОКИ И ТРАДИЦИИ

Аннотация

В статье рассматривается развитие и трансформация декоративно-прикладного искусства казахов с древности и по сегодняшний день. Генезис материальной культуры казахов рассматривается посредством хронологического и сравнительного анализов, используемых для выявления связей и различий в способах и приемах создания шедевров ис-

куссва. Этот аспект вызывает интерес исследователей из различных научных сфер. Динамика научной парадигмы развития декоративно-прикладного искусства многогранна, имеет свою методологическую составляющую и открывает все новые проблемы исследования, которые направлены на актуализацию вопросов, непосредственно вытекающих из мировоззренческих установок своего времени и общественного интереса. Дается изучение декоративно-прикладного искусства в контексте не только исторического, но и междисциплинарного подхода. Кроме того, раскрываются его особенности, роль и место в целостной системе общественного взаимодействия.

Ключевые слова: история, культура, декоративно-прикладное искусство, традиции, историческая память, творчество.

ВВЕДЕНИЕ

Культурное наследие является неотъемлемой частью общества, оно содержит в себе опыт предшествующих поколений и сложившиеся народные традиции, трепетно передаваемые потомкам. Казахи благодаря кочевому образу жизни, близости к природе создали уникальные шедевры декоративно-прикладного искусства. И сегодня перед нами стоит важная задача сохранения, культивирования и передачи наследия созидательной деятельности наших предков. Декоративно-прикладное искусство – это такая сфера культуры, которая на сегодняшний день привлекает внимание общественности и отражает социальные отношения и мировоззренческое восприятие людей. Оно включает в себя народное искусство, религиозный аспект, повседневные атрибуты жизнедеятельности.

Если рассматривать по отдельности, то понятие «декоративное» используется как украшение или же способ украшения какой-либо поверхности, например, мебели, посуды, одежды и так далее.

А понятие «прикладное» в нашем понимании применяется в тех случаях, когда практическое назначение предмета независимо от его красивого внешнего вида не меняется, то есть функция ножа – резать осталась без изменений, не смотря на украшение клинка или рукояти. Характер предмета обусловлен его практическими функциями.

Традиция украшать предметы, составляющие повседневное окружение, характерными способами продолжает существовать и более того, она не выглядит застывшей, эта традиция развивается и народные умельцы, пребывая в иноэтническом окружении, обогащают ее новыми элементами [1, с. 197].

ОСНОВНАЯ ЧАСТЬ

Декоративно-прикладное искусство берет свои корни издревле. Человек всегда стремился придать окружающим его предметам практического назначения более презентабельный, эстетический, декоративный вид. А это, в свою очередь, привело к творческим поискам в создании изысканных предметов обихода как мебель, ковры, посуда, игрушки, украшения и так далее.

Об этом свидетельствуют памятники эпохи бронзы, найденные на территории Казахстана: керамические изделия с геометрическим орнаментом, изделия из кости, украшения из меди, бронзы и золота [2, с. 31].

В целях изучения особенностей декоративно-прикладного искусства казахов обратимся к следующим методам: хронологический анализ произведений искусства, который позволяет выявить связь элементов декоративного искусства древности и современности; сравнительный анализ дает возможность выявления различий в приемах инкрустаций, в используемых материалах изделий. Так, например, «звериный стиль» в ювелирных изделиях саков нашел свое продолжение в современных украшениях, в деталях модной одежды, в дизайнерских изделиях, в архитектуре и других направлениях. Такой интерес вызван желанием дать новый импульс национальным традициям и возродить навыки, опыт своих предков, сохранить национальные промыслы и суметь презентовать свое историческое культурное наследие в мире.

Народное искусство – результат творчества многих поколений мастеров. Оно едино в своей художественной структуре и необычайно разнообразно по своим национальным особенностям, которые проявляются во всем, начиная с выбора материала и заканчивая трактовкой изобразительных форм. Стремление к удовлетворению эстетических потребностей, к максимальному использованию имевшихся возможностей для художественного оформления быта послужило развитию различных видов декоративно-прикладного искусства.

Декоративно-прикладное искусство уже много веков, несмотря на кочевой образ жизни, становится важным звеном бытия казахов. Только на примере юрты с ее убранством можно увидеть творческие идеи мастеров, воплощенных в орнаментах на повседневных предметах. Утилитарность и художественность юрты в целом как комплекса отмечали и некоторые другие исследователи. Ее архитектура, обстановка и инвентарь тесно связаны. Пол в юрте всегда был устлан войлочными и ткаными коврами, на стенах висели шелковые и войлочные ковры, сумы, одежда, у стен на резных деревянных подставках стояли лари и сундуки, покрытые войлочным и или кожаными чехлами, кровать, отгороженная вышитым пологом. На полу вокруг низкого стола лежали кожаные или бархатные подушки [2, с. 92].

Названия элементов узоров связаны с животным миром, что свидетельствует о влиянии сакского «звериного стиля», который находит своих поклонников и в современном мире.

Наши предки жили в полной гармонии с окружающим миром и считали себя неотделимой частью природы. Этот ключевой принцип бытия сформировал мировоззрение и ценности народов Великой степи. Древние жители Казахстана обладали высокоразвитой культурой – имели свою письменность и мифологию [3].

Казахи, стремясь придать предметам обихода красивый внешний вид, мотивы для этого черпали из окружающей природы, что особенно прослеживается в их философии восприятия жизни. Считаем важным отметить и то, что казахская культура никогда не замыкалась в своих границах, а обогащалась, дополнялась достижениями других народов. Исследователь традиционной казахской культуры Н. Масанов писал, что для нее характерна «максимальная «притертость» и высочайшая адаптивность техники и технологии, трудовых приемов и навыков к утилизации специфических природных ресурсов конкретной экологической ниши...» [4].

Актуальную проблему поднимает А.С. Сарсамбекова в своей статье «Материальная культура казахов западной Сибири и северного Казахстана конец XX – начало XXI веков». Трансформационные процессы больше всего появились в материальной культуре, где товары промышленного производства вытеснили изделия национального промысла. Именно здесь хорошо прослеживаются последствия глобализации, так как происходит нивелирование национальной самобытности [5]. То есть в условиях города можно наблюдать тенденцию тиражирования предметов быта, что приводит к постепенной утрате этнической особенности материальной культуры казахов. Такая тенденция имеет место в современном обществе. Конечно, нельзя не отметить, что большой процесс урбанизации является еще одним фактором, влияющим на трансформацию материальной культуры и быта казахов.

Время не стоит на месте. Искусство с течением времени претерпевает изменения, но, не смотря на это, прослеживается связь поколений и желание возродить национальную самобытность. Здесь уместны слова Эммануэля Дюпи, что «национальная идентичность или национальный суверенитет связаны с национальным патриотизмом и традициями и, конечно же, с национальным развитием».

Следует отметить, что современное искусство – важный фактор формирования современной культуры. К одной из граней Великой степи относится именно звериный стиль. «Они (степняки) предпочитали изображения хищников, в основном семейства кошачьих. Наверное, совсем не случайно одним из символов суверенного Казахстана стал снежный барс – редкий и благородный представитель местной фауны» [3]. В сфере пропаганды традиций казахского народного прикладного искусства выделяются два основных направления: культурно-образовательную и

коммуникативную функции [6]. Изучение и развитие народного искусства способствуют сохранению культурного богатства – залога развития современной духовности, общественного сознания и в целом поднятия имиджа нашей республики.

Этой же цели посвящено предложение о возможности создания музея древнего искусства и технологий Великой степи «Ұлы дала». В нем можно собрать образцы высокого искусства и технологий, в том числе изделия, выполненные в зверином стиле, убранство «Золотого человека», предметы, отражающие процесс приручения лошади, развития металлургии, изготовления вооружения, снаряжения и другие артефакты. Развернуть в нем экспозиции ценных археологических находок и археологических комплексов, найденных на территории Казахстана, которые отражают процесс развития различных отраслей хозяйства на территории нашей страны в те или иные исторические эпохи [3].

В Республике Казахстан разрабатываются различного рода программы, направленные на возрождение самобытной казахской культуры, выделяются гранты на изучение и исследование в этой области, поддерживаются также организации, занимающиеся развитием ремесленничества. Для раскрытия богатого национально-культурного наследия, приумножения духовных и культурных ценностей была запущена программа «Рухани Жаңғыру».

ВЫВОДЫ

Таким образом, декоративно-прикладное искусство содержит не только общие традиции оформления отдельного предмета, интерьера или экстерьера архитектурных сооружений, но и духовные, патриотические, культурные ценности.

Наследие наших предков содержит в себе житейскую мудрость, накопленную веками. Культура жизнеобеспечения казахов во многом определялась народными промыслами и ремеслами. В изделиях прикладного искусства отражены древние взгляды и мировоззрения казахов в виде различных орнаментов и узоров. Традиционное прикладное искусство казахов, являвшееся в прошлом ведущей формой художественного творчества, ярко отражает своеобразие этнической культуры.

Культурная многовековая традиция различала потребности тела, души и духа, и это различие не потеряло своего значения и по сей день. Поэтому вполне естественно, что исследование национальных традиций и национального искусства в состоянии дать такой поток научной информации, что в итоге не может не сказаться положительно на развитии нашего общества.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННЫХ ИСТОЧНИКОВ

- 1 Дайрабаева А.А. Традиционное орнаментальное искусство казахов Западной Сибири XX – начала XXI века // Омский научный вестник. – 2008. – №4(69). – С. 194–198.
- 2 Маргулан А.Х. Казахское народное прикладное искусство. – Т. 1. – Алма-Ата: Өнер, 1986. – 243 с.
- 3 Назарбаев Н.А. Семь граней Великой степи/ <https://www.zakon.kz/4946814-sem-graney-velikoy-stepi-n-nazarbaev-21.html>
- 4 Масанов Н.Э. / meeting.nlrk.kz/result/ebook_58/.
- 5 Сарсамбекова А.С. Материальная культура казахов западной Сибири и северного Казахстана конец XX – начало XXI веков/ <https://articlekz.com/article/10744>
- 6 Баженова Н.А. Казахское народное прикладное искусство как фундамент национальной культуры Казахстана/ <http://www.roerich.kz/publication-rm/rd-in-kaz/bajenova-kazniik.htm>
- 7 Ward J. Elementary principles of ornament. – London: Chapman & Hall, Ltd., 1890. P.1.
- 8 Нурланова К. Символика мира в традиционном казахском искусстве // Кочевники. Эстетика. Познание мира традиционным казахским искусством. – Алматы: Ғылым, 1993. – С. 225–226.
- 9 Востров В.В., Кауанова Х.А. Материальная культура казахского народа на современном этапе. – А-Ата: Наука, 1972. – 120 с.
- 10 Оспанов Б.Е. История становления и развития художественно-графического факультета // Вестн. Казахского нац.пед. ун-та им. Абая. Сер. «Художественное образование: искусство-теория-методика». – Алматы, 2004. – №2(5). – С. 3-7.
- 11 Тажимуратов А. Мастерство рук общенародное достояние. – Алма-Ата, 1977.
- 12 Сманов И.С. Живопись как воспитательное средство: Методические рекомендации для классного руководителя. – Алма-Ата, 1989. – 28 с.
- 13 Салмина Н.Г. Знак и символ в обучении. – М.: Изд-во Московского университета, 1988. – 288 с.
- 14 Сакулина Н.П. Национальное искусство и детское творчество // Дошкольное воспитание. – 1965. – №5. – С. 11-12.
- 15 Омирбекова М.Ш. Энциклопедия казактын ою-орнектери. – Алматы, 2005. – 284 с.
- 16 Мухина В.С. Изобразительная деятельность ребёнка как форма усвоения социального опыта. – М.: Педагогика, 1981. – 240 с.
- 17 Духовная культура и этническое самосознание. – М.: Наука, 1990. – 241 с.

18 Брушлинский А.В. Воображение и творчество // Научное творчество. – М., 1969.

19 Ушинский К.Д. Воспитание и характер. Какую роль играет народность в воспитании? // Дошкольное воспитание. – 1993. – №3. – С. 58-61.

20 Тажимуратов А. Мастерство рук общенародное достояние. – Алма-Ата, 1977.

А. Омарова¹, А.С. Молдакимова¹

Қазақтың сәндік-қолданбалы өнері: бастауы мен дәстүрлері

¹ Гуманитарлық факультеті,
Павлодар мемлекеттік педагогикалық университеті,
Павлодар қ., Павлодар облысы, Қазақстан Республикасы.

A. Omarova¹, A.S. Moldakimova¹

Kazakh arts and crafts: origins and traditions

¹ Humanitarian faculty,
Pavlodar State Pedagogical University,
Pavlodar, Pavlodar region, Republic of Kazakhstan

Аңдатпа

Мақалада қазақтардың сәндік-қолданбалы өнерінің ежелгі заманнан бүгінгі күнге дейінгі дамуы мен трансформациясы қарастырылады. Қазақтардың материалдық мәдениетінің генезисі өнер жауһарларын жасау тәсілдері мен тәсілдеріндегі байланыстар мен айырмашылықтарды анықтау үшін пайдаланылатын хронологиялық және салыстырмалы талдаулар арқылы қарастырылады. Бұл аспект түрлі ғылыми салалардан зерттеушілердің қызығушылығын тудырады. Сәндік-қолданбалы өнерді дамытудың ғылыми парадигмасының динамикасы көп қырлы, өзінің әдіснамалық құрамдас бөлігі бар және өзінің уақыты мен қоғамдық мүдделерінен туындайтын мәселелерді өзектендіруге бағытталған зерттеудің барлық жаңа мәселелерін ашады. Сәндік-қолданбалы өнерді тек тарихи ғана емес, пәнаралық көзқарас тұрғысынан зерттеу берілген. Сонымен қатар, қоғамдық өзара іс-қимылдың тұтас жүйесіндегі оның ерекшеліктері, рөлі мен орны көрсетілген.

Тірек сөздер: тарих, мәдениет, сәндік-қолданбалы өнер, дәстүр, тарихи жады, шығармашылық.

Summary

The article deals with the development and transformation of arts and crafts of Kazakhs from ancient times to the present day. The Genesis of the material culture of the Kazakhs is considered through chronological and comparative analysis used to identify the links and differences in the methods and techniques of creating masterpieces of art. This aspect is of interest to researchers from various scientific fields. The dynamics of the scientific paradigm of the development of decorative and applied art is

multifaceted, has its methodological component and opens up new research problems, which are aimed at the actualization of issues directly arising from the worldview of its time and public interest. The study of arts and crafts in the context of not only historical, but interdisciplinary approach is given. Moreover, the article describes its features, place and role in the whole system of social interaction.

Keywords: history, culture, arts and crafts, traditions, historical memory, creativity.

МРНТИ 03.20

Г.Е. Отепова¹, А.К. Адыракова¹

¹ Гуманитарный факультет,
Павлодарский государственный педагогический университет,
г. Павлодар, Павлодарская область, Республика Казахстан
e-mail: g.otepova.hist@mail.ru, adyrakova_ase@mail.ru

**РОЛЬ НРАВСТВЕННЫХ ЦЕННОСТЕЙ ИСЛАМА
В ДУХОВНОМ ВОЗРОЖДЕНИИ КАЗАХСТАНСКОГО ОБЩЕСТВА
НА СОВРЕМЕННОМ ЭТАПЕ**

Аннотация

В статье поднимаются проблемы духовного развития современного общества: влияние глобализации и компьютеризации на сознание людей, на сохранность самобытной культуры страны, сохранение общечеловеческих ценностей. Авторы обращают внимание, что для духовного возрождения казахстанского общества необходимо вернуться к истокам наших исторических, культурных и нравственных ценностей. Ислам был основной верой казахов на протяжении многих веков, он стал одним из главных источников формирования самобытной духовности и культуры казахского народа, имел и продолжает иметь огромное влияние на наш менталитет и мировоззрение. Смысл ислама заключается в приоритете духовных ценностей над материальными благами, в неискаженном духовном мироощущении и назначении человека. В статье на основе основных положений Корана охарактеризованы общечеловеческие и духовно-нравственные ценности ислама, показана их роль в воспитании подрастающего поколения.

Ключевые слова: глобализация, компьютеризация, современное общество, духовно-нравственные ценности, общечеловеческие ценности, ислам.

ВВЕДЕНИЕ

Сегодня время стремительных изменений во всем мире, век глобализации и компьютерной информатизации. Эти слова стали для нас всех привычными и обыденными, не замечая, что они оказывают решающее влияние на все сферы нашей жизни – экономику, политику, культуру, язык, образование, духовно-нравственное развитие. Все эти сферы, вовлекаясь в убыстряющийся темп освоения и обмена информацией, приобретают качественно новые черты. В целом глобализация, компьютеризация, новейшие технические достижения дают человеку огромные возможности, небывалые силы, мощь, которые могут влиять на людей, природу и мир в целом. Глобализация представляет собою объективный комплексный процесс, требующий глубокого научно-теоретического осмысления (но это тема отдельного исследования). Но для развития человека как личности, гражданина этого недостаточно... Во все времена судьба человечества и мира зависела от духовного и нравственного состояния человека, потому что именно человек определяет на что и на какие цели направить достижения науки и техники.

В современном мире стоит перед многими народами острейшая проблема, каким образом, не сторонясь, не уклоняясь от объективного процесса глобализации – сохранить свой национальный суверенитет, национальное «я», самобытную и уникальную культуру [1]. Этот острый, противоречивый и важный вопрос поднимают многие ученые, общественные деятели и исследователи. Среди них, например, ученый-философ, общественный деятель, академик НАН Республики Казахстан, лауреат Президентской премии мира и духовного согласия А.Н. Нысанбаев, кандидат философских наук, специалист по мировой политологии Кыргызской Республики Базарбай ажы Темишов. В своих трудах они обращают внимание на необходимость «возрождения современного общества путем углубленного изучения и исследования исторической роли и значения духовных традиций в решении глобальных проблем, возникших в условиях глобализации, а в особенности значения духовных ценностей ислама в истории современного казахстанского общества и человечества» [2].

ОСНОВНАЯ ЧАСТЬ

Одним из важнейших источников духовно-нравственных ценностей в Казахстане всегда была религия. Ислам был основной верой казахов на протяжении многих веков, он стал одним из главных источников формирования самобытной духовности и культуры казахского народа, имел огромное влияние на наш менталитет и

мировоззрение. Смысл ислама заключатся в приоритете духовных ценностей над материальными благами, в неискаженном духовном мироощущении и назначении человека. Этот факт подтверждают и результаты последних социологических исследований; они показывают высокую степень религиозности населения Казахстана на современном этапе. Однако, как отмечают исследователи, современное казахстанское общество отличается низким уровнем информированности о положениях ислама, о его основных направлениях и отличительных особенностях. Все это говорит о том, что необходимо больше информировать общество, пропагандировать духовно-нравственные ценности нашей традиционной религии, а не запугивать людей религиозным экстремизмом, терроризмом и т. д. В своем выступлении на съезде мировых и традиционно-национальных религий Президент Казахстана Н. Назарбаев подчеркнул: «Есть неоспоримые великие ценности, никак не связанные с материальным благополучием, которые навсегда останутся для человека приоритетными и основополагающими. Главные из них – духовность, нравственность. Их основным носителем является религия, сохраняющая выработанные веками национальные и религиозные традиции, самобытный культурный исторический опыт каждого народа» [3].

Развитие современного казахстанского общества показало, что без духовной культуры, без систематического и вдумчивого воспитания молодежи в духе высоких жизненных ценностей продвижение по пути материального благополучия вряд ли будет успешным, так как зачастую прагматизм и успех культивируют ценности, далекие от духовности. Поэтому в данной статье хотелось бы подробнее охарактеризовать основные духовно-нравственные ценности ислама, показать их роль и значение в воспитании подрастающего поколения.

Для начала следует понять, какой ислам традиционен для территории нашей страны. По документальным свидетельствам, первые мечети появились в конце IX века на территории южного Казахстана. В середине X века ислам стал государственной религией государства Караханидов. Это, в свою очередь, привело к вытеснению древнетюркской рунической письменности и сложению новой на основе арабской графики. Специфика ислама кочевых тюрков заключалась в ограниченном соединении элементов традиционных доисламских (тенгрианство и зороастризм) и суфийских представлений. На территории нашего государства начали действовать различные суфийские школы и направления. Одним из выдающихся деятелей того периода был суфист Ходжа Ахмед Яссави. Он проповедовал самобытную форму ислама, в которой органично вплетались элементы тюркских, а позднее и казахских традиций и обычаев. И именно такое стечение обстоятельств позволило исламу в форме суннизма ханафитского мазхаба, ориентированного на интеллектуальное восприятие мира, утвердиться в умах и сердцах наших предков.

Именно эта толерантность и свобода мысли позволила легко уживаться на нашей земле представителям многих народов и всех традиционных религий на протяжении целого тысячелетия.

В основе ислама лежат такие общечеловеческие ценности, как вера, гуманизм, справедливость, честность, уважение, почитание старших и нравственное поведение. Добрососедство, любовь, уступчивость, взаимопомощь, уважение к чужой мысли, милосердие и снисходительность – это черты истинного мусульманина. Пророк Мухаммад говорил: «Истинно, в Судный День лучшие из вас по своему нраву будут более всех любимы мною и будут ближе всех ко мне» [4]. Высокая цель ислама – воспитать высоконравственных людей, наполнить душу человека духовностью. Поэтому сегодня многие ученые, философы, общественные деятели все чаще обращаются к изучению и пропаганде духовно-нравственных ценностей этой мировой религии.

Основные принципы Корана касаются именно нравственных ценностей человека, которые так важны для гуманизации современного общества. Смирение, скромность, умение контролировать собственные страсти и желания, прямота, справедливость, терпение, исполнительность, единство между словом и делом – таковы морально-волевые качества, многократно отмечаемые в Коране. «Аллах любит терпеливых» [5].

В обществе ислам уделяет особое внимание и благородству. Проблемы взаимоотношений в более широком круге включает вопросы и обязанности к соседям, близким и родственникам. В Священном Коране об отношении к соседям сказано: «Делайте добро родителям, родственникам, сиротам, беднякам, соседям из числа ваших родственников и соседям, которые не являются вашими родственниками...» [6]. Пророк Мухаммад сказал: «Если кто-либо стремится к любви Аллаха и Его Посланника, он должен говорить правду и оправдывать доверие и быть хорошим соседом». Этот хадис можно отнести как человеку отдельно, так и рассмотреть на уровне межгосударственных отношений, «добрососедство» как путь развития и гармонии в мире. Что касается близких и родственников, то приоритеты располагаются в следующем порядке: родители, супруг или супруга, дети, близкие и дальние родственники, соседи, друзья, знакомые, сироты, вдовы и вдовцы, нуждающиеся в помощи, друзья-мусульмане, люди остальные и животные. И каждому из этих категорий в Коране нашлось место и внимание, чтобы мусульманин поступал в границах дозволенного и запрещенного. Ислам очищает душу человека от себялюбия, от жестокости и террора, от тщеславия и распущенности. Сегодня эти качества человека очень важны, так как по всему миру распространено насилие, жестокость. Традиционный ислам поддерживает самоотверженных, дисциплинированных, справедливых; воспитывает чувство ответственности и самоконтроля.

О высоких духовно-нравственных ценностях ислама говорит тот факт, что ислам – это религия, которая защищает свободу жизни, слова и волеизъявления человека. Подтверждение этому можно найти в сурах Корана. Например, ислам порицает любые конфликты и противоречия, не допускает ни малейшего проявления бесчестия, малодушия или клеветы людей по отношению друг к другу. Принуждение к вере противоречит принципам ислама, ибо истинная вера возможна лишь по доброй воле и велению совести, поэтому каждый человек имеет право выбирать, жить ли ему, повинаясь законам религии или выбрать светский образ жизни. Ислам не приемлет веры из страха, истинный ислам существует только там, где разрешена свобода слова и совести, что не противоречит демократическому, прогрессивному развитию общества.

Образованный мусульманин, воспитанный на моральных ценностях Корана, несет людям только лишь любовь и уважение, он с почтением относится к любой идее, даже самой отличной от его мировоззрения, умеет ценить искусство и чтит этикет. Он выступает в качестве миротворца в любых конфликтных ситуациях. Здесь важно обратить внимание, что человек должен быть именно образованным, а для этого надо учиться, повышать свой уровень культуры. Только высокообразованный человек может понять и осмыслить высокие человеческие ценности не только ислама, но других мировых религий.

Как видно из аятов Священного Корана, ислам на много опередил свое время. Многие положения этой религии до сих пор актуальны и современны. Истинный мусульманин, как отмечено в Коране, активно участвует в жизни своей страны, уважителен и полон душевной щедрости по отношению к окружающим его людям, высокообразован, честен и добродетелен. Именно такие задачи ставит наше государство перед современным обществом [7].

ВЫВОДЫ

Для духовного возрождения казахстанского общества нам необходимо вернуться к истокам наших культурных и нравственных ценностей. И сегодня, в век компьютерной грамотности, информатизации, глобализации нам нужны высокообразованные люди, для которых главными общечеловеческими ценностями являются любовь, справедливость, честность, порядочность, доброта. Поэтому изучение нравственных ценностей ислама и их значение в духовном возрождении казахстанского общества на современном этапе становится необходимым и актуальным. На эту важную задачу нашего государства неоднократно обращает внимание в своих выступлениях Президент РК Н. Назарбаев: «Нашей задачей должно стать вос-

питание интеллектуальной элиты, способной генерировать идеи, которые послужат ренессансу исламской цивилизации. В средние века ислам подарил миру величайшие открытия в сфере математики, химии, астрономии, медицины, архитектуры, философии и поэзии... Мусульмане создали мощную интеллектуальную цивилизацию, вызывая восхищение соседних стран. На заре ренессанса христианская Европа носила восточные одежды и читала философские произведения мусульман. Появление арабских цифр и системы счета привели к перевороту в математике, алгебре, геометрии, на основе которых получили развитие система преподавания, архитектура, торговля и последующее процветание всей Европы. Опираясь на такой мощный исторический фундамент, мы обязаны сообща возродить интеллектуальную роль исламской цивилизации» [8].

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННЫХ ИСТОЧНИКОВ

- 1 Собрание избранных научных трудов академика А.Н. Нысанбаева в 10-ти томах, посвященный 25-летию Независимости Республики Казахстан. – Алматы: Институт философии, политологии и религиоведения КН МОН РК, 2016. – 371 с.
- 2 Базарбай ажы Темишов. Аксиологическое измерение исламской культуры в условиях глобализации. – Бишкек, 2008. – С.3-8.
- 3 Выступление Президента Республики Казахстан Н.А. Назарбаева на съезде мировых и традиционно-национальных религий 23 сентября 2003 г. // Вечерний Алматы, 2003. – 24 сентября.
- 4 Махмуд Денизкушлары. Нравственность мусульманина в хадисах, Бухари, Фадаилус-сахаба, 27, Ат-Тирмизи, Бирр ва сила, 71, Москва, 2-е изд., 2010. – 5 с.
- 5 Священный Коран, сура Али Имран (3:146)
- 6 Священный Коран, сура ан-Ниса (4:36)
- 7 Касабекова С.Р. Понимание нравственности человека в исламе // Вестник КазНУ, Алматы. – 2010. – С. 12.
- 8 Выступление Президента Республики Казахстан Н.А. Назарбаева на 38-м СМВД ОИК, Астана, 28 июня 2011 года.
- 9 Шейх Мухаммад Аль-Газали М. Нравственность мусульманина. – М.: УМ-МА, 2005. – 366 с
- 10 Джалилов З.Г. Ислам и общество в современном Казахстане. – Алматы, 2006. – 204 с.
- 11 Джалилов З.Г. Исламские традиции: культура поведения в семье и обществе. – Алматы, 2008. – 152 с.

12 Асан А.Т. Религия и государственная политика Казахстана. – Алматы, 2012. – 187 с.

13 Шаукенова З.К. Влияние религии на современный мир // Научно-практическая конференция. – Алматы, 2013.

14 Сыздыкова А.М. Духовное возрождение как преодоления кризиса // Роль религии в формировании духовности в современном казахстанском обществе. – Павлодар: ПГПУ, 2008. – С. 90–92.

15 Ажмурат С.А. Духовно-нравственное воспитание личности в современном обществе // Роль религии в формировании духовности в современном казахстанском обществе. – Павлодар: ПГПУ, 2008. – С. 117–124.

16 Айдарханова И.И., Нурмугамбетова Б.А., Карабутова А.А. Проблемы формирования нравственности молодежи // Роль религии в формировании духовности в современном казахстанском обществе. – Павлодар: ПГПУ, 2008. – С. 130–133.

17 Демиденко Р.Н. Духовно-нравственное развитие личности // Роль религии в формировании духовности в современном казахстанском обществе. – Павлодар: ПГПУ, 2008. – С. 137–143.

18 Еркналиева М. Духовно-нравственное воспитание в условиях глобализации // Проблема духовности в современном мире: Сборник материалов международной научно-теоретической конференции, посвященной 70-летию К.Ш. Шулембаева. КазНПУ им. Абая. – Алматы, 2007. – С. 522–525.

19 Муртаза Мутаххари. Исламское мировоззрение. – М.: Исток, 2010. – 122 с.

20 Еремеев Д.Е. Ислам: образ жизни и стиль мышления. – М.: Политиздат, 1990. – 288 с.

Г.Е. Отепова¹, А.К. Адыракова¹

**Қазіргі кезеңде қазақстандық қоғамның қайта жаңғыртылуындағы
исламның рухани-адамгершілік құндылықтарының ролі**

¹ Гуманитарлық факультет,
Павлодар мемлекеттік педагогикалық университеті,
Павлодар қ., Павлодар облысы, Қазақстан Республикасы.

G. Otepova¹, A. Adyrakova¹

**The role of the moral values of islam in the spiritual revival
of kazakhstan society at the present stage**

¹ Faculty of Humanities,
Pavlodar State Pedagogical University,
Pavlodar, Pavlodar region, Republic of Kazakhstan.

Аңдатпа

Мақалада қазіргі қоғамның рухани дамуының мәселелері көтерілуде: адамдардың санасына, елдің өзіндік ерекше мәдениетіне, жалпы адами құндылықтардың сақталуына жаһандандудың және компьютерлендірілудің әсері. Авторлар қазақстандық қоғамның рухани қайта жаңғыртылуына біздің тарихи, мәдени және адамгершілік құндылықтарының шығу тегіне қайта оралу қажеттігіне назар аударуда. Көптеген ғасырлар бойы ислам қазақтардың негізгі діні болды, ол қазақ халқының өзіндік ерекше руханилық пен төл мәдениетінің қалыптасуының негізгі көзі болды, біздің ділімізге және дүниетануымызға әліде аса зор әсер етуде. Исламның мәні материалдық игіліктерден бұрын рухани құндылықтардың басымдылығында, адамның бұрмаланбаған рухани дүниені сезінуінде және тағайындалуында. Мақалада Құранның негізгі ұстанымдарының негізінде исламның жалпы адами және рухани-адамгершілік құндылықтары сипатталған, олардың жас ұрпақты тәрбиелеудегі рөлі көрсетілген.

Тірек сөздер: жаһанданду, компьютерлендірілу, қазіргі қоғам, рухани-адамгершілік құндылықтар, жалпы адами құндылықтар, ислам.

Summary

The article raises the problem of the spiritual development of modern society: the impact of globalization and computerization on the people's minds, on the preservation of the country's original culture and the human values. The authors note that for the spiritual revival of Kazakhstan's society it is necessary to return to the origins of our historical, cultural and moral values. Islam has been the main faith of the Kazakhs for many centuries. It has become one of the main sources of formation of the original spirituality and culture of the Kazakh people. Moreover, it continues to have a huge influence on our mentality and world view. The meaning of Islam lies in the priority of spiritual values over wealth, in an undistorted spiritual attitude and mission of a person. In the article on the basis of the main provisions of the Koran, spiritual and moral values of Islam and their role in upbringing of the younger generation are described and discussed.

Keywords: globalization, computerization, modern society, spiritual and moral values, human values, Islam.

МРНТИ 03.61.91

А.М. Сыздыкова¹, А.Б. Толеуов¹

¹ Гуманитарный факультет,
Павлодарский государственный педагогический университет,
г. Павлодар, Павлодарская область, Республика Казахстан
e-mail: aimeken@mail.ru, alibektoleuov09@gmail.com

ЭТНОГРАФИЧЕСКИЕ СВЕДЕНИЯ О КАЗАХАХ В СОЧИНЕНИЯХ УЧЕНЫХ-ПРОСВЕТИТЕЛЕЙ ПРИИРТЫШЬЯ В XIX – НАЧАЛЕ XX ВВ.

Аннотация

В данной статье автором рассматривается вопрос изучения и актуализации этнографических сведений о культуре казахского народа, сохранившихся в сочинениях М. Шорманова и Г.А. Потанина. Работа актуальна в свете реализации идей, изложенных в программных статьях Первого Президента «7 граней Великой степи», «Рухани жаңғыру», «Мәңгілік ел». Автор касается взглядов ученых в отношении особенностей быта и условий проживания казахского народа. Анализ изученных трудов показывает всю глубину и важность описанной информации о культуре и быте казахского населения в рассматриваемый период. Значимость этих этнографических сведений обусловлена возможностью их использования на уроках истории Казахстана, а также при проведении занятий по предмету «Краеведение», курса «Атамекентану», организации тематических выставок и дальнейшей научной работе.

Ключевые слова: этнография, казахи, кочевники, просветители, Прииртышье.

ВВЕДЕНИЕ

«Пространство – мера всех вещей, время – мера всех событий. Когда смыкаются горизонты пространства и времени, начинается национальная история» [1].

Последнее десятилетие XX столетия стало особенным временем в развитии казахстанской исторической науки: открытие белых пятен истории, ранее запрещенных тем, создание благоприятных условий для свободного творческого изучения. Сегодня жизнь казахстанской исторической науки получает второе дыхание в связи с реализацией ряда программ, в том числе программы «Туған жер», целью которой является воспитание у казахстанцев чувства истинного патриотизма, который выражается в любви, гордости и преданности своему аулу, городу, краю, его истории, культуре, традициям и быту, нравственном долге перед родиной. Благо-

даря сложившимся условиям ученые-исследователи имеют возможность рассматривать существенные и значимые научные проблемы, объективное изучение которых поможет раскрыть многие неизвестные стороны истории казахского народа. Как сказал Глава нашего государства Н.А. Назарбаев, «понимание глубины своих исторических корней, законная гордость колоссальными по масштабу воздействия деяниями предков, преодоление всяческих синдромов тоталитарной эпохи, восстановление адекватного исторического сознания даст мощный импульс национальной консолидации...» [2].

Особую роль в этом должны сыграть этнографические знания, без которых невозможно претворение в жизнь серьезных общеисторических исследований, разработка фундаментальных закономерностей исторического, социального характера, касающихся генезиса культуры и этноса, их прошлого, настоящего, в определенной степени и будущего.

Казахская земля в XIX веке дала миру блистательную плеяду первых интеллигентов, отличительной чертой которых была активная гражданская позиция, а также огромная общественная и исследовательская деятельность. Они внесли особый вклад в дело включения казахской культуры в мировую культуру через общение с народами России. Сегодня важно использовать накопленный ими богатый опыт для дальнейшего плодотворного развития культурных и научных связей.

В данной статье мы обратили внимание на некоторые труды, которые принадлежат выдающимся людям своей эпохи Мусе Шорманову и Григорию Потанину, служившим на благо развития этнографической мысли на территории Казахстана.

ОСНОВНАЯ ЧАСТЬ

История развития этнографической мысли Прииртышья самым непосредственным образом связана с деятельностью Мусы Шорманова. Долгое время его научные труды были под запретом, и только в последние годы возрос интерес к личности этого человека. Наследие Мусы Шорманова заслуживает серьезного исследования для восстановления исторической справедливости в оценке деятельности этого незаурядного человека, опередившего свое время.

Муса Шорманов – один из самых ярких представителей степной аристократии, виднейший деятель казахского общества XIX в., оказавший большое влияние на развитие просвещения Павлодарского Прииртышья. Он родился в 1818 году на территории нынешнего Баянаульского района в знатной, богатой и влиятельной семье бия Шормана из рода Каржас. Муса первоначально получил образова-

ние у муллы в местном мектебе, затем обучался в двухгодичном Омском военном училище. Был управителем Аккелинской волости (1835–1841), заседателем Окружного приказа (1841–1854), старшим султаном-правителем Баянаульского внешнего округа (1854–1868) [3].

Мировоззрение М. Шорманова формировалось на идеях просветительства. Так, в письме к Г.Н. Потанину он пишет: «Казахский народ без образования и науки может остаться безнадежным неучем» [4]. Это выражение является характерной чертой многосторонней деятельности М. Шорманова.

Исходя из анализа опубликованной литературы о жизни и деятельности Мусы Шорманова, мы можем сделать вывод о том, что в целом данная проблема имеет небольшое количество специальных исследований, посвященных анализу многосторонней деятельности этого человека. В советскую эпоху имя Мусы находилось под запретом в связи с его байским происхождением, а к его трудам не было доступа. И только с обретением независимости Казахстаном началось изучение работ М. Шорманова. Исследователи в основном обращают внимание на два аспекта: во-первых, освещают деятельность М. Шорманова как представителя колониальной администрации и, во-вторых, рассматривают его как автора нескольких самостоятельных очерков о традиционной культуре казахского народа.

Материалы, собранные Мусой Шормановым, были впервые использованы крупнейшим казахским историком, этнологом и этнографом Э.А. Масановым, изучившим историю этнографического изучения казахов в СССР. В своем классическом труде он использовал ценные сведения М. Шорманова о материальной и духовной культуре казахского народа, традиционном хозяйстве [5].

Данные М. Шорманова о традиционной культуре казахов, несомненно, представляли интерес для исследователей этнографии казахов. Такие видные ученые историки-этнографы, как Х. Аргынбаев, В.В. Востров, М.С. Муканов, И.В. Захарова, С.Е. Ажигали, Ж.О. Артыкбаев, в своих исследованиях широко использовали опубликованные материалы М. Шорманова [6, 7, 8, 9], сравнивая их с собственными выводами по изучению традиционной культуры казахов.

Кроме того, данные М. Шорманова были использованы археологами. Например, сведения этнографического характера мы находим у Е.И. Агеевой и А.Г. Максимовой. Ученые при интерпретации археологических находок обратились к трудам М. Шорманова [10].

Некоторые аспекты изучения историко-этнографического наследия М. Шорманова уже в годы суверенного Казахстана были подняты в труде С.К. Косанбаева, посвященном истории изучения этнологии казахов в XVIII – 40-х гг. XX века [11].

В первые годы после распада СССР и образования Республики Казахстан актуальные задачи исследования жизнедеятельности М. Шорманова на национальном уровне были поставлены академиками М. Козыбаевым, А. Нысанбаевым [12, 13].

В 2000 году в рамках программы «Культурное наследие» были переизданы труды М. Шорманова. Интерес представляет очерк жизнедеятельности М. Шорманова, написанный составителями сборника Ж.О. Артыкбаевым и А.М. Канафиной [14]. Данный очерк стал первым опытом системного описания и анализа жизнедеятельности М. Шорманова в исторической науке. В 2002 г. в Алматы была выпущена книга о первых этнографах Казахстана, составленная этнографом, искусствоведом У. Жанибеком. В неё вошла статья историка С. Отениязова «Отец и сын Чормановы», повествующая о деятельности Мусы и Садвакаса Шормановых в изучении культуры и быта казахского народа.

Системную издательскую работу по популяризации работ Мусы Шорманова продолжили сотрудники Павлодарского государственного педагогического университета. В 2018 году состоялись мероприятия по празднованию 200-летия государственного деятеля, этнографа. Это дало старт специальным исследованиям жизнедеятельности этого выдающегося представителя казахского народа.

В потоке существующих источников краеугольными, в вопросе изучения деятельности Мусы Шорманова, являются работы ученого Е.К. Рахимова. В своих трудах он постарался дать всестороннюю оценку деятельности этого разностороннего человека, путем приведения различных исторических документов, некоторые из которых ранее не были опубликованы.

Муса Шорманов является автором таких работ, как «О киргизах Павлодарского уезда» (1866 г.), «Традиции киргизского народа» (1871 г.), «Скотоводство киргизов Западной Сибири» (1883 г.), «Заметки о киргизах Павлодарского уезда» (1906 г.), «Зимовка, или зимняя кочевка у киргизов», «О кочевках киргизов», «Поминки по умершим у киргизов» и др. Эти труды получили публикацию в русской периодической печати, в том числе в лучших столичных журналах «Сельское хозяйство и лесоводство» (г. Санкт-Петербург), «Записки Западно-Сибирского отдела Императорского Русского географического общества» (г. Омск) и в газетах «Семипалатинские областные ведомости», «Акмолинские областные ведомости» и другие. Работы Мусы Шорманова показывают уникальный мир кочевников, а также являются мерилем высокого уровня духовного богатства этого человека, фундаментальных знаний о жизни своего народа. [15, 16, 17, 18].

Исследования М. Шорманова дают нам информацию о хозяйстве казахов, о народных промыслах, о тяжелых условиях кочевой жизни. Отличительной чертой

произведений автора является простота и ясность повествования излагаемого материала.

Например, одна из самых крупных статей автора «Заметки о казахах Павлодарского уезда», долгое время хранившаяся в семье Шормановых, поражает глубоким анализом кочевого быта местного населения: порядок выпаса скота, характер кочевания, способы ухода за животными, устройство зимовок, развитие подсобных промыслов и ремесел, в том числе разные виды охоты на диких зверей и т.д. Многие из этой информации не потеряло научно-практической значимости и по сей день, представляя огромную ценность для специалистов.

В этнографических работах М. Шорманова мы находим уникальные сведения о народном календаре. Календарь казахского народа базируется на двух системах: 1) национальном, основанном на 12-летнем цикле; 2) восточном календаре, основанном на традиционном мусульманском календаре.

Для казахов было свойственно определение времени по звездам. Также по звездной карте определяли пути следования во время кочевков. Поэтому звезды имели для казахов, можно сказать, сакральное значение, так как были путеводителями в хозяйственных циклах.

Уникальны сведения М. Шорманова о метеорологических наблюдениях казахов, о природных приметах изменения погоды, которые веками были использованы кочевниками в ведении хозяйства.

М. Шорманов пишет о народном календаре только в работе, посвященной казахам Павлодарского уезда, тем не менее, его сведения о традиционном календаре имеют большое научное значение и могут быть использованы при дальнейших исследованиях традиционного казахского времяисчисления, народной метеорологии.

Исходя из вышеперечисленного, можно сказать, что труды М. Шорманова отличаются точность этнографической детализации, конкретное описание отдельных элементов и явлений, красивая картина кочевого быта казахов. Все это вкупе с прекрасным знанием норм и правил, регулирующих жизнь казахов, традиционных ценностей народа, выдвинуло М. Шорманова в ряд крупнейших специалистов по традиционному казахскому мировоззрению и признанию как в среде казахов-кочевников, так и в научных кругах Российской империи.

Видное место в отечественной исторической науке занимает научное наследие исследователя Центральной Азии Григория Николаевича Потанина. Г.Н. Потанин является известным историком, этнографом, фольклористом, ориенталистом, путешественником, общественным деятелем, который внес большой вклад в изучении Казахстана, в том числе и казахского народа. Известно, что он родился в

1835 году в селе Ямышево, в данный момент Лебяжинский район Павлодарской области.

Г.Н. Потанин был талантливый человек. Изучая его деятельность, мы видим перед собой писателя-публициста, который рассматривал острейшие проблемы своей эпохи, организатора многочисленных экспедиций, курсов и просветительских кружков. Г.Н. Потанин начал записывать свои этнографические наблюдения задолго до самостоятельных экспедиций. Являясь уроженцем казахских степей, он высоко ценил душевные качества казахов. «Киргизы народ живой, здоровый, жаждущий жизни; они любят веселье, в костюме любят яркие цвета, в жизни – праздники» [19].

Казахстанская тематика постоянно находилась в поле зрения Г.Н. Потанина. Среди интересовавших исследователя вопросов можно выделить следующие основные проблемы: хозяйственная жизнь и культура казахов, русско-казахские взаимосвязи, крестьянское и казачье население Прииртышья.

Для Потанина-этнографа интересны все стороны кочевой жизни – подготовка к зиме, отношения между сородичами, своеобразный иерархический порядок взаимоотношений во время трапезы и даже церемония дарения, о которой он пишет так: «Делание подарков есть одна из основ киргизской жизни: нет, кажется, случая, к которому бы не придирался этот киргизский обычай; некоторые из них носят технические названия, многие известны под общим названием куремдук. Нередко с подарком начиналась карьера бедняка и до того безвестного человека. Человек, щедрый на подарки, получает почётное прозвище мирзы и очень уважается народом...» [20].

Для своих современников Г.Н. Потанин также был человеком не от мира сего. Его бескорыстие и честность удивляли многих. Вероятно, поэтому казахские интеллигенты нач. XX в., в частности А. Бокейханов, называют его «аулие» святой. На наш взгляд, ничего невероятного и завышенного в этой оценке нет. Из многочисленных штрихов биографии мы постоянно убеждаемся в необыкновенности этого феномена. Принципиальность и четность характерны для Г.Н. Потанина и в тяжелые годы нач. XX века.

Однако настоящее обретение духовного и научного наследия Г.Н. Потанина, на наш взгляд, начинается только сейчас. Ведь только буквально недавно подтвердилось еще одно пророчество великого ученого о том, что «...наступят в будущем такие времена, когда казахам не стыдно будет в ряду великих народов. Народ, который сочинил «Козы-Корпеш и Баян-сулу» и воспевал самоотверженную любовь Баян сумеет оценить красоту любви и жизни, и эта духовная субстанция залог великих свершений этого народа, здорового творческого духа будущих поколений казахов. И тогда узнает Европа о казахском народе, давшем миру Шокана, Абая,

Ахмета и Миржакипа. Станут казахи автономией, а Кара-откез столицей Алаша, построят там университет, и будут там учиться сыновья и дочери казахов».

Любовь к казахскому народу у Григория Николаевича Потанина сформировалась с детства. Ведь он вырос на казахской земле, и с малых лет он впитал в себя культуру казахского народа, прекрасно знал самобытный характер и нрав степняков.

Несомненно, на формирование гуманистического склада ума ученого, на формирование его характера, а также отношения к казахам сказалась дружба с выдающимся казахским ученым Ч.Ч. Валихановым. Также известно, что Г.Н. Потанин общался с лидерами казахской диаспоры Мусой Шормановым, Алиханом Бокейхановым, Алимханом Ермековым. Изучая труды Г.Н. Потанина, мы узнаем, что известный наш земляк был наслышан об Абае Кунанбаеве, Ахмете Байтурсынове, Миржакипе Дулатове.

Замечательные строки к казахскому народу мы видим в работах Г.Н. Потанина «Биографические сведения о Чокане Чингисовиче Валиханове» и «В юрте последнего киргизского царевича». В этих работах отражается огромная вера в прекрасное будущее казахского народа, к примеру, это можно увидеть в данных строках: «Можно предвидеть, что скоро народится «Молодая Казахия». Чем она обогатит свой народ, в каком направлении будет работать ее мысль, какие продукты создает ее ум и ее качества, чем она поделится с русским обществом в области науки и искусства? Можно предугадать, что казахская народность, подобно малорусской или польской, даст двуязычных писателей, которые будут писать и на казахском и на русском языках» [21].

Там же: «Казахи народ живой, здоровый, жаждущий жизни; они любят веселье, в costume любят яркие цвета, а в жизни – праздники. Поминки по умершим у этого народа превращаются в продолжительные и грандиозные торжества с играми, скачками, песнями, состязаниями, исполнением песен и лирическим творчеством». Состязания в артистическом искусстве и нарядах воспитывают, может быть, в казахах некоторую долю тщеславия, что делает их похожими на французов. Подобно афинянам, казахи необычайно любят новости (хабары); это страсть, которая в молодом поколении заменяется любознательностью».

Г.Н. Потанин особо отмечал такие явления из жизни народа, как тамырство, развитую музыкальность: «Сердечность казахского народа рисуется также обычаем заключать братские союзы, такие друзья называются тамырами. У тамыра для тамыра нет ни в чем отказа, какой бы он ценный подарок ни попросил. Казахское сердце хотело бы даже сделать чувство дружбы наследственным; дети двух тамыров не забывают о духовном родстве своих отцов; тамыр, отец невесты, называет

своего сына тамыра окуль гяу – зятем. Рассказом о двух таких тамырах и начинается казахская повесть об идеальной женской любви красавицы Баян-сулу».

И ещё из Г.Н. Потанина: «Вообще казахи любят жизнь и боятся умирать. Легкость пропитания, умеренный климат, симпатичность в личных отношениях между собою образуют в казахах привязанность к жизни, и казах умирает геройски только тогда, когда видит, что смерть неизбежна».

Даже краткий обзор цитат Г.Н. Потанина о казахском народе позволяет нам сделать вывод о высокой роли ученого в деле изучения особенностей быта казахского населения. Несомненно, Г.Н. Потанин был крупнейшим популяризатором казахского народа, защитником его интересов перед колониальной администрацией. Он всячески поддерживал зарождавшуюся «Молодую Казахстан», радовался успехами её лидеров, а они, в свою очередь, отвечали «аксакалу Сибири» признательностью. Известно, что Алихан Бокейханов дал очень высокую оценку Г.Н. Потанину как ученому, активному общественному деятелю и другу казахского народа.

ВЫВОДЫ

Таким образом, этнографические материалы и сведения, которые содержатся в сочинениях Мусы Шорманова и Григория Потанина, имеют огромную ценность для изучения особенностей жизни казахского народа в период, когда территория Казахстана входила в составе Российской империи. Значимость этих этнографических сведений объясняется возможностью их использования на уроках истории Казахстана, а также при проведении занятий по предмету «Краеведение», организации тематических выставок и дальнейшей научной работе.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННЫХ ИСТОЧНИКОВ

1 Назарбаев Н.А. Семь граней Великой степи / <http://www.akorda.kz/ru/>. Дата обращения 7.12.2018

2 Назарбаев Н.А. В потоке истории. Алматы: Атамур, 1999. – 296 с.

3 Асфендиярова-Шорманова М. Человек врожденного ума и знаток казахской жизни // Советы Казахстана. – 1993. – 16 июля.

4 Письмо М. Чорманова Г.Н. Потанину // Валиханов Ч.Ч. Собрание сочинений. Т 4. – А., 1968. – 119.

5 Масанов Э.А. Очерк истории этнографического изучения казахского народа в СССР. – Астана: Алтын кітап, 2006.

6 Аргынбаев Х. Историко-культурные связи русского и казахского народов и их влияние на материальную культуру казахов в середине XIX в. и начале XX в. По материалам Восточного Казахстана // ТИИАЭ АН КазССР. Т. 6. – Алма-Ата: Наука, 1959.

7 Муканов М.С. Этнический состав и расселение казахов Среднего жуза. – Алма-Ата: Наука, 1974.

8 Ажигали С.Е. Традиционная система скотоводческого поселения казахов (в историческом развитии) // в сб. Этнографо-археологические комплексы: проблемы культуры и социума. – Новосибирск: Наука, 2002.

9 Артыкбаев Ж.О. Казахское общество: традиции и инновации. – Астана: Парасат әлемі, 2003.

10 Агеева Е.И., Максимова А.Г. Отчет Павлодарской экспедиции 1955 года // ТИИАЭ АН КазССР. Т. 7. – Алма-Ата: Наука, 1959. – С. 32-58.

11 Косанбаев С.К. История изучения этнологии казахов в XVIII – 40-х гг. XX в. Автореф. дис.. канд. ист. наук. – Алматы, 2001.

12 Козыбаев М. Актуальные проблемы изучения отечественной истории // Столичное обозрение. – 1998. – 10 июля.

13 Нысанбаев А. Порог нового времени мы переступаем вместе с Сатпаевым // Казахстанская правда. – 1999. – 4 мая.

14 Чорманов М. Казахские народные обычаи. [Сб. научных статей]. / Сост., вступит, статья Ж.О. Артыкбаева и М. Канафиной. – Караганда: Арка, 2000. – С. 3-15.

15 Шорманов М. О скотоводстве киргизов Западной Сибири // Сельское хозяйство. – СПб. – 1883. – 1.

16 Шорманов М. Заметки о киргизах Павлодарского уезда // Записки ЗСОР-ГО. – Омск. – 1906. – Кн. XXXII

17 Муса Чорманов. Казахские народные обычаи / сост. Канафина А.М. – Караганда, 2000. – 103 с.

18 Рахимов Е.К. Этнографические записки Мусы Шорманова как источник по истории Павлодарского Прииртышья // Краеведение. – 2003. – 3. – С. 11-18; 98

19 Казахский фольклор в собрании Г.Н. Потанина (архивные материалы и публикации). – Алма-Ата: Наука, 1972. – 379 с.

20 Потанин Г.Н. Избранные сочинения в трёх томах. Т. I. – Павлодар. – С.302.

21 Потанин Г.Н. В юрте последнего киргизского царевича (из поездки в Кокчетавский уезд) // Валиханов Ч.Ч. Собрание сочинений. В 5 томах. Т. 5. – Алма-Ата, 1985. – С. 314-315.

А.М. Сыздыкова, Ә.Б. Төлеуов¹

19 ғасыр мен 20 ғасыр басындағы Ертіс өңіріндегі ағартушы ғалымдардың қазақтар туралы этнографиялық деректері

¹ Гуманитарлық факультеті,
Павлодар мемлекеттік педагогикалық университеті,
Павлодар қ., Павлодар облысы, Қазақстан Республикасы

A.M. Syzdykova¹, A. Toleuov¹

Ethnographic information about Kazakhs in compositions of scientists-educators of Irtysh region in 19 – the beginning of 20 centuries

¹ Humanitarian Faculty,
Pavlodar State Pedagogical University,
Pavlodar, Pavlodar region, Republic of Kazakhstan

Аңдатпа

Мақалада этнографиялық деректер туралы қазақ халқының мәдениеті мәселесін зерделеу және өзектендіру көтеріліп отыр. Олар М. Шорманов пен Г. А. Потаниннің шығармаларында сақталған. Жұмыс Тұңғыш Президенттің «Ұлы Даланың 7 тарабы», «Рухани жаңғыру», «Мәңгілік Ел» бағдарламалық мақалаларында баяндалған идеяларды іске асыру аясында қазіргі заманғы болып табылады. Автор ғалымдар пікірін қатысты ерекшеліктерін тұрмысы мен өмір сүру жағдайын ескерген. Зерттелген жұмыстарды талдау қарастырылып отырған кезеңдегі қазақ халқының мәдениеті мен өмірі туралы сипатталған ақпараттың тереңдігі мен маңыздылығын көрсетеді. Бұл этнографиялық деректердің маңыздылығы оларды Қазақстан тарихы сабақтарында, сондай-ақ «өлкетануды зерттеу» пәні бойынша, «Атамекентану» курсы бойынша оқу кезінде, тақырыптық көрмелер ұйымдастыру және одан әрі ғылыми жұмыстар жүргізу мүмкіндігіне байланысты.

Тірек сөздер: этнография, қазақтар, көшпенділер, ағартушылар, Ертіс өңірі.

Summary

In this article an issue of studying and updating of the ethnographic data on the culture of the Kazakh people are considered by the author. They are remained in M. Shormanov and G.A. Potanin's compositions. Work is modern in the light of realization of the ideas stated in program articles of the First President «7 Sides of the Great Steppe», «RukhanyZhangyru», «The Mangilik el». The author mentions views of scientists concerning features of life and conditions of accommodation of the Kazakh people. The analysis of the studied works shows all depth and importance of the described information about culture and life of the Kazakh population during the considered period. The importance of these ethnographic data is caused by a possibility of their use at lessons of history of Kazakhstan and also during the training in the subject «Study of local lore», the course «Atamekentanu», the organization of thematic exhibitions and further scientific work.

Key words: Ethnography, Kazakhs, nomads, educators, Irtysh region.

МРНТИ 14.316.725

Д.Ж. Сакенов¹, Е.А. Шнайдер², Ш.А. Арсемерзаев¹

¹ Педагогический факультет,
Павлодарский государственный педагогический университет
г. Павлодар, Павлодарская область, Республика Казахстан

² Гимназия №2 им. Ф. Қайырбекова,
г. Астана, Республика Казахстан
e-mail: djakk@mail.ru

ЗВЕЗДЫ ГИППОКРАТА, ИЛИ 1000 000 ОТТЕНКОВ ЗДОРОВЬЯ

Аннотация

В статье продолжено дальнейшее исследование краеведческих оснований здоровья населения региона. Проведен широкий краеведческий анализ различных периодов развития Павлодарской железнодорожной больницы. В статье широко обоснована история развития Павлодарской железнодорожной больницы. В статье развернуто обосновано современное состояние Павлодарской железнодорожной больницы. На субстрате краеведения обоснована здоровьесберегающая концепция врачей железнодорожной больницы. Содержание и принципы здоровьесбережения. Пути и методы здоровьесбережения. Здоровье и здоровьесбережение. Современное здоровьесбережение. В статье исследована значимость лечебной деятельности железнодорожной больницы для общества и государства, анализируется деятельность ведущих врачей Павлодарской железнодорожной больницы, раскрыты новые грани и направления развития Павлодарской железнодорожной больницы.

Ключевые слова: звезды, оттенок, здоровье, здоровьесбережение, врач, перспектива, Павлодарская железнодорожная больница.

ВВЕДЕНИЕ

Продолжая исследовать и анализировать историю ФАО «ЖГМК» – «Павлодарская железнодорожная больница» с позиции здоровьесбережения, отметим, что она начинается с 1929 года, когда была создана станция Павлодар Омской железной дороги. Как мы отмечали, в самом начале ФАО «ЖГМК» – «Павлодарская железнодорожная больница» располагались в бараке в районе старого лесозавода, назывались тогда УЧМЕД-14, здесь же в районе строящегося железнодорожного моста была амбулатория УЧМЕД-8, а в 1949 году они объединились в железнодо-

рожную больницу станции Павлодар и расположились в здании по улице Сормова. Там было небольшое деревянное строение, в котором располагались терапевтическое, хирургическое отделения и роддом всего на 10 коек. Когда в этом здании стало тесно, освободили общежитие, расположенное рядом. Здесь стал функционировать стационар, а поликлиника располагалась в здании нынешней СЭС-4. Затем в 1967 году сдается в эксплуатацию здание, в котором ФАО «ЖГМК» – «Павлодарская железнодорожная больница» располагается и сейчас. В 2000 г. в связи с реорганизацией железнодорожного транспорта и образованием акционерного общества больница приобрела статус Павлодарского филиала ОАО «Мед. служба транспорта» [1].

Рос не только профессионализм работы, но и материальная база ФАО «ЖГМК» – «Павлодарская железнодорожная больница», начинавшейся когда-то с одного фонендоскопа и гужевой транспортной единицей. Больница постепенно приобрела современную лечебную и диагностическую аппаратуру: бронхоскоп, колоноскоп, переносной датский УЗИ аппарат «Мерлин-1101» с дополнительным датчиком, фиброгастроскоп, аппарат для проведения лазерной терапии, кардиомонитор, лабораторный биохимический анализатор «Скрин Мастер», «Небулайзеры», эндовидеоринোসинусоскопическое оборудование фирмы «Карл Шторц» для оперативного лечения лор пациентов, хирургическую эндовидеостойку для оперативного лечения заболеваний органов брюшной полости, гинекологических заболеваний, операционный гистерорезектоскоп, иммунферментный анализатор, «Ангиодин-Эхо», нейроскоп-400, «Ангиодин», физиоаппарат «Миоритм», «Мустанг», галокамеру влажного типа, аппарат ударно-волновой терапии, прессотерапии «Лимфостим», магнитотерапия постоянного и переменного характера на аппаратах «АЛМА» и «АЛМАГ», озонотерапия на аппарате «Орион-СИ», внутривенное лазерное облучение крови, аппарат дозированного сухого вытяжения позвоночника «Ормед» и другие [2]. Необходимо отметить, что в ФАО «ЖГМК» – «Павлодарская железнодорожная больница» созданы широкие условия для качественного обследования и лечения пациентов.

ОСНОВНАЯ ЧАСТЬ

Как мы ранее отмечали, наличие такого технического оснащения больницы не является пределом, коллектив ФАО «ЖГМК» – «Павлодарская железнодорожная больница» стремится и дальше улучшать обеспечение новейшей медицинской аппаратурой. Сегодня многое зависит от коллектива, их профессионализма, интеллекта, интуиции и внимания. Врачи и персонал ФАО «ЖГМК» – «Павлодарская железнодорожная больница» во главе ведущих врачей и специалистов: Е.Е. Кучу-

кова, Г.К. Батырхановой, А.К. Дакеновой, Т.В. Зиновьевой, Л.В. Глухова, М.А. Абдурзакова, Е.И. Орасагош, А.К. Кенжебекова, П.А. Павленко, Е.Н. Гаупт, И.Ю. Зайцева, Н.Г. Кожевниковой, Г.Т. Алихановой, О.И. Чусовой, З.А. Кузнецовой, Л.К. Бабашаиковой, О.В. Ганюповой и другие, являются активными пропагандистами здорового образа жизни, не только пропагандируя, но и доказывая своим примером [1; 2]. Врачи ФАО «ЖГМК» – «Павлодарская железнодорожная больница» рассуждают, что быть здоровым – замечательно, но непросто. Здоровье – ключевая ценность для любого человека независимо от его местожительства. Здоровьесбережение – это активность людей, направленная на улучшение и сохранение здоровья, а также согласованность и единство всех уровней жизнедеятельности человека. Во все времена ценилась гармония духа и тела. Жизнь коротка, путь искусства долог, удобный случай скоропреходящ, опыт обманчив, суждение трудно [3–7]. Поэтому не только сам врач должен употреблять в дело все, что необходимо, но и больной, и окружающие, и все внешние обстоятельства должны способствовать врачу в его деятельности (Гиппократ). Несомненно, состояние здоровья в большей степени зависит от самого человека. Здоровьесбережение – основа профилактики заболеваний. Человек, определяя для себя образ жизни, сам регулирует уровень вероятности любого заболевания. Здоровьесбережение на уровне личности предполагает выбор таких форм активности, которые способствуют сохранению и укреплению здоровья человека. Выбор определяется уровнем культуры человека, освоенных знаний и жизненных установок, определенный комплекс норм поведения, которое предусматривает здоровьесбережение.

Профессия врача – одна из древнейших. В первобытном обществе врачевание приравнивалось к магии, из века в век профессия помогать людям высоко ценилась, и при этом была доступна не каждому. Современная медицина уже мало напоминает мистические ритуалы древнего мира, но роль врача осталась неизменной [4]. В первобытном обществе практически каждый опытный член общины мог выполнять обязанности врача. Эти умения были необходимы на охоте и в быту. Первобытный человек быстро научился пользоваться дарами природы и делать медицинские инструменты. Есть сведения, что в эпоху неандертальцев древние люди уже могли справиться с абсцессами, пытались лечить зубы и накладывали швы на рану. Позже, врачей стали заменять шаманы и знахари, которые были наблюдательны и знали свойства различных растений. А уже в IV ст. до н.э. появился сам «отец медицины» – Гиппократ, и понеслось: началось становление медицины как науки и развитие профессии врача. Задача врача – не только получить истинную картину болезни пациента, но и сделать так, чтобы сама беседа с больным оказала на последнего терапевтическое, лечебное воздействие. Здесь понадобятся значительные запасы человеколюбия и терпения: без них успехи на медицинском попри-

ще немислимы. Каждый день нужно помнить, что придется постоянно принимать решения, от которых будет зависеть судьба других людей [5–7]. А это невозможно без профессионализма.

Профессионализм на медицинском поприще также не дается легко. Сегодня ведущие врачи и специалисты ФАО «ЖГМК» – «Павлодарская железнодорожная больница», такие как Г.К. Батырханова, О.И. Чусова, П.А. Терновой, А.Б. Абдуалиева, С.И. Кириллос, О.В. Ганюкова, З.А. Кузнецова, В.В. Сарсембаева, Т.В. Зиновьева, Г. Шаймарданова и другие, считают, что врачу важно быть компетентным, понимающим, терпеливым, милосердным. Т.В. Зиновьева утверждает, что каждый пациент уникален, и к каждому придется найти индивидуальный подход. У больных нередко бывает искаженное представление о болезни, и уж тем более им сложно объективно оценивать свое состояние.

Дружный и сплоченный коллектив терапии ФАО «ЖГМК» – «Павлодарская железнодорожная больница» О.И. Чусова, Н.Г. Кожевникова, Г.Т. Алиханова, Е.Н. Попова, Г.К. Субыханова, А.Б. Абдуалиева, С.А. Косолапова, Л.К. Бабашикова, Б.Ж. Узыханова, А.Т. Омиржанова, У.М. Ибраева, З.А. Кузнецова, Т.В. Кнауб, Н.М. Никитина, С.И. Кириллос, Н.В. Самохвалова считают, что профессионализм и трудолюбие повышают эффективность медицинских услуг.

Созидательный и творческий коллектив терапии ФАО «ЖГМК» – «Павлодарская железнодорожная больница» во главе с О.И. Чусовой легко переносит свой тяжелый ежедневный труд – днем и ночью, в обычные рабочие дни и в праздники они идут к больному, чтобы оказать ему помощь. О.И. Чусовой, Н.Г. Кожевниковой, Г.Т. Алихановой, Е.Н. Поповой, О.В. Ганюковой, П.А. Терновой, Г.К. Субыхановой, А.Б. Абдуалиевой, С.А. Косолаповой, Л.К. Бабашиковой, Б.Ж. Узыхановой, А.Т. Омиржановой, У.М. Ибраевой, З.А. Кузнецовой, Т.В. Кнауб, Н.М. Никитиной, С.И. Кириллос, Н.В. Самохваловой доставляет большую радость, что они могут оказать эффективную помощь больным людям. Как отмечают О.И. Чусова, З.А. Кузнецова, Л.К. Бабашикова, А.Т. Омиржанова, это является единственным, но прекрасным вознаграждением за их труд. От всей души хотим поблагодарить вас, дорогие и замечательные врачи и медсестры, мед. персонал, специалисты, за профессионализм и доброту. Мы искренне желаем вам успешно продолжать лечить своих пациентов от любых болезней, всегда оправдывать все добрые надежды и непременно находить выход из любой ситуации. Здоровья вам и вашим семьям, созидательной деятельности и счастливой долгой жизни. Спасибо за ваш труд, за ваш профессионализм, за вашу самоотверженность и талант.

Несмотря на то, что работа в медицинской сфере сложная, она имеет и свои плюсы, такие как отношение к интеллектуальной профессии, которая позволяет изучать, исследовать и делать открытия. Для людей с живым, пытливым умом это интересно. Спасение жизней и излечение больных – от этого человек чувствует моральное удовлетворение, осознание ценности своего существования, благодарность пациентов.

При этом труд врача не всегда вызывает благодарность и признательность пациентов. И это не зависит от профессии врачей: и педиатр, и стоматолог, и хирург каждый день встречаются с десятками абсолютно разных людей, подбирают к каждому из них свой ключ, иногда принимают решения на свой страх и риск. Стресс всегда рядом с врачом: это ненормированный рабочий день, необходимость

всегда говорить с пациентом на его языке – форма беседы должна соответствовать интеллекту пациента, иначе невозможно получить информацию о симптомах заболевания, составить полную картину болезни. У каждого врача есть свои методики построения беседы, ведь очень часто пациенты неохотно делятся симптомами своего заболевания, полагая почему-то, что врач сам должен догадаться о причинах болезни и способах ее лечения.

Принять все это может не каждый. Поэтому справедливо говорят, что врач – это не столько набор профессиональных навыков. Врач – это призвание [7]. Таких людей не так много, и не каждый выпускник медицинского вуза станет врачом. Искреннее желание помогать людям, ежедневно облегчать их страдания – удел далеко не каждого. В ФАО «ЖГМК» – «Павлодарская железнодорожная больница» ультразвуковую диагностику проводят высококвалифицированные врачи с большим стажем работы, П.А. Павленко, Е.Н. Гаупт и другие специалисты. Благодаря использованию современного оборудования можно выявить отклонения в работе ваших органов, что позволит своевременно принять необходимые меры. Все это, плюс феноменальная работоспособность и создают настоящего врача ФАО «ЖГМК» – «Павлодарская железнодорожная больница», Врача с большой буквы. Большое спасибо за ваши старания и знания, за ваши усилия и советы, за вашу доброту и понимание, за ваш профессионализм и мастерство. Вы – замечательные врачи, и мы желаем вам продолжать помогать ещё многим людям, каждый день отмечая победой над болезнями и получая в качестве награды улыбки близких и уважение окружающих.

Выражаем благодарность врачам Павлодарской железнодорожной больницы: Е.Е. Кучукову, Г.К. Батырхановой, А.К. Дакеновой, Т.В. Зиновьевой, Л.В. Глухову, М.А. Абдурзакову, Е.И. Орасгош, А.К. Кенжебекову, А.А. Перерва, П.А. Павленко, Е.Н. Гаупт, И.Ю. Зайцеву, Т.О. Отарбекову, О.В. Ганюковой, П.А. Катеринину, И.С. Шевченко, Н.Г. Кожевниковой, Б.А. Сельтекеевой, А.К. Омаровой, А.Г. Ефимовой, Г.Т. Алихановой, Б.О. Абышеву, Т.В. Токаревой, Е.Н. Поповой, Д.Р. Мынгышеву, Н.К. Сагынаевой, П.О. Терновому, М.А. Мукпеновой, Е.И. Бундуки, Н.В. Хабаровой, Ж.С. Шамановой, Т.Л. Николовской, Т.И. Акиншиной, Т.В. Цивенко, Ж.К. Каркеновой, Н.А. Ермуракий, В.В. Сарсембаевой, Г. Шаймардановой, О.И. Чусовой, Г.К. Субыхановой, А.Б. Абдуалиевой, С.А. Косолаповой, Л.К. Бабашиковой, Б.Ж. Узыхановой, А.Т. Омиржановой, У.М. Ибраевой, З.А. Кузнецовой, Т.В. Кнауб, Н.М. Никитиной, С.И. Кириллос, Н.В. Самохваловой и многим другим, всему коллективу Павлодарской железнодорожной больницы.

*Спасибо вам за чуткость и заботу,
За вашу беспокойную и нужную работу.
Душевность ваша нам передается,
Спасибо вам, что сердце наше бьётся.
На боль всегда откликнетесь,
Детально во все вникнете,
Подход найдете к каждому,
Осмотрите, проверите
И делу очень важному
Сердца свои доверите.
Спасибо вам огромное,
Вы в жизни очень скромные,
Здоровья вам и счастья
И никогда не знать ненастья [8].*

ВЫВОДЫ

На современном этапе развития ФАО «ЖГМК» – «Павлодарская железнодорожная больница» достигла крупных достижений в медицине, создает условия для обеспечения населения доступной, своевременной и качественной медицинской помощью, снижения ущерба от медико-санитарных последствий чрезвычайных ситуаций природного и техногенного характера; расширяет доступ населения труднодоступных сельских регионов к услугам квалифицированной, специализированной медицинской помощи [9–20]; создает медицинское обеспечение безопас-

ности движения на железнодорожном транспорте, сохранение и укрепление здоровья работников железнодорожной отрасли; формирует конкурентоспособную базу для оказания населению эффективных медицинских услуг сверх гарантированного объема бесплатной медицинской помощи.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННЫХ ИСТОЧНИКОВ

- 1 <http://medtrans-pvl.kz/>
- 2 <https://formed.ru/about/doctors/1247/>
- 3 Капилевич Л.В. Здоровье и здоровый образ жизни: учебное пособие / Л.В. Капилевич, В.И. Андреев – Томск: Изд-во Томского политехнического университета, 2018. – 102 с.
- 4 Peter De Coster. Media’s take on salmonella // Health Issues and Health Policy. 31, 2018.
- 5 Назарова Е.Н. Здоровый образ жизни и его составляющие. – М.: Академия, 2007. – 256 с.
- 6 Peter Parker. My post about health information technology. // Health Issues and Health Policy. 18, 2018.
- 7 Jonathan Forster. Presidential Debate and the Future of Health Systems // Health Issues and Health Policy. 12, 2018.
- 8 <https://formed.ru/about/doctors/1255/>
- 9 <https://www.inpearls.ru/244405>
- 10 <https://formed.ru/about/doctors/>
- 11 https://dic.academic.ru/dic.nsf/enc_medicine/
- 12 <https://www.bbc.com/russian/features-46542292>
- 13 <https://forbes.kz/process/medicine>
- 14 https://prg.kz/medicine_info
- 15 <https://hi-news.ru/tag/medicina>
- 16 <https://informburo.kz/tags/meditsina.html>
- 17 <https://kapital.kz/info/medicina-v-kazahstane>
- 18 <https://www.nur.kz/tag/medicina-v-kazahstane.html>
- 19 <http://today.kz/news/meditsina/>
- 20 <http://www.kazmedicine.kz/>

Д.Ж. Сакенов¹, Е.А. Шнайдер², Ш.А. Арсемерзаев¹
Гиппократ жұлдыздары немесе 1000 000 денсаулық реңкі

¹ Педагогика факультеті,
Павлодар мемлекеттік педагогикалық университеті,
Павлодар қ., Павлодар облысы, Қазақстан Республикасы
² №1 мектеп-гимназиясы, Астана, Қазақстан Республикасы

J.Zh. Sakenov¹, E.A. Schneider², Sh.A. Arsemerzayev¹
Hippocrates' stars or 1000 000 shades of health

¹ Faculty of Pedagogy,
Pavlodar State Pedagogical University,
Pavlodar, Pavlodar region, Republic of Kazakhstan
² School-gymnasium №1, Astana, Republic of Kazakhstan

Андатпа

Мақалада аймақтағы тұрғын халық денсаулығын сақтауда өлкетану негіздері зерттелуде. Павлодар теміржол ауруханасының түрлі кезеңдерінде дамуы өлкетанулық талданған. Павлодар теміржол ауруханасының даму тарихы бейнеленген. Павлодар теміржол ауруханасының қазіргі жағдайы айқындалған. Павлодар теміржол ауруханасының дамуының жаңа қырлары мен бағыттары көрсетілген. Өлкетану негіздерінде Павлодар теміржол ауруханасы дәрігерлерінің денсаулық сақтау концепциясы айқындалған. Денсаулық сақтаудың мазмұны мен принциптері. Денсаулық сақтаудың тәсілдері мен әдістері. Денсаулық сақтау және қазіргі денсаулық сақтау. Қоғам мен мемлекет үшін теміржол ауруханасының теміржол маңындағы елді-мекендердің жұртшылығымен жұмыс істеуінің ерекшеліктері зерттелді. Павлодар теміржол ауруханадағы бас дәрігерлері жұмысына талдау жасалды. Мақалада Павлодар теміржол ауруханасының жаңа даму бағыттары анықталды.

Түйінді сөздер: жұлдыздар, көлеңке, денсаулық, денсаулық сақтау, дәрігер, перспектива, Павлодар теміржол ауруханасы

Summary

The article studies local history grounds of health of the population of the region. Local history analysis of different periods of development of the Pavlodar railway hospital is carried out. The article substantiates the history of development of the Pavlodar railway hospital. The modern state of the Pavlodar railway hospital is grounded in the article. On the substratum of regional studies, the health-saving concept of the doctors of the railway hospital is justified. The article studies the importance of the curative activity of the railway hospital for society and the state. The article analyzes the activities of the leading physicians of the Pavlodar railway hospital. The article reveals new directions of development of the Pavlodar railway hospital.

Key words: stars, shade, health, health care, doctor, prospect, Pavlodar railway hospital.

Научные статьи, представляемые в редакцию журнала «ПЕДАГОГИЧЕСКИЙ ВЕСТНИК КАЗАХСТАНА», должны быть оформлены согласно базовым издательским стандартам по оформлению статей в соответствии с ГОСТ 7.5–98 «Журналы, сборники, информационные издания. Издательское оформление публикуемых материалов», пристатейных библиографических списков в соответствии с ГОСТ 7.1–2003 «Библиографическая запись. Библиографическое описание. Общие требования и правила составления». Настоящие правила для авторов составлены с учетом опыта ведущих журналов из списка ККСОН (Вестник КазНПУ им. Абая, Вестник ПГУ им. С. Торайгырова и других).

Статьи должны быть оформлены в строгом соответствии со следующими правилами:

– Тематическая направленность журнала «ПЕДАГОГИЧЕСКИЙ ВЕСТНИК КАЗАХСТАНА»: педагогические, гуманитарные, социальные науки, образование. Периодичность: 4 номера в год. Язык публикуемых статей: казахский, русский, английский языки.

– В журнал «ПЕДАГОГИЧЕСКИЙ ВЕСТНИК КАЗАХСТАНА» принимаются статьи в одном экземпляре, набранные на компьютере, напечатанные на одной стороне листа с полями 30 мм со всех сторон листа, электронный носитель со всеми материалами в текстовом редакторе «Microsoft Office Word (97, 2000, 2007, 2010) для WINDOWS».

– Общий объем статьи, включая аннотации, литературу, таблицы, рисунки и математические формулы, не должен превышать 13 страниц печатного текста. Текст статьи: кегль – 14 пунктов, гарнитура – Times New Roman (для русского, английского языков), KZ Times New Roman (для казахского языка). Минимальный объем рукописи должен составлять 6 стр.

Статья должна содержать:

1 МРНТИ (Межгосударственный рубрикатор научной технической информации);

2 Инициалы и фамилия(-и) автора(-ов) – на казахском, русском и английском языках (прописными буквами, жирным шрифтом, абзац 1 см по левому краю, см. образец);

3 Ученую степень, ученое звание;

4 Аффiliation (факультет или иное структурное подразделение, организация (место работы (учебы)), город, область, страна, почтовый индекс) – на казахском, русском и английском языках;

5 E-mail;

6 Название статьи должно отражать содержание статьи, тематику и результаты проведенного научного исследования. В название статьи необходимо вложить информативность, привлекательность и уникальность (не более 12 слов, заглавными прописными буквами, жирным шрифтом, абзац 1 см по левому краю, на трех языках: русский, казахский, английский, см. образец);

7 Аннотация – краткая характеристика назначения, содержания, вида, формы и других особенностей статьи. Должна отражать основные и ценные, по мнению автора, этапы, объекты, их признаки и выводы проведенного исследования. Дается на казахском, русском и английском языках (рекомендуемый объем аннотации – не менее 100 слов, прописными буквами, нежирным шрифтом 12 кегль, абзацный отступ слева и справа 1 см, см. образец);

8 Ключевые слова – набор слов, отражающих содержание текста в терминах объекта, научной отрасли и методов исследования (оформляются на казахском, русском и английском языках: кегль – 12 пунктов, курсив, отступ слева-справа – 3 см). Рекомендуемое количество ключевых слов – 5–8, количество слов внутри ключевой фразы – не более 3. Задаются в порядке их значимости, т. е. самое важное ключевое слово статьи должно быть первым в списке (см. образец);

9 Основной текст статьи излагается в определенной последовательности его частей, включает в себя:

– слово **ВВЕДЕНИЕ / КІРІСПЕ / INTRODUCTION** (нежирными заглавными буквами, шрифт 14 кегль, в центре см. образец). Необходимо отразить результаты предшествующих работ ученых, что им удалось, что требует дальнейшего изучения, какие есть альтернативы (если нет предшествующих работ – указать приоритеты или смежные исследования). Освещение библиографии позволит отгородиться от признаков заимствования и присвоения чужих трудов. Любое научное изыскание опирается на предыдущие (смежные) открытия ученых, поэтому обязательно ссылаться на источники, из которых берется информация. Также можно описать методы исследования, процедуры, оборудование, параметры измерения и т.д. (не более 1 страницы).

– слова **ОСНОВНАЯ ЧАСТЬ / НЕГІЗГІ БӨЛІМ / MAIN PART** (нежирными заглавными буквами, шрифт 14 кегль, в центре).

Это отражение процесса исследования или последовательность рассуждений, в результате которых получены теоретические выводы. В научно-практической статье описываются стадии и этапы экспериментов или опытов, промежуточные результаты и обоснование общего вывода в виде математического, физического или статистического объяснения. При необходимости можно изложить данные об опытах с отрицательным результатом. Затраченные усилия исключают проведение аналогичных испытаний в дальнейшем и сокращают путь для следующих ученых. Следует описать все виды и количество отрицательных результатов, условия их получения и методы его устранения при необходимости. Проводимые исследования предоставляются в наглядной форме, не только экспериментальные, но и теоретические. Это могут быть таблицы, схемы, графические модели, графики, диаграммы и т. п. Формулы, уравнения, рисунки, фотографии и таблицы должны иметь подписи или заголовки (не более 8 страниц).

– слово **ВЫВОДЫ / ҚОРЫТЫНДЫ / CONCLUSION** (нежирными заглавными буквами, шрифт 14 кегль, в центре).

Собираются тезисы основных достижений проведенного исследования. Они могут быть представлены как в письменной форме, так и в виде таблиц, графиков, чисел и статистических показателей, характеризующих основные выявленные закономерности. Выводы должны быть представлены без интерпретации авторами, что дает другим ученым возможность оценить качество самих данных и позволит дать свою интерпретацию результатов (не более 1 страницы).

10 Список использованных источников включает в себя:

слово **СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННЫХ ИСТОЧНИКОВ / ПАЙДАЛАНҒАН ДЕРЕКТЕР ТІЗІМІ / REFERENCES** (Нежирными заглавными буквами, шрифт 14 кегль, в центре).

Очередность источников определяется следующим образом: сначала последовательные ссылки, т. е. источники, на которые вы ссылаетесь по очередности в самой статье. Затем дополнительные источники, на которых нет ссылок, т. е. источники, которые не имели место в статье, но рекомендованы вами для кругозора читателям, как смежные работы, проводимые параллельно. Рекомендуемый объем не менее, чем из 20 наименований (ссылки и примечания в статье обозначаются сквозной нумерацией и заключаются в квадратные скобки). Статья и список литературы должны быть оформлены в соответствии с ГОСТ 7.5–98; ГОСТ 7.1–2003 (см. образец).

11 Иллюстрации, перечень рисунков и подрисуночные надписи к ним представляют по тексту статьи. В электронной версии рисунки и иллюстрации представляются в формате TIF или JPG с разрешением не менее 300 dpi. Математические формулы должны быть набраны в Microsoft Equation Editor (каждая формула – один объект).

На отдельной странице (после статьи)

В бумажном и электронном вариантах приводятся полные почтовые адреса, номера служебного и домашнего телефонов, e-mail (для связи редакции с авторами, не публикуются).

Информация для авторов

Все статьи должны сопровождаться **двумя рецензиями** доктора или кандидата наук для всех авторов. **Редакция не занимается литературной и стилистической обработкой статьи.**

При необходимости статья возвращается автору на доработку.

Редакция оставляет за собой право на отклонение материалов.

За содержание статьи и достоверность несет ответственность автор.

Мнение авторов публикаций не всегда совпадает с мнением редакции.

Статьи, оформленные с нарушением требований, к публикации не принимаются и возвращаются авторам.

Датой поступления статьи считается дата получения редакцией ее окончательного варианта.

Статьи публикуются по мере поступления.

Периодичность издания журналов – четыре раза в год (ежеквартально).

При использовании материалов журнала ссылка на «Педагогический вестник Казахстана» обязательна.

Статью (бумажная, электронная версии, оригиналы рецензий и квитанции об оплате) следует направлять по адресу:

140002, Казахстан, г. Павлодар, ул. Мира, 60,

Павлодарский государственный педагогический университет

Тел. 8 (7182) 32-48-04, 8-707-729-06-99

Факс: 8 (7182) 34-42-22.

E-mail: aigul_ahmuldinova@mail.ru

Ответственный секретарь журнала Айгуль Насыровна Ахмульдинова

Оплата за публикацию в научном журнале составляет **2000 (две тысячи) тенге.**

Наши реквизиты:

РГП на ПХВ «Павлодарский государственный педагогический университет» МОН РК

БИН 040340005741

РНН 451500220232

ИИК KZ109260501163654000

АО «Казкоммерцбанк»

БИК KZKOKZKX

ОКПО 40200973

КБЕ 16

КНП 861

РГП на ПХВ «Павлодарский государственный педагогический университет» МОН РК

БИН 040340005741

РНН 451500220232

ИИК KZ609650000061536309

АО «Forte Bank»

БИК IRTYKZKA

ОКПО 40200973

КБЕ 16

КНП 861

Образец к оформлению статей:

МРНТИ 14.35.07

Ж. Ж. Жылкыбаев¹

Факультет педагогики и спорта,

¹Павлодарский государственный педагогический университет,
г. Павлодар, Павлодарская область, Республика Казахстан, 140002

e-mail: Zhylkibayevn@mail.ru

МОДЕЛЬ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ПО ФОРМИРОВАНИЮ КЛЮЧЕВЫХ ПРОФЕССИОНАЛЬНЫХ КОМПЕТЕНЦИЙ СТУДЕНТОВ ПРИ ИЗУЧЕНИИ ЭЛЕКТИВНЫХ ДИСЦИПЛИН

Аннотация

В статье разработана модель деятельности по формированию ключевых профессиональных компетенций студентов при изучении элективных дисциплин. Доказана эффективность модели деятельности по формированию ключевых профессиональных компетенций студентов при изучении элективных дисциплин. Раскрыто содержание и структура модели деятельности по формированию ключевых профессиональных компетенций студентов при изучении элективных дисциплин. В модели деятельности по формированию ключевых профессиональных компетенций студентов при изучении элективных дисциплин показаны структурные связи, основные модули и условия процесса по формированию ключевых профессиональных компетенций студентов при изучении элективных дисциплин. В модели деятельности по формированию ключевых профессиональных компетенций студентов при изучении элективных дисциплин заложены перспективы по формированию ключевых профессиональных компетенций студентов при изучении элективных дисциплин. Модель деятельности по формированию ключевых профессиональных компетенций студентов при изучении элективных дисциплин рекомендуется для университетов.

Ключевые слова: модель, деятельность, формирование, профессиональные компетенции, студент, элективный, дисциплина.

ВВЕДЕНИЕ

Широкий спектр ключевых профессиональных компетенций: информационной, деятельностной – позволяет формировать их...

Продолжение текста

ОСНОВНАЯ ЧАСТЬ

Профессиональная компетенция включает совокупность взаимосвязанных

качеств личности (знаний, умений, навыков, способов деятельности), задаваемых по отношению к...

Продолжение текста публикуемого материала

ВЫВОДЫ

В результате проведенного исследования нами обосновано...

Продолжение текста

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННЫХ ИСТОЧНИКОВ

1 **Day, Ch.** (1994). Personal development planning: a different kind of competency. *British journal of in-service education*, 20(3), pp. 287–302.

2 **Brown-Rice, K.A., Furr, S.** (2013). Preservice Counselors' Knowledge of Classmates' Problems of Professional Competency. *Journal of Counseling & Development*, 91(2), pp. 224-233.

3 **Omarov Y.B., Toktarbayev, D. G.-S., Rybin, I.V., Saliyeva, A.Zh., Zhumabekova, F.N., Hamzina, Sh., Baitlessova, N., Sakenov, J.** (2016). Methods of Forming Professional Competence of Students as Future Teachers. *International Journal of Environmental & Science Education*, 11(14), pp. 6651–6662.

4 **Rakhimbekova, G.O., Baigozhina, Z.M., Abdrakhmanova, A.Y., Samatanova, A.R., Orazakova, R.K., Nurtayeva, Z.Z., Sakenov, J.Z.** (2015). Development of professional competence in students of creative pedagogical specialties (professionally-oriented aspect). *Life Sci J*, 12(1s), pp. 24–28.

5 **Asenova, N.S., Zhumabaeva, Z.E., Kenenbaeva, M.A., Sakenov, D.Zh., Toktarbaev, D.G.** (2013). About preparation of students of higher education institution for professional activity in the course of studying of elective disciplines. *Life Sci J*, 10(10s), pp. 96–100.

6 **Makhashova, P., Meirmanov, A., Zhunusbekov, Zh., Makasheva, O., Mirzaliyeva, E., Ermuratova, A., Sakenov, J.** (2016). On the Development of Professional Competence in Students of Creative Pedagogical Specialties. *International Journal of Environmental & Science Education*, 11(11), pp. 4660–4668.

7 **Mirza N.V.** (2013). Creative component of professional competence of a teacher. *International Journal Of Applied And Fundamental Research*. 2 – URL: www.science-sd.com/455-24286.

Ж.Ж. Жылқыбаев¹

Элективті пәндерді оқып үйренуге студенттердің негізгі кәсіби құзыретін қалыптастыру бойынша іс-әрекет моделі

¹ Педагогика және спорт факультеті,
Павлодар мемлекеттік педагогикалық университеті,
Павлодар қ., Павлодар облысы, Қазақстан Республикасы.

J.Zh. Zhylykbaev¹

The model of the activity on forming the key professional competencies of students in the study of elective subjects

¹ Faculty of Pedagogy and Sports,
Pavlodar State Pedagogical University,
Pavlodar, Pavlodar region, Republic of Kazakhstan.

Аңдатпа

Мақалада элективті пәндерді оқып үйренуге студенттердің негізгі кәсіби құзыретін қалыптастыру бойынша іс-әрекет үлгісі әзірленді. Элективті пәндерді оқып үйренуге студенттердің негізгі кәсіби құзыретін қалыптастыру бойынша іс-әрекет үлгісінің тиімділігі дәлелденген. Элективті пәндерді оқып-үйренуге студенттердің негізгі кәсіби құзыретін қалыптастыру бойынша іс-әрекет үлгісінің мазмұны мен құрылымы анықталды. Элективті пәндерді оқып-үйренуге студенттердің негізгі кәсіби құзыретін қалыптастыру бойынша іс-әрекет үлгісінде құрылымдық байланыстар, негізгі модульдер және Элективті пәндерді оқып-үйренуге студенттердің негізгі кәсіби құзыретін қалыптастыру үдерісінің шарттары көрсетіледі. Элективті пәндерді оқып-үйренуге студенттердің негізгі кәсіби құзыретін қалыптастыру бойынша іс-әрекет үлгісінде Элективті пәндерді оқып-үйренуге студенттердің негізгі кәсіби құзыретін қалыптастыру зор келешегі қаланды. Элективті пәндерді оқып үйренуге студенттердің негізгі кәсіби құзыретін қалыптастыру бойынша іс-әрекет үлгісі университеттер үшін ұсынылады.

Тірек сөздер: модель, белсенділік, білім, кәсіби құзыреттілік, студент, элективтік, пән.

Summary

In the article the Model of activity on formation of key professional competences of students in the study of elective subjects is developed. The effectiveness of the Model of activity on forming the key professional competencies of students in the study of elective subjects is proved. The content and structure of the Model of activity on forming the key professional competencies of students in the study of elective disciplines is disclosed. In the Model of activity on formation of key professional competencies of students in the study of elective disciplines, structural connections, main modules and process conditions for forming key professional competencies of students in the study of elective disciplines are shown. In the Model of activity on the formation of key professional competencies of students in the study of elective disciplines, the prospects for the formation of key professional competencies of students in the study of elective disciplines are laid. The model of activities for the formation of key professional competencies of students in the study of elective subjects is recommended for universities.

Keywords: model, activity, formation, professional competence, student, elective, discipline encies of students in the study of elective subjects is recommended for universities.

Компьютерде терген: С. Пилипенко
Корректорлар: Р. Кайсарина, С. Абдуалиева
Басуға 10.06.2019 ж. қол қойылды.
Форматы 70×100 1/16. Кітап-журнал қағазы.
Көлемі 13,6 шартты б.т. Таралымы 300 дана.
Бағасы келісім бойынша.
Тапсырыс №1211

Компьютерная верстка: С. Пилипенко
Корректоры: Р. Кайсарина, С. Абдуалиева
Подписано в печать 10.06.2019 г.
Формат 70×100 1/16. Бумага книжно-журнальная.
Объем 13,6 уч.-изд. л. Тираж 300 экз.
Цена договорная.
Заказ №1219

Редакционно-издательский отдел
Павлодарского государственного педагогического университета
140002, г. Павлодар, ул. Мира, 60.
E-mail: aigul_ahmuldinova@mail.ru